

**KAPITALI
KANNA
ALL**

KAPITALI KANNA ALL

KAPITALI KANNA ALL

VALISMAISTE KIRJANIKE JUTUSTUSI
NOORSOO OLUKORRAST KAPITALISTLIKES
MAADES

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1951

Jutustused ja katkendid on tõlke jaoks
võetud raamatust:

Под пятой капитала. Сборник произведений зарубежных писателей о положении молодежи в капиталистических странах. Издательство ЦК ВЛКСМ «Молодая Гвардия», 1948.

Tõlkinud G. Meri

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

16819

ÕNNETUS OLLA NOOR

Kõige õnnelikum inimene maailmas

ALBERT MALTZ

Jesse ootas Tomi väikeses kontoriruumis, rõõmustades, et võib lasta vigastatud jalal puhata, ja nautides ette seda hetke, mil Tom ütleb: „Noh, mis siis ikka, Jesse, hea küll! Asu pealegi tööle, niipea kui saad.“

Jesse oli tulnud kaks nädalat jala Kansas City'st Tulsasse, Missouri osariigist Oklahomasse, — oli liikunud nii päeval kui ööl, lõõmava päikese käes ja voolava vihma all, oli olnud pooleldi söömata, väljamagamata ja hoidnud end jalul ainuüksi selle hetke ootusest...

Nüüd avas Tom kontoriukse. Tom astus rutuliselt, hoides käes pakki pabereid; ta silmitses Jesset ehkki põgusalt, kuid tähelepanelikult. Ta ei tundnud Jesset ära. Ta pöördus kõrvale... Ja ometi oli Tom Brackett Jesse naisevend.

Kas olid ehk riided ses süüdi? Jesse teadis, et ta välimus oli hirmuäratav. Ta oli pargis joogivee-purskkraani juures teinud katset end korrastada, kuid sellest ei tulnud midagi välja. Erutuse tõttu oli ta end habemenoga veristanud, ja põsel oli nüüd näotu kriimustus. Kuube punakast tolmust puhtaks klopida osutus lihtsalt võimatuks, kuigi ta oli käed peaaegu tui-maks taganud... Aga võib-olla oli ta selle aja jooksul ise tublisti muutunud?

Nad ei ole viis aastat teineteist näinud. Kuid Tom paistab praegu lihtsalt viie aasta võrra vanem olevat — ja muud ei midagi. Ta on ikka endine Tom... Issand! Ons ta ise tõesti nii muutunud?

Brackett riputas telefonitoru üles, toetus pöörleva tugitooli korju vastu ja vaatas oma väikeste helesiniste silmadega eba-

sõbralikult ning kahtlevalt Jessele otsa. Tom oli neljakümneviie-aastane tüse, tumedajuukseline, karmi ilmega ja juba märgatava kõhukesega mees. Tal oli täidlane, teravate joontega nägu, ta nina oli lihav ning punane.

Võib otsekohe öelda: soliidne, asjalik inimene, hea äri-mees. Brackett silmitses Jesset külmalt ja ükskõikselt, ilmseti mitte soovides keskusteluks temaga aega raisata. Jesse tajus põlgust juba sellestki, kuidas Brackett hoidis suus hambaorki.

„Noh?“ ütles järsku Tom. „Mis te tahate?“

„Algus pole halb,“ mõtles Jesse. „Oleks võinud halvematki oodata.“ Ta astus sammu barjääri poole, mis jaotas kontori kahte ossa, ja pistis käe närvilise liigutusega oma sassis juustesse.

„Kas sa ei tunne mind, Tom?“ lausus ta kõhklevalt. „Ma olen Jesse Fulton.“

„Kuidas?“ küsis Brackett. Ja see oli kõik.

„Olen Fulton... Ella saadab sulle terviseid.“

Brackett tõusis püsti, astus barjääri juurde ja jäi seisma Jessega silm silma vastu. Ta uuris teda umbusklikult, püüdes temas avastada kas või ühtki tunnust, mis oleks meenutanud õemeest. Inimene, kes seisis tema ees, oli kõrget kasvu, välimuselt aastat kolmkümmend. Justkui sobiks! Korrapärased näojooned, pikk ja sale. Kõik, nagu peab olema. Kuid see kurnatud nägu, see kondine keha kotina ripnevate määrdinud riiete all! Kes seda teab!... Õemees oli ju kunagi terve noor-mees, tugev ja tüse. Nüüd aga otsekui vaataksid luitunud halba fotot ja püüaksid selles tabada sarnasust originaaliga: sarnasust nagu olekski, aga ikkagi mitte see. Brackett tabas õemehe pilgu. Vähemalt silmad näivad tuttavad olevat — hallid, ja vaade on tagasihoidlik. Sääraste silmade põhjal võib otsekohe langetada otsuse: korralik inimene. See oli Tomile alati õemehes meeldinud.

Jesse seisis rahulikult, kuid ta sisemuses kees kõik. Brackett uurib teda nagu nõrkenud setukat; isegi pilk on muutunud haletsevaks. See vihastas Jesset. Tõepoolest, ega ta asjad olegi nii halvad!...

„Jah, õigus. Nagu oleksid tõesti sina,“ ütles viimaks Brackett, „ainult tublisti oled muutunud!“

„On ju ikkagi möödunud viis aastat,“ lausus Jesse solvult. „Me oleme teineteist näinud üldse ju ainult paar korda, mitte rohkem!“ Ise aga mõtles ta, hambaid kokku pigistades ja võideldes viha ning häbitundega: „Noh, olen muutunud, olgu peale! Kõik muutuvad. Ma olen elus inimene...“

„Sa olid tugev poiss,“ tähendas Brackett tasa selsamal umbusklikul ning imestaval toonil. „Kõhnaks oled jäänud selle ajaga, kas pole?“

Jesse vaikis. Brackett oli talle väga vajalik inimene. Enda vastu ärritada teda ei maksnud. Ja Jesse hoidus talle jämedusi ütlemast. Vaikus venis pikale, muutus rusuvaks. Brackett punastas.

„Mida ma ometi vahin!“ taipas ta äkki ja tõstis üles barjääri klapi. „Astu siia sisse. Istu.“ Ta haaras pihku Jesse käe ja pigistas seda kõvasti. „Olen rõõmus sind nähes, ära pane pahaks. Sa näed lihtsalt väga väsinud välja.“

„Tühja kah,“ pomises Jesse. Ta istus toolile ja pistis käe oma käharaisse sassis juustesse.

„Oled sa lonkama hakanud või?“

„Jah, lõin jala vastu kivi.“ Jesse peitis jalad tooli alla.

Tal oli häbi oma kingade pärast. Ta oli nad alles hiljuti saanud töötute abistamise büroolt, kuid selle kahe viimase nädala jooksul polnud kingadest peaaegu midagi järele jäänud. Täna hommikul oli Jesse mingi rumal-edeava pidulikkusega endamisi töötanud, et ta kõigepealt, isegi enne kui ülikonna, ostab endale paari uusi korralikke kingi...

Brackett pööras silmad kõrvale. Ta sai aru, et Jessel hakkas piinlik, ja tal oli kahju temast. Lihtsalt hirmus!... Ta polnud kunagi veel näinud inimesi, kes olid säärase seisukorran jõudnud. Õde kirjutas talle iga nädal, kuid ei olnud kordagi mõista andnud, et nende asjad on niivõrd halvad.

„Noh, hüva,“ ütles Brackett. „Räägi, kuidas teil seal on? Kuidas Ella elab?“

„Ella? Pole viga,“ vastas Jesse hajameelselt.

Ta hääli oli pehme, meeldiv ja veidi tagasihoidlik, tema silmadega kokkusobiv. Ta mõtles, millest alustada juttu.

„Ja lapsed?“

„Hästi...“ ütles Jesse ja lisas natuke erksamalt juurde:

„Ainult poisike ei saa meil jalgu alla, — tuli lahasse panna. Ent ta on tark poiss. Armastab joonistada ja on üldse väga terane.“

„Noh, see on tubli.“ Brackett tahtis veel midagi öelda, kuid ei sõandanud.

Jälle saabus vaikus. Jesse nihutas end kohmetult toolil. Nüüd oleks paras aeg asja juurde asuda, kuid tal kadus äkki julgus. Brackett nihkus lähemale ja asetaskäe Jesse põlvele:

„Ella pole mulle kirjutanud, et teil asjad nii halvad on, Jesse. Ma oleksin aidanud . . .“

„Oh ei, mis seal ikka,“ vastas Jesse tasasel häälel. „Näib, et sul endalgi pole asjad kuigi head.“

„Jah.“ Brackett laskus tagasi toolikorju vastu; ta nägu muutus kurvaks, õnnetuks. „Tead, rauakauplust mul enam ei ole.“

„Muidugi tean,“ ütles Jesse imestunult. „Sa kirjutasid meile. Sellest ma ju räägingi.“

„Ma unustasin, et olen kirjutanud sellest,“ ütles Brackett. „Mulle endale on see tänapäevani kuidagi harjumatu. Tõsi küll, ega tast suuremat asja ei olnud,“ lisas ta kibedusega. „Kolm viimast aastat kauplesin kahjuga. Ja ma pidasingi teda ainult sellepärast, et olgu kuidas on, aga ikkagi nagu oma äri!“ Ta naeris rõõmutult. „Aga räägi ometi iseendast. Miks oled sa tööta?“

Jesse hakkas äkki närvitsema:

„Sellest pärastpoole, Tom! Ma pean sinuga millegi üle rääkima.“

„Kas ei saa Ellaga läbi?“ küsis Brackett erutatult.

„Ah, jäta!“ Jesse ajas end sirgu. „Kuidas võis see sulle mõttesse tulla? Meie Ellaga oleme ju . . .“ Ta naeratas rõõmsalt. „Ma armastan teda üle kõige, Tom! Teist niisugust sa ei leia. Ma elan ju ainult Ellale, Tom . . .“

„Noh, lasksin märgist mööda, anna andeks.“ Brackett pahvatas kohmetult naerma ja vaatas kõrvale.

See varjamatu, kirgliku tunde puhang erutas teda. Ta oleks väga tahtnud midagi õe ja õemehe heaks teha. Head inimesed, aga elu on neid nii karmilt kohelnud. Ella on ju niisamasugune — tagasihoidlik, mahe.

„Kuuled sa, Tom,“ ütles Jesse, „ma ei tulnud su juurde asjata.“ Ta tõmbas käega üle juuste.

„Oh, sõbrake!“ ohkas Brackett: seda oli ta oodanud. „Ma ei saa sind kuigi palju aidata. Kolmkümmend viis dollarit saan nädalas, ja nendegi eest peab tänulik olema.“

„Ma tean, tean!“ sõnas Jesse õhinal; ta tundis jälle seda magusat, pakitsevat erutust, mis oli vallanud teda juba vara-hommikul. „Rahaga ei suuda sa mind abistada, seda ma tean. Kuid ma rääkisin ühe mehega, ta teenib sinu juures. Ta oli meie linnas. Ütles, et minulegi leiduks tööd.“

„Tööd? Tööd siin ei leia, Jesse! . . .“

„Miks sa siis sellest ei kirjutanud?“ hüüdis Jesse etteheit- valt. „Niipea kui ma sellest kuulsin, asusin kohe teele. Kaks nädalat kõndisin jala.“

Brackett oigas valjusti:

„Jala Kansas City'ist minu juurde tööd saama?“

„Muidugi, Tom! Kuidas siis muidu?“

„Issand jumal! Mis tööst võib praegu juttu olla, Jesse! Meil on vaikne. Pealegi ei tunne sa naftatööstust üldse mitte. Peab olema spetsialist. Mul on siin sõpru, kuid praegu ei saa ka nemad millegagi abiks olla. Kui oleks kas või pisimgi või- malus, kas ma tõesti siis ei paluks sinu pärast!“

Jesse istus kui välgust rabatud. Lootuse, mis oli teda kaks viimast nädalat jalul hoidnud, asendas füüsiline valu, mis pigistas kõhu piinavalt kokku. Siis hüüdis ta meeleheitlikult:

„Ta ütles, et sa palkad inimesi! Ise ütles! Ta on sinu juures veoauto juhiks! Ta rääkis, et siin läheb inimesi alati vaja!“

„Tohoh! . . . Kas minu osakonnas?“ küsis Brackett.

„Jah, sinu osakonnas.“

„Oh ei, minu juures ei oleks sul himu tööd teha. Sa ei teagi, mis töö see on.“

„Ei, tean,“ katkestas teda Jesse. „Ta rääkis mulle kõik, Tom. Sa oled ju dispetšer? Sa saadad teele veoautosid düna- miidiga?“

„Aga kes see mees oli, Jesse?“

„Ta nimi oli vist Egbert.“

„Egbert? Umbes minu kasvu?“ küsis Brackett aeglaselt.

„Jah, Egbert. Ega ta ei valetanud?“

Brackett hakkas naerma. Ka seekord ei olnud ta naer lõbus.

„Ei, ei valetanud!“ Ja ta lisis muutunud häälel: „Oleksid sa mulle vähemalt kirjutanudki, kõik järele pärinud, enne kui nii kaugele vantsida.“

„Ma ei kirjutanud meelega,“ seletas Jesse naiivse kavalusega. „Ma teadsin, et sa ütled ära. Ta rääkis, et töö on hädaohtlik, Tom. Aga mulle on ükspuha.“

Brackett surus käed rusikasse. Ta suur, täidlane nägu muutus veelgi karmimaks:

„Ja ma ütlen sulle ikkagi ära, Jesse.“

„Ei, mis sa nüüd!“ hüüdis Jesse anuvalt.

Talle polnud mõttesegi tulnud, et Tom võiks keelduda. Talle näis kogu raskus seisvat selles, kuidas Tulsasse jõuda.

„Tööd on. Mis puutub sellesse, siis Egberti koht on vaba.“

„Kas ta läks ära?“

„Ta suri.“

„Aa . . .“

„Hukkus töö, Jesse. Eile öösel, kui teada tahad.“

„Aa . . .“ venitas Jesse taas. „Mis sellest, ükskõik! . . .“

„Sa kuula mind,“ ütles Brackett. „Ma räägin sulle midagi, mida sa oleksid pidanud teadma enne, kui sa teele asusid. Me ei vea dünamiiti. Naftaaukude puurimisel ei kasutata säärast ohutut kraami kui dünamiit. Oleksime rõõmsad, kui saaksime dünamiidiga töötada, aga ei saa. See on nitroglütseriin!“

„Jah, ma tean,“ tähendas Jesse. „Ta rääkis mulle, Tom. Ära sa arva, ma tean kõik.“

„Vaiki hetkeks!“ peatas Brackett teda tigidalt. „Kuula! Paljast pilgust on küllalt, kõhatad valjusti — ja plahvatus ongi käes. Tead sa ka, kuidas seda veetakse? Erilistes plekknõudes, vaat sellistes, lehvikukujulistes! Mitme jaotusega, ja kõik on kummiga vooderdatud. Ainult nii võibki temaga ümber käia.“

„Kuule, Tom.“

„Pea, Jesse! Sa kaalu hästi järele. Sul on töö saamisega kiire, aga peab ju ometi teadma, millega riskid. Seda kraami transporditakse erilistes veoautodes! Öösiti! Ja antakse rangelt ettekirjutatud marsruut. Linnast ei tohi läbi sõita. Kui on tarvis

peatust teha, — selleks on erigaraažid. Kas sa mõistad, mis see tähendab? Kas sa mõistad, kui hädaohtlik see on?"

„Ma sõidan väga ettevaatlikult,“ ütles Jesse. „Ma oskan veoautoga ümber käia. Sõidan aeglaselt.“

Brackett tõstis tõrjuvalt käe:

„Kas sa arvad, et Egbert sõitis ettevaatamatult? Arvad, et ta ei osanud veoautoga ümber käia?"

„Tom,“ ütles Jesse tõsiselt, „sa ei kohuta mind. Praegu mõtlen ma ainult üht: Egbert teenis miililt dollari, ta ise ütles mulle seda. Ta sõitis üle päeva ja teenis viis-kuussada dollarit kuus. Kas mulle makstakse niisama palju?"

„Muidugi mõista!“ raevustus Brackett. „Üks dollar miililt! Kerge teenistus! Aga mispärast maksab ühing sinu arvates säärast raha? Kerge teenistus, aga siis sõidad sa äkki pimedas kivi otsa, nagu juhtus Egbertiga! Või lõhkeb rattakumm! Või satub prügi silma, lased hetkeks rooli käest, auto lööb korraks rappuma — ja valmis! Palju mis võib juhtuda!... Egbertilt me küsida ei saa, mis temaga juhtus: autost ei jäänud jälgegi järele. Laipa pole olemas. Mitte midagi pole järele jäänud! Võib-olla leitakse homme kuskilt maisipõllult kõver terasetükike. Autojuhti aga oleks asjata otsida. Temast ei leita küünekübetki. Harilikult on meil teada ainult see: plaanikohaselt auto kohale ei jõudnud. Siis ootame politseijaoskonna telefonihelinat. Kas tead, kuidas eile oli? See juhtus sillal. Kas Egbert närvitses või riivas porilaud käsipuud, — kes seda teab! Igatahes pole silda enam olemas. Ja autot pole olemas. Ja Egbertit pole olemas. Kas nüüd mõistad? Säh sulle dollar miili pealt, olgu ta neetud!"

Ta jäi vait, kallutades end tagasi tugitooli korju vastu. Jesse istus, muljudes oma pikki, peenikesi sõrmi. Ta suu oli paakil, nägu tõmbus valuliselt kortsu. Seejärel sulges ta silmad ja lausus tasasel häälel:

„Ükskõik, Tom. Sa hoiatasid mind, nüüd aga halasta mu peale, võta tööle.“

Brackett pöörutas käega vastu lauda:

„Ei!"

„Kuule, Tom,“ ütles Jesse, „saa aru.“ Ta avas silmad, neis olid pisarad.

Brackett pöördus kõrvale.

„Vaata mu peale, Tom. Kas sellest on vähe? Mis sa mõtlesid, kui sa mind nägid? Sa mõtlesid: „Mingu see hulguks kus seda ja teist, siin pole tal midagi kerjata.“ Eks ole õige, Tom? Nii ma enam ei suuda. Ma tahaksin kõndida uhkelt püsti peaga.“

„Sa oled hulluks läinud!“ pomises Brackett. „Aasta jooksul hakkub meil igast viiest autojuhust üks. See on keskmiselt. Mõttele järele: kas maksab?“

„Aga mis maksab säärane elu? Me nälgime, Tom. Mind kustutati ju nimekirjast maha.“

„Oleksid pidanud sellest rääkima!“ hüüdis Brackett vihaseks. „Oled ise süüdi. Mis uhkuse tagaajamine see on, kui perel pole midagi süüa! Ma laenan raha, saadame Ellale telegraafia. Ja sina mine koju, varsti võetakse sind jälle abisaajate nimekirja.“

„Ja mis edasi saab?“

„Edasi jääd ootama. Sa pole ju rauk! Sul pole õigust oma eluga mängida. Kunagi saad ikka tööd.“

„Ei!“ Jesse kargas püsti. „Ei! Sedasama arvasin ka mina. Nüüd aga pole jäänud lootustki!“ hüüdis ta meeleheitel. „Ei saa mina tööd ega saa sina oma rauakauplust tagasi. Ma olen kaotanud oma tööoskuse, Tom. Linotüübil ei saa ilma oskuseta läbi. Ma olen töö ära unustanud. Kuus aastat abirahal! Kui leiduski mingi töö, siis ainult labidatöö. Kevadel sain koha: seal arvati, et olen hea linotüüpist. Kus sellega! Masinad olid kõik uued! Niipea kui tööd jäi vähemaks, visati mind välja.“

„Noh, ja mis sellest?“ hüüdis Brackett vihaselt. „Kas sa teist tööd ei leia?“

„Kes seda teab!“ vastas Jesse. „Kuue aasta jooksul ei satunud midagi kätte. Nüüd kardan ma tööd vastugi võtta... Tuleks liiga kaua oodata, kuni nad mind uuesti abisaajate nimekirja võtavad.“

„Ära kaota julgust!“ hüüdis Brackett jälle. „Looda parematele aegadele.“

„Julgust ei ole ma kaotanud!“ sõnas Jesse ägedalt. „Aga lootust pole enam jäänud. Kuus aastat ootan, — mida siin ikka enam loota! Minu ainus lootus oled sina.“

„Püstihull!“ pomises Brackett. „Ma ei võta sind. Mõtle Ellale.“

„Kas ma temale siis ei mõtle?“ Jesse tiris Brackettit käisest. „Sellepärast olengi otsustanud, Tom.“ Ta hääl muutus pingutatud sosinaks. „Tol õhtul, kui meie juures istus Egbert, vaatasin ma Ellale otsa, nagu oleksin teda esimest korda näinud. Sa ehk arvad, et ta on ikka veel niisama ilus?“

Brackett raputas pead ja astus eemale. Jesse järgnes talle nuuksatades ja raskesti hingates.

„Kas sulle sellest ei aita, Tom? Sa mäletad, et Ella oli nagu nukk. Tänaval pöördusid kõik ümber, et teda vaadata. Praegu pole ta kahekümneüheksa-aastanegi, aga endisest ilust ei ole midagi järele jäänud.“

Brackett istus tugitooli ja vajus väsinult kühmu. Ta pani käed kokku, kaldudes kogu kehaga ettepoole, ja langetas silmad.

Jesse seisis ta kõrval. Anuv ning alandlik ilme vajutas eba-meeldiva pitseri ta kõhnale, erutusest õhetavale näole.

„Ma pole osanud Ellale korralikku elu pakkuda, Tom. Ella on paremat väärt. Mu ainuke lootus on see, et ehk õnnestub praegu midagi tema heaks ära teha. Olen hädavares.“

„Jäta oma väljamõeldised,“ lausus Brackett juba lahkemalt. „Mille poolest sa hädavares oled? Siis olen minagi hädavares. Ja sellises olukorras on praegu miljonid inimesed. Ikka on kriis süüdi või depressioon, nagu nad räägivad, olgu ta...“ Brackett vandus ja jäi vait.

„Ei,“ sõnas Jesse kurvalt, „see võib ehk teisi õigustada, mitte mind. Ma oleksin ju saanud oma elu korraldada. Peale iseenda ei ole mul kedagi süüdistada.“

„Lollus!“ ütles Brackett. „Sina ei tähenda siin midagi.“
Jesse nägu kattus laikudega.

„Ükskõik!“ hüüdis ta meelegeitlikult. „Nüüd on see juba ükskõik! Sa ei tohi mulle ära öelda! Inimene peab ju kord pea püsti tõstma! Mulle aitab sellest põrgust! Mida sa siis tahad? Et ma vaataksin meie väikese poisi jalgu ja mõtleksin: „Kui mul oleks olnud tööd, poleks ta haigestunud!“ Iga oma samuga näib ta mulle ütlevat: „See on mul rahhiidist, see on sinu süü, sa oled mind halvasti toitnud.“ Issand jumal! Tom! . . . Kas

sa tõesti arvad, et ma pean istuma veel kuus aastat, käed süles, ja haiget poega vahtima?"

Brackett kargas tugitoolilt üles.

„Ja mis sellest?“ hüüdis ta. „Sa räägid, et see kõik on Ella pärast? Aga mis ta siis ütleb, kui sa õhku lendad?“

„Võib-olla ma ei lenda,“ tähendas Jesse anuvalt. „Mul ei saa ju ainuüksi õnnetusi olla, millalgi peab mul elus ka vedama!“

„Nii targutavad kõik,“ ütles Brackett. „Aga oled sa kord sellele tööle asunud, siis pane oma õnn küsimärgi alla. Kindlasti võib öelda ainult üht: varem või hiljem hukkad sa ikkagi.“

„Olgu peale!“ hüüdis Jesse. „Olgu! Aga selle ajani ma teen ikkagi midagi. Ma ostan endale uued kingad. Vaata mu peale! Ostan uue ülikonna, aga mitte koti, millele nagu oleks kirjutatud, et selle andis välja büroo. Võin suitsetada sigarette. Ostan pojale kompvekke. Ja süüa neid ka ise. Jah, ma tahan kompvekke! Ma tahaksin iga päev juua kannu õlut. Ma tahaksin, et Ella paremini riietuks, et ta sööks liha kolm või koguni neli korda nädalas. Ma tahaksin kogu perega minna kinosse.“

Brackett laskus tugitooli.

„Jäta juba,“ ütles ta väsinult.

„Ei,“ jätkas Jesse tasasel häälel ja tuliselt, „sa ei saa minust lahti! Kuule, Tom, ma olen juba kõike arvestanud. Mõtle ainult! Kui palju saan ma iga kuu kuuestsajast dollarist kõrvale panna! Töötan kolm kuud, ja juba on tuhat, isegi rohkem! Ja võib-olla pean ma kaks aastat vastu! Ma kindlustan Ella eluksajaks!“

„Vaat kus veel!“ katkestas teda Brackett. „Aga kas mõtled sa sellele, kas temal oleks kerge elada, teades, et mees on säärasel tööl?“

„Ma olen kõik läbi kaalunud,“ vastas Jesse erutatult. „Ta ei saa midagi teada, — saad sa aru? Ma ütlen, et mulle maks-takse nelikümmend dollarit. Kõik muu paned sa pankra tema nimele.“

„Ah, jäta juba!“ ütles Brackett. „Sa loodad, et saad õnneli-kuks? Iga hetk, unes ja ilmsi, hakkad sa mõtlema: „Kas ma suren homme või mitte?“ Kõige hullemad on vabad päevad.“

Meie autojuhid töötavad päeva, aga järgmise puhkavad, et närvid korda saaksid. Hakkad oma kambris vähkrema, teadmata, kuhu ahastuse eest peitu pugeda. Seal ongi su õnn."

Jesse puhkes naerma:

"Ei, see on õnn, õnn! Ära karda, ma löön õnne pärast laulu lahti. Mõttele ometi, Tom: esmakordselt seitsme aasta kohta võib endale uhke olla!"

"Jäta, vaiki!" ütles Brackett.

Väikeses kontoris jäi vaikseks. Siis ütles Jesse sosinal:

"Sa ei tohi ära öelda, Tom! Ei tohi! Ei tohi!"

Jälle jäi kõik vaikseks. Brackett tõstis käed ja pigistas peopesadega meelega.

"Tom . . . Tom . . ." kordas Jesse.

Brackett ohkas:

"Ah, käi kus kurat! Hea küll. Ma võtan sind, tulgu mis tuleb!" Ta rääkis kähiseva, väsinud häälega. "Kui tahad täna välja sõita, sõida täna."

Jesse vaikis. Ta ei saanud sõnagi suust. Brackett vaatas talle otsa. Jesse nägu mööda voolasid pisarad. Ta neelatas kramplikult sülge ja püüdis kõnelda, kuid sõnade asemel kostis ainult mingid ebamäärased nuuksatused.

"Ma saadan Ellale telegrammi," lausus Brackett ikka sellisena kähiseva, väsinud häälega. "Teatan, et sa oled tööle asunud. Ja paari päeva pärast saadad talle reisiraha. Selleks ajaks saad sa oma tasu kätte . . . muidugi siis, kui sa nädala lõpuni elus oled, sa lollpea!"

Jesse noogutas vaikselt. Tema süda tagus nii, et ta surus mõlemad käed vastu rinda, otsekui katsudes südant tagasi hoida.

"Tule kella kuueks," ütles Brackett. "Siin on sulle raha. Söö nagu kord ja kohus."

"Aitäh," sosistas Jesse.

"Oota," ütles Brackett. "Võta mu aadress." Ta kirjutas selle paberitükile. "Istu ükspuha missugusesse trammi, mis sinnapoole sõidab. Küsi konduktorilt, kus maha minna. Käi vannis ära ja maga end välja."

"Aitäh," kordas Jesse. "Aitäh, Tom."

"Noh, tee, et sa siit minema saad," ütles Brackett.

„Tom!“

„Mis?“

„Ma . . .“ Sõnad takerdusid Jesse suus.

Brackett vaatas talle otsa. Jesse silmad olid ikka veel pisarais. Kuid tema kõhn nägu lausa säras.

Brackett pöördus kõrvale.

„Mul on tööd teha,“ ütles ta.

Jesse väljus kontorist. Läbi pisarate näis talle, et kogu maailm särab kuldsena. Ta kõndis kergelt longates, ta meelekohtades peksis, süda leegitses ülekeevas rõõmus.

„Minust õnnelikumat inimest pole olemas!“ sosistas ta endamisi. „Olen kõige õnnelikum inimene maailmas!“

Ma olen Ühendriikide kodanik¹

JIMMY COLLINS,

Ma olen Ühendriikide kodanik.

Ma sündisin Warrenis Ohio osariigis. Seitsmest lapsest jäi meid ellu vaid kolm. Mina olen kõige noorem. Mu isapoolne vanaisa tuli Ameerikasse Iirist. Ta oli protestant, elukutselt korvipunuja. Mu isa oli müürsepp. Ta suri, kui ma olin viie-aastane. Mu ema, kes oli pärit Pennsylvaniast, küüris põrandaid, pesi pesu, õmbles, küpsetas, müütas oma käsitöö-tooteid, töötas restoranides. Kui mu vanem õde sirgus suuremaks, hakkas ta ema abistama. Aga ikkagi ei saanud läbi ilma sugulaste ja heategevuse abita. See kõik andis mulle võimaluse lõpetada algkool ja õppida kaks aastat alam-keskkoolis.

Ema suri, kui ma olin kuueteistkümne-aastane. Õde ei suutnud mind kauem ülal pidada. Ma asusin tööle Ohio osariigis Akronis asuva Goodrichi kummivabriku jalanõude-tsehhis.

Olles töötanud seal ühe aasta, tundsin, et säärane tulevikuväljavaadeteta elu on talumatu. Ma palusin üleviimist lühendatud tööajaga öövahetusse. Mulle lubati seda. See vähendas minu palka, kuid ma sain võimaluse päeval koolis käia.

Kolm aastat töötasin öösiti vabrikus, päeval aga õppisin. Niiviisi lõpetasin ma keskkooli ja õppisin ühe aasta kolledžis².

Pärast seda esitasin avalduse sõjaväe lennukooli. Mind eksamineeriti, leiti küllaldaselt ettevalmistatud olevat ja

¹ Tuntud ameerika lenduri, proovilennul traagiliselt hukkunud Jimmy Collinsi raamatust „Proovilendur“. — *Toim.*

² Kolledžiks nimetatakse Ühendriikides kõrgemat õppeasutist, mis vastab ülikoolile või polütehnikumite. — *Toim.*

võeti vastu. Peale minu võeti sellesesamasse klassi vastu veel sada neli inimest.

Aasta hiljem lõpetasin ma kaheksateistkümne õpilase hulgas sõjaväe kõrgema pilootaži kooli Kelly lennuväljal San Antonios Texase osariigis. Ulejäänud kaheksakümmend kuus meest langesid kursuse kestel vähehaaval välja.

Saanud tagavaraväe-lenduri kutse, pöördusin Akronisse tagasi, kuid leidsin, et seal polnud mu uue eriala järele nõudmist. Ma püüdsin postilenduri kohta saada, kuid mulle vastati, et mul pole küllaldaselt kogemusi. Otsides tööd, pöördusin Martini aviokompanii poole, aga sealgi öeldi mulle ära. Ma olin peaaegu meeleheitel ja otsustasin uuesti kummitehasesse tööle minna, et sügisel lennukooli tagasi pöörduda. Ma läksin tehasesse, mis kuulus Goodyear' kompaniile.

Kuid seal ei pidanud ma kuigi kaua vastu. Kahe kuu pärast siirdusin, kohver käes ja kaheksakümmend dollarit taskus, Columbusesse (Ohio osariigis), kus oli lennuväli. Siin lendasin ma mitu nädalat, ööbides tühjas klubiruumis. Iseenesestki mõista ei makstud mulle midagi. Lennukit anti mulle üksnes praktiseerimiseks. Ma esinesin palvega kahenädalase töö saamiseks sõjaväe lennuväljal Wrightis ja saingi. Seal maksti mulle tasu. Hiljem pakkusin oma teeneid kuueks kuuks sõjaväe lennuväljale Selfridge'is. Mu ettepanek võeti vastu. Siin maksti mulle teise leitnandi palka.

Kui teenistusaeg Selfridge'is lõppes, palusin seda veel kuueks kuuks pikendada, kuid mulle öeldi ära. Mulle teatati, et on olemas mingisugused fondid õpilaste ülalpidamiseks ja et kui ma nõustuksin end jälle sõjakooli registreerima, peaksid nad mind veel kuus kuud õpilase õigustes. Ma otsustasin enne Fordi juures õnne proovida ja alles siis, kui seal midagi välja ei tule, sõjakooli õpilase seisusse üle minna.

Sel ajal laiendas Ford parajasti kolme mootoriga lennukite tootmist oma tehases. Tal oli lennukitehas Dearborni lennuvälja lähedal. Selfridge'i lennuväli on Detroiti lähikonnas. Ma siirdusin Detroiti ja pakkusin Fordile oma teeneid lendurina. Mulle öeldi, et ainus võimalus lenduri koha saamiseks olevat esialgu autotehasesse tööle asuda. Hiljem viidavat mind üle lennukitehasesse, sealt aga lendurina Detroiti—Chicago õhu-

liinile. Terve nädala seisin hommikuti pikas järjekorras oma aja ära ja sain viimaks tööle autotehasesse. Mulle anti metall-number ja kästi järgmise päeva hommikul sellesse ja sellesse osakonda ilmuda.

Ettenähtud päeval suundusin varahommikul tehasesse. Tõmbasin tööriivad selga ja võtsin kaasa oma numbri. Trammis, minust paremal ja vasakul, istusid töölisel. Vastaspingil nägin enda ees teist pikka rida. Töölisel istusid kühmus, osavõtmatute nägudega ja elutult kaugusse suunatud silmadega. Süles olid neil kompsud toidupoolisega. Tramm õõtsus, kaldus küljele. Koos temaga, väsinult ning tahtetult nagu laibad, vap-
pusid ja vajusid kallakile ka tööliste kehad. Mind haaras väljendamatu õudus. Ma olin jõudnud juba unustada kummitehase. Nüüd meenus see mulle jälle, kuid midagi nii hirmsat ei olnud ma varem näinud. Need inimesed tundusid mulle mitte inimeste, vaid esemetena, hirmuäratavalt ühesuguste esemetena, mingite koletislike masinate tühiste, hääbumisele mõistetud elutute osadena. Ma tundsin, kuidas usk minu individuaalsesse isiksusse ja mu austus enda vastu haihtusid. Ma ei suuda muutuda selle masina osaks! Ei suuda! Isegi mitte lühikeseks ajaks. Isegi mitte selleks ajaks, mis on vajalik, et pääseda lennukitehasesse ja seejärel saada lenduriks. Olgu kas või selleks, kuid ma ei suuda. Mitte mingi hinna eest maailmas! Elu on liiga lühike. Parem juba olla sõjakooli õpilane...

Ma astusin tehase juures trammilt maha, seisatasin ja vaatasin, kuidas inimesed hanereas tehaseväravast sisse sammusid. Tahtmatu värinaga läksin teisele poole tänavat ja istusin tagasisõitvasse trammi. Ma tundsin end nii, nagu oleksin pääsnud vanglast, millesse mind peaaegu oleks kinni pandud.

Ma sõitsin Selfridge'i lennuväljale, registreerusin sõjakooli õpilasena ja hakkasin kaaluma, mida kuue kuu pärast teha. Kas minna tagasi Akronisse — vabrikusse ja kolledžisse? Ma ei suutnud taluda mõtet tehasesst. See oleks liiga kallis hind kolledži lõputunnistuse eest. Peale selle tuleks mul siis loobuda lennuasjandusest. Aga mis siis teha? Kas jääda lennu-alale? Kas jääda armeesse? Mil viisil? Kas tegevasse sõjaväeteenistusse? See mõte mulle ei meeldinud. Kas proovida õnne „vabaduses“? Kuid „vabaduses“ on külm ning kõle. Seda

olin ma juba oma kogemustest tunda saanud. Seal oli vähe šansse edu saavutamiseks. Armees aga on soe ning ohutu. Hüva. Ma katsun endale kohta hankida . . .

Pärast minu äkilist otsust tehasetööst loobuda oli möödunud kaks kuud. Ma sooritasin eksamid armees ja mind nimetati kohale. Oma õnnetuseks hakkasin ma lugema, olles otsustanud täita lünki oma hariduses. Ma olin kahekümne-aastane. Kogu eluaeg olin tajunud teravalt vastuolusid mind ümbritsevas maailmas. Kogu eluaeg olid nad mind piinanud, ma võitlesin nende vastu, püüdes neid omamoodi lahendada. Raamatud avasid mulle uue maailma, mida ma hakkasin ahnelt uurima.

Mind viidi üle instruktoriks Brooks Field'i lennuväljale Texas. Siin oli mul palju vaba aega. Ma jätkasin lugemist. Sotsialismi idee hämmastas mind oma imestusväärse õiglusega. Ma olin sellega päri, et kapitalism on pahe. Usuga olin juba enne seda arved õiendanud. Mäletan, et see kõik ei rahuldanud mind. Küsimus „mida siis ometi teha?“ seisis endiselt mu ees.

Hiljem viidi mind Brooks Fieldi lennuväljalt üle Marchi lennuväljale Riverside'is (Kalifornias), kuhu mind samuti määrati instruktoriks. Tollal pidasin ma end sotsialistiks. Pidasin end ka patsifistiks. Olla kahekümnenelja-aastane, olla aus inimene — ja seda ma olin —, lugeda end veendunud sotsialistiks ning patsifistiks ja ühtaegu olla elukutseline sõjamees — see pole just kerge! . . .

Noil päevil, mil ma instrueerisin lendureid ja lugesin sotsialistlikke raamatuid, oli mul veel olemas see, mida ma oma naiivsuses ja teadmatuses nimetasin „moraalseteks alusteks“. See oli usulise kasvatuse jäänus. Niisiis jõudsin otsusele, et ainus minu jaoks mõistlik väljapääs oleks lahkumine armeest. Peale moraalsete printsiipide mängisid selle otsuse tegemisel teatavat osa ka mõningad praktilised kaalutlused. Uheks neist oli see fakt, et mul oli nüüd seljataga neli treeninguaastat.

Ma loobusin oma teenistusest ja asusin tööle lennukite ning mootorite ala inspektorina kaubandusministeeriumi vastasutatud õhulaevanduse osakonda. Lühikese aja jooksul olin ma kursis oma uute kohustustega. Seejärel määrati mind piloodiks kaubandusminister McCrackeni lennukile selleks ajaks, kui ta tegi oma ringreisi mööda riiki. Pärast seda usaldati mulle linna-

rajooni juhtimine ja mu alaliseks asukohaks sai Roosevelti aerodroom.

Selle ametikoha leidsin ma vähesobiva olevat. Mul puudus abi, ma olin aga tööga niivõrd koormatud, et oleksin sellega vaevalt ka siis toime tulnud, kui mul oleks kaks abilist olnud. Peale selle tuli liiga palju kantseleitööga tegelda ja liiga vähe lennata. Seepärast, olles saanud palgalisa ja kiitva iseloomustuse, lahkusin kuue kuu möödumisel kaubandusministeeriumist ja hakkasin tööle Curtise firma lennuosakonnas. Ma leidsin selle töö endale palju kohasema olevat, sest see seisis pea-aegu eranditult lendamisest.

Mu tegevus äratas peatselt direktsiooni tähelepanu. Mulle pakuti pea-proovilenduri kohta.

Selles firmas töötasin kuus kuud, peamiselt sõjalennukitel. Kui ma tahtsin lahkuda, et minna paremale tööle, paluti mind jääda.

Seejärel olin peaaegu aasta väikese lennukompanii viitse-president. Kompanii asjad ei arenenud kuigi edukalt. Kriis oli haripunktil. Ma polnud kompanii poolt aetava poliitikaga rahul ja lahkusin lõpuks töölt.

Pärast lahkumist lennukompanii viitsepresidendi kohalt töötasin eralendurina rikaste — lennukiomanike — juures. Ühelt töölt vallandamisest kuni teise töö saamiseni oli pikki perioode, mil olin tööta.

Sestsaadik kui ma lahkusin armeest, jätkasin lugemist ja sotsiaalsete probleemide üle mõtisklemist. New Yorgis hakkasin huvi tundma radikaalse ajakirjanduse vastu. Lugesin raamatuid Venemaa kohta. Ma tõrkusin kommunismi idee vastu, kuid samm-sammult (ma olin kangekaelne ja keeldusin alla andmast) murdis kommunismi selge loogilisus mu seesmise vastupanu. Olin sunnitud endamisi tunnistama, et ainult bolševikel on täielik ja õige vastus selle maailma mõistatustele, milles ma elan.

Ma hakkasin end kommunistiks pidama. Mu kodanlikud sõbrad niihästi kõige privilegeeritumaist ringkondadest kui ka väikeste inimeste hulgast arvasid, et olen peast põrunud. Mina omalt poolt arvasin, et neil pole õigus, ja vaidlesin oma hääle kähedaks, püüdes neid veenda. Ma muutusin tõeliseks salongi-

kommunistiks. Möödus mitu aastat, enne kui ma taipasin, kui asjatud ja naeruväärsed olid mu katsed kommunismi kodanluse keskel propageerida. Selle arusaamise omandamiseks kulus hulk aega, sest ma ei osanud küllaldaselt hinnata oma veendumuste klassipäritolu. Eriliste olude tõttu olin ma oma klassi küljest eemale kistud ja suhtlesin võõrasse klassi kuuluvate inimestega. Olles sünnilt ja kasvatuselt proletaarlane, viibisin ma väljaspool oma klassi, kuid ei taibanud seda. Aga seda-mööda, kuidas hakkasin seda mõistma, kerkis mu ette endine küsimus: mis teha?

Selle teema üle mõtisklesin kaua. Ma olin juba loobunud romantilisest vaatest, et mul tuleb Venemaale sõita, — võimalus, mis mind väga veetles. Ma tundsin, et see oleks oma-moodi põgenemine. Mul tuli mõtte astuda parteisse, kuid ma ei teadnud, kuidas seda teha, ei teadnud, kas mind vastu võetakse. Peale selle ei kujutlenud ma kuigi selgesti, millist kasu ma võiksin parteile tuua. Vahepeal olin juba abiellunud, meil olid lapsed ja ma olin ülepeakaela kinni oma isiklike asjade korraldamisega.

Lõpuks tulin otsusele, et Venemaale sõitmise asemel võiksin ma revolutsioonilise liikumise heaks midagi teha seal-samas, kus ma olin, s. o. lennuasjanduse alal. Kuid mida nimelt, seda ma ei teadnud. Tulin mõttele, et parteis kindlasti on inimesi, kes seda teavad. Kui tahate maja ehitada, siis minge arhitekti juurde. Kui tahate lennukit ehitada, siis pöörduge lennukikonstruktori poole. Kui soovite luua revolutsioonilist organisatsiooni, siis minge revolutsioonilise juhi juurde. Sain „Daily Workerist“ teada komitee aadressi ja läksingi sinna.

Kui ma kohale jõudsin, tundsin end pisut naeruväärsena ja kohmetuna. Mulle tundus, et mind ei usaldata. See häiris mind, ehkki mitte sedavõrd, et mind tagasi hoida, sest ma olin siiras, kuid siiski viis see mind segadusse.

Peagi sattus mulle kätte lennukooli õpilaste klubi rotaatoril paljundatud neljaküljeline ajaleht. Hakkasin seda vaatama ja erutusin äkki. Ajaleht väljendas kõike seda, mida ma tundsin! Ma arvasin, et olin erand, et peale minu ei poolda meie ridades keegi mu majanduslikke, sotsiaalseid ja poliitilisi vaateid. Ent

ajaleht näitas, et ma ei olnud päris üksi. See rõõmustas mind erakordselt. Ma kirjutasin üles ajalehe ja seda väljaandva klubi nime; ma hakkasin ümberolijailt õhinal pärima, mis klubi see on, kus ta asub, kes sinna kuulub. Ma ei saanud kuigi palju kuulda, kuid mulle teatati klubi aadress ja juhatati kätte koht, kus toimusid ta koosolekud. Ma läksin koosolekule ja astusin klubi liikmeks.

Meie organisatsioonist kasvas välja teine, laialdasemate ülesannetega, mis oli paremini selleks ette valmistatud, et kaitsta kõigi lennuasjanduse alal töötajate huvisid. Ma sain selle, alles väikese organisatsiooni aktiivseks liikmeks.

Kuuldused sellest, et ma sain ühe grupi organisaatoriks, tungisid mu peremehe kõrvu, — ma töötasin erapiloodina ühe väga rikka mehe teenistuses. See ja veel mõned muud asjaolud olid minu vallandamise põhjuseks.

Otsides tööd, sain teada, et Hiina valitsus vajab lendureid.

Ma esitasin oma soovitusel ühele väljapaistvale Hiina sõjalisele esindajale Uhendriikides. Ta vastas, et ma olen oma kogemuste tõttu äärmiselt väärtuslik töötaja; ta panevat viibimata kõik rattad käima, et mulle tööd antaks. Hiina ehitavat hoogsalt rahvuslikku õhulaevastikku. Mind võidakse kasutada ekspeditsioonina Hiina lennukoolides ja tehastes.

Kuid ma tundsin end kommunistina. Võib-olla kasutatakse Hiina rahvuslikku õhulaevastikku, mille loomisest ma osa võtan, võitluses hiina nõukogude vastu? Või sõjas NSV Liidu vastu? Kas pean ma sõitma? Ja kui ma sõidan, mis osa tuleb mul seal etendada? Millised hädad mind ootavad? Võib-olla osutuksin praegu palju kasulikumaks siinsamas, kus meie pingutused organisatsiooni loomiseks hakkavad juba tagajärgi andma? Kõik need küsimused erutasid mind.

Ma istusin koos teiste töötute lenduritega Roosevelti lennuvälja restoranis; me suitsetasime, lobisesime ja rüüpisime oma alalist kohvi lootuses, et midagi satub ette. Kostis telefonihelin, ja neiu, kes väljakutsele vastas, kutsus mind.

„Kusagilt kaugelt,“ lisis ta.

Ma ei suutnud end tagasi hoida ja söötsin jooksusammul telefoni juurde. Tehas oli lubanud mulle teatada, kui on midagi uudist. Võib-olla on õnn mulle naeratanud.

„Hallo,“ hüüdsin ma, haarates kähku kõnetoru.

Mulle vastas tuttav hääl. Ma sain teada, et räägin mehega, kes palkab kompaniile lendureid.

„Mul on teie jaoks tööd,“ ütles ta. „Sõja-õhujõudude uute lennukite proovimine.“

„Mis laadi proovimine?“ pärisin ma.

„Pikeerimine.“

Ma teadsin väga hästi, mis see on. Kümme tuhat jalga sirgjoones otse alla ainult selleks, et selgitada, kas lennuk vastu peab. Ma lõin pisut kahtlema, kas see oli õnn, mis mulle naeratas.

„Missugused lennukid?“ küsisin. Ma tahtsin uskuda, et töö polegi liiga riskantne.

Pikeerinud olin ma varemgi. Viimane kord, kuus aastat tagasi, purunes mu lennuk sellisel pikeerimisel tükkideks. Mulle meenus elavalt äralangevate tiibade hirmus raksatus. Meenus uimastav hoop, kui ma äkilisel küljelivajumisel lõin peaga vastu armatuurlauda. Meenusid nõrkus ja raugus, mis minus võtsid võimust, enne kui kaotasin teadvuse. Ma toibusin mitu tuhat jalga madalamal. Tee hüppeks oli vaba, mind ähvardasid ainult ülalt langevad rusud ja alt peatumatu hooga mulle vastutormav maa. Mulle meenus järsk tõuge hetkel, mil avanes minu langevari ja lakkas kukkumine, — maa oli hirmuäratavalt lähedal. Mulle meenus, kui valgete ja lootusrikastena paistsid mulle sinitaeva taustal langevarju lainelised voldid ja kuidas järgmisel hetkel mul hakkas metsikult kloppima süda ning jäi kinni hing — hirmust, et õhus pöörlev lennukikere riivab langevarju. Mulle meenusid järsk kergendustunne, kui kuulsin lennukirususid vastu maad prantsatavat, ja minust läbiturgatav mõte: „Mis siis, kui see oleks mind riivanud?“

„Pommitaja, proovieksemplar, üheistmeline, kahe kandedpinnaga, seitsmesaja-hobujõulise mootoriga,“ vastas mees telefonijuhtme teisest otsast. See andis mulle julgust. Töö ei olnud liiga riskantne.

Natuke aega enne seda olin kuulnud ühest proovilendurist, kes oli samasugune „vabakütt“ nagu minagi. Tema lennukil purunes propeller ja eraldus täielikult mootor. Ta hüppas langevarjuga õnnelikult välja, kuid ei viivitanud küllalt hüppega, — lennukirusud said ta kätte. Lenduril murdusid mõlemad jalad ja käed. Sel ajal lamas ta parajasti hospitalis. Ma teadsin, et ka tema tegeles pikeerimisega.

Ma tundsin huvi, miks ei kasuta kompanii mõnd proovilendurit omade inimeste hulgast: tehasel oli suurepärane proovilendurite kaader.

„Aga mis on teie lenduritel viga?“ küsisin ma.

„Ütlen teile avameelselt,“ oli vastus, „et kuigi meie ei oota sellelt masinalt mingeid ebameeldivaid üllatusi, sest võtsime tarvitusele kõik meile teadaolevad ettevaatusabinõud, ei saa siiski kunagi midagi surmkindlat öelda... Meie pea-proovilendur on juba seitse pikeerimist teinud. Meile näib, et mehelt ei või tema palga eest rohkem nõuda. Meie teistest meestest pole ükski sel alal varem töötanud. Peale selle, — milleks peaksime riskima oma inimestega, kui võime väljast vabaküti kutsuda?“

Või nii olid lood! Aga miks ei peakski nad muide asjadele niiviisi vaatama?

Ma mõtlesin sellele, et olin ammu juba perekonnast lahus. Mu naine, poolteise-aastane poeg ja kuuekuine tütar elasid Oklahomas äia farmis. Ma saatsin nad sinna kevadel, tahtes kindel olla, et nad suvi otsa söönud on. Kui saaks ometi küllalt raha teenida...

„Kui palju te maksate?“ küsisin ma.

„Tuhat viissada dollarit,“ vastas kompanii esindaja. „Kui töö kestab üle kümne päeva, siis tasume lisaks kolmkümmend viis dollarit päevas. Katsete ajaks kindlustame viieteistkümmet tuhandele dollarile teie elu ja määrame kompensatsiooni vigastuse puhuks. Muidugi mõista tasume ka teie kulud. Niisiis, kui olete vaba, kui teid saadab õnn, kui olete kahekümneüheaastane...“ tärises hääl telefonitorus.

Ma tulin lauakaaslaste juurde tagasi. Nad rüüpisid ikka veel oma kohvi, suitsetasid ja vestlesid, lootes juhuslikule tööle.

„Mul on töö,“ teatasin ma säraval ilmel.

„Mis töö?“ küsisid nad nagu ühest suust.

„Pikeerimine uute sõjaväelennukitega,“ vastasin ma nii muretult kui iganes sain.

„Soovime südamest õnne,“ karjusid nad kooris.

„Mis siis,“ sähvasin ma vastu, „vähemalt ei tule mul talvel nälga surra!“

Kaaslased hakkasid minu üle nalja heitma, ma andsin vastu. Nad pärisid, mis lilli ma oma matusel eelistan. Ma küsisin neilt, mis neile paremini meeldib: lõuna- või õhtusöök, kui nad talvel on sunnitud piirduma ühe söömaajaga päevas.

Pisut hiljem langes mu poolteise tuhande saamise ihas kõrgele tõusnud meeleolu, kadus ka mu trotslik toon. Ma võisin ju tõesti end puruks kukkuda! . . . Võib-olla õnnestub ka ilma selle tööta läbi saada?

Mulle meenus mu kuue aasta eest sooritatud pikeerimine. Siis oli teisiti. Ma ei kujutlenud veel, et lennukid võivad õhus tükkideks laguneda. Nüüd aga teadsin ma, et seda võib juhtuda. Ja teadsin, et seda on juhtunud. Kuid ma sisendasin endale, et seda on juhtunud ja võib juhtuda teiste proovilendurite, kuid mitte minuga . . .

Mulle meenus aeg, mil ma öösiti — mitte otsekohe pärast katastroofi, vaid mõned kuud hiljem — ärkasin hirmu pärast. Mind ei vaevanud küll mingid kohutavad painajad! Mu alateadvuses astus lihtsalt hilinevalt tegevusse pidurdatud hirmumehhanism. Kuni selle ajani olin siiralt veendunud, et katastroof ei olnud minusse suurt mõju avaldanud.

Mulle meenus ülisuure — olgugi normide piirides püsiva — kiiruse alateadvuslik kartus, mis oli minus hiljem tekkinud. Ma ei planeerinud enam järsult ega andnud gaasi laskumisel. Kui ma ennast jälgimata mõned korrad seda tegin, tabasin end ootamatult sellelt, et tõmbasin tagasi kangki kiiruse vähendamiseks.

See kõik veenis mind selles, et katastroof oli minusse märksa suuremat mõju avaldanud, kui ma varem arvasin. Veelgi tugevamalt tajusin ma seda siis, kui mõtlesin uutele pikeerimistele, mida kavatsesin sooritada. Ma tundsin, et kardan neid rohkem, kui olen valmis möönma.

Tuleb riskida. Ma ei näinud muud võimalust raha saamiseks, mida vajasin, et perekonda farmist ära tuua.

Peale selle lootsin ma sellest mängust lahkuda võitjana, selle arvestusega, et mina juba ei eksi. Tõsi küll, mul oli palju seltsimehi, kes olid hukkunud sellest hoolimata, et neil oli minu teada küllalt taipu peas.

Sõnad kaotasid mõtte

ERSKINE CALDWELL

Pilkerästas, kes oli istunud, küllastades jahedat õhku oma lauluga, lendas päikesetõusul minema. Saabus vaikus, niisama sügav ja salapärane nagu ümberringi paljude miilide ulatuses laiuv liivane tasandik. Eilsed varjud, mis olid valgesse liiva peitu pugunud, hakkasid jälle puude ning tarapostide ümber kogunema, laotades maapinnale lehestiku ja tarandiku pitsustri.

Päike tõusis kiiresti, ronides üha kõrgemale, otsekui rutes kerkima üle männiladvade, et sealt kogu tasandikku valgustada.

Kambris oli valge ning soe. Nellie ei maganud sellest ajast peale, kui rästas oli minema lennanud. Ta lamas, asetanud käe põse alla. Teise käega embas ta mehe pead, mis puhkas padjal tema kõrval. Naise ripsmed löid värelema. Siis jäid nad viivuks liikumatuks. Seejärel värahtasid taas mitu korda järjestikku. Naine tahtis oodata, kuni Vern ise ärkab.

Kui juhtus, et Vern tuli hilja koju, ei äratanud ta naist. Nellie katsus mitte magama jääda ja ootas meest nii kaua, kui suutis vastu pidada, kuid viimasel ajal oli ta nii uniseks muutunud, et tal harva õnnestus mehe tulekut ära oodata.

Verni nägu oli väsinud ja kurnatud. Isegi unes ei tasandunud kortsud, mis olid ta laubal, kulmude vahel. Nellie kumardus ettevaatlikult mehe kohale ja suudles ta põske. Tal oli tahtmine mehe pead käte vahele haarata, seda enda poole tõmmata ja teda ikka jälle suudelda, suruda nägu kõvasti tema tumedajuukselise pea vastu.

„Vern!“ hüüdis ta tasakesi. „Vern!“

Mees avas aeglaselt silmad ja pigistas nad jälle kinni.

„Vern, mu kallis!“ sosistas naine; ta süda hakkas peksma.

Vern pani pea ta õlale, nihutas end kõrgemale, ja naine tundis oma kaelal ta hingust.

„Oo, Vern!“ lausus ta tasase häälega.

Vern tundis naise suudlusi nii silmil kui põsel, nii laubal kui huultel. Ta hakkas virguma.

„Mis ta ütles?“ küsis viimaks naine, suutmata end tagasi hoida.

Mees avas silmad ja vaatas talle otsa, olles juba täiesti ärkvel.

Naine luges vastuse Verni näost.

„Kunas?“ küsis ta.

„Täna,“ vastas mees.

Naise huuled hakkasid värisema, kui ta seda kuulis. Ta ei suutnud end valitseda.

„Kuhu me siis läheme, Vern?“ sõnas ta, vaadates vastuse ootel nagu väike tüdruk mehe huultele.

Vern vangutas ainult pead.

Nad lamasid kaua aega liikumatult. Päike soojendas kambrit, ja näis, nagu oleks jälle suvi ja mitte varasügis. Igivanalt aknalaualt hakkas kerkima virvendavaid soojuslaineid. Suvi kestab veel veidike, enne kui tuleb talv.

„Kas sa talle ütlesid?“ küsis Nellie. „Kas sa rääkisid talle minust, Vern?“

„Jah.“

„Ja tema?“

Vern ei vastanud. Ta süleles naist veel tugevamini, otsekui tahtes küllastuda sellest, mis annab talle jõudu, mis aitab teda jalule tõusta, mis aitab võita kõleduse ning tühjuse.

„Kas ta tõesti midagi ei öelnud?“

„Ta ütles, et ta ei saavat midagi parata, või midagi sellelaolist. Ma ei mäleta enam, mis ta ütles, kuid kõik on selge.“

„Kas tõesti tal on ükspuha, Vern?“

„Nagu näha, Nellie.“

Nellie keha tõmbus pingule. Ta hakkas värisema.

„Aga sinul ei ole ju ometi ükspuha, mis minust saab, eks ole tõsi?“

„Issand,“ ütles mees, „ma ju sinule ainult mõtlengi. Kui sinuga peaks midagi juhtuma . . .“

Nad lamasid kaua aega teineteise kaisus. Nende mõtted peletasid eemale viimased uneriismed.

Nellie tõusis esimesena. Ta riietus ja väljus kambrist. Vern taipas järsku, et on juba möödunud hulk aega. Ta kargas voodist välja, riietus ja jooksis kööki. Senikaua kui ta tegi pliidi alla tuld, kooris Nellie kartuleid.

Eine ajal nad peaaegu ei rääkinudki. Nad tõsteti välja ja nad pidid lahkuma juba täna. Ja sinna polnud midagi parata. Toakraam oli niikuinii võõras, riideid aga oli neil nii vähe, et neid polnud kuigi raske ligi võtta.

Sel ajal kui Vern korjas asju kokku, pesi Nellie sööginõusid. Jäi veel ainult siduda mehe tööülikond ning särgid ühte, Nellie kleidid teise kimpu ja teele asuda.

Kui nad olid kõigega valmis, jäi Nellie jalgvärava juurde peatuma ja vaatas tagasi majale. Ta lahkus siit ilma kahetsuseta, ehkki tal ainult selle katuse all oli võimalust olnud Verniga koos elada. Majake oli igivana, iga hetk kokku varisemas. Katus tilkus läbi, üks sein oli viltu, välistrepp aga oli täiesti maatasa vajunud.

Vern ootas, kuni naine seisis ja vaatles maja. Kui ta pöördus ja minema hakkas, olid ta silmis pisarad, kuid enam ta tagasi ei vaadanud. Olles käinud maanteed mööda umbes miili, pöördusid nad kõrvale ja maja jäi mändide varju.

„Kuhu me läheme?“ küsis naine, silmitsedes Verni läbi pisarate.

„Läheme, kuni kuhugi välja jõuame,“ vastas Vern; ta mõistis, et naine teab seda niisama hästi kui tema ise, et siin, keset liiva ja mände, asetsevad farmid üksteisest kümne-viieteistkümne miili kaugusel. „Ei tea, kui palju meil tuleb käia.“

Naine sammus ta järel mööda liivast teed. Kõikjal kandus nendeni viimaste suvilillede lõhna. Kõrge umbrohu ja pöösaste tõttu polnud neid peaaegu sugugi näha, kuid Nellie peatus alatasa ja otsis neid silmadega teeveertelt. Vern ei jäänud seisma, ja naine oli iga kord sunnitud talle järele ruttama, ilma et oleks jõudnud lille üles leida.

Kui nad jõudsid ojakese juurde, hakkas päike juba alla

vajuma. Vern valis naisele lamamiskoha, ajas hunnikusse kuivi männiokkaid ja korraldas neist aseme; peatsisse pani ta sületäie sammalt. Seejärel võttis ta naisel kingad jalast ja tõi talle vett. Vesi lõhnas lehtede ja sootaimede järele, ta oli külm ning selge. Rüübanud mõned lonksud, uinus Nellie otsekohe.

Oli juba õhtu, kui Vern ta äratas.

„Tõuse üles, Nellie, sa oled kolm tundi maganud,“ ütles Vern. „Kuidas on, kas sa suudad veel natuke kõndida, enne kui pimedaks läheb?“

Naine ajas end istukile, tõmbas kingad jalga ja tuli mehe kannul teele. Otsekohe, kui ta oli jalule tõusnud, hakkas tal pea pööritama. Kuid ta ei tahtnud sellest Vernile rääkida, et mitte rikkuda tema tuju. Iga samm tekitas talle valu. Aegajalt muutus see peaaegu talumatuks; Nellie hammustas huuli, pigistas käed rusikasse, kuid sammus kangekaelselt mehe järel, püüdes ainult teha nii, et mees ei näeks ta nägu ega märkaks, mis temaga toimub.

Kui päike loojus, jäi naine seisma ja istus tee äärde maha. Talle näis, et ta ei jõua enam sammugi astuda. Kehas otsekui lõi kas midagi, käed ja jalad pakitsesid, nägu oli valust valge. Ta ei märganudki, kuidas ta kaotas teadvuse.

Kui ta avas silmad, seisis Vern ta ees ja lehvitas talle kaabuga tuult. Ta vaatas mehele otsa ja katsus naeratada.

„Nellie, miks sa mulle ei öelnud?“ küsis Vern. „Ma ei teadnud ju, et sa nii väga ära väsisid!“

„Ma ei ole väsinud,“ lausus naine. „Pole viga, see läheb mööda.“

Mees silmitses teda mõnda aega, jätkates lehvitamist.

„Kas ei või see siiski juhtuda enne, kui me oleme kuhugi jõudnud?“ päris ta ärevalt. „Kuidas sa arvad, Nellie?“

Naine sulges silmad ja katsus mitte mõelda. Hommikust peale, mil nad olid kodunt lahkunud, ei juhtunud neile kogu teel vastu ühtki maja ega ainustki farmi. Ta ei teadnud, kui palju maad on linnani, ja kartis sellele mõeldagi, et tuleb veel õige kaua minna.

„Sa ütlesid ju, et alles paari nädala pärast...“ ütles Vern. „Kas mäletad, Nellie?“

„Nii ma arvasin,“ vastas naine, „aga nüüd on teine asi, pärast niisugust käimist . . .“

Kaabu kukkus mehe käte vahelt maha. Vern vaatas meeltesegaduses ringi, teadmata, mida teha, kuid tajudes, et Nelliet on vaja kiiresti abistada.

„Nii ei lähe,“ ütles ta, „tuleb midagi teha.“

Ta tõstis naise sülle ja kandis üle tee. Ta valis koha männi all ja pani naise sinna maha. Seejärel sidus ta kompsud lahti, pani naise pea alla riidepuntra ja kattis ta jalad kinni.

Hämarodus. Vern ei teadnud, mida ta pidi tegema. Ta kartis naist üksi jätta, kuid mõistis, et too vajab viivitamatult abi.

„Vern,“ hüüdis naine, sirutades kätt mehe poole.

Mees haaras ta käe, surus selle pihku, paitas ta sõrmi.

„Mis on, Nellie?“

„Ma kardan . . . kardan, et see ongi juba alanud . . .“ lausus naine nõrgalt; ta silmad vajusid kinni.

Mees kummardus tema kohale ja nägi, et naise huuled on täiesti valged, näos pole verepiiskagi. Ta polnud elades nii valget nägu näinud. Sel ajal kui ta naist vaatas, tõmbus Nellie keha pingule ja naine hammustas huult, et mitte valu pärast karjuda . . .

Vern kargas üles ja jooksis teele, vahtides ringi. Oli täiesti pime. Ta ei teadnud, kas läheduses üldse elab inimesi; pimedas ei näinud ta aedu ega ehitisi.

Ta jooksis tagasi Nellie juurde.

„Noh, kuidas on, kas jõuad kannatada? . . .“

„Kui jääksin ainult magama,“ vastas naine, „siis oleks mul kindlasti kergem, kuigi mitte kauaks.“

Vern laskus tema kõrvale põlvili ja embas teda.

„Kui ma teaksin, et sul ei hakka üksi olles hirm, jookseksin ja hangiksin lähemast majast auto või vankri. Sa ei või ju öö otsa siin palja maa peal lamada!“

„Aga äkki ei jõua sa õigeks ajaks tagasi?“ hüüdis naine meeleheitel.

„Ma teen ruttu,“ vastas mees. „Ma jooksen kõigest jõust, kuni kohtan kedagi.“

„Kui sa tuled umbes kolme tunni pärast tagasi,“ ütles Nellie, „siis pole veel viga, aga kauem ei jõua ma kannatada.“

Mees tõusis.

„Ma lähen,“ ütles ta.

Ta hakkas kogu jõust mööda teed jooksuma. Talle meenus, kuidas ta alles eile oli peremeest anunud, et see lubaks neid veel natukeseks jääda, et Nelliel ei tuleks just nüüd majast lahkuda. Aga isegi siis, kui ta rääkis Nelliest, oli peremees ainult õlgu kehitanud. Mida sa seepeale ikka enam palud! Vern teadis, et talle kuulub teatav osa põllusaagist; peremees on kohustatud talle maksma mõned dollarid tasu, kuid Vern ei küsinudki seda, — niikuinii on asi lootusetu. Ta komistas ja kukkus täie hooga tee peale pikali.

Üles tõustes nägi ta enda ees valgust. Peenike kahvatu valgusejuga paistis suurest, luugiga tihedalt kaetud aknast. See oli maja, selles elas keegi. Ta tormas sinna.

Koer hakkas haukuma, kuid ta ei pööranud temale tähelepanu. Ta jooksis ukse juurde ja hakkas rusikatega taguma.

„Laske sisse!“ karjus ta meeletult. „Tehke lahti!“

Sees kiljatas keegi. Koer kiskus teda jalgadest. Ta põtkis koera, püüdes teda minema ajada, kuid koer oli niisama järeleandmatu nagu temagi ja kargas talle üha raevukamalt kallale. Viimaks tungis Vern riivi katki murdes jõuga uksest sisse.

Toas oli peidus mitu neegrit. Säangi alt, kirstu alt, laua alt paistis nii päid kui jalgu.

„Ärge kartke,“ ütles Vern, püüdes rahulikult rääkida. „Aidake mind. Mu haige naine jäi teele maha. Teda tuleks kuhugi majja toimetada. Ta lamab seal palja maa peal.“

Hallipäine neeger, pealtnäha umbes viiekümne-aastane, ronis voodi alt välja.

„Ma aitan sind, härra,“ ütles ta. „Ma ei teadnud, mida sul vaja oli. Sa tulid joostes nagu hull, karjusid, murdsid ust. Sellepärast ma ei avanudki.“

„Kas on teil mingit sõiduriista?“ küsis Vern.

„Jah on,“ vastas neeger. „George, ja sina, Pitt, minge pange muul ette, aga kärmesti!“

Kaks neegripoissi ronisid oma varjupaigast välja ja jooksid tagaukse kaudu õue.

„Vankrile tuleks panna madrats või mingi põhukott,“ ütles Vern.

Neegritar tõmbas süngilt tekid ära, Vern tiris välja põhu-
koti ja viis selle eesukse kaudu teele.

Muul pandi rakkesse, nad istusid vankrisse ja kihutasid
minema. Ei möödunud poolt tundi, kui nad juba lähenesid
metsale. Ja alles nüüd taipas Vern, et sellest ajast, kui ta
Nellie juurest lahkus, oli möödunud juba kolm tundi või
enamgi.

Vern kargas maha ja hõikas Nelliet. Naine ei vastanud.
Mees jooksis ta juurde ja langes tema kõrvale põlvili.

„Nellie!“ hüüdis ta, raputades naist õlast. „Ärka üles,
Nellie, see olen mina, Vern!“

Naine ei vastanud. Vern liibus näoga ta näo vastu ja tun-
dis, et naise põsk on külm. Ta pani käe naise laubale, — ka
laup oli külm. Ta haaras naise käed ja muljus neid tugevasti,
surus kõrva naise rinna vastu.

Viimaks õnnestus neegril teda eemale tirida. Vern ei suut-
nud kaua aega mõista, kus ta on, mis on juhtunud.

Neeger rääkis midagi, kuid Vern ei taibanud ühtki sõna.
Ta teadis, et Nellie käed on külmaks läinud, et ta ei kuule,
kuidas tuksub Nellie süda. Ta teadis, et see on tõsi, kuid ta ei
suutnud seda uskuda.

Ta viskus maha, peites oma nägu männiokastesse, surudes
sõrmi pehmesse, niiskesse mulda. Ta kuulis enda kohal hääli,
kuulis sõnu, kuid millelgi polnud mõtet. Kunagi edaspidi, aga
mitte niipea, küsib ta, mis on saanud lapsest — Nellie, nende
ühisest lapsest.

Kuid palju aega peab veel mööduma, enne kui ta suudab
midagi küsida. Palju aega möödub, enne kui sõnad omandavad
jälle mõtte.

Pühapäev džunglis

ALBERT MALTZ

Charles Falon, kolmeteistkümne-aastane poiss, hõljutas käes pommi ja ootas, kunas muutub valgussignaali tuli. Autobus hakkas liikuma ja Charlie peitis end lumehange taha. Kahekümne sammu kauguselt paiskas ta oma surmatoova pommi kõrgele õhku. Pomm lõhkes otse autobuse katusel. Charlie muheles enesega rahulolevalt ja hakkas lumest uut pommi valmistama.

Ta lonkis piki Hudson Streeti, teadmata, kuidas aega surnuks lüüa, — väike, kahvatu poisike kõvasti kokkusurutud huultega. Parry Streeti nurgal leidis ta ümbriku, milles oli üks miljon kakssada tuhat kolmkümmend neli dollarit. Ta viskas pommi käest ja läks üle tänava liigkasuvõtja poekese juurde. Oli pühapäev ja ukse ees oli terasvõre, kuid Charlie eemaldas selle nõidusega ja tungis sisse. Ta võttis endale taskulambi, paari uiske, skaudi noa, binokli, sõimes oleva lapse kohale kumarduva neitsi Maarja pildi ja hulga muid esemeid. Tasuks jättis ta saja tuhande dollari suuruse pangatähe.

Ta läks jälle üle laia tänava, käänas Greenwich Streetile ja jäi kino vestibüülis pilte vahtima. Ta jõudis otsusele, et filminäitleja Anita Luise on hulga kenam kui too upsakas Norma Shearer. Ta suudles Anita Luise'i. Nad mõlemad istusid kaunitari miljon dollarit maksmaläinud supelbasseini serval ja Charlie suudles teda jälle. Anita pidi talle parajasti ütleva, kui tore mees ta on, kui äkki lähenes uksehoidja ja hüüdis: „Poiss, kasi siit minema!“

Charlie lonkis edasi.

Uheteistkümnenda tänava ja Seitsmenda avenüü nurgal peatus ta äkki pagariäri akna ees. Kiiresti üksteise järel sõi ta ära ühe šokolaadiga kaetud napoleonikoogi, portsjoni koorekreemi ja kaks virsikutorti vahukoorega. Ta oli juba valmis pagariäri kogu täiega ära ostma, kuid parajasti väljus müüjanna ja ütles, et ta ärgu najatagu vastu aknaklaasi ja käigu minema.

Igavust tundes pöördus Charlie kodu poole. Teel astus ta poodi, kust vahel oli üht-teist ostnud. Poeemand, ümarik nagu kera, veeres leti juurde.

„Kui kallid on teil karamellid?“ küsis Charlie.

„Penni eest saab kaks tükki.“

„Aga need?“

„Penni eest saab neli.“

„Ja kuked?“

„Penn tükk. Missuguseid sa tahad?“

„Ma jooksen koju, võtan raha. Ma olen kaheksa minuti pärast tagasi.“

Ta läks koju, unistades sellest, kui hea oleks karamelle osta. Ta oskas ühe karamelli söömist poolele tunnile venitada. Võtad keele otsa ja imed. Peab omama tugevat tahtejõudu, et kogu kompvekki mitte korruga nahka panna. Kuid selle eest ei valuta ka hambad ja magus maik püsib kaua aega suus. Ta tiris läbimärjad labakud käest ja hakkas sõrmedele puhuma. Mispärast pidi just täna olema pühapäev! See New Yorgi linnaosa on pühapäeviti nagu surnuaed, sest kõik vabrikud on suletud.

Peatuskohale lähenes autobus. Charlie nägi oma majanaabreid, vanameest Sheehy'd koos naisega, kes jooksid üle tee, et autobusesse istuda. Kui vanakesed sõiduki juurde jõudsid, tõmbas Sheehy käe taskust ja sealt lendas välja viiekümnesendine raha. Raha veeres kõnniteele, vanamees sööstis talle järele, kuid münt kukkus läbi maa-aluse raudtee õhuava resti. Vandesõnu pomisedes ronis vanamees autobusesse. Ust lahti hoides hüüdis ta Charliele, kes kohe resti juurde tormas:

„Kui sa ta üles leiad, Charlie, annan sulle kümme senti!“

„Hea küll,“ vastas Charlie.

Autobus sõitis minema ja Charlie jooksis koju. Et raha

välja tirida, on vaja nõõri ja närimiskummit. Viiskümmend senti! Tal on olnud juhust maa-aluse raudtee restide alt välja tõmmata vaskraha, kord oli ta isegi leidnud tervelt kümme senti, kuid nii suure rahaga on tal tegemist esmakordselt! Pole midagi lihtsamat kui öelda vanale Sheehyle, et ta pole münti leidnud.

Ta jõudis välkkiirelt oma maja juurde. Erutusest unustas ta teise korra katkise astme ja ta parem jalg libises prakku. Ta kukkus ja lõi sääre valusasti ära. Ulejäänud kolmest trepist lonkas ta suure vaevaga üles.

Ema istus akna all ja nõelus.

„Emm, kas annad mulle kolm penni?“ küsis Charlie.

Küsimus kõlas nagu käsk. Charlie teadis, et ema taandub alati jõu ees.

„Jumala pärast, tasem!“ ütles ema. „Isa magab! Ja mis pärast tuled sa siia märgade kalossidega ning määrid põrandat?“

„Ma lähen otsekohe minema. Anna mulle ainult raha, emm.“

„Ma ei saa sulle kolme penni anda. Sa said ju teisipäeval ühe penni kompvekkide jaoks.“

„Emm, mul on tarvis, mul on tingimata tarvis! Kuule, maa-aluse raudtee resti alla veeres kümnene. Kui mul oleks närimiskummit, saaksin selle kätte.“

„Või nii on lood! Ja sa mõtlesid seda minu eest varjata, eks ole?“ Ema puhkes tasakesi naerma. „Ma annan sulle ühe penni, kuid sa pead mulle selle tagasi tooma.“

„Sellest on vähe. Mul on vaja kolm penni. Ma vajan palju närimiskummit.“

Ema läks kööki ja tuli sealt rahakotiga tagasi.

„Mul on ainult kaks penni,“ ütles ta, „ja üks kümnene kiriku jaoks, õhtuks.“

„Hüva, anna mulle see.“ Charlie peatus ja aevastas. „Ma lähen ja vahetan ära. Ma annan sulle kõik tagasi, ausõna.“

„Ei, ma ei või riskida.“ Ta andis poisile kaks penni.

Charlie võttis raha rahulolematult vastu. Kahe penni eest antakse vähe närimiskummit. Kuid ta teadis, et ema on vankumatu, kui jutt on rahast kiriku jaoks.

„Ja et sa mulle need kaks penni tagasi annad,“ kordas ema. „Hea küll.“ Poiss askeldas juba köögis, otsides nõöri.

„Vanasti,“ hakkas ema harjunud viisil hädaldama, „kui sa oleksid tulnud isa või minu juurde ja palunud üht penni, oleksime sulle andnud viielise.“

Charlie leidis nõöri, lõi selle küljest tüki ja pistis kiiresti tasku.

„Kuid nüüd on meil isa vigane,“ jätkas ema. „Teised inimesed kõnnivad, tema aga veab hädavaevalt jalgu järel, teised inimesed teevad tööd päeval, tema aga öösiti, ja hea, et leidub sedagi tööd.“

„Noh, emm, ma lähen,“ ütles Charlie.

Vastust ootamata tormas ta uksest välja. Ta arvas endamisi, et kõik emad on vastikud, isad aga veelgi enam. Kas keelduks tema taat õllekannust, et osta pojale šokolaadi!

Ta jooksis nurga taha poodi. Sealt ostis ta kaks karbikest närimiskummit ja puistas kogu sisu suhu. Närimiskummi peab olema niiske ja pehme, muidu ei hakka raha ta külge. Ta näris parema lõuapoolega, kus ta hambad olid tugevamad ega valutanud. Ta jooksis väledalt autobuse peatuse juurde ja heitis, nii pikk kui ta oli, maa-aluse raudtee jäätunud restile. Resti all oleva betoonkaevu põhi oli kaetud lume ja prahiga. Siin seal oli väikesi loike. Pikkamisi oma keha edasi nihutades hakkas ta teraselt uurima kaevupõhja — sentimeeter-sentimeetrilt.

Minutit kümme uuris ta täiesti tagajärjetult. Tuli vahet pidada, et hingeauruga soojendada külmunud käsi. Seejärel asus ta uuesti otsima.

Viimaks silmas ta münti. See lebas poolest saadik vees, — ta kättesaamine on raske. Surudes pingutusest hambad kokku, tegi Charlie nõöri ühte otsa suure sõlme ja vajutas selle külge tüki närimiskummit, pigistades selle laiaks, lamedaks. Sidunud nõöri teise otsa aasa, asetaski ta selle randme ümber, kartes, et nõör muidu libiseb käest. Ta tegi kummi süljega veel kord hästi märjaks ja langetas nõöriotsa suurima ettevaatusega kaevu põhja.

Sellest tööst haaratuna ei pannud ta tähelegi, kuidas keegi oli talle selja tagant lähenenud. See oli väike, vilets me-

hike, välimuselt umbes neljakümneviie-aastane. Mehe hall mullakarva nägu oli külma tuule tõttu kattunud punaste laikudega.

Enne veel kui Charlie meest nägi, tajus ta tema lähenemist. Tundmatu lõõtsutas raskelt, nagu tassiks ta seljas suurt kooramat.

Poiss vaatas talle otsa ja jätkas oma tööd. Sel hetkel oli tal kõige raskem ülesanne käsil. Närimiskummi-tükk polnud küllalt raske selleks, et teda tugevasti raha peale langetada. Tuleb sihtida oma sada korda või rohkemgi, enne kui õnnestub münti välja tõmmata.

Mõne hetke jälgis mees Charliet vaikides. Siis laskus ta poisi kõrvale põlvili ja kähistas:

„Viiekümmeline, eks ole?“

Ta silmitses kaua aega münti kohal kõlkuvat nõõri.

„Mis, kas on raske?“ küsis ta lipitseval häälel.

Charlie ei vastanud midagi.

Mees jälgis silmi kõrvale pööramata poisi tegevust.

„Sihukese külмага muutub närimiskummi kohe kõvaks,“ ütles ta. „Vaevalt läheb sul korda raha kätte saada, poiss. Juba läheb pimedaks. Selle töö jaoks on vaja ehtsaid tööriistu, nii-ii ei tiri sa seda kunagi välja.“

Ilma tema poole vaatamata ütles Charlie valjusti:

„Aga mis see sinu asi on?“

Mees tõusis püsti ja vaatas kiiresti ringi. Ümberkaudu polnud ühtki hinge. Ta astus mõned sammud tagasi ja tegi palitu hõlmad lahti. Palitu voodri külge olid rihmadega kinnitatud ühesugused peenikesed kepid, igaüks alla meetri pikk. Iga kepi otsas oli kummitoruke, mille abil neid sai üksteise külge kinnitada. Osava, vilunud käega ühendas ta nad pikaks ridvaks, mille otsas oli väike kummikausike. Mees astus Charlie juurde ja poetas oma ridva resti avausse.

„Ma näitan sulle, kuidas töötab elukutseline,“ sõnas ta peaaegu lõbusalt, kuid ilma et oleks poisile näkku vaadanud. „See on meetod number üks. Teine meetod — kausike paksult rasvaga üle määrida. Siis saab koguni käevõru kätte. Aga kui on vaja münti üles tõsta, siis imeb kausike enda külge...“

„Kuhu sa tükid?“ kisendas Charlie tigidalt. „Mis sa tahad?“

„Ma tahan sulle näidata, kuidas seda tööd teeb elukutse-
line.“

„Lase jalga!“ Charlie sikutas raevunult meest käisest. „Kasi
minema!“

Tundmatu tõmbas käe lahti ja puhkes kähedalt ning rõõ-
mutult naerma.

„Kas see pole ükskõik? Sina ju raha kätte ei saa,“ ütles ta.
„Mis siis, kas jätta ta teistele?“

„Mis pagan ei saa!“ hüüdis Charlie. „Ära puutu! See on
minu!“

„Ma annan sulle viielise,“ ütles mees.

Charlie rullis otsusekindlal ilmel oma nõõri kokku ja pistis
tasku. Tõusis siis püsti, astus mehele lähemale ja andis talle
jalaga täpselt arvestatud hoobi nimmekohta. Mees karjatas
valu pärast. Charlie taandus kiiresti kümme samm.

„See on alatus!“ oigas mees, haarates kinni haiget saanud
kohast. „Ma käänan sul kaela kahekorra, sa rotipoeg! Peaaegu
oleksin kepi käest lahti lasknud!“ Paigast liikumata põrnitsesid
nad vihaselt hetke teineteisele otsa. Kuigi mees oli kolme-
kümne aasta võrra poisist vanem, meenutasid nad millegi
poolest teineteist. Mõlemad olid väikesed, kidurad. Charlie
näis oma kolmeteistkümnest aastast noorem, aga ka tundmatu
ei meenutanud millegagi täiskasvanut. Mõlemal oli pingulda-
tud, kalk nägu.

Mees laskus jälle põlvili, jälgides endise visadusega Char-
liet. Ta laskis ridva uuesti läbi resti, kuid ta pea oli pööratud
poisi poole. Charlie oli kahevahel. Siis jooksis ta hange juurde.
Kogu see aeg pidas mees teda lakkamatult silmas. „Astu aga
ligi, ma käänan sul kaela kahekorra!“ ütles ta. „Parem kao ära.
Nüüd ei anna ma sulle isegi mitte vielist. Ma olen vihane.“

Charlie haaras hangest jääkamaka ja virutas selle kõigest
jõust konkurendi pihta. Ta ei tabanud, kuid mees jahmatas,
kargas jalule ja tiris oma ridva välja. Charlie varjas end
hange taha. Ta värises üleni, ta käsi klammerdus kõvasti hange
jääkoorikusse.

„Vaata ette, sa saad oma palga!“ ütles mees kurjalt; ta hei-
tis pilgu tühjale pimenevale tänavale. „Sa arvad vist, et see
kõik mulle meeldib?“ küsis ta järsku. „Sa arvad, et mulle on

meeltmööda kakelda sinutaolise poisinolgiga viiekümne sendi pärast?"

Sel hetkel tabas lumepall ta põlve. Mees näitas rusikat ja ta hääles kuuldus raevu.

„Paistab, et sa ihkad keretäit, küll ma sulle siis...“ Mees hingeldas.

Ta viskas ridva maha ja tormas poisi poole. Kuid Charlie lipsas ta eest ära. Suur jäätükk tabas mehe laupa. Ta surus käe vastu pead, nuuskatades valust ja vihast.

„Mis, kas said, koeranäru?“ hüüdis Charlie.

Mees tormas talle järele, kuid Charlie oskas osavalt kõrvale põigata. Ta jooksis jälitaja eest kogu aeg hange varju. Mees jäi varsti peatuma, — ta suu oli ammuli ja ta surus kätt südame vastu. Sõnagi lausumata tuli ta tagasi resti juurde, laskus neljakäpukile ja poetas ridva uuesti kaevu.

Siis otsustas Charlie rakendada uut taktikat. Ta hiilis vaenlasele selja taha ja virutas talle jääkamakaga kuklasse. Mees võpatas, kuid ei pöördunud ümber. Ta tõstis parajasti ritva, et seda resti teisest avausest sisse pista. Charlie tormas uuesti ta kallale, otsustades seekord tegutseda jalgadega. Kuid mees tõusis valju sõimuga maast üles, haaras Charliel käsivarrest kinni, ja nii meeleheitlikult kui poiss ka vingerdas, väänas tal mõlemad käed kokku. Ritv lebas nende vahel resti peal.

„Ma peaksin sul kaela kahekorra käänama!“ ütles mees poissi sakutades. „Peaksin, rotipoeg! Kuid ma ei tee seda, mõistad? Sa oled alles poisike. Aga kuule...“

Charlie rebis end järsu liigutusega lahti, astus kõigest jõust mehe jalale ja sööstis hange taha. Mees seisis, vaadates ähmaste silmadega otse enda ette, valukramp näos.

„Oh issand,“ ütles ta, „mihuke alatu rotipoeg! Ma pole ju sind üldse puudutanud! Kas olen ma sulle midagi halba teinud? Ma tahtsin sulle teha ausa ettepaneku...“ Sel hetkel tabas jääkamp teda rinda. „Hea küll,“ jätkas ta, „ma ei saa münti kätte, kui sa ei lase. Ja ka sina ei saa kätte, kui mina ei lase. Ei saa sina ega mina. Oõ on varsti käes. Ma olen valmis raha sinuga pooleks tegema. Ma annan sulle kakskümmend viis senti.“

„Ei!“ kisendas Charlie. „Raha on minu!“

Ta vabises üleni.

„Kas sa tõesti ei mõista, et sa ei suuda seda ilma tööriistadeta kätte saada?“ Mehe hääl muutus anuvaks. „Sinu närimiskummi ei kõlba selle külмага.“

„Raha on minu!“

„Issand, noh, sina märkasid teda esimesena, ma olen valmis seda tunnistama,“ jätkas mees. „Kuid minul on tööriistad. Ma saan raha kätte ja me jagame selle pooleks.“

„Ei.“

„Mulle on vaja kas või natukegi raha. Kas või natuke!“ hüüdis mees, ja ta hääles kuuldus häbi ja kibestust. „See on mu elukutse, poiss. See on kõik, millest ma elan, — saad sa aru? Ma ei ole kogu päeva jooksul leidnud midagi. Sa pead mind kas või natukegi teenida laskma. Sa pead!“

„Ei!“

„Poiss, poiss!“ karjus mees meeleheitel. „Oleksid sa kümme aastat vanem, sa mõistaksid. Sa arvad, et see amet teeb mulle lõbu?! Oleksid sa kümme aastat vanem, saaks sinuga rääkida, sa saaksid minust aru.“

Charlie surus huuled kõvasti kokku. Ta külmast valgeks tõmbunud nägu õhkus vihast.

„Oleksin ma kümme aastat vanem, lööksin ma sul pea puruks,“ ütles ta.

Mees kummardus vaevaliselt ja tõstis oma ridva üles. Kergelt longates ja kätt nimmekohale surudes läks ta minema. Ta nuttis.

Charlie jäi seisma võitja poosis. Ta nägu näis kivisena. Oli juba täiesti pime.

Esimene õppetund

JOHN SOMMERFIELD

Magama heideti varakult, kuid Pat ei suutnud uinuda. Ta lamas riidest lahti võtmata, silmad suletud, tasakesi hingates, ja ootas, kuulatades kella valju tiksumist alumises tühjas toas. Ta mõtted töötasid pingutatult. Viieteistkümne-aastase poisina oli ta selliste ürituste jaoks liiga noor, — ta läks sel õhtul esmakordselt kohtumisele.

„Selles ei ole midagi halba,“ mõtles ta (aeg venis talumatult pikkamisi ja Pat surus ärritatult käed rusikasse), „meie kohtumises pole midagi halba, ainult nii me võimegi teineteist näha — öösi, salaja.“

Mingi hirm poetus rõõmutunde sekka, millega ta seda kohtumist ootas.

„Kuid mis jääb meil üle?“ kordas ta endamisi. „Kohtuda üksnes öösi ja salaja.“

Tüdrukü perekond oli tema perekonna vaenlane. Pat mäletas, kuidas ammu tagasi, enne kui ta oli tüdrukuga tuttavaks saanud, Bob, Pati vend, oli öelnud: „Nemad on vastasleeris. Nad on oma rahva reetjad, kes teevad maaomanike ja rõhujate alatut tööd.“ Tollal ei ütelnud need sõnad Patile mitte midagi. Nad väljendasid mõtteid ja tundeid, mil polnud midagi ühist tema isikuga.

Kui nad aga siiski hakkasid temasse puutuma, pärast seda, kui ta oli tüdrukut kohanud ja Bob oli neid koos näinud, paistis see kõik arusaamatuna, ärritas teda, ja Pat ei püüdnudki enam mõista, milles asi seisab.

„Sul tuleb kokkusaamised temaga lõpetada,“ ütles Bob, „peale tüli ja meeolehärrmi ei tule sellest midagi välja.“

„Aga, Bob,“ tähendas Pat, „mis on minul ja temal sellega asja? See ei puutu üldse meisse.“

„Sääraste inimeste ja meie vahel ei saa eales midagi olla peale viha,“ ütles Bob. „Kuid sellest on asjatu rääkida. Kunagi saad sa seda ise tunda ja õppetund tuleb vististi valus.“

Armastus tüdruku vastu ja armastus oma perekonna vastu kõnelesid eri keelt. Kuid Pat ei suutnud tüdrukust loobuda.

Sellal kui ta vargsi trepist alla hiilis, kuulatades isa norskamist, välgatasid need mõtted ta peas, tumestades mingi kahjutundega eelseisva kohtumise rõõmu.

Tuli pliidi all ei olnud veel täiesti kustunud, ta hõõgus nõrgalt elutoa soojas hämaruses. Pat seisis keset ruumi, hoides saapaid ühes käes, kuulatades maja vaikust. Õhus hõljus värskeltküpsetatud leiva lõhn, mis sisendas meeltesse midagi sõbralikku, äärmiselt tuttavat.

Akki nagises trepp, ahjus lõi midagi praksuma, tuli puhkes hetkeks heleda leegina, valgustades kella. Oli viis minutit üheteistkümmel, — rohkem, kui ta arvas. Kindlasti on Jane juba kodunt lahkunud ja astub oma ühtlasel sammul üle aasa, pea veidi longus, mõtlik ja unistav ilme näol. Sellest kujutlusest tekitatud äkiline õrnusepuhang tõrjus kõrvale muud tunded, mida manas esile värskeltküpsetatud leiva lõhn. Ta pani saapad otsustava liigutusega põrandale ja hakkas neid jalga tõmbama.

Väljas algas kära ja kolin; see oli ketikoer. Kostis vihane haukumine ja keti raevukas kõlin, nagu oleks koer seda kuskile tormates pingule tõmmanud.

Pati süda hakkas valjusti peksma.

„Võib-olla tuleb koju Bob,“ ütles ta endamisi, „võib-olla on ta siiski jõudnud otsusele, et täna võib koju tulla. Ja kindlasti võttis ta mõne seltsimehe kaasa,“ püüdis Pat end veenda, kuuldes mitme inimese raskeid samme. Kuid enne veel, kui hakati ukse pihta taguma, teadis ta, kes need inimesed on, ja taandus vaheseina taha pilkasesse pimedusse.

Magamistoast kuuldus summutatud „kohe“. Hoobid nõrgenesid viivuks, kuid ukse taga seisjad ei hakanud ootama, kuni see avatakse. Paari hoobiga oli lukk purustatud, ja tugeva elektrilaterna valgusjuga tungis tupp, valgustades magamis-

toa ust, mille lävel, pilgutades silmi ja haigutades, seisis Pati isa. Siis nihkus valgusjuga laua poole, kus seisis õlilamp.

„Tule välja!“ kostis järsk tundmatu hääl. „Süüta valgus! Pidage mees — mitte mingeid narritempe: te olete kurbule võetud.“

Pimeduses süttis tikk, siis lõi nõrgalt vilkuma lambi tuluke, moodustades väikese heleda süvendi toa pimeduses.

Pat eraldas ähmaselt künnisel seisva nelja mehe siluette. Ta jälgis neid tähelepanelikult. Lambis muutus sinakas tuli kollakaks ja valguseala laienes. Pati pilk peatus raskeil auto-maatpüstoleil, mis läigatasid tuhmilt meeste kättes, kuid meeste näod püsisid varjus ähmastena ning ebamäärastena...

„Keera tuli suuremaks,“ jätkas seesama hääl.

Leek paisus heledaks ja järsku elustus kogu vaatepilt. Pati isa ja ema, kes olid vanad palitud otse pesule tõmmanud, seisis teisel pool lauda ja nende selja tagant vaatas Molly, Pati õde. Surunud end vastu sein, pimedusest varjatuna, oli Pat väljaspool seda ala, kus tema omaste ja vaenulike, ähvardavate inimeste pilgud ristusid vaikivas, pinevas kokkupõrkes. Algul valdas ta teadvust vaid üksainus mõte — Jane'ist, sellest, et see teda ootab ja et tema ei pääse tüdruku juurde. Kuid siis mõistis Pat selle küllatuleku tähendust ja hirm ahistas ta hinge.

„Mida te tahate?“ küsis isa.

Ta hääl kõlas ärevalt, ja teda ainiti jälgides (ta ei saanud näha lävel seisvaid mehi) taipas Pat, et ka isa on ehmunud ja näib hirmu mõjul vanem ning väiksem, kuidagi kõssis, ta kujus polnud enam jooni, mis tegid teda tema poja silmis teistest paremaks.

„Mida me tahame?“ kordas peamees häälega, milles kõlas kummaline, teeseldud vihahoog. Ta astus tupp ja istus laua äärde, nagu oleks teda haaranud äkiline väsimus. Kui ta hakkas uuesti rääkima, kuuldus ta hääles seda teeseldud väsimust.

„Ei, teie ei tea, keda me tahame,“ ütles ta. „Ja teie ei tea, mispärast me teda tahame... Ma arvan, et teie ei tea ka seda, kus ta on...“ Oodanud ära, kuni vaibus ta häälekõla, ajas ta end järsku sirgu. „Kuid selle eest meie, vannun, teame teie kohta kõik!“ mõirgas ta raevukalt. „Ja nüüd on loril lõpp. Me otsime maja läbi.“

Ta tõusis üles. Tema tugev kogu heitis seinale suure varju. Ta kaaslased astusid tema kõrvale. Mõne hetke jooksul ei lausunud keegi sõnagi ja Pat kuulis vaikuses tulnukate hingamist, mis oli kähe nagu loomadel. Koera vihane haukumine lõppes ja lahtise ukse kaudu kostis tuule sahin puulehtedes, kuuldusid kahinad ööpimedusest, kus teda ootas Jane. Pat oli vaid mõni samm uksest eemal, ja just nüüd, kui nad seisid seljaga tema poole, kattes toa oma varjuga, avanes tal võimalus põgeneda... Ta sokkides jalad astusid käratult mööda kivipõrandat. Sel ajal kui ta püüdis toast vargsi välja hiilida, hakati seal jälle rääkima, kuid Pat kuulis vaid omaenda südame peksmist. Seejärel leidis ta end õues olevat, raskesti hingeldades ja tundes laubal higipiisku. Ta kummardus ja tõmbas saapad jalga.

Kellegi käed haarasid teda selja tagant ja lohistasid tagasi maja poole. Pat heitles kramplikult, pekstes jalgadega, kuni sai uimastava hoobi pähe. Pat ja teda kinni hoidev mees ei lausunud ühtki sõna.

Paokil uksest väljavoolav kollakas valgus pimestas teda. Pat komistas, ta paisati hirmsa tõukega toapõrandale. Ta lamas masendatuna hirmsast jõuetuse ning alanduse tundest, mis tekitas temas soovi nutma puhkeda.

„Vaadake ometi, mis ma kinni püüdsin,“ lausus naerdes mees, kes oli ta kohale tassinud.

Hääl oli tuttav. Pat tõstis pea ja tundis mehe ära. See oli Jane'i vanem vend. Kui ta tabas Pati pilgu, katkes äkki ta naer.

„Ah, see oled sina!“ ütles ta põlglikult ja väljus majast, lüües ukse kinni.

Toas ei olnud nüüd ühtki inimest peale tolle suure mehe, kes oli peamees. Ulalt kostis jalgade trampimist ning hääli, keegi avaldas valjusti protesti. Mees pöördus laisalt ja vaatas alla Patile; ta nägu tõmbus kipra, moodustades midagi naeratusetaolist, mis paljastas rea katkisi hambaid.

„Ja kes oled sina?“ urises ta tehtud armastusväärusega.

Pat ei vastanud midagi. Mees lõi talle rindu, mänglevalt, otsekui naljatades, kuid valusalt. Siis hakkas ta ninas urgitsema, vaadates ikka veel alla Patile.

Ukse tagant kuuldav müra sundis teda ruttu ümber pöörduma. Uks paiskus lahti, sisse tormas Pati õde.

„Kas te tõesti ei saa neid pidurdada?“ küsis ta hingeldades. „Nad taovad kõik puruks. Ma ei tea, mida nad otsivad, kuid igal juhul neil pole tarvis selleks meie maja lõhkuda. Palun, pidurdage neid.“

„Ma saaksin seda teha,“ vastas mees madalal, kähedal häälel. Näis, nagu oleks ta pidevalt mingit osa etendanud; ta hääling maneerid muutusid alatasa ja oli võimatu täpselt kindlaks teha, millal ta käitumine oli loomulik. Kuid üks joon tundus temas alalisena ja muutmatuna: julmus.

„Astu lähemale,“ ütles ta neiule veelgi kähedamalt.

Neiu astus sammu ettepoole, lüües palituhõlmad kokku. Ta ei märganudki Pati, ja see ei hõiganud teda, püüdes vaid tabada tema pilku. Kuid neiu silmad näisid tolle teise mehe külge needitud olevat ja mehe näoilme muutus kutsus tasootamatult esile ärevuse.

„Mida te tahate?“ küsis ta kõhklevalt.

„Sa oled kena tütarlaps,“ ütles mees. „Luba, et vaatan sind lähemalt.“ Ta sirutas käe ja haaras kinni palitu reväärist. Neiu tahtis kisendada, kuid enne kui ta sai häält teha, surus mees ta näo enda oma vastu ja vajutas suudluse ta huultele. Äkki tõmbus mehe pea tagasi.

„Lita!“ urises ta. „Ah sa lita!“

Kolm verepiiska tuli nähtavale ta huultel, seal, kuhu neiu oli teda hammustanud.

Kui ta pea tagasi tõmbas, lõtvus pisut ta haare ja tüdruk rabeles end vabaks. Kuid mees hoidis endiselt peos ta palituvääri ja selle all olevat öösärki. Nööbid lendasid eest ära, särk rebenes. Pat kargas üles ja rabas mehe käest kinni. See heitis raevuka käeliigutusega poisi eemale ja Pat lendas põrandale, kolksatades seljaga vastu seina. Kuid ta sööstis jälle tulnuka kallale, kes seekord näis talle tähelepanu pööravat.

„Ära topi oma nina teiste asjadesse, sa värdjas!“ hüüdis mees ja lõi Patile käeseljaga näkku.

See hoop paiskas poisi maha. Ta upitas end põlvili, toetudes küünarnukkidega põrandale ja sülitas verd. Ta huul hakkas kiiresti paistetama, peas oli mingi kahin. Ta tahtis tõusta, kuid jalad ei kuulunud sõna. Pat kuulis jälle riide kärisemist ja pidas hinge kinni. Ta tõstis suure vaevaga pea.

Molly seisis seljaga vastu seinat, ta käed rippusid abitud alla. Kogu särk ta seljas oli lõhki kitud.

Pat sulges silmad ja prantsatas uuesti põrandale, jõuetuna valust ja piinast. Kõik muu: valu põrutustest, ahastustunne hädast, mille see küllatulek oli toonud, isegi visa mõte oma kohtumisest Jane'iga — kõik oli eemale tõrjutud hädast, mida ta õe pärast tundis. Pat kuulis toas samme. Kellegi inisev hää lausus:

„Me ei suuda seal ülal midagi leida, boss, ausõna ei suuda.“

„Kohe hakkame siin peale,“ kostis teine.

„Mul on kõht tühi. Vaadake, kas majas on midagi süüa. Hankige ka endale söögipoolist.“

Sammud eemaldusid jälle. Pat tundis hoopis saapaninaga ribidesse, kuid ta ei tõstnud pead.

„Tõuse üles!“ lausus vihatud hää.

Pat ajas end suure vaevaga jalule.

„Istu!“ käskis peamees.

Ta sammus paar korda toas edasi-tagasi, seisatas Patil ees, muigas ja hakkas teda kiiresti üle puistama küsimusterahaga, ilma et oleks neile vastust ära oodanud.

Kas on majas peetud poliitilisi koosolekuid? Kes naabritest on olnud ta vennad sõbrad? Kas on perekonnas veel organisatsiooni liikmeid? Kui tihti tuli vennale adresseeritud kirju? Millal on vend käinud ööbimas?

Nende küsimuste vahele põimusid nagu juhuslikult kohanimed, inimeste perekonnanimed, nagu oleks ta ette teadnud, et need on Patile tuttavad.

Ja Pat tajus paistetunud huultega segaseid ning puiklemaid vastuseid pomisedes, et selle ülekuulamise eesmärk ei olegi nii lihtne kui näib, et see on lõks, mida seatakse selleks, et sundida teda paha aimamata midagi üles tunnistama, mida saaks ta perekonna vastu ära kasutada. Ilma et ta oleks kõigest sellest endale teadlikult aru andnud, solidariseerus Pat nüüd kõigis oma tunnetes vennaga.

Järsku katkes ülekuulamine. Tüse mees lahkus toast, ilma et oleks isegi vastust oma viimasele küsimusele ära oodanud. Pat jäi istuma, raskelt toolile vajununa, vallatuna valulisest tardumusest, suigutatuna omaenda pulsi löökidest ja kella

aeglasest tiksumisest. Löökidest tekitatud valu ja pakitsevate huulte tuksumine ulatusid ta teadvusse kuskilt kaugelt.

Kui Pat vaatas üles kella poole, nägi ta imestusega, et oli alles üksteist, — polnud möödunud tundigi sellest, kui ta oli kavatsenud majast lahkuda. Näis, nagu oleks see kõik olnud väga ammu, kui ta oli palju noorem, ja tunded ning mõtted, mis teda tollal juhtisid, meenusid nüüd ahistava nukruse varjundiga nagu lapsepõlve-mälestused.

Nad tulid alla. Tekkis hirmus segadus. Tuba täitus valju jutukõminaga, naeruga, raskete saabaste trampimisega kivi-põrandal, väljatiritavate sahtlite kolinaga... Nad tuhnisid läbi kõik kapid, heitsid pilgu kellamehhanismi, tõid välja vanu saapaid ja puistasid neid, otsisid läbi kõik kohad, kuhu oli võimalik või võimatu midagi peita, tegid rõvedat, inetut nalja iga kord, kui tiriti päevavalgele mingi isiklik tarbeese. Uidates ruumis ringi, närisid nad kogu aeg midagi valjusti matsutades ja raasukesti põrandale puistates.

Jõuetu vihatunne, mida kutsusid Patis esile need relvasutatud tulnukad, kel olid laiad nahkrihmad vöö, jõudis pea-aegu keemispunktini, kui ta nägi seda viimast teotust, perekondliku panipaiga rüüstamist. Kuid kell meenutas talle käskivalt Jane'i. Ta kujutles Jane'i ikka veel teda ootamas, haaratuna kord pahameelest, kord ärevusest. Kui ta oleks saanud majast välja lipsata, ei oleks ehk veel hilja neiu kohata: võib juhtuda, et kui nad kohtuvad, kuni veel aega on, varisevad nagu nõiaväel tõkked, mis on püstitatud nende mõlema vahele.

Ta hakkas värisema mõtte juures, et teda võidaks jälle häbistatuna koju lohistada ja läbi peksta. Niikuinii oli Pat selle öö jooksul kannatanud liiga palju valu ja alandust. Ta oleks nagu jälle tajunud hiiglasliku käe purustavat hoopi oma huultel, ja mälestus sellest julmast, kurjusest õhetavast näost riisus talt julguse. Aga kuskil tema sisemuses peitusid ikka veel jonnaka jõu varud. Endale teadmata ohkas ta raskesti, täie rinnaga, surus käed rusikasse, sundides end tõusma ja vaheseina poole minema.

Keegi ei märganud, kuidas Pat uksest välja lipsas, ka õues ei pidanud keegi teda kinni. Ta hoidis end hoonete ja plankude varju, kuni jõudis aasa servani. Siis pistis ta jooksma.

Nüüd oli ta jälle tugev, teda haaras rõõm; ta nautis oma liikuvate jalgade rütmi öises õhus, mille värskuses tundus vabaduse hõngu. Veel hetk, ja nad on koos, luupainajalik unenägu haihtub ja kõik on jälle nii nagu varem.

Nende kohtumispaigaks oli kink vana tamme all. Kui Pat ronis läbi aiambulgu, oli ta nii kindel, et silmab Jane'i tumedat siluetti, et täielik tühjus teda pigem hämmastas kui kurvastas. Alles pärast seda, kui ta oli kõik ümberringi läbi otsinud, vilistades ja hüüdes tüdrukut nimepidi nii valjusti kui ta vähegi julges, alles siis taipas Pat viimaks, et Jane oli ära läinud. Ta viskus maha ja puhkes nutma. Rohi ta all oli pehme ning õrn, öine õhk oli jahe ja mõnus tema põrutada saanud kehale. Ta nuttis kaua aega vaikides, ja pisarad voolasid mööda ta põski väikeste ojakestena. Ta nuttis pettumusest, kõigist üleelatud alandustest, kogetud ülekohtust ja peale selle veel mingi osaksaanud kaotuse tundest.

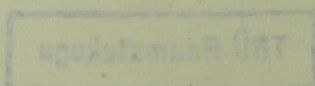
Kui ta üles vaatas, oli kuu juba kõrgel. Tüül oli lakanud, udu tõsis pilvedena maast. Pati kõrvu kandus naabruses asuvalt karjamaalt loomade rahulik hingamine. Teda valdas rahunav väsimus.

Natukese aja pärast suundus Pat kodu poole. Majale lähenedes kuulis ta, kuidas nad lahkusid, kuulis koera haukumist ja hääli, seejärel sammude rütmilist sahinat rukkiorases, kui nad maanteele tagasi minnes läksid otsejoones üle põllu, lühendades vahemaad ja tallates vilja.

Ei järgnenud etteheiteid ta äraoleku pärast ega kaastundlike märkusi ta purustatud näo puhul, kuigi Pat oli neid kartnud. Kui ta sisse astus, valmistas ema parajasti teed ja pakkus talle tassi. Köögis valitses korralagedus, avatud kapid ja sahtlite sisu vedeles põrandal. Pati isa rüüpas teed alustassilt ja popsutas jonnaka, sünge ilmega oma savipiipu. Toolil kustunud kolde ees istus kõssitõmbunult Pati õde, vaadates punaste paistetanud silmadega otse enda ette.

Nende perekond polnud kunagi jutukas. Ja praegugi istusid kõik vaikselt, igaüks sügavalt solvatuna oma eneseväärtustundes, uhkustundes oma kodu pärast, oma tagasihoidlikkuses leidmata sõnu, millega end avaldada.

Pat katkestas rusuva vaikuse.

„Anna igauhele tükk leiba, ema,“ ütles ta. „Mul on kõht tühi.“

Ema puhkes järsult naerma ja osutas riulitele, kus olid kunagi olnud terveks nädalaks küpsetatud värsked leivapätsid. Neist polnud ühtegi alles.

„Kõik, mida nad ei jõudnud ära süüa, võtsid nad kaasa,“ ütles ta. „Nad võtsid kõik, mida jõudsid kokku ahmida nende verest nõrguvad mõrtsukakäed... Ja mitte ainult sööki. Laualt on kadunud Molly sõlg.“

Pat küsis äkki ärevalt:

„Nad ei leidnud midagi Bobi asjade hulgast, ega ju?“

„Ei, jumal tänatud. Ja polnudki midagi leida.“

Nad jäid jälle vait, süvenedes igauks oma mõttesse.

Väljast kuuldus öökulli huige, koer kolistas ketiga, hakkas siis tasakesi ulguma, ohkas; seejärel uppus ka öö ise tühja vaikusse.

Pat tõusis.

„Ma olen väsinud,“ ütles ta, „ja lähen magama.“

„Oota, ma määrin midagi su näole,“ tähendas ema. „See on tublisti lõhki löödud.“

„Pole tähtis,“ vastas Pat. „Kõik, mida ma vajan, on magada.“ Ta astus ema juurde, et teda magamamineku eel suudelda. Kui ta kummardus, köitis ta pilku vase tuhm läige.

„Vaadake ometi!“ hüüdis ta. „Vaadake seda!“ Ta sirutas käe kaminariiu li poole ja võttis sealt pideme väikeste padrunitega. „Bobi automaadist,“ sosistas ta. Ema lõi risti ette.

„Ja nemad ei märganud,“ ütles isa. „Jumala eest, see on ainus asi, mida nad oleksid võinud leida, ja ta vedeles neil otse nina ees!“ Ta jonnakas, sünge näoilme hakkas selginema.

Ta muigas ja pahvatas seejärel valjusti naerma. Tuba oleks nagu elustunud. Isegi Molly naeratas. Nad olid vaenlasest lõppude lõpuks ikkagi jagu saanud. Hetkeks unustasid nad osaksaanud alandused ega tundnud end enam masendatuna vaenlase jõust. Ta tuleb veelgi, võib juhtuda hullemaidki asju. Kuid ta ei tundu enam hirmus, teda saab eksiteele viia, teda saab võita.

„Kihutage nad laiali!“

JACK CONROY

„Sa oled küllalt virelnud,“ ütles Ed Marshi nimeline noormees oma sõbratarile. „Mingeid ebameeldivusi enam ei tule, ka neil peab ju kord lõpp olema. Vaata välja. Vähemalt päike töötab ikka veel. Mind kästi homme Premier Motorsisse tulla. Vanamees on ise ajalehtede kaudu teatanud, et paneb kõik kaalule, aga prosperity¹ peab ta tagasi saama. Usu mind, kui ta ei tagane, siis peab midagi tulema. Ma ilmun vabrikusse enne valget — ja töö ongi käes!“

„Räägitakse, et politsei ajab inimesi igal hommikul Premieri ees laiali,“ vaidles Elga. „Vahel pekstakse nad koguni läbi.“

„Kui nad ise midagi välja ei haudu, ei puuduta neid keegi. Homme sel ajal olen ma jälle tööline!“

Elga ei vastanud: töö peab igal mehel olema.

Ed jättis temaga hüvasti. Näis, nagu varitseks linna häving. Sõitsid mööda ükskõiksed limusiinid. Heategevusasutuste uste taga looklesid pikad järjekorrad. Töölised luusisid süngete nägudega mööda tänavaid, otsides midagi jäädavalt kaotsiläänut. Tehase tolmused aknad olid kurvad ning tühjad nagu surnu silmad.

Ed vallandati enam kui aasta eest Premier Motorsist, aga kuidagiviisi jätkas ta oma olelust. Ta ise kah imestas selle üle. Algul tegi ta rahaks oma taskukella. Siis läks müügile üks ese teise järel.

¹ Jõukus (ingl. k.) — Ühendriikides kriisieelsele ajajärgule 1926.—1928. a. omistatud nimetus. — *Toim.*

Oösel hakkas põhjast puhuma vihane, külm tuul. Ta tungis läbi õhukeste seinte sinna, kus mehed, naised ja lapsed surusid end kõvasti üksteise vastu, et sooja saada. Kuid tühja kõhuga oli väga raske sooja saada.

Ed värises oma ainsa lina all ja unistas kogu öö sellest, mida ta teeb esimese palgaga. Osa sellest peab saama korteriperenaine, — see on väga kena tema poolt, et ta nii kaua on oodanud. Samuti tuleb kingad osta, sest praeguste tallad on nii õhukesed, et rahale peale astudes võib tunda, kas sel on kull või kiri ülalpool. Kuid kõige tähtsamana tundus talle lubadus kinkida Elgale käekell...

Premier Motorsi tehased asetsesid viis miili linnast eemal, ja Ed tahtis võimalikult vara teele asuda. Ta tõusis ammu enne päikesetõusu ja pani end riidesse. Külmast kangestunud sõrmedega oli väga raske nõõpe kinni panna.

Külmas aovalguses liikusid kaltsudes inimesed, kõssi tõmbunutena vinge tuule käes, hiilides nagu vargsi Milltowni — Premier Motorsi tehaste poole. Neid oli palju, lõpmata palju. Ta teadis, kuidas võideldi esikoha pärast järjekorras, kuidas tihtilugu öö läbi seisti tehase juures meeleheitlikus lootuses hommikul tööd saada... Ja joostes neist inimestest mööda, kuuldes nende sammude müdinat, taipas Ed, et ta ei saabu esimeste hulgas. Teda haaras meeleheide.

„Kuhu sa, sõber, kiirustad?“ hõikas teda keegi. Kohmetudes hakkas Ed astuma aeglasemalt, püüdes end vaos hoida.

Siinpool Milltowni oli kogunenud suur rahvasumm. Kõik puhusid siniseks külmunud sõrmedele. Tuul lõikas lihast ja luust läbi.

Kuskil eespool karjus inimene, keda koidueelses hämaruses oli raske näha:

„Kuulge, mehed! Me peame mõningad inimesed läbirääkimisteks volitama, ja kõige parem vanamehe endaga, kui ta peaks kohal olema! Ta seletas ju ajalehtedes, ta tegevat kõik, et meile tööd anda! Kui keegi minna ei taha, siis lähen ma ise ja räägin temaga, — nad peavad läbi laskma! Hoidke kokku ja ärge kaotage pead! Ärge minge tehasepolitsei provokatsioonide liimile, muidu nad peksavad meid läbi ja ajavad laiali!“

varisenud kehade hunnikus. Mees ise kargas autost välja, haaras peast kinni ja jooksis hoone varju.

„Andke neile valu! . . .“ kisas ta väravast sisse joostes.

Ed püüdis tõusta, kuid ei suutnud. See on siis veri ja mitte vesi, mis voolab mööda ta kõhtu ja nõrgub kingadesse! Ja töökuues oli pisike auk, — ta pole seda varem märganud! Tal haarati kaenla alt kinni ja teda tassiti kuhugi. Tulistamine oli lõppenud. Inimestel polnud enam kive käepärast ja paljud neist lebasid külmuva vee ning vere loikudes.

See, kes lohistas Edi, pani ta maha ja peatus raskelt hingeldades. Edi pea vajus õlale. Ta nägi, et teda tassis Elga.

„Kallis,“ kähises Ed, „sa ei tohi siin olla! Jookse siit minema nii ruttu kui saad . . .“

„Ma teadsin ju, et siin midagi juhtub,“ lausus neiu rahulikult. „Ma sõitsin siia autobusega.“

„Mul on tühine kriimustus,“ luiskas Ed, püüdes põlvedele tõusta. „Teeme, et siit minema saame!“ Kuid ta ei suutnud end püsti ajada. „Ma ei jõua tõusta,“ tunnistas ta. „Ma ei kuule sind, tule lähemale . . . Kallis . . . Ma tahaksin sulle midagi öelda . . . Jah . . . Kella kohta . . . Käekella kohta, mida me Kolmandal avenüül asuvas kaupluses nägime . . . Ma tahtsin seda sulle osta, aga sa tead ju — mul polnud ühtki senti . . . Ma tahtsin seda esimesest palgast osta . . .“

Neiut kohutasid purpursed vereklombid mehe suunurkades. Kahest august ta kingataldades tilkus verd.

Politseinikud olid kinni püüdnud mõned töötud, kes ei suutnud põgeneda, ja lükkasid nad politseiautodesse.

Watson jooksis edasi-tagasi, karjudes: „Ärge laske neid ära karata! Selle eest praetakse neid elektritoolil! Neid kõiki ei oleks halb läbi praadida!“

„Olge nii lahke, mr. Watson,“ usutles teda keegi reporter. „Mitu politseinikku on saanud haavata? Surma? Tunni aja pärast pean kogu materjali toimetusse ära andma. Palun teid, mitu surnut ja haavatut?“

„Nad lõid mu pea lõhki!“ möirgas Watson. „Kuu messajat on maha lastud ja vähemalt kolmkümmend haavatud! See on kõik, mida sulle teatada võin, noormees. Viige see päevavaras kinni!“ karjus ta jutu jätkuks, olles märganud Edi.

„Teie olete temaga tuttav? Kas te olete ta naine? Me kuulame teid üle. Te ütlete meile, kes oli selle mässu õhutaja.“

„Ta on juba surnud,“ lausus Elga, „ja teie ei saa temale enam midagi teha. Jätke ta ometi surnunagi rahule!“

Watson haaras naise küünarnukist ja pigistas seda valusalt.

„Mida te minust tahate? Ta on surnud! Kas kuulete? Surnud!“ hüüdis Elga, püüdes end Watsonist lahti rabelda. „Ta on surnud! Kas te kuulete? Ja temasse ei puutu enam miski!“

Ja järsku taipas ta, et see elutu keha ei ole ainuüksi Ed Marsh. Ta seisis alandlikult heategeva seltsi supisabas, magas täistuubitud öömajades, ta oli üks ja teda oli tuhandeid. Ta oli kümnete tuhandete kaupa hukatud hiina kuli. Ta oli kümneid tuhandeid egiptuse orje, kes surid püramiidide ehitusel. Ta oli suur, kannatlik keha, mida purevad ta verest ning higist rasvunud täid.

„Ei, puutub ikkagi,“ lausus ta vaikselt.

„Pistke ta autosse!“ käskis Watson. „Ja kui ta ei hakka meil rääkima...“

Oleks ta näinud Elga silmi, siis oleks ta taibanud, et nii kaua kui too suudab rääkida, ei ütle ta ainustki sõna.

Kui olete neeger . . .

S. GREEN

Kogu õhtupoolikul kihasid kärbsed toimekalt mehe keha ümber, mis aeglaselt kõlkus nõõri otsas.

See oli kunagi olnud ilus, tugev keha . . . nõör venitas lihased armetult välja ja nad ei liikunud enam atlass-sileda pruuni naha all.

Richard Lee oli kahekümnekolme-aastane.

Kakskümmend kolm aastat — see on pikk eluiga, kui olete neeger ja kui teie kodumaa on Lõunas¹, kui valged teid vihkavad ja teile saab osaks viletsus ning meelega. See on pikk eluiga, kui saatus on teid kohelnud vaeslapsena ja kui teil on pruun nahk, lame nina ning paksud huuled.

Richard ei mäletanud oma isa. Ema ütles talle, et kord, kui nad olid väga näljased, läks isa paluma natukest toitu, kuid talle ei antud midagi. Ta tahtis varastada — ta püüti kinni, pandi vanglasse, ja seitsaadik ei ole ema teda enam näinud.

Enne oma neljandat eluaastat ei olnud Richard märganud, et ta teistest erineb. Muidugi mõista oli ta nahk teist värvi kui Tommy Driggsi, Willy Peneneri või teiste valgete laste nahk, kelledega ta mängis.

Kord leidis Richard väikese kivi, mis meenutas tagumistel käppadel sitsivat kutsikat. Ta näitas Tommy Driggsile uhkusega oma aaret. Tommy oli väga ahne. Ta pani kivi tasku ja näitas Richardile keelt. Richard avaldas protesti ja sai see-eest vastu vahtimist. „Räpane neeger!“ ütles talle Tommy.

¹ Põhja-Ameerika Ühendriikide lõuna-osariikides.

Richardi käed tõmbusid iseendast rusikasse ja poisikeste vahel algas kaklus.

See oli totrus, eks ole? Must poisinolk julges võidelda korra vastu, millest ta veel midagi ei teadnud! . . .

Onn, milles Richard elas koos emaga, täitus ootamatult valgete inimestega. Mr. Driggs lõkendas vihast, kui ta nihutas ette oma poja, kelle silmaalune oli sinine. Mrs. Driggsi rind lõõtsus meelepahast. Tema poissi on lõõnud must! Hirmus! . . .

„Kus see kutsikas on?“ kisendas Driggs Richardi emale, kes värises ta ees.

Richard toodi kohale.

Driggs lõi talle jalaga kõhtu. Richard ahmis ammuli suuga õhku ja vajus pragunenud muldpõrandale . . .

Kui võõrad olid onnist lahkunud, laskus must naine oma poja kõrvale ja surus läbikolgitud Richardi oma rinnale, alustades ühetoonilist ning tasast laulu.

Aga Tommy Driggs näitas isale kodus naljakat väikest kivi, mis meenutas tagumistel käppadel sitsivat koera.

Nii kasvab ta, poisike Richard, kasvab alalises näljas ja raskes töös, ümbritsevate inimeste poolt avalikult vihatuna.

Vaadake, millise oskusega korjab ta puuvilla, hoolitseb tubakavarte eest, tassib seljas puuvillapalle, puhastab süljekausse! Muidugi saab ta tasu. Ta ei ole ju ori! Talle maksakse kolm või neli, võib-olla koguni viis dollarit iga töötatud nädala eest.

See töö muudab ta keha tugevaks.

Richard saab seitsmeteistkümne-aastaseks.

On jäänud kuus aastat, kuni tal on kõik selgeks õpitud ja elukursus lõpetatud. Juba on ta näole kirjutatud väsimus. Palju tööd, natuke piiritust, vähe rõõmu . . .

Richard ja Booker Johnson olid südamesõbrad. Booker oli niisamasugune kui Richard. Nad kõblisid koos maad, vahel harva võtsid koos viina.

Kuid Booker tegi suure vea.

Ta püüdis organiseerida tehases töölisi. Kes teab, võib-olla oleks ta tegevus toonud kaasa streigi, tööpäeva lühendamise või töötasu tõstmise? Loomulikult tõstsid peremehed protesti.

Ja Bookeri keha kõlgub nööri otsas. Kärbsed kihavad asjalikult ta kohal...

Richard jääb üksi ilma sõbrata.

Ta armub. See õrn tundmus võib siseneda igasse kehasse, isegi musta.

Ta kohmetub armastatud neiu juuresolekul, muutub veidralt tummaks. Ta teeb neiule väikesi, rumalaid kingitusi. Ta suudleb ja hellitab teda. Ta võtab tema naiseks.

See toimus ta kahekümne teisel eluaastal.

Seejuures ei olnud ei atlass-siidiga kaetud altarit, ei pidulikult ehitud preestrit ega laulukoori. Polnud ka mesinädalaid.

Richard tõi Agnese ametniku ette, ladus lauale vajaliku rahasumma, et kuulda saada, kuidas see unine inimene ühmas mõned sõnad, — ja nad olidki abielus.

See oli väga kena su poolt, armas Lõuna, et sa andsid neile kahele lapsele ühe kalli õnnetunni.

Kuid me kaldusime kõrvale.

Richard on armunud, ta on naisemees, võib-olla on ta isegi õnnelik. See ei ole ju tähtis; neeger ei tohi kunagi unustada, et ta on neeger ja et jumal on Lõunas kehastatud iga valge inimese isikus.

Sa oled kohustatud pead painutama, Richard, vaatama maha, see on su oma õnnele kasuks...

Teda ümbritseb hämarus, kui ta läheb oma maja nõtkuvaist trepiastmeist üles. Richard on tublisti väsinud, kuid ta vilistab, vajutades uksele. Kambris...

Agnes lebab põrandal vaevalt hingates. Odav kleit on katki kärjastatud ja ümbritseb ta keha nagu mähis. Ta suu on raskest rusikahoobist purustatud.

Ta jutustab nuttes oma loo.

„Billy Jones... Ma olin üksinda... ta tuli sisse... ütles, tal olevat sinuga asja... me võitlesime... ta peksis mu läbi... kiskus kleidi lõhki...“

Richard seisab, ajab end sirgu. Nagu siis, kui Tommy Driggs teda löi ja kivikese ära võttis. Ta silmad on pärani aetud ja lõuamusklid tõmbuvad vaheldumisi pingule ning lõtvuvad.

Nii seisab ta oma elu kõige pikemana näiva minuti. Ta süda pumpab soontesse verd, ta närvid reageerivad veel aju signaalidele, kopsud neelavad veel õhku. Kuid sellest hetkest peale lakkas Richard olemast.

Ta kiigutab õrnalt oma naist. Ta peseb kohmetult naise nägu, tõstab ta voodisse. Ta suudleb Agnese laupa ja lahku kambrist.

Richard kõnnib aeglasel sammul maja poole, mis asub ta onni lähedal. Ta avab ukse nagu automaat ja astub sisse. Ta kõrvad on kurdid kriiskavale muusikale, ta silmad ei näe sigari- ja piibusuitsu, ta keha tõukleb tantsivate paaride vahelt läbi. Ta otsib.

„Kus on Huber?“

See Huber on otsusekindel inimene! Ta saab kõigega hakkama. Räägitakse, ta kandvat kaasas revolvrit.

„Huber, mul on vaja revolvrit...“ ütleb Richard.

„Mis?! Milleks?“

„Mul on vaja revolvrit!“ Pingeline toon hirmutab Huberit ja võlub teda.

Ikka ja jälle seesama palve: „Mul on vaja revolvrit!...“

Relv ajab Richardi tasku pungi. Nüüd on õigus Richardi päralt, sest ta on tugev. Ta kõnnib tänaval väga aeglaselt.

Valged inimesed märkasid Richardit, kui ta oli juba astunud nende hulka. Neil polnud aega ta siinviibimise pärast hämmastuda: nad nägid ta käes revolvrit.

Nende suud vajusid imestusest ja hirmust ammuli, kui Richard lausus, pöördudes kellegi poole nende hulgast:

„Bill Jones, sa oled halb inimene, halb inimene, halb inimene... Jones, sa oled valge inimene. Need olid sinu esi-vanemad, kes asustasid selle kauni Lõuna. Su nahk on valge. Sa oled eluaeg elanud seaduse järgi, mis õpetab ebavõrdsust nende suhtes, kelle nahk on teist värvi. Võim on sinu poolel: sa kasutad seda seadust. Nüüd seisab su ees must inimene, kes hoiab käes seda, mis suudab su elu lõpetada. Imelik, mispärast sa suudled ta käsi, Jones? Mispärast sa tõinad?“

Õhk täitus karjetest. Ilmusid politseinikud, Richard arre-teeriti.

Ta pani vastu, kuid asjatult...

Ta kuulati üle, võeti näpujäljed, ta peksti läbi ja visati kongi.

Richard uuris tähistaeva lapikest, mis paistis läbi vangla trellide.

* * *

Etendus algab. Lõuna elanikud ruttavad teatrisse. Näidend, mida täna lavastatakse, ei ole uus: seda on publikule aegajalt varemgi näidatud. Temas on tugev moraal, mis on Lõuna kultuurile nii hädavajalik. Vaatemäng ei tüüta kunagi, lavastatagu teda nii mitu korda kui tahes. Temas muutuvad üksnes peategelased.

Tuled kustuvad. Lava tagant kostavad esimesed karjatused. Etendust alustab šeriff. Ta näib nii julge, vehkides oma relvaga ja takistades rahvahulga sissetungi vanglasse. Kuid ta kaob lavalt üldiste kiiduavalduste saatel pärast seda, kui on sooritanud oma imesteldava mängu.

Richard oleks eelistanud minna ise, kuid ta lohistatakse välja ja teda pekstakse kogu teekonna kestel.

Lollpead, nad arvavad, et ta kardab!

Ta on neeger ja peab surema. Ta teab seda.

Põgenemine — see on viimane asi, millele ta mõtleb. Oo, nad hoiavad teda kõvasti peos!

Tegelikult ta enam ei mõtlegi: ta on nii läbi pekstud ja piinatud...

Viimaks puu. Nöör on visatud üle kõige jämedama oksa.

Tõmmake, tõmmake!... Oks isegi ei paindu. Sajad valged kõrid karjuvad heakskiidu märgiks.

Hüvasti, Richard, neeger, kes oli kahekümnekolme-aastane!...

Kõlgu, kuni šeriff lõikab nööri läbi ja sa kukud porri, milles sa oled sündinud ja millesse sa pöördud tagasi...

Selline on elu

ALBERT MALTZ

Louisiana suvine päike püsis punase laiguna sompjas taevas. Neile kolmele, kes sõitsid lahtises autos, näis ta tunglana, mis on riputatud üles ühe jala kõrgusele nende peade kohale. Kaks neist istusid lamakil auto tagumisel istmel, kuued seljast võetud ja kaela ümber seotud higist nõretavad taskurätid; nende suud olid ammuli nagu kaladel. Kolmas istus küürutõmbunult rooli taga; ta laubale oli seotud kirju kaelärätik, et soolased higipiisad ei voolaks silmadesse. Need kolm meest olid šeriff ja tema tunnismehed. Nad olid välja sõitnud arreteerima, vähemalt oli neil selline kavatsus. Tuli sõita kakskümmend kuus miili liivasel teel üksnes sellepärast, et neid oli telefoni kaudu kutsunud Avery Smallwood. Ta ütles: „Mr. Tuckahue, võtke, palun, kaasa kaks tunnismest.“ Ja mr. Tuckahue võttiski kaasa kaks tunnismest. Peale selle ei olnud neil midagi teada.

Möödunud silmapiirini ulatuvaist tasastest põldudest, mis olid täis kõrgele võrsunud puuvilla, möödunud neegritest rentnike lagunened onnide viimasest kobarast, jõudsid nad kaunisse mõisaparki, kus asus Smallwoodi maja.

Pärast pikka sõitu tulisel liival tundusid maja, roheline muru ja teed palistavad kõrged, varjulised puud — küpressid, viigipuud ja hiiglaslikud, oma tiheduselt vesikasve meenutava lehestikuga leinapajud — autos roidunud inimestele tõelise oaasina keset kuumusest õhkuvat kõrbet. Autojuht, kõhn, tedretähniline, sümpaatse välimusega noormees, metallraami-

dega prillid ees ja punane rätik laubal, ohkas sügavalt ning ahmis kopsudesse õhku, milles äkki võis tajuda värskust ja niiskust.

Härjaturjaga vanem tunnismees kõhatas, tõusis tagaistmelt ja vidutas oma ilusaid musti silmi nagu vastärrganud laps. Ta lihavale näole tekkis lihtsüdamlik imestuseilme, nagu oleks ta esmakordselt elus näinud nii ilusat kohta. Ja kolmas reisija, šeriff Tuckahue, sirutas välja kogu oma keha, tohtu suure ning nurgelise, võttis mugava asendi ja tõstis aeglaselt pea — võta või jäta, otsekui mingi tundmatu kala, mis ujus meresügavusest veepinnale.

Betoneeritud teeni, mis käänas ära Smallwoodi maja juurde, jäi vaid mõni jard. Šeriff Tuckahue kummardus ettepoole ja tõukas oma kondise näpuga noore autojuhi õlga.

„Pea kinni, Charlie,“ ütles ta.

Auto peatus laiutava paju varjus.

„Ootame siin üks hetk,“ ütles ta.

Ta hääli oli kähisev, ärajoodud; ta pigistas sõnu välja läbi suunurga, hoides oma kitsaid huuli koos, nagu ei tahaks ta ilmaaegu jõudu raisata.

Harrison Town, umbes kahekümnekaheksa-aastane härjaturjaga mees, meenutas kooli jalgpallimeeskonna enneaegu pikaks sirgunud mängijat. Ta pühkis hoolega oma lihavat, higist nägu ja vandus tasakesi, kuid liialdatud väljendusrikkusega, mis on omane poisikestele, kes kükitavad kaardimängijate ringis, pahvivivad suitsu, sülitavad maha ja uhkeldavad üksteise võidu oma jõhkruksiga.

„Vaat kus kurat! Küpsesin lausa ära! Nagu praevardas! Sam! Sa saad minu nahal praadida munarooma ega tarvitse munakoortki katki lüüa! Justkui oleks keegi mind ära keetnud nagu kala!“ Ta pöördus ümber ja andis vopsu autojuht Charlie Rentle'i õlale. „Noh, ja kuidas sina end tunnend, Charlie?“

„Jäta juba!“ venitas Rentle kaeblikult. „On niigi kuum.“

„Charliel on kuum,“ ütles Harrison. „Charlie on tujust ära!“ Ta pistis oma lühikesed sõrmed Rentle'i hõredaisse valgeisse juustesse ja ajas need turri.

„Käi põrgu!“ ütles Rentle ärritatult ja raputas pead.

Town pahvatas naerma:

„See on ju tasuta massaaž, Charlie. Kas sa tahad siis, et su pea paljaks läheb?“

Ta jätkas naermist liialdatud lõbususega. Ta naerus, mis pigem meenutas itsitamist, kuuldusid ähvardus ja häbematus, nagu oleks kõiges selles, mis tundus temale naljakana, peitunud mingi varjatud rõvedus. Town vaatas tagasi šerifile, tahtes veenduda, kas see on väärikalt hinnanud ta veiderdamist. Šeriff Tuckahue oli muuga ametis. Ta avas pudelit, et võtta oma hommikust viskiportsjonit.

Kümne aasta jooksul, mis olid möödunud sellest ajast, kui Sam Tuckahue loobus puuvillakasvatusest ja hakkas saama kindlat sissetulekut, mida talle tõi riigiteenistus, ja võttis enda peale Clarabelle'i ringkonna šerifi kohused, kulus pool ta palgast lesestunud õele tasuks toa ning toidu eest, teine pool aga viskile. Senini ei olnud veel keegi šeriffi näinud kainena ja keegi ei olnud teda näinud purjus olevat. Nähtavasti püsis ta alati ühel ja samal rangelt väljaarvestatud küllastumiseastmel.

Harjunud keeleliigutusega tõmbas šeriff põsest lõuatäie suutubakat, sihtis täpselt ja sülitas selle kraavi.

Rüübanud ära veerand pinti¹, nagu oleks see lihtne soodavesi ja mitte viski, langetas ta aeglaselt pudeli ja ümises rahuldatult: „Aa-aa-aa.“ Ta ülahuul tõmbus üles nagu hirnuval hobusel, paljastades ebatasaseid kollaseid kihvu. Siis surus ta huuled jälle kokku.

Šeriff oli pikk mees, tunduvalt üle kuue jala, ja ta käed ning jalad meenutasid pikki, tarast väljakistud teibaid. Ta oli neljakümneviie-aastane, kuid välimuselt võis talle anda viiskümmend. Ta kõhetut kuju ehtis ripnev kõhuke, mis sarnanes väikese õllevaadiga. Säärasel kõhnal kehal tekitas kõht õige ebamäärase mulje, aga kui Tuckahue tast rääkis, tõmbus ta hobusenägu heameelest kipra ja ta seletas kuulajajale, et see väike katel mahutab endasse viskit mitte rohkem ega vähem kui kuue tuhande dollari eest.

¹ Uks pint (häälda: paint) — inglise ja ameerika õõnesmõõt — 0,567 liitrit. — *Toim.*

Sulgenud pudeli, hammustas šeriff suutubakatahvli küljest tüki ja kummardus noortüki poole, kes istus rooli taga.

„Charlie,“ sõnas ta tasakesi ning lahkelt läbi kokkusurutud hammaste, „Charlie, säärast räbalat autojuhti pole ma veel elades näinud. Auto kargab sul nagu kõhuhaige muul.“

„Teie ise käskisite ju rutata,“ vastas Charlie väsinud hää.

Kui šeriff hakkas sellisel toonil rääkima, teadis Charlie juba ette, mis sellele järgneb.

„Aga kas ma sul käskisin karata igasse teeauku?“ küsis šeriff nüüd juba teatud ägedusega. „Tont võtku sind, poiss! Niimoodi tambid sa iga mehe pudruks!“

„Andestage, onu Sam,“ vabandas end Charlie. Ta oli alles lühikest aega sel tööl ja püüdis teha nii, et kõik läheks libedasti.

„Onu? Mis kurat! Onu?“ Tuckahue jäi viivuks vait ja tõmbas üllatusest hinge. „Kui mitu korda on sulle öeldud: sa ei tohi mind onuks nimetada. Mis, kas sa tahad mind punastama panna, ja veel minu vanema tunnismehe juuresolekul! Mr. Rentle,“ jätkas ta jäise viisakusega, „kas teate ka, kes teie olete? Olete vana naine. Mu lugupeetud õeke, — et tal katk kogu sisikonna ära pureks . . .“

Tunnismees Town pistis hirnума.

„Mu lugupeetud õeke on teid arvatavasti sünnitanud ilma oma mehe kaasabit. Millest te muidu niisugune eide moodi olete?“ Tuckahue põrutas käega vastu istet. „Mis sest üldse rääkida! Kisu õige püksid maha, küllap siis näeme, kas on mul õigus või mitte.“

„Tõepoolest!“ Tunnismees Town oli sellisest ideest valmistatud.

„Mul poleks kunagi mõttessegi tulnud,“ arutles šeriff valjusti, „poleks mõttessegi tulnud, et mu tunnismeeste hulka satub vanaeit! Kui mul poleks kohusetunnet sugulaste vastu . . .“ Ta jäi vait ja heitis traagiliselt käega.

„Kas me parem ei sõidaks mr. Smallwoodi juurde,“ tähendas Rentle väsinud häälega. „Muidu vihastab ta veel, et me hilineme.“

Šeriff tegi hapu näo.

„Las vihastab,“ — ta ülahuul tõmbus üles. „Mr. Smallwood,

mr. Avery J. Smallwood. Va kärnane sohipoeg!" Ta sülitas põlastavalt kraavi.

"Ptüi, kurat! Jäägem siis pealegi siia," pani ette Harrison Town. „Kas või talveni. Küll on aga kuumus!"

„Jah, on kuum," pomises Rentle. „Kui ei tule peatselt vihma, kõrbeb puuvill veel ära."

„Kuum? Sinul on kuum?" pahvatas šeriff. „Kuulake aga teda," ta turtsatas valjusti, „temal on kuum! . . . Ma näen, mul tuleb teid vallandada, mr. Rentle . . . Ja kui ma vallandan, siis hakkate ühel pulgal neegritega hommikust õhtuni puuvilla korjama. Siis alles saate teada, mis tähendab kuum, mr. Rentle."

Ta jäi vait. Mr. Rentle'i ahtake, kiilusarnane nägu kattus vihast higipiiskadega. Siis, võtnud südame rindu, tõmbus ta sirgu ja rebis oma metallraamidega prillid eest.

„Mul on teie juttudest villand, onu Sam," lausus ta kindlal toonil. „Mis puutub vallandamisse, siis teie mind ei vallanda. Jah, ei vallanda!" Ta tõmbas hinge, ta kahvatud laud tõmble-
sid eredast päikesevalgusest. „Abistate sugulasi? Ärge ajage lori! Ma pärsin emalt järele . . . Teie riukad on mul nüüd teada." Ta hääli oli täis põlgust. „Sellest ajast peale, kui ma töötan teie juures, saate teie emalt tasuta süüa. Ainult sellepärast võtsitegi mind ametisse. Miks mitte pisut rohkem rahapuru tasku ajada? . . . Ka mina ei armasta teid, onu Sam," lisas ta heameelt tundes juurde. „Niipea kui leian endale oma eriala kohase töö, jätan teid kohe jumalaga. Ja siis hakkab mu armas onu Sam mu ees põlvili roomama, hakkab paluma: „Jää nüüd ometi!" Sest hea meelega ei taheta ju ühestki liigsest viskipudelist loobuda. Mina aga ei jää." Ule Rentle'i kitsaste huulte libises muie. „Jah! Mina aga ütlen: „Käige kus kurat!" Nii et ärge puhuge end täis, onu Sam, mind te sellega alt ei vea." Olles kõik selle välja puistanud, asus Rentle prille puhtaks nühkima.

Šeriff Tuckahuepõrnitses noorukit pungissilmi. Algul ei väljendanud ta parknahavärvi hobusenägu üldse midagi. Siis hakkas see vähehaaval kattuma lõbusate kortsukeste võrguga. Tillukesed terased, sügaval silmakoopais asuvad rohekad silmad hakkasid välkuma nagu väikesed kalliskivid. Ulahuul tõmbus üles, paljastades kollased hambad.

„Õige, Charlie,“ ütles Tuckahue leebelt, ja tema toon, nii imelik kui see oligi, väljendas rahulolekut: „Sind sellega alt ei vea. Ja veel enamgi: kui läheb vaja, Charlie, hakkan ma su ees põlvili roomama. Jah, sir! Aga mispärast?“ küsis ta muigega, millest paistis nii viha kui heameelt. „Sellepärast, et ma olen nupukas mees! Kui ma midagi tahan, siis pööran ma kõik pahupidi, aga oma tahtmise viin läbi; kui läheb vaja, hakkan ka roomama! Jah, sir!“ Ta hää l otse huilgas. „Raha, Charlie, raha! Tark inimene roomab selle ees, kel seda on!“ Šeriff sirutas käe pudeli järele; ta jõi ahnelt mõned lonksud ja naeratas seejärel kurjalt, ilma et oleks huuli paotanud. „Ma püsin see läbi, et maksan sellele, kellele on vaja maksta. Jah, sir! Ja võtan sellelt, kellelt on vaja võtta. Jah, sir! Ma lakun mõne mehe taldu, aga need, kes olenevad minust, lakuvad minu taldu. Jah, sir! Kas räägin ma õiget juttu, mr. Town?“

„Või veel!“ vastas Town naerdes.

„Ma tarvitsen ainult teile peale kätatada, — kohe olete valmis mu taldu lakkuma. Eks ole õige, mr. Town?“

„Või veel!“ naeris tunnismees.

„Ja nii peabki olema,“ lõpetas šeriff uhkeldavalt. „Selline on elu! Kuid seda mõistavad ainult targad inimesed. Mina näiteks mõistan“, — ja ta vaatas triumfeerivalt mõlemale tunnismehesle otsa. „Küll mina juba mõistan!“ Siis rüüpas ta pude list veel kahe sõrme jagu. „Vaadake ometi,“ — šeriff osutas Smallwoodi eluhoone ees laiuvale aasale, millel liikusid nuumatud lambad. „Vaadake, mida need Smallwoodid võivad endile lubada! Smallwoodid peavad lambaid üksnes selleks, et need pöksid neile muru. Aga meie seda ei või!“ Ta hääles kuuldus kahjurõõmu. „Meie ei või!“ Ta tõstis pudeli suu ette ja hakkas jälle rääkima, ilma et oleks lakanud viskit rüüpa mast: „„Mr. Tuckahue, võtke, palun, kaasa kaks tunnismees!““ Mina pärima: „Mis on juhtunud, mr. Smallwood?“ Tema aga vastab: „Tulge kella kaheteistkümneks.““ Tuckahue pörnitses oma tunnismeesse otsa. „Mis vastus see siis on?“

Tunnismehed vaikisid.

„Ja mina sõidangi pühapäeval välja, pange tähele — pühapäeval, ja kihutan siia, olles pannud oma armsa õepoja rooli taha istuma, aga mr. Smallwood ütleb mulle: „Mr. Tuckahue,

olge nii lahke, sügage mu selga!" Ja mis mina teen?" Šeriff jäi viivuks vait, vahtides tunnismeeste otsa oma kalliskividena helkivate silmadega. „Kuidas, mis ma teen? Ma sügan tal selga! Nihutagu ta ette mida tahes, ma sügan kõike!" seletas ta triumfeerivalt. „Sest ta on mr. Avery J. Smallwood, sellel aga on kümme tuhat aakrit maad ja tuhat neegrit, ja ma teen kõik, mida ta käsib, nagu oleksin ma ise neeger, sest temast oleneb, kas jään ma oma soojale kohakesele või mitte. Nii on lood, sir!" Tuckahue laksatas pihuga oma terava põlve pihta. „Ja ma lähen mr. Smallwoodi juurde ja langetan alandlikult pea, ma hakkan oma kõhtu sügama ja mr. Smallwood lausub: „Vaat nii ongi vaja! See mees teab, mis tal teha. Paremat šeriffi ma ei leia." Tuckahue turtsatas rõõmsalt; ta lõi käega vastu istme polstrit. „Ja mina seisan nagu neegrist rentnik ja sügan kõhtu, seisan ja sügan!"

Šeriff tõusis kähku püsti, tõmbas selga oma musta saterkuue, mis oli nii pikk nagu pastoril, ja röögatas täiest kõrist:

„Lase edasi, Charlie! Aja nii, et tolm taga! Mul on kange himu kõhtu sügada!"

2

Smallwoodi maja, stiililt täiesti moodne, näis väga elegantsena roheliste põõsaste, varjuliste puude ja ilusate lillepeenarde keskel. Ta oli ainus omasarnane kogu ringkonnas, kus suurem osa plantaatoreid ei suutnud oma vanu maju kas või viie aasta tagant värvidagi, rääkimata uute majade ehitamisest. Seepärast oli Smallwoodi maja ühtaegu kohalik vaatamisväärsus ja naabrite tulise kadeduse põhjus. Oma oskusega püsida õitsval järjel isegi neil aastail, mis olid puuvillaturul rasked, oli Avery Smallwood kohalike maaomanike hulgas peaaegu erand. Pahasoovijad kirjutasid selle lihtsalt õnne arvele, kuid tegelikult põhjenes ta edu kaineil ärilistel arvestustel. Smallwoodi istandus võttis enda alla hiiglasuure maa-ala, peale selle oli tal oma puuvilla puhastamise masin, kõige tähtsamaks osutus aga see, et tal oli otsustav sõna Baton Rouge'i puuvilla-ketrusvabrikus, kes ostis

tema puuvilla ära. See võimaldas Smallwoodil ka seal vee-pinnale kerkida, kus teised uppusid.

Kui lahtine auto, milles istusid kaks tunnismeest, käänas istanduste poole viivale pikale teele, katkestas Avery Smallwood hetkeks oma töö ja vaatas rõdult, kes seal sõidab. Ta oli hommiku kella üheksast peale maalipuki ees istunud. Märgates tagaistmel hüplevat Tuckahue kondist kogu, tegi ta rahulolematu grimassi ja pöördus jälle maalipuki poole. Smallwood ei sallinud Tuckahue'd. Ei olnud kunagi sallinud. Ta tegi lõuendil hoolika pintsli tõmbe. Siis astus ta veidi tagasi. Süngeistus. Ei kõlba, ei kõlba kuhugi! Läbematu ohe. Täna hommikul ei õnnestu tal midagi, lihtsalt kahju hakkab raisatud ajast. Oleks parem olnud lastega mängima minna. Ja nüüd pealegi austas see Tuckahue teda oma tulekuga.

Smallwood ohkas jälle. Ta oli lühidat kasvu, ainult veidi üle viie jala, karmi tõmmu näo jooned olid peened ja ilusad. Lühike kasv mürgitas kogu ta elu. Ta ei suutnud leppida selle kehalise puudusega, nagu ei saanud leppida oma elu paljude teiste külgedega. Nagu oleks ta ikka veel poisike, kes häbeneb omavanuseid, nägi ta tahtmatult enda ees Tuckahue kogu: tohutu suur, kohutav, kollasehambaline ahv kummardub ta poole, andes vaevalt märgatava kavala irvitusega mõista, et ta muidu ei kuulekski tema, Smallwoodi sõnu... „Jah,“ mõtles Smallwood, „nij on elus alati. Ta ei anna täit, ärteni täit rahuldust; edu toob endaga paratamatult kaasa lüüasaamise ahistava valu.“ Lapsepõlves piinas teda lühike kasv. Nüüd aga — töö ja palju muud.

Agaga mis teha, vähemalt võib neil tundidel, mis on maalipuki ees veedetud, kõike seda unustada, mida nimetatakse kommertsiks, kommerts aga pole tõepoolest midagi muud kui räpased mahhinatsioonid, mis on rajatud põhimõttele: „krahmaraha, ära maga maha“; vähemalt saab niigi palju puhata, et tuleval nädalal uuesti nende räpaste mahhinatsioonide juurde tagasi tulla.

Ja nüüd veel see ebameeldiv lugu Bailey'ga. Smallwood vangutas rahulolematult pead ja kortsutas laupa. Tahaks olla omaette, nüüd aga tuleb kaaluda seda rumalat asja, mida üldse ei oleks tohtinud juhtuda. Mis sinna parata! Ed Bailey oigab,

lamades sängis oma purustatud lõuaga, kuna neeger Beecher istub keldris luku taga. Mis teha, see tuleb kuidagi lahendada, muud midagi üle ei jää. Kuid lahendada ilma äärmustesse las-kumata. Ta ei luba oma neegreid peksta ega lintšida.

Auto kahe tunnismehega peatus, Smallwood pöördus sel-jaga tee poole ja tegi, nagu oleks ta töösse süvenenud. Ta kujutles, kuidas šeriff talle läheneb: hiiglasuur kihvadega ahv lakub huuli, väikesed seasilmad sõeluvad sinna-tänna viski saamise lootuses. Mis siis, las ta vaatab. Vaadaku, kuni sil-mad tulevad otsaesisele välja. Külalisel on õigus loota, et teda kostitatakse, kuid Tuckahue on tõeline käsn. Andke talle vaid viskist natuke maitsta, ja ta ei jää enne rahule, kui on kõik tühjaks lakkunud. Smallwood aga tahaks tööd teha. Kui see lollakas Bailey ainult poleks kätele vaba voli andnud või kui Beecher oleks kuskil kaarte mänginud... Nüüd aga lon-givad kõik kogu nädala tusaselt ringi, kogu töö läheb huntsu, ja parajasti on kõige palavam aeg käes, — puuvill vajab hoolitsemist. Neegrid on ikka nii: pahanevad millegi üle ja lähevad nagu lapsed käest ära... Smallwood kuulis trepil Tuckahue raskeid samme. Milleks ometi oli ta nii rutanud?

Kuid asi tuleb käsile võtta. Ei saa jätta karistamata neeg-rit, kes on löönud valget.

3

Šeriff Tuckahue jättis mõlemad tunnismehed autosse istuma ja siirdus üksinda rõdule. Smallwood seisis seljaga tema poole. Šeriff muigas põlglikult, nähes, kui ettevaatlikult Smallwood pintslitsaga lõuendit puudutab. No küll on see alles kehken-püks! No küll on eesel! Kingad on teisel kõrge kontsaga, uhkustab oma piltidega!...

„Tere päevast, mr. Smallwood!“ ütles Tuckahue kätteõpitud lahkusega. „Mul on hea meel teid näha.“

„Mis?“ Smallwood vaatas tagasi ja tegi üllatunud näo. „Ah, tere! Andestage, ma ei kuulnudki, et te tulite. Noh, kui-das on lood?“ Ta surus põgusalt ja ettevaatlikult šerifi higist ning soonist käppa ja tõmbas kae kähku ära.

„Ei või paremad ollagi,“ vastas šeriff. „Ma näen, et teie joo-
nistate jälle pilte,“ tähendas ta muiates.

„Jah, jälle!“ Smallwood vaatas Tuckahue'le otsa ja üle ta
huulte libises vaevalt märgatav sarkastiline naeratus. „Kuidas
on, kas kiidate heaks?“

„Jumala eest, ma ei tea, mr. Smallwood!“

Smallwood heitis pilgu šerifi kohmetunud, pinguletõmbunud
näole. Ta huuled värisesid, ta püüdis summutada naeratust. Siis
tüütas see nali teda järsku ära. Niisama hästi võiks ta puu-
pakku õrritada.

„Võtke istet, mr. Tuckahue,“ ütles ta. „Asume asja juurde.“

Šerifi huultelt pääses tahtmatult vaikne kergendusohje. Ta
istus kiiresti ja pani oma hiiglasuured soonised käed põlvile
risti. Ta tahtis juua, kuid oma pudeli tarvituselevõtmine oleks
olnud ebaviisakas. Ta ei kaotanud lootust, et teda kosti-
tatakse.

Smallwood võttis paleti ja hakkas sellele tuubidest natuke
värvi välja pigistama. Siis segas ta nad ruttamata väikese
pintsliga kokku; viimaks alustas ta juttu:

„Eile õhtul oli meil ebameeldiv lugu... Neeger lõi
mr. Bailey't. Purustas tal lõualuu.“

„Mis te räägite!“ hüüdis šeriff imestusega, ja surunud huu-
led jälle kokku, ajas end toolil sirgu.

„Mr. Bailey kannatab suuri piinu,“ jätkas Smallwood ikka
niisama leebelt, vaikselt ning viisakalt. „Ma kutsusin arsti.
Tal tuleb kolm kuud paljast piima juua.“

„Ei või olla!... See on alles lugu!“ arutas šeriff endamisi.
„Küll oli see üks nurjatu neeger! Ed Bailey lõuga polegi nii
lihtne purustada. Ehk lõi ta teda kiviga?“

Smallwood vangutas pead.

„Ei, ta pole sugugi nurjatu. Ja käes polnud tal midagi, seda
ma nägin ise. See oli George Beecher.“

„Ei tunne sihukest,“ pomises šeriff.

„Õieti öelda...“ Smallwood vaikis hetke, kallutades oma
tõmmu, ilusa pea paleti kohale. „See ei olnud täitsa ilma põh-
juseta.“ Ta ohkas väsinult. „Mr. Bailey jõi end eile õhtul
purju... tikkus aias neegriplikale külge... see hakkas
vastu... plika on üsna väike... Sellest hakkaski asi peale...“

Tuckahue laskus toolikorju najale. Ta suunurkadesse ilmus kaval naeratus. Ta tundis seda tugevat kolakat, seda Ed Bailey't ja kadestas teda. Avery Smallwoodi ülemvalitseja, — teist säärast kohta ei leidu neljas ringkonnaski. Kuid see lugu võib talle kalliks maksma minna.

„See pole ju minu arvates esimene kord,“ lausus ta aeglaselt ning healmeel. „On tüdruk üle neljateistkümne, siis ei tunne Ed Bailey niisuguse vastu enam huvi.“ Ta suunurkadesse tekkis kaval, ihar naeratus, väikesi tulekivitükikesi meenutavad silmad löid välkuma; ta pistis pöidla traksi vahele, silmitses ainiti Smallwoodi, uurides oma sõnade mõju, ja lisas nagu muuseas: „Ja-jah... mitte esimene kord ega ka mitte viimane. Ed Bailey'l on see veres — imikud otsekui tõmbavad teda ligi.“

Smallwood pööras näo kõrvale. Tuckahue tekitas temas vastikustunnet. Säärane jõle lugu, tema aga lakub heameelest huuli. See naeratus ja ettevaatlikud vihjed... „Taevake!“ sähvatas äkki Smallwoodil peast läbi. „Tuckahue sihib Ed Bailey kohale! Mis siis küll saab!“ Ta naeratas endamisi. „Parem juba puuvillakasvatusest loobuda, kui sihuke joomar valitsejaks võtta. Muide, see pole sugugi naljakas. See tobu ajab nina püsti...“ Smallwood surus värvituubi kahe näpuga kergelt kokku. „Aeg oleks teda minema kihutada šerifi kohalt... Eii!“ Smallwood ohjeldas end. „Ei ole põhjust kaevata: tast on saanud üsna korralik verekoer. Jäägu peale, ainult teadku, kus ta koht on.“ Ta muigas. „Verekoer, ja kõige ehtsam verekoer. Pandagu vaid mr. šerifile kaks pikka kõrva pea külge — koer mis koer.“

Smallwood pöördus ja heitis šerifile sõbraliku pilgu. Ta hääli oli meelitav:

„Jah. Bailey'ga läks halvasti. Sellest on aga väga kahju: mul pole veel teist nii head valitsejat olnud. Tema juures järelevaatajad juba ei maga, neegrid ei laiskle; mina ise sõidan nüüd sageli ära, tema aga peab kõike silmas... Ootame, võib-olla et ta end veel parandab.“

Tuckahue niisutas keeleotsaga huuli ja kallutas end ettepoole:

„Ma ütlen teile sõbramehe poolest, mr. Smallwood: Ed

Bailey ei tea isegi, mida ta teeb. Ta võib ju teile lubada, et ta end parandab, aga siis hakkab jälle kõik otsast peale . . ."

"Jah, ma näen, et pean ta vallandama," lausus Smallwood kahetsevalt. "Küll on kahju: ta on nii hakkaja."

Tuckahue lakkus jälle huuli. Siis purskas ta välja:

"Mr. Smallwood, ma ütlen teile otsekohevalt: mul endal poleks midagi selle vastu, kui saaksin Ed Bailey kohale asuda. Teie juures töötada — see oleks lausa rõõm, mr. Smallwood."

"Mis siis ikka," — Smallwood naeratas talle sõbralikult. "Mul on hea meel seda kuulda, mr. Tuckahue. Selle üle peaks mõtlema."

"Väga hea, mr. Smallwood! Väga tore!" Šerifi väikesed silmad välkusid. "Ah, kuradi pihta!" hüüatas ta endamisi. "Ah, kuradi pihta!"

"Ma saan muidugi aru," alustas Smallwood murelikult, "et te oleksite ainult siis nõus tööle tulema, kui ma võtaksin ka teie õepoja Charlie Rentle'i. Kuid mul oleks vististi raske pidada teid mõlemaid," lõpetas ta vabandavalt.

Tuckahue lõi punetama.

"Ei midagi sellesarnast, mr. Smallwood! Kes teile seda ütles?"

Smallwood kehtas kahetsevalt õlgu.

"Ei midagi sellesarnast!" kordas Tuckahue. "Poisike on üsna terane, ja ainult sellepärast ma ta võtsingi. Ta on meie kõige parem tunnismees. Minu kulul pekstakse keelt, mr. Smallwood."

Smallwood naeratas.

"Oh ei, ma jätan vististi ametisse mr. Bailey, ta kasvatab mul vähemalt puuvilla. Aga säärase valitsejaga nagu teie ei saa midagi peale maisiviina praaga!"

Smallwood pahvatas naerma. Ta ei suutnud end kauem pidurdada. Šerifi nägu venis pikaks nagu maisitõlvik. Uskumatu tobu! Mõtelge ainult: tema Bailey asemel! Ta kujutab ette, et saab tööga hakkama.

Tuckahue kihistas suletud huultega tasakesi naeru ja jäi vaik. Ta silmad leegitsesid vihast.

Viimaks rahunes Smallwood:

"Ma kavatsen neegriga toimida järgmiselt," ütles ta.

Tuckahue kuulas, pööranud ära oma pika hobusenäo. Ta tundis ängistust. Tal sügelesid käed. Ta tahtis kas või hetkekski Smallwoodi kõri pigistada. Ta oleks mehe tükkideks rebinud! Ta oleks selle lurjuse tükkideks rebinud!

„Poi si upsakust peab taltsutama,“ tähendas Smallwood. „Muidu hakkab ta arvama, et võib valge vastu kätt tõsta ja karistuse eest kõrvale hiilida. Beecherile tuleks tema enda huvides õpetust anda.“

„See pole mul esimene kord neegrile kuuli jalga lasta,“ lausus Tuckahue süngelt. „Täna õhtul saab ta minult õpetust.“

„Ei, mitte milgi tingimusel!“ Smallwoodi hääl kõlas järsult. „Just seda ma ei taha.“

„Siis ütle, mida sa tahad, ja käi põrgu!“ vandus Tuckahue endamisi. „Pean ma siis mõistatama? . . .“

„Võib-olla paneme ta lühikeseks ajaks ahelameeskonda?“ küsis ta, vaevu end valitsedes.

„Ei, ei!“ Smallwood mossitas huuli. „Pole vaja. Beecher on tubli töömees. Puuvillaga on praegu palju tegemist. Päike lõõmab, umbrohi aina kerkib. Ei, ma arvan, et teda tuleks pisut hirmutada, ja kõik läheb hästi. Seepärast ma ei tahtnudki, et te tuleksite üksipäini. Las ta mõtleb, et kuna tulid tunnismehed, siis tuleb seaduse ees vastust anda.“

Või nii on siis lood! Šeriffi ja kaht tunnismeest läks vaja ainult selleks, et mingit neegrit pisut hirmutada. Näete, Smallwoodil on tekkinud sihuke soov! Šeriff sülitas vihaga tubakasutäie rinnatise taha.

„Olge ettevaatlik, mr. Tuckahue, seal on lilli,“ ütles Smallwood. „Naine võtab teid käsile . . . Teie peaksite toimima järgmiselt,“ jätkas ta. „Võtke Beecher kaasa ja pange ta kõige närusemasse kongi, mis teil aga leidub. Ärge koikut andke. Andke talle kord päevas taldrikutäis mingisugust rokka. Ja muud ärge tehke midagi, unustage ta ära. Ma arvan, et kui ta on istunud näljasena kaks-kolm päeva, tundub istandus talle paradiisina. Ja järgmine kord kaalub ta hästi järele, enne kui tõstab valge vastu kätt.“ Smallwood vaikis pisut. „Mulle on see väga vastumeelt,“ ütles ta tõsiselt. „Kuid ma olen kindel, et niisugune õppetund on poisikesele kasuks. Kui jätta praegu

õpetus andmata, käib ta käsi tulevikus veel halvemini. Kas pole õige?"

Tuckahue noogutas vaikselt.

Smallwood võttis taskust võtme.

„Paluge kedagi teie tunnismeestest Beecher siia tuua. Ta on keldris, teisel pool maja. Ma tahaksin temaga enne veidi rääkida.“

Tuckahue siirdus auto juurde ja andis võtme tunnismees Townile. Nad vahetasid mõne sõna. Town läks maja taha. Tagasi tulles rebis Tuckahue järsku kübara peast ja kummardas liialdatud viisakusega: rõdule ilmus naine. See oli Mrs. Smallwood. Ta tervitas šeriffi sõbralikult, kuid teatava hämmeldusega, mistõttu see otsekohe sattus marru ja virildas mürgiselt huuli. Mrs. Smallwood oli sale ning suur naine, umbes kolmekümne-aastane, ilusa rahuliku näoga. Kõndides hõljutas ta kergelt puusi ja ta täidlane rind õõtsus pehmelt kootud kleidi all.

„Hallo, Avy! Noh, mis sa George'i asjas otsustasid?“ Mrs. Smallwood kummardus ja suudles meest põsele.

Ta oli mõne tolli võrra mehest pikem. Ta hää, laulev ning veetlev, värises kergelt. See sobis kogu ta olemisega.

Smallwood puudutas hellitlevalt naise õlga:

„Kas sa alles praegu tõusid?“

„Jah,“ hakkas naine rõõmsalt naerma. „Eks ole see hirmus? Avy, sa ei pane teda ju ahelameeskonda?“ küsis ta murelikult.

Mees raputas eitavalt pead.

„Mr. Tuckahue hoiab Beecherit enda juures ja jahutab teda.“

„Oo!“ Ta pöördus šerifi poole. „Tere, mr. Tuckahue.“

Šeriff tegi kerge kummarduse. Mrs. Smallwood ei olnud teda ilmselt ära tundnud. Mr. Tuckahue tajus seda ja pulbit-ses vihast. Neid oli juba kolm-neli korda tutvustatud.

„Andke sõna, et te talle midagi ei tee,“ ütles Mrs. Smallwood soojalt naeratades ja näidates seejuures ühetasaseid valgeid hambaid.

„Noh, mis te nüüd, madam!“

„Ma ei annaks seda teile kunagi andeks.“

„Ärge kartke, madam,“ rahustas teda Tuckahue. „Neeger on seesama mis linnukoer: saab hea kooli — ja kõik ongi korras.“

„Hirmus ebameeldiv lugu! Avy lubas ta mulle autojuhiks anda, kui puuvilla koristamine lõpeb. Ma olen nii väga seda oodanud!“

„Kui ta hästi käitub,“ ütles Smallwood. „Aga eks me saa seda veel näha.“

„Täna, Avy. George on väga arukas poiss. Ma loodan, et ta saab mu autojuhiks.“

„Väga hea, mu kallis.“ Smallwood puudutas niisama hellitlevalt ta õlga. Oli ilmne, et ta imetles oma naist. „Ta tuuakse kohe siia. Ma pean temaga rääkima.“

„Kas ma ei võiks siia jääda?“ Ta naeratas mehele nagu laps, kes nurub maiustist.

„Ei, mu kallis.“

„Oo!“ Ta tegi grimassi ja puhkes seejärel naerma. „Küll on hea, kui ollakse mees! Naine olla on halb. Eks ju, šeriff?“

Tuckahue pomises midagi segast. Ta katsus vastata mingi galantse lausega, kuid sõnad jäid kurku kinni. Ta pomises jälle midagi.

Mrs. Smallwood heitis šerifile pilgu, püüdes naeratust maha suruda, siis pahvatas ta naerma ja naer helises lõõritusena ta kõris.

„Ärge talle ainult liiga tehke,“ sõnas ta ja astus pehmel, vetruval sammul ukse poole.

Mehed vaatasid talle järele. Nad vaikisid mõne minuti.

Mrs. Smallwood astus majja.

4

George Beecher sirutas kangestunud jalad välja ja mõtles: „Mis kellaaeg võiks praegu olla?“ Ta tahtis ammu juba süüa. Kurk kipitas peenest pruunist tolmust, mida tuul ajas põuas-telt põldudelt keldrisse. Oli valus neelatada.

Kuuldes, et keegi lükkab raske ukse eest riivi ära, tõusis

Beecher jalule. „Nüüd kohe,“ mõtles ta. Parema käe paistetanud liigestes lõi kas valu. Ta ootas ärevalt.

„Hei, sina!“ kuuldus ülalt Towni kime hää. „Hei, sina, tule välja!“

Kingataldade kriuksudes sammus Beecher aeglaselt valgus-
tribu poole, mis langes põiki üle puutrepi.

„Hei, neeger, kas sa oled purjus maas või kurdiks jäänud? Tule üles.“

„Ma tulen,“ ütles Beecher.

„Noh, kärmemini! Ma näen, et sul pole kiiret.“

„Siin on pime, boss.“

Beecher jõudis trepini ja läks aeglaselt astmeist üles. „Nüüd kohe,“ käis jälle ta ajust läbi.

Beecherit nähes astus tunnismees Town keldriukse juurest tagasi. Seejärel puhkes ta naerma ja võttis käe revolvrilupelt.

„Kae kuradit,“ lausus ta. „Ja mina arvasin, et kohe kargab tiiger mulle kallale. Kas sina oledki toosama neeger?“

„Toosama, boss.“

„Noh, hüva, lähme. Mr. Smallwood tahab sinuga kõnelda.“

„Nüüd kohe,“ ütles Beecher jälle endamisi.

Nad läksid ümber maja, sammudes kõrvuti, õlg õla vastu.

„Mis kärbes sind eile hammustas?“ küsis Town uudishimulikult. „Sa võtsid vist nina täis?“

„Ei, boss.“

„Noh, siis istub sinus kindlasti kurat.“

Beecher vaikis. Ta kingad kriuksusid kruusal. Ta pistis paistetatud käe ettevaatlikult töökuue tasku.

„Nagu ma näen, ei tee sa sellest palju väljagi,“ tähendas Town halvustava naeratusega. „Sa oled meil kõva löömamees, sa sülitad selle peale, mis sust saab. Eks ole tõsi?“

Beecher nägi rõdul mr. Smallwoodi, kes vestles šeriff Tuckahue'ga. Ta nägi lahtist autot, mis seisis teel, ja selles veel üht valget. Ta kõndis maja poole; temas tõusis kuskil tumedalt tukslev kuum kibeduselaine. Kuskilt eemalt võis kuulda sosinat. See polnud tema hää. See tärkas kuskil üsna kaugel ja kordas ikka üht ja sedasama nagu grammofoniplaat: „Seal see on, seal see on, valged tunnismehed, seal see ongi!...“ Missugune harjumatu tunnel! Kui harjumatu on kõn-

dida ja kuulatada häält, mis kõlab kuskil su olemuse sügavuses. „Seal see on! Valged tunnismehed! Olgu! Tulgu mis tuleb. Nüüd on juba kõik ükspuha. Nüüd võib selle peale vilistada. Seal see on . . . valged tunnismehed.“

„Mine, neeger,“ ütles Town, kuid ta ise ei läinud kaugeemale.

Beecher läks trepiastmeist üles. Ta sammus masinlikult, nagu oleks ta kogu olemisega oma mõttesse süvenenud. Hää, mis kostis kuskilt sügavusest, ei vaibunud. Ta kuulis seda sosinat, mis meenutas sügavale puutüvesse aetud sae sahinat. Seejärel nägi ta, et valged pöördusid ümber. Nad vaatasid talle otsa. Ilma et ta seda ise oleks märganud, ajas Beecher pea püsti. Ta kõndis aeglaselt, vaadates neile näkku. „Nüüd kohe,“ lausus ta rahulikult endamisi, „kohe.“ Ta jalad muutusid raskeks.

5

Kuuldes Beecheri samme, pöördus Tuckahue ja vaatas talle otsa. Ta oli üllatatud. Ta ootas, et näeb pikka, tüsedat neegrit. Beecher osutus keskmist kasvu kõhnaks noormeheks. Välimuse järgi ei võinud talle anda üle kahekümne kahe. Ta nägu, paljastatud õlad ja käed meenutasid värvuselt kohvi. Tuckahue taipas, miks majaproua tahtis Beecherit autojuhiks saada. Tal oli kena, meeldiv nägu sileda nahaga, mitte nii nagu teistel neegritel. „Ja siiski,“ mõlgutles Tuckahue, „on poisi silmis midagi korrast ära. Jumala eest, sel Beecheril on arukas vaade. Nojah! Muidugi! Kohe näha! Tja-jaa!“ Tuckahue hõõrus nina. Ta tundis meelehärmi. „Nii kena neeger, aga vaade on arukas. Seda on kohe näha. Just niisama nagu koeral või hobuselgi. Sääraste puhul peab silmad lahti hoidma, muidu läheb halvasti. Noh, mis siis, küllap ma teda silmas pean. See pole mul ju esimene kord: ei jõua siga rõhatadagi, kui mees võtab aru pähe.“

„Astu lähemale, George,“ ütles mr. Smallwood.

Beecher astus valgete juurde. Smallwood istus tugitooli ja heitis jala üle käetoe. Ta närvitses, silmitsedes enda ees seisvat neegrit. Beecherit karistada on kerge. Liigagi kerge! Iga

lurjus saab sellega hakkama. Tema aga tahaks, et neeger saaks aru, kui rängasti ta patustas sellega, et ta valget löi. See aga pole nii lihtne. See on seesama, nagu õpetada last elu mõistma. Hetke silmitses Smallwood neegrit vaikides. Seejärel alustas ta juttu tõsiselt ning tagasihoidlikult, ja ta hääli oli nagu alati pehme ning vaikne.

„Noh, George, kuidas sa end pärast eilset tunned?“

Beecher vaikus. Ta silmad olid langetatud, ta vaatas Smallwoodi jalga, mis rippus üle tooli käetoet. Jalg kõikus edasi-tagasi, ja Beecher ei kaotanud teda silmist, jälgides valget kinga. Tal kipitas kurgus. Ta ei julgenud paluda vett.

„Kas sa kuuled, George?“

„Jah, boss,“ vastas nooruk kähedal kurguhäälel.

Tuckahue kõigutas korraks pead. See toon on talle samuti tuttav. Toon ja silmad — kõik sobib kokku. Kangust täis nagu kivimüür, — seda välja ei peksa!

„Ära nimeta mind bossiks, George,“ ütles Smallwood. „Ütle lihtsalt: mr. Smallwood.“ Ta jäi hetkeks vait, uurides noorukit tähelepanelikult. „Kas sa kahetsed oma tegu, George?“

Beecher pööras silmad kõrvale, püüdes vältida Smallwoodi läbitungivat pilku. Ta hakkas rääkima, kuid sõnad jäid tal kurku kinni. Siis kõhatas ta ja neelatas.

„Mis te minust tahate, mr. Smallwood?“

Smallwood kordas oma küsimust rahulikult ning kindlalt:

„Vasta mulle, George: kas sa kahetsed?“

Järgnes vaikus. Siis tõstis Beecher pea. Temas võitlesid uhkus, hirm ja meeleheitlik otsustavus.

„Ei, sir! Kui on tarvis, siis teen ma seda jälle. Kui Bailey asemel oleks olnud neeger, oleks teda selle eest lintšitud!“

„Neegreid lintšitakse selle eest, mis sina tegid,“ katkestas teda jõhkralt Tuckahue; ta sülitas tubakalõnga üle rinnatise. „Mida siin enam arutada! Neeger ja valge — seal on suur vahe. Ära sa seda unusta.“

Beecher pöördus tema poole. Neegri süngel nägu õhkus viha. Kaksikümmend kaks aastat elu voolas sel hetkel kokku ja kerkis ta veres kuuma, mõrkja lainena. Teadvuse sügavuses oli vaid üksainus mõte — mässama hakata, kõik südame pealt ära rääkida. See mõte valdas teda.

„Teie arvates oleksin ma pidanud pealt vaatama, kuidas Bailey tütarlast vägistab?“ hüüdis ta kirglikult. „Too on ju ainult kümneaastane.“

Tuckahue tahtis midagi öelda, kuid Smallwood peatas teda.

„Mr. Tuckahue,“ tähendas ta mürgiselt, „lubage teile veel kord meelde tuletada: ärge sülitage mu naise lillepeenardele.“

„Vabandust,“ pomises Tuckahue. „Käi põrgu!“ kees ta seesmiselt. „Ma ei võtaks terve kuu viinatilka suhu, kui saaksin siga su lillepeenardele lasta!“

„Sa ei oleks pidanud teda lööma,“ ütles Smallwood Beecherile.

Beecher astus sammu ettepoole. Ta silmad näisid anuvat, nagu tõmbles erutusest.

„Mis ma oleksin pidanud tegema, boss? Ma ütlesin talle: „Käi minema.“ Aga tema ei läinud. Pidi ju ometi midagi tegema! Ma tirisin teda eemale, tema aga tagus mind, lõi jalust maha. Seepeale lõin mina teda. Mida te siis minust tahate?“

Smallwood kargas tugitoolilt üles.

„Ma tahan, et sa teaksid, et valgeid ei tohi lüüa!“ hüüdis ta tigidalt. „Sa oleksid pidanud abi järele jooksma, karjuma — ükskõik mida tegema, ainult mitte teda lööma.“

Beecher värises kogu kehast, vaadates vaikselt Smallwoodi. Ta silmad välkusid erutusest. Ta tundis, kuidas kurgus tuksus veri. Teda haaras pidurdamatu tung: kisendada sellele valgele inimesele näkku, puistata kas või ainuski kord elus kõik välja, rääkida ilma end tagasi hoidmata, kiskuda kas või ainuski kord elus oma nägu lahti mustast mullast ja vaadelda sinist taevast, tõsta uhkesti pea, nagu vaba, kõrgele sööstev lind. See tung lämmatas teda. Ta ei suutnud sõnagi lausuda.

Smallwood istus kiiresti tugitooli ja pühkis taskurätiga laupa. Ta polnud enesega rahul. Ta vihastas. Ta ei oleks aga pidanud vihastama. Kuid poisike on lihtsalt uskumatu! Ta ei näe omaenda ninast kaugemale! Kus ta on, kas Marsil või Louisiana osariigi Clarabelle'i ringkonnas? Tal pole vähimatki aimu neegrite seisundist Lõunas! Targutab nii, nagu oleks ta suguharupealik kuskil Aafrikas. Pealik! Lihtsalt neeger, kes elab valgete keskel. Ta hukutab end ise... Igal juhul on üks

asi praegu selge: Beecher jääb istandusse. Autojuhina läheks ta lõplikult arust ära.

„George,“ tähendas Smallwood nüüd juba palju rahulikult, „unusta mr. Bailey. See puutub minusse ja hoopiski mitte sinusse. Sina mõtle sellele, mis sa ise tegid. Kakluse eest valgetega neegreid lintšitakse, see on sul hästi teada. Ja mr. Bailey'ga õiendan mina ise arved.“

„Kuidas?“ küsis Beecher sosinal.

Ta tõmbus küüru ja tardus oma kohal; ta leegitsevad, veripunaseks muutunud silmad vaatasid Smallwoodile otse näkku. Ta ei valitsenud ennast enam. Pime viha valgete maailma vastu oli haaranud kogu ta olemuse. Praegu, selsamal hetkel, kuulis ta kogu oma elu häält. Häält, mis kõneles tööaastaist istanduses; ta oli nagu tammist läbimurdev jõgi, nagu sügav, paisuv vool, mis lõpuks paiskab ümber alandlikkuse kivimüüri, harjumise piitsaga ning revolvrisuuga.

„Kuidas?“ kordas ta. „Kuidas õiendate teie temaga arved? Kas saadate ahelameeskonda? Kas annate ta neegrite kohtu kätte, nagu mind valgete kohtu kätte?“

Smallwood ägestus. Ta hingamine muutus kuuldavaks. Siis pahvatas ta katkendlikult naerma, ja kui ta jälle rääkima hakkas, kõlas ta hääl ebatavaliselt, justkui oleks tal raske end vaos hoida.

„Bailey ei puutu sinusse, George. Ma ju ütlesin: Bailey'l on tegemist minuga.“

„Teiega!“ Beecher ajas end sirgu.

Kannatused ja ülekohus, põlgus ja kibestus, mis olid kogunenud terve elu kestel, purskasid välja ta hüsteerilistes karjetes:

„Teid on ainult hea kuulata, aga muidu olete niisamasugune nagu kõik teisedki! Mina ahelameeskonda, tema aga sinna ei satu! Teie teate ju, et ei satu! Te valetate!“

Smallwood lõi teda näkku. Beecher astus taarudes tagasi, kuid suutis ikkagi jalule püsima jääda.

„Lööge!“ hüüdis ta hüsteeriliselt. „Mul pole valus! Ma lõin sel valgel lõualuu puruks. See on kõige parem tegu, millega ma elus olen hakkama saanud. Lööge, mul pole valus! Mulle on nüüd kõik ükspuha.“

Smallwood peatus. Ulestõstetud rusikas jäi õhku rippuma. Ta tõmmu nägu muutus hahkjaks. Ta seisis liikumatult ja värises kogu kehast, olles nagu meeletu. Kuid ta ei sööstnud neegri kallale. Ei löönud teda teist korda. Möödus minut, — ta võpatas ja surus kiire, krampliku liigutusega käe vastu rinda. Kõrvetav häbitunne moonutas ta nägu. Tal polnud õigus! Issand jumal, tal polnud õigus! Jah, ta valetas! Neeger tabas teda valelt!

Smallwood vaarus tugitooli ja surus pea käte vahele. Ta kannatas. Lüüa seda poisikest — jumal, milline alatus! Kui palju ilusaid sõnu, aga kas on ta tegelikult parem ükskõik millisest valgest plantaatorist? On midagi lahti, välgatab rusikas, on midagi lahti — ja kohe nõör kaela!

Smallwood oigas. Hetkel, mil Beecher oli teda nimetanud valelikuks, oli ta valmis seda neegrit tapma. Nüüd oli meeletus haihtunud, kuid seda asendas terava füüsilise valu tunne. Issand jumal, järelikult oli kogu elu vale? Ei või olla! Ei! See hetk oli vale. Ainult see hetk. Ta pole selline nagu teised plantaatorid. Seda on tõestatud. See on fakt.

Valu vaibus. Tal oli nüüd kergem. Jah, ta on pisut rahunenud. „See pole tõsi, see pole tõsi,“ mõtles Smallwood, püüdes asja kainelt kaaluda, „see pole tõsi!“ Ta on kümme aastat istanduses olnud ja ometi on kõik lahenenud ilma julmusteta, ilma revolvrита, ilma kõige selleta, mida on tarvitanud nii kurjasti teised plantaatorid. Ja ta ei ole neegreid tasumaksmisel tüssanud. Tõsi küll, tal oli hästi teada, et ta neegrid hädavaevalt nii palju teenivad, et mitte nälga surra. Nad elavad vaesuses ja neil ei ole põhjust loota õnnelikumaid aegu. Nende elamud ei ole palju paremad sigalaist ja neid aetakse tööle nagu kariloomi. Kuid kõiges selles on süüdi puuvillahinnad, tema isiklikult pole kuidagi seda põhjustanud. Tema on sunnitud valima: kas võistelda teiste plantaatoritega või ärist loobuda. Kõiges on süüdi puuvillahinnad. Kuid, ausõna, tema ei tüssa neegreid selliselt, nagu tüssavad neid teised peremehed. Ta ei kuulu nende lõunamaalaste, nende „valgete džentlmenide“ hulka, kes igaval laupäevaõhtul lõbustavad endid lintšimisega. Ei, niisugune ta ei ole ega muutu kunagi niisuguseks.

Smallwood ohkas sügavasti. Ta heitis Beecherile pilgu. Neeger seisis liikumatult, otsekui oleks ta paigale tardunud, ta pea oli pisut langetatud, silmad tuhmunud. Ta hingeldas raskesti ja ta suu oli paakil.

Smallwood jõudis otsusele: Bailey on vaja tingimata vallandada! Jah, see on esimene asi, mida tuleb teha! Millise osavusega oli ta oma mõtteis mööda hiilinud selle loo tollest osast, mis puudutas otseselt Bailey't! Bailey on tarvilik inimene, ja tema oli juba valmis andma Bailey'le võimalust end parandada. Kas oleks ta aga oodanud, kas Beecher parandab end või ei paranda, kui Beecherile oleks mõttesse tulnud valget tütarlast vägistada? Vaevalt. Jah, Bailey vallandatakse, ja juba täna. Kahju ainult, et teda ei saa võtta kohtulikule vastutusele. Kuid siin peab juba arvestama ühiskonda. Pole olemas säärast plantaatorit, kes oleks neegritari vägistamise eest valget kohtu kätte andnud. Sellest ei või juttugi olla. Kuid Bailey kaotab hea koha, ja see polegi nii väike karistus. Aga Beecher? Nii raske kui see ongi, kuid teda tuleb õpetada. Elu on elu, selle käest juba ei pääse. Neeger, kes kujutleb, et ta võib lüüa valget ja jääda karistamata, lõpetab sellega, et kõlgub ühel ilusal päeval oksa küljes. On parem teda kohe karistada nagu last, kes on isa vastu kätt tõstnud. Ja nagu lapsegagi, on ka temaga asjatu vaielda. Peab karistama; karistama nii pehmelt, kui vähegi võimalik, aga selliselt, et talle jääks jäädavalt meelde selle ühiskonna seadus, milles ta elab, ja et ta ei jääks hätta, ei lubaks elul end maha murda. See on kõigiti ebameeldiv, kuid sinna ei saa midagi parata.

„George,“ lausus Smallwood tasa ning tagasihoidlikult, „ma pean end sinu ees vabandama.“

Nüüd, pärast seda, kui katkes rõdul valitsenud pikk, piinav vaikus, läbis Smallwoodi sõnu kuuldes šeriff Tuckahue kogu olemust seesmine kramp. Teda haaras meeletu vihahoog. Tal oli sageli tulnud neegreid peksta, kuid hetke eest oleks ta seda teinud erilise heameelega. Ta oli end pidurdanud, ja selle eest tänab ta jumalat. Beecheri peremees on ju Smallwood. Pista nina Smallwoodi asjadesse — see tähendaks silmapilkselt kaotada šerifi koht ja jälle kõblas kätte võtta. Seepärast peab ära ootama, mis Smallwood ise teeb. Ja säh sulle nüüd — lihtsalt

ei usu oma kõrvu — Avery Smallwood vabandab end neegri ees! Tuckahue ajas end sirgu. Ta kitsad huuled olid kokku surutud. Ta ootas jäise põlgusega, mis Smallwood edasi ütleb.

Ka Beecher ootas. Ja tundmatu hääl, millega kõneles keegi teine, mitte tema, kummaline sosin, mis kostis ta kõrvu otsekui teisest maailmast selsamal hetkel, mil tunnismees Harrison Town, šerifi tunnismees, valge tunnismees, astus revolvritupes „seadusega“ keldriukse ette, et teda sealt minema viia ning karistada, see hääl, mis kostis selsamal hetkel, mil kibestumislaine, mis oli ta kahekümne kahe eluaasta vältel paisunud, uhas üle ta ärapiinatud, värisevast kehast, sosistas talle ikka veel viimaseid mõrkjaid sõnu: „Nüüd on läbi! See ta ongi! Nüüd on juba lõpp!“ Ja Beecher ootas. Ta kurk kipitas tolmust, tema aga kordas endamisi otsekui meeletu: „Olgu peale! Olgu peale! Nüüd on juba kõik ükspuha!“

Kuid Smallwood istus tugitooli. Hoopi ei järgnenud; piits ei sähvatanud Beecheri selja pihta; nöör ei kõrvetanud ta ihu. Smallwood istus tugitooli. Ja Beecher ütles talle siiski seda, mida ta oli tahtnud öelda. Kõik, mis oli kahekümne kahe aasta jooksul läbi elatud, paiskus välja. Uksainus hetk — ja tema, ning koos temaga ka tuhanded teised ütlesid seda, mida nad olid tahtnud öelda. Beecher tõstis pea püsti uhkena nagu vaba, pilvedeni sööstev lind. Nii peabki olema! Nii peabki olema!

„George,“ lausus Smallwood tasasel, rõhutud häälel, „ma pean sind tänama kõige eest, mis sa ütlesid. Ma tahtsin mr. Bailey'le andeks anda, kuid nüüd ma ei anna. Ma vallandan ta. Tänan, George.“

Tuckahue kiristas hambaid. Ta polnud kunagi veel kuulnud, et plantaator oleks säärasel kombel neegriga rääkinud . . . Kuid see ei puutu temasse. Ta ei taha end niisugustesse asjadesse segada.

„Kas sa kuuled, George?“ küsis Smallwood pead tõstmata ja põrandale vaadates. „Ma vallandan mr. Bailey, George.“

Beecher vaikis.

Smallwood tõstis pea.

„Kuid ära sa arva, George, et valget võib lüüa ilma karistust kandmata.“ Ta hääl muutus valjemaks; selles kuuldus kindlaid, otsustavaid helisid. „Nii kahju kui mul ongi, George,

kuid sa pead selles veenduma. Sa pead aru saama, millises maailmas me elame. Ja kui sa ei saa aru praegu, siis tähendab see seda, et sul tuleb kunagi oksas rippuda. Mina aga ei taha, et seda sinuga juhtuks."

Smallwood vaikis. Ta hakkas jälle jalga kõigutama, olles tõstnud selle tugitooli käetoole.

"Ma saan kokku kohtunikuga," jätkas ta veidi leebemalt. „Jutustan talle, kuidas see kõik oli. Võib-olla pääsed sa kergesti. Jääme lootma. Kuid enne, kui sa pöördud siia tagasi, pead sa tunda saama, mis on elu."

Smallwood võttis pintsli ja sikutas hajameelselt üht väljaulatuvat karvakest.

"Nii on siis lood, mr. Tuckahue," ütles ta endiselt tasasel ning pehmel häälel. „Nüüd võite ta minema viia."

Sheriff Tuckahue heitis peaga:

„Kasi autosse!"

Beecher pöördus aeglaselt ja lahkus rõdult. Ta sammus nagu varemgi norus päi, jalgu masinlikult kruusal lohista-des, paistetanud käsi töökuue taskusse peidetud. Town ootas teda all ja võttis tal küünarnukist kinni.

Tuckahue istus Smallwoodi kõrvale.

„Kas te tõesti lähete kohtuniku juurde?" küsis ta, sõnu suunurga kaudu kuuldavale lastes.

Smallwood raputas pead.

„Ei. Pidage teda luku taga. Las ta istub himu täis. Kui ta hakkab kohtu üle pärima, siis ütelge, et kohtunik läks puhkusele. Küll ma teiega veel räägin. Nähtavasti kulub selleks rohkem aega, kui ma arvasin."

Tuckahue ülahuul tõmbus üles.

„Andke mulle vaba voli, — ma sean asjad silmapilkselt joonde," ütles ta.

Smallwood ägestus.

„Kõtsuge aga teda puudutada!" kähvas ta. „Tehke nii, nagu on teile öeldud."

„Noh, mis te nüüd, mr. Smallwood, ma ei puuduta teda mitte sõrmega!"

Tuckahue põlastustunne oli nii suur, et Smallwood pidi paratamatult seda tajuma. Ta tajus seda põlastust, ehkki

šerifi kitsad huuled olid endiselt kokku surutud ja ta kõhn, suurte põsenukkidega nägu säilitas ikka veel vankumatut rahu.

„Ee... veel üks hetk, mr. Tuckahue.“ Smallwood silmitses teda sõbralikult pealaest jalataldadeni. „Mr. Bailey asjas...“

„Jah?“ Šerifi väikesed silmad lõid põlema.

„Ma kardan, et teiega ei tule meil midagi välja.“

„Tohoh!“ libises tahtmatult Tuckahue huultelt.

„Jah, ma kardan, et ei tule midagi välja,“ kordas Smallwood leebelt. „Kui aga te olete oma tööst väga tüdinud, mis siis ikka, seda me saaksime ära korraldada. Võib-olla hakkab teie õe-poeg šerifiks?“

„Ei, sir, mis te nüüd!“ pomises Tuckahue.

„Ma arvasin, et teie olete ehk tüdinud?“

„Oh ei, mr. Smallwood, mitte sugugi! Küsi kellelt tahes,“ pomises Tuckahue. „Kas ma ei saa tööga hakkama? Kas ma... Kas on teil minu pärast mingeid pahandusi olnud?“ Pikal mehel läksid sõnad segi ja ta pakkus enesest haledat pilti.

„Kui nii, siis on kõik korras. Pidage silmas: ma usaldan Beecheri teie hoolde, et kõik oleks joonde aetud.“ Smallwood surus ettevaatlikult šerifi tohutu suurt käppa ja tõmbas käe kiiresti ära.

„Ma ei puuduta teda sõrmegagi!“ ütles Tuckahue õhinal. „Teie ei tunne seda neegrit enam ära.“

Smallwood võttis paleti ja pöördus kõrvale.

„Noh, olge terve,“ ütles Tuckahue reipalt ja sammus trepist alla.

Smallwood seisis oma maalingu ees. Ta kuulatas šerifi raskete kingade kolinat. Siis kuulis ta, kuidas auto liikuma hakkas. Vana mootor mürises ja turtsus, auto kihutas kummide ragisedes mööda teed. Smallwood pööras pead. Beecherit polnud näha. Arvatavasti pandi ta auto põhja. Ta ohkas. Küll on lugu! Kuid mida oleks võinud siin teha? Vähemalt toimis ta ausalt. Missugune plantaator oleks end neegri ees vabandanud?

Ta ohkas jälle. Jah, elu on julm. Ta litsub puruks otsekuu ratas. Ja sina ise muutud julmaks.

Vana mootor undas, rattad otsekui laulsid, veeredes siledal teel. Autos olivad istusid vaikselt. Charlie Rentle juhtis hoolega. Harrison Town oli laskunud vastu istmeselga ja näris kustunud sigarijuppi. Tuckahue andis Harrisonile edasi Smallwoodi korraldused, kuid tunnismees ei tahtnud arvetööd Beecheriga enda peale võtta. On olemas rohkesti abinõusid, kuidas neegrile aru pähe panna, ja Town pole juhm mees: ta kuulab igas asjas šerifi sõna. Koolis pole ta eriti hiilanud, kuid poliitika on teine asi. Poliitikas orienteerub ta üsna korralikult. Peab ainult teadma, kus on rasvasem suutäis, ja sellele lähemale hoidma. Ta seadis end mugavamalt istuma, oodates, millal peremees teda hüüab.

Šeriff Tuckahue istus pulksirgenä, klammerdunud oma hiiglasuure karvase käega autoserva külge. Ta lõualuud olid kokku pigistatud, põsel tõmbles lihas. Ta ei suutnud kuidagi ehmatusest toibuda. Šeriffi vapustasid Smallwoodi sõnad, milles peitus ta hüvangut ohustav ähvardus: „Kas olete oma tööst tüdinud, mr. Tuckahue?“ Ta tunneb seda Smallwoodi! Talle on tuttav see pehme, sõbralik maneer, millega too on suuteline inimest hävitama, see härraslik, tappev viisakus, see leebe surmaotsuse kuulutamine... „Väga kahju, mr. Tuckahue, väga kahju!“ Nagu lõhkeks tal süda haledusest. Issand jumal! See oleks ju otse võimatu: olla kümme aastat šeriff ja nüüd oodata, kuni see täi talle üheainsa sõnaga lõpu peale teeb! Kuhu jääb siis õigus? ... Oh issand! Tuckahue kujutles, kuidas ta jälle hakkab puuvilla kallal pusima. Ei, see oleks lihtsalt võimatu! Smallwood ei või talle sihukest tempu mängida. Ega ta ometi kaabakas ole? Muidugi mõista mitte!

Tuckahue tundis südamel kergema olevat. Mõtted ei olnud enam nii sünged. Mida enam ta asja kaalus, seda rumalam näis talle kõik see. Smallwoodi tavalised tembutused. Smallwood armastas seda: näidata oma võimu, mõnd inimest ära hirmutada. Aga siiski... siiski... Rentle. Vaat, kuhu koer on maetud, Rentle! Tuckahue vahtis üksisilmi kõhna selga, mis küürutas rooli kohal. Vaat, kes on kõiges süüdi. Viibimata see õepojuke minema kihutada, käigu ta põrgu! Siis lakkavad ini-

mesed keelt peksmast. Isegi Smallwood, ka see tegi tema kuul nalja, lurjus sihuke! Nagu poleks temal ükspuha. Jah! Ja siis veel Beecher! Õigus! Tuleb Rentle'ist lahti saada ja Beecher niisugusena tagasi tuua, nagu oleks ta pesumajast toodud triiksärk. Tuua Beecher, kes oleks igast muust neegrist alandlikum. Vaat siis alles lakkab Smallwood nõokimast!

„Hõi!“ hüüdis Tuckahue kähedalt. „Pea auto kinni!“

Auto peatus. Rentle vaatas üle õla tagasi.

„Sõida kõrvale! Kas sa arvad, et sa üksinda sel teel sõitu teed? Tola!“

Rentle sõitis maanteekraavi äärde, pööras kiiresti pead ja võttis prillid eest.

„Onu Sam, jätke oma sõim!“ sõnas ta pahaselt. „Ma ei kavatse seda enam ühtki minutit taluda.“

Tuckahue turtsatas.

„Kas te kuulete?“ jätkas Rentle. „Mul on teie sõimust vil-land. Pidage suu, muidu lahkun ma töölt.“

Tuckahue pahvatas naerma.

„Palun, käi minema,“ ütles ta. „Ole nii lahke. Kui ma su otsa vaatan, hakkab mu süda läikima. Sinu pärast jään veel haigekski. Lase käia, kasi minema. Noh? Ma ootan.“

„Ootate? Või veel!“ lausus Rentle põlglikult.

Tuckahue lakkas naermast ja kummardus ettepoole.

„Sa otsustasid ju lahkuda?“ küsis ta leebelt. „Milleks siis ilmaaegu aega raisata?“

Hetke jooksul vaatas nooruk jahmunult talle otsa. Siis pani ta prillid jälle ette, võttis maha oma märgi ja haakis lahti tupe raske revolvriga.

„Hea küll, onu Sam,“ ütles ta, „te sundisite selle ise peale. Ma lahkun ametist. Kuid pidage meeles: me ei jõua veel lin-nagi, kui te muutute kaineks ja hakkate mu ees maas roomama. Küllap hakkame veel õiendama. Aga siis dikteerin juba mina tingimused.“

Tuckahue huuled venisid vaikseks, kurjaks naeratuseks.

„Kui me linna jõuame, Charlie, lomberdad sina ikka veel mööda maanteed, muidugi, kui sind mõni neeger peale ei võta.“

„Kuidas, kas te kavatsete mind siia jätta?“ küsis Charlie, uskumata oma kõrvu.

Tuckahue muigas.

Rentle astus autost maha.

„Te olete igavene sunnik, onu,“ ütles ta, „vaat, kes te olete!“ — ja hakkas sammuma mööda teed.

„Vaata ette, Charlie!“ hüüdis Tuckahue talle järele. „Kui juhtub sulle mõni tubli noormees vastu tulema, ei lase see läbi nii ilusat plikat kui sina. Küllap sa kodus emalt nahatäie saad!“

Harrison Town hakkas itsitama. Rentle ei vaadanud tagasi.

Tuckahue istus küürutõmbunult. Ta vappus kogu kehast. Teda lämmatas naeruhoo. Ta tagus vaimustusest vastu oma põlve.

Town itsitas:

„No küll sa andsid talle pipart, Sam! Küll andsid pipart!“

„Ma vallandasin ta juba viie minuti eest,“ kisendas äkki Tuckahue, „ja tema ei teadnud sellest midagi!“ Šeriff tõmbus uuesti kägarasse ja lõi põlve pihta; ta nõrkas naerust.

George Beecher, kes lamaskas neil jalgade ees, ajas end istukile ja heitis pilgu põldudele. Seni oli ta lamanud vaikselt, käed pea all ja nägu valgetest ära pööratud. Palavikuline värin, mis raputas teda jutuajamisel Smallwoodiga, oli vaibunud. Järele oli jäänud väsimuse- ning näljatunne ja ebamäärane tajumus mingist kaotusest, justkui oleks see, mis hetke eest täitis kogu tema olemust, nüüd järsku jäljetult hajunud. Tundmatu hääl oli vaikinud. Praegu teadis Beecher vaid üht: kurk on valus, on raske neelata. Ta ei mõelnud sellele, mis teda ootab. Tulevik meenutas tuima valu, nagu kibeleks kuskil ta keha sügavuses mingi närv: kong, üks päev teise järel luku taga, valgete kohus, seejärel aga ahelameeskond, üheksanaelane haamer käte vahel ja seljal piits, piits. Kui palju neegreid pöördub sealt tagasi? Ta lamaskas liikumatuna, unistades lonksust veest. Siis kostis ta kõrvu läbi valgete meeste naerurõkete kirikulaul. Ta tõstis pea.

Kui Beecher põlvili tõusis ja ringi vaatas, lakkas Tuckahue naermast ja jäi ainiti neegrile vahtima. Beecher tuletas talle meelde mr. Smallwoodi. Asja see külg oli tal sootuks meelest läinud. Mis võis olla lihtsam kui Rentle'ist lahti saada? Kuid selleks, et Smallwoodi lepitada, peab talle Beecheri tundmatu-seni muutunult tagasi tooma. Ja see ülesanne ei kuulu just ker-

gete hulka, see on seesama mis hamba väljatõmbamine muula suust. Sel neegril on liiga arukas ilme . . . Tuckahue turtsatas ja kõhatas kõri puhtaks.

„Kuhu sa nii kipud, sõber?“ küsis ta teeseldud heasüdamlikkusega.

„Ma vaatan niisama, boss.“

„Kas tahaksid siin krunti osta? Maja ehitada?“

„Ei, boss. Seal on kirik . . . Ma ehk näen kedagi oma inimest.“

Umbes saja jardi kaugusel maanteest oli lagunenud neegrikirik. Läbi ühelainsal hingel ripneva poolavatud ukse kostis selgesti kirikukoraali sujuv viis. Kiriku ees seisis igivanu „forde“ ja viletsaid vankreid, kuid inimesi polnud näha.

„Vaata kauem,“ ütles Tuckahue; ta pilgutas Townile mõistaandvalt silma.

Town ajas hambad irevile.

„Jah, mu armas,“ ütles ta, haarates kinni šerifi vihjest, „võib ju olla, et sa seda kirikut iialgi enam näha ei saa! Oh sa vaeseke! Mul on kahju sinust, neeger!“

Beecher heitis jälle pikali ja pööras näo neist ära. Šeriff ja tunnismees vahetasid muigeid. Tuckahue tõmbas välja pudeli.

„Avery J. Smallwoodi terviseks!“ ütles ta ja sülitas tee. Harrison Town itsitas.

Kange viski voolas valjul vulinal pudelist šerifi kurku. Ta tühjendas pudeli ja virutas selle kraavi. Siis pistis ta käe auto-ukse taskusse, tiris välja teise pinti ja hakkas püksitaskust nuga otsima:

„Jõi tühjaks ja ei maigutanudki!“ lausus Town imetlevalt. Šerifilt ei järgnenud mingit vastust: ta jõi.

„See on alles midagi!“ imestas Town. „Ja kuidas see kõik sinusse ära mahub?“

Tuckahue turtsatas. Ta hammustas tüki suutubakat ja ta lõuad asusid tööle. Siis hakkas ta järsku Smallwoodi kiruma:

„Arvad sa, et ta mind kostitas? Võta näpust! Käib rõdul edasi-tagasi, kõpsutab kontsadega! „Ma ei luba endale kunagi oma käsi määrada omaenda neegritega, mr. Tuckahue. Selleks ma maksangi makse, mr. Tuckahue. Ma joon ainult džentlmenide seltskonnas, mr. Tuckahue!“ Neetud kukk!“

Šeriff sülitas vihaselt teele. Siis pahvatas ta naerma: „Ja see lehm! Ha-ha-haa! Lehm! Ha-ha-haa! Ta on ju meil kunstnik, mr. Town. Kuulus kunstnik! Seisab rõdul ja maalib lehma . . . „Noh, kuidas on, mr. Tuckahue, kas kiidate heaks?“ Mina aga vastan: „Suurepärane, mr. Smallwood! Otsekui elus!“ Šeriff lagistas vihast, jooanud naeru. „Aga kas see on mõni lehm! See ei ole lehm, vaid trammivagun! Pange talle neli ratast alla — ja ta teeb kohe rõdul sõitu!“

Harrison Town naeris šerifiga kaasa, ilma et see oleks talle erilist heameelt pakkunud. Teda häiris Beecheri juuresolek: Beecher võib kõigest sellest Smallwoodile ette kanda. Ta pilgutab šerifile silmi ja osutab põidlagaga neegrile, kuid šeriff heitis põlglikult käega ja rüüpas viskit. Pea püsis tal veel vaevalt õlgadel.

„Kurat võtku teda!“ mõtiskles Town. „Lakub end täis, vana krõnks! Ma näen esimest korda, et ta ühel hoobil ahmib sisse säärase portsu.“

„Smallwoodid!“ möirgas järsku Tuckahue. „Sinine veri. „Meie oleme lõunamaalased! Meie oleme aristokraadid! Meie soontes voolab aristokraatne veri! . . .“ Ja neegriveri!“ lisas ta tigidalt juurde.

Town itsitas.

„„Meie ei taha musta tööga tegelda!““ jätkas Tuckahue. „„Ei, ei! Meie käed on puhtad. Me armastame prantsuse lõhnaõli. Me ei pühi end ise puhtakski. Ei. Tehku seda meie asemel teised: me maksame neile.““

„Hõi!“ Town osutas näpuga Beecherile. „Ole tasa!“ sosistas ta.

„Oo! Tema ei hakka lobisema!“ Tuckahue tonksas purjus inimese õrnusega Beecherit selga. „Ta ei hakka lobisema! Kas ei armasta sa Smallwoodi niisama nagu minagi, sa tahmarull? Noh, muidugi!“ Šeriff lõi neegrile rusikaga selga. „Noh, muidugi,“ kordas ta.

Beecher, kes lamas silmili, peitnud näo käte vahele, pea-aegu ei tajunudki hoop. Ta ei kuulatanud valgete juttu. Ta lebas teadvusetuses ja kuum päike hellitas ta ihu. See imes sisse päikesekiiri, otsekui püüdes täita sisemuses tekkinud tühjust. Beecheri mõtted pöördusid tagasi selle keskpäevase

tunni juurde põldudel, mil ema tuli ta juurde hernepudrukausi ning maisikaraskiga ja mil ta katkestas viivuks töö, et einestada, ja tajus liikumatus õhus vaevalt märgatavat tuulepuhangut. Valgete keskustelu tungis ta kõrvu nagu tasane sumin, ta pingutas kuulmist, püüdes eraldada läbi nende loba koraali sõnu, mis kord vaibusid kauguses ja siis jälle kostsid valjusti ning erutavalt. Nad tõid kaasa hubase tunde, justkui oleks see kolde soojus, mis soojendas talvel nende kambrit, või ema helituste soojus tol päeval, mil teda oli löönud muul ja ta lamas voodis ning ema surus teda oma pehme rinna vastu.

Hiljem tundis Beecher kellegi kätt oma õlal ja kuulis šerifi häält:

„Noh, poiss, pööra end ümber, lase endale otsa vaadata.“
Beecher pööras näo valgete poole.

Tuckahue uuris teda põletikuliste, verd täis valgunud silmadega.

„Hm! Sa ei näegi rumal välja, neeger,“ ütles ta. „Ainult miks on sul niisugused silmad?“

Beecher vaikis. Tuckahue ilme muutus kavalaks. Ta kumardus Beecheri kohale.

„Kuule, George,“ alustas ta salapäraselt. „Smallwood käskis sind vangki panna ja poolsurnuks peksta. Kuid mina ei tee seda. Ma olen su sõber... Kas sa kuuled?“

Koraal, mis kostis Beecheri kõrvus, vaikis. Jälle — auto, valged tunnismehed, üheksanaelane haamer, vangla ja piits. Ta kuulis, kuidas šeriff kordas:

„Ma olen sinu sõber, George.“

Ja tundmatu, kauge hääl, mis kostis kuskilt ta olemuse sügavusest, sõnas jälle: „Ei, ta pole sõber, see valge šeriff, ta pole sõber!“ Beecher tõstis pea.

„Jah, boss,“ ütles ta harjunud alandlikkusega, „tänan teid, boss.“

„Halb on ainult see, et sul on arukas pilk,“ ütles šeriff. „On halb, kui neegril on arukas pilk.“

„Kuuled, Sam, kas me ei hakkaks õige liikuma?“ küsis Town. „On ju kuum.“

Tuckahue ähvardas Beecherit paljuütlevalt oma luise sõrmelega.

„Sul on kurjad silmad, poiss.“

„Ei, kuidas nii, boss,“ ütles Beecher kartlikult.

„Mina aga ütlen: on kurjad.“ Ta hääli oli range. „Ära sa minuga vaidle, George.“

„Kuuled sa, Sam,“ tähendas Town, „kuumus on säärane, et ei jõua enam kannatada. Sõidame, ole nii hea.“

„George,“ ütles Tuckahue, „mispärast sa valget löid?“

Beecher vaikis.

„Noh!“ Tuckahue lükkas teda jalaga. „Vasta, kui sinult küsitakse.“

Beecher tõusis aeglaselt istukile.

„Teie teate mispärast, boss.“

„Või nii on lood!“ Tuckahue mõõtis Beecherit vihase pilguga pealaest jalataldadeni. „Ah sina, naru sihuke!... Kõik Smallwoodi neegrid on jultunud. Jah, sir! Tema neegreid tunneb otsekohe teiste hulgast ära.“

Harrison Town tõmbas vöö kinni ja kummardus Beecheri kohale.

„Mispärast löid sa Ed Bailey't? Oli see sinu plika?“

„Ta polnud kellegi plika,“ vastas Beecher mornilt. „Ta on laps.“

„Ja mis siis?“ pahvatas Tuckahue naerma. „Sina armastad järeleandlikke. Aga Bailey sihukesi ei armasta. Jah, sir, järeleandlikud pole tema maitse järgi.“

Town itsitas.

Beecher heitis pikali ja pööras näo valgetelt kõrvale. Tuckahue lakkas naermast. Ta sirutas ruttamata käe välja, haaras Beecheri traksidest kinni, tõstis ta üles ja sundis istuma.

Neeger ja valge vaatasid teineteisele näkku.

„Beecher,“ lausus Tuckahue lipitsevalt, „sa ei meeldi mulle. Sa oled Smallwoodi neeger. Sul on arukas pilk. Ma näen, et mul tuleb sind natuke õpetada. Sina, Beecher, hakkad minu juures neljakäpukil roomama.“

Beecher kuulis jälle ägedat, selget häält; alistumatuselaine paisus ja lämmatas teda.

„Mind on tüüdanud roomamine, boss,“ ütles ta. „Enam ei hakka ma kellegi ees roomama.“

Tuckahue silmitses neegrit ainiti. Ta väikesed, tulekivi meenutavad silmad löid välkuma.

„Beecher,“ tähendas ta meelitlevalt, „sa saad peatselt teada, mäherduses maailmas me elame. Sa saad teada, mihuke su elu tegelikult on. Kõik roomavad, Beecher. Mina rooman mr. Smallwoodi ees, tunnismees Town roomab minu ees, aga neegrid roomavad valgete ees. Näed sa nüüd, kuidas need asjad käivad.“

Nooruk niisutas keelega huuli.

„Mina ei hakka enam roomama,“ ütles ta. „Minule jätkub.“

„Mr. Town,“ lausus Tuckahue lipitsevalt, ilma et oleks Beecheri nägu silmist lasknud, „istuge rooli taha, sõidame.“

Town ronis üle istme seljatoe ja andis gaasi. Šerifi käsi lõtvus vähehaaval ja laskis Beecheri lahti. Nooruk heitis pikali. Tuckahue võttis lonksu viskit ja sulges pudeli. Ta vahtis Beecherit ikka veel veripunaste, välkuvate silmadega.

Beecher lamas, langetanud pea kätele. Ta ei vaadanud šerifi poole. Auto liikus tugeva nõksakuga paigast. Laul kostis kõrvu üha nõrgemalt ja nõrgemalt, kuni vaibus sootuks. „Üks-puha,“ sosistas tundmatu hääl, „kõik on ükspuha. Kõik on üks-puha.“

Šeriff Tuckahue viskus tagasi seljatoe najale. Ta pea pööritas joodud viskist. Ta teadis, et oli liiale läinud, kuid ta ei tundnud end sugugi halvasti. Ta tundis end haruldaselt hästi. Tal oli meeldiv täiuse, vabaduse ning jõu tunne, otsekui oleks kuskil ta sisemuses tormanud maruline jõgi. Praegu oleks hea Smallwoodi kohata. Kui paneks õige käe Smallwoodi turjale ja pigistaks ta kõri — niisama, üsna natuke. Äh, kurat, küll oleks tore! Ja ei oleks paha seda eidekestki kohata. Täidlane, hõljutab puusi — tore! Seekord peaks naine teda meeles! Tal poleks unustamisega kiiret. Kui panna õige käsi ta rinnale — las vingub. Las vingub! Seekord peaks naine teda meeles. Tuckahue klammerdus käega autoserva külge. Kas tema, Smallwood, on peremees? Ja ta vajab neegrit, kes oleks kuu-lemekas? Hüva! Neeger hakkab neljakäpukil roomama. Tuckahue võtab selle enda peale. Mees hakkab valgete jalge all põrandat lakkuma. Sihuke näru! Jonnakas kui muul! Kujutab endale ette ei tea mida! Või sina ütled, et sulle jätkub sellest? Vaat

see mulle meeldib! Kõik Smallwoodi neegrid on niisugused. Hüva, küll ta Beecheri läbi triigib. Ja seejuures ta ei puudutagi teda. Ei pane näppugi külge. Tuckahue puhkes äkki naerma. Ta löi käega istme polstri pihta. Ta suu oli ammuli. Kitsad huuled vajusid laiali, paljastades pikad hobusehambad.

„Harrison!“ hõikas Tuckahue. „Harrison! Kurat võtku sind! Sõidame Shaney juurde, peata seal. Ma võtan sealt ühe pudeli ligi.“

„Sul on ju veel,“ tähendas Town. „Oota, kuni koju jõuad.“

Tuckahue hakkas valjusti naerma:

„Peatu Shaney juures, Harrison, peatu, kurat võtku sind!“

„Hea küll,“ alistus tunnismees, šeriffi tasahilju kirudes.

Tuckahue istus lamakil. Ta vaatas neegri liikumatut keha ja ta silmad kiirgasid heameelest. Ta tundis end oivaliselt. Tahaks karata püsti ja täiest kõrist möirata! Kui saaks praegu ometi Smallwoodi näha.

Nad jõudsid ristteele, kus olid tankimisjaam ja pood. Tuckahue ronis taarudes autost välja, pilgutab Townile silma ja läks poodi. Town kortsutas kulmu, arutades, mis küll võis vanale tobule pähe tulla. Peatselt tuli Tuckahue tagasi. Ta astus trepist alla elavas keskustelus poeperemehega, kiilaspäise neljakümne-aastase paksumaoga, kes meenutas tõmpnina pördikut.

„Säh sulle nüüd!“ hüüdis Tuckahue, Townile silma pilgutades. „Tuleb jalga lasta. Meid on asunud jälitama terve kamp, tahetakse lintšida George'i.“

Beecher kargas üles ja jäi istuma. Ta vaatas valgete otsa silmadega, mis olid täis hirmu.

„Jah, sir,“ ütles Shaney, „mulle helistati just praegu. Ed Bailey sõbrad otsivad taga neegrit, kes oli ta läbi kolkinud. Kas see ongi tema?“ küsis poeperemees, osutades Beecherile. „Noh, sõber, sinuga on halvad lood! Ma ei tahaks praegu sinu nahas olla.“ Shaney varjas suud pihuga, püüdes summutada naeru.

Town taipas, milles oli asi, ja muigas lõbusalt.

Beecher tõmbas vaevaliselt hinge tagasi:

„Kas te annate mind neile kätte, boss?“

„Võta näpust!“ lausus Tuckahue ülespuhutud toonil; ta

andis dramaatilise rusikahoobi istme polstri pihta. „Kui nad saavad meid kätte, ei luba ma sulle midagi kurja teha.“

„Peitke ta parem ära,“ ütles Shaney. „Ma toon teile kohe midagi.“ Ta kadus poenurga taha.

„Kas sul on laetud?“ küsis Tuckahue erutatult. „Pane enda kõrvale. Et oleks käepärast.“

Town patsutas tähendusrikkalt oma revolvrilt:

„Jätan oma elu sinu eest, neeger!“

Shaney ilmus joostes nurga tagant, lohistades enda järele vana rābaldunud hobusetekki.

„Võtke, katke ta kinni,“ ütles ta. „Haiseb teine küll pisut, kuid siiski saab end selle alla ära peita.“

Tuckahue tõukas Beecheri pikali ja kattis ta hobusetekiga. Valged vabisesid hāāletust naerust. Šeriff kargas tagaistmele.

„Kihutage kõigest väest, mr. Town!“ hüüdis ta dramaatiliselt.

„Sōitke Benny Wilkersoni juurde,“ soovitas Shaney. „Ma helistan talle, niipea kui neid näen.“

„Õige!“

Masin sōōstis paigalt. Shaney seisis keset teed ja oli naerust nōrkemas. Toibudes jooksis ta poodi, et teatada asjast telefoni teel oma sõpradele. Beecher lamas haisva hobuseteki all, ahmides suuga õhku. Ta kāēd olid rusikasse pigistatud, ihu oli kramplikult kokku tōmbunud, nagu oleks ta üleni raudrōngaisse litsutud. Auto tormas mōirates mōōda teed, hūpeldes ja paiskudes ūhelt küljelt teisele. Beecheri pōlved, kūūnar-nukid, puusad pōrusid valusasti autokūlgede vastu. Pea nāis purunevat tūkkideks ākilisest tulena kōrvetavast valust, kōrvus kostis piinarikas huugamine ja ajus tiksusid nagu raadio-signaaliid ikka ūhed ja needsamad sōnad: „Mis nūūd saab? Mis nūūd saab? Mis nūūd saab?“ Seejārel tungis ta kōrvu kuskilt sūgavalt ikka seesama hāāl, — selles ei kuulnud kaastundmust, ta oli kalk ning julm: „Nad ei aita sind. Valged bossid ei aita. Nad annavad su āra. Kadunud! Sa oled kadunud, George!“ Beecher kuulatas, ja kogu ta olemus nōrgus meeleheitepisaraist. „Nad ruttavad!“ vaidles ta vastu. „Nad kihutavad kōigest jōust. Nad ei anna mind vālja!“ Kuid tasane hāāl kordas jālle oma viimast kūlma hoiatust, ja jāllegi Bee-

cher peletas ta minema, klammerdudes viimase jõunatuke-
sega selle tillukese lootuse külge.

Seejärel kuulis ta oma kõrva kohal valge häält. Tuckahue kummardus ja tõstis hobuseteki üles. Hääl kõlas soojalt, osavõtlikult, kuid Tuckahue nägu oli kaval, üleni naerukortsudes. Beecher kardab. Ta on hirmust meeletu. „Pidage meeles mu sõna, ma toon Smallwoodile tagasi sihukese neegri, missugust ta veel pole näinud! Toon tagasi mitte Beecheri, vaid kärjemee ja ütlen: „Palun, vaadake nüüd, mr. Smallwood. Kõik on tehtud nii, nagu teie käskisite, mr. Smallwood.““

„Ära sa karda, sõber,“ ütles Tuckahue kavala, võidurõõmutseva häälega. „Ma ei luba sulle midagi kurja teha. Sind ei lintši keegi. Oh ei! Nad ähvardavad kätt maha raiuda, mis Ed Bailey't on löönud, ja seda su silmade ees ära põletada, kuid see ei lähe neil läbi. Ei! Ma ei luba sulle midagi kurja teha!“

Tuckahue kattis Beecheri pea hobusetekiga. Ta ülahuul tõmbles hääletust naerust. Ta võttis välja viskipudeli ja jõi ära kõik, mis seal veel oli. Siis virutas ta pudeli minema. Auto kihutas metsiku kiirusega mööda teed.

Beecher lamas abitult nuuksudes. Ta ei teadnud, mida uskuda. Midagi ei saa uskuda. Ka teha ei saa midagi. Kui saaks vähemalt vastu hakata. Kui saaks põgeneda. Kui võtta midagi ette . . . Ta kuulis jälle šerifi häält:

„Ära sa karda, George, karta pole midagi.“

„Ma ei karda!“ hüüdis Beecher meeleteitel. „Ma ei jõua enam lamada! Ma ei või niisama oodata!“

„Lama, lama, pole midagi parata,“ ütles Tuckahue. „Mõtlemillestki muust. Ära mõtle lintšimisele. Sa ei satu ju nende kätte. Nad ähvardavad sind auto külge siduda ja maanteed mööda järel lohistada, kuni su nahk on maas, kuid see number ei lähe läbi. Mõtlemillestki muust. Mõtlem oma emale. Ta ju armastab sind? Ta ei taha ju, et sinul halvasti läheks. Mõtlemingile neegriplikale. Oled sa abielus?“

„Miks te nii räägite?“ hüüdis Beecher. „Laske mind lahti. Laske mind siit välja! Ma jooksen ära.“ Ta kargas üles. „Võibolla ma pääsen, boss! Laske mind!“

„Oled sa hulluks läinud, poiss!“ ütles Tuckahue lõbusalt. „Nad nabivad su ju kohe kinni!“ Ta tõukas Beecherit.

Beecher kukkus maha, vappudes nagu palavikus. Seesmine hääl kordas otseku trummi põristades: „Valged annavad sind välja, George, annavad välja, annavad välja, George!“, tema aga püüdis seda summutada, puruks tallata, sundides end kogu hingeväega uskuma valge bossi sõna.

„Me päästame sind ära,“ veenis teda Tuckahue pehmelt. „Mõttele vahepeal mõnele neegriplikale.“ Tuckahuel oli võidutsev ilme. „Kuula, mis ma sulle ütlen, George!“ kisendas ta. „Sind ei lintši keegi. Sind ei lõika keegi noaga tükkideks. Ma ei luba sind tuleriidal põletada, George. Ei! Ei tule üldse kõne alla. Ha-ha-haa! Istu rahulikult, George.“

Ja siis sai Beecher kõigest aru. Nüüd mõistis ta kõik. Nad ei hakkagi teda kaitsma. Nad annavad ta välja. Oh, issand! Issand! Meeleheitlik karjatus vapustas nooruki kogu keha. See karjatus kaikus vastu ta südames, kopsudes, kõhus. Oh, issand! Issand... Siis läks kõik mööda. Joonud põhjani seni-tundmatu hirmu karika, tajus ta, et kõik on möödas. Kõik oli möödas. Ta pääses sellest hirmust. Aga hirmu asemel oli midagi muud. Ta tundis, kuidas temas tõuseb viha, tuline viha ja põlgus, aga neist kõrgemal, nagu hinge ümbritsev siidkate, oli uhkus — väarikus ja uhkus. Ta sureb, see on nüüd selge, kuid hirmu temas enam ei ole. Ta ütles Smallwoodile kõik näkku, ta lõi Bailey't ja nüüd pole enam midagi karta. Jah, jah, ta ütles välja kõik! Maailmas on olemas neeger, kes ütles välja kõik, mis tal oli öelda! Nüüd ei saa keegi teada, et ta kardab!

Beecher lamas liikumatult. Teda haaras veider, imeline rahutunne. Otseku oleks ta veerohke jõgi, mis voolab mäest alla...

Äkki kisendas šeriff Tuckahue teeseldud hirmuga:

„Anna gaasi, Harry, meie järel on autol!“

Harrison Town huilatas. Nad kihutasid mööda teed seitsmekümnemiililise tunnikiirusega.

„Tulgu jumal appi, kuus autot!“ kisendas Tuckahue. „Küll on aga rahvast! Ja kõik püssidega! Nad kihutavad meile järele.“

„Kas saavad kätte?“ küsis Town laginal naerdes.

„Ei saa aru... Ei, me eemaldume! Ei saa kätte!“ hüüdis Tuckahue võidukalt.

„Ära pista nina välja, George, me päästame sinu . . . Tohoh!“ Šeriff tõmbas hinge. „Löks!“ Ta osutas nende ees olevale tühjale teele. „Eespool on veel kuus autot! Oleme tabatud, Harry. Peame vaesekese välja andma. Nad lintšivad meie George’i! Sõida tasem! Nad panid tee kinni.“

Town tasandas tempot. Auto sõidukiirus hakkas vähenema.

Ja nüüd haaras George’i uhkuse- ning inimväärsuselaine ja tõstis ta oma kõrgele harjale. Süda otsekui laulis, paisates näkku oma väljakutse. Ei! Silmus ei jõua teda ära oodata! Ei! Ei iial! Ei iial! Ta kargas jalule ja viskus seejärel üheainsa hüpega autost maanteele . . .

Šanghai märkmeid¹

PAUL VAILLANT-COUTURIER

VÄRBAJA JU LIN-FU

Nr. 3 oli kena tütarlaps patsiga, mis oli punase puuvill-paelakesega kõvasti kokku tõmmatud. Ta näojooned olid peened, õilsad, nagu need üsna sageli esinevad vanadel joonistustel või on inimestel, kes tegutsevad laval. Ta oli elav ning vallatu.

Nr. 2 oma lameda nina, laiade põsenukkide ja paksude huultega polnud kaugeltki nii ilus. Ta tundus tugevamana ning vastupidavamana nooremast õest. Oma aastate kohta oli ta küllaltki arukas ja tark.

Nr. 2 ja nr. 3 elasid külas oma vanemate ülalpidamisel. Üks neist oli kümne-, teine kaheksa-aastane. Nad ei olnud laisad. Oh ei! Majas tegid nad kõiki töid, ja põllulgi tegid nad kõik, mida neilt nõuti: istutasid riisi ümber, kui oli paras aeg; korjasid puuvilla, kui see oli valminud lõikuseks; aitasid vilja koristada, kui vili oli küps, ja käisid aasta läbi metsas puude järel, et koldes tuld teha. Sellest hoolimata olid vanemad arvamisel, et kaks tütart on ikkagi koormaks, — tuli ju kuue mu² suurusel maalapil toita kogu perekonda, kuhu kuulus kümme inimest, ja lisaks tuli tasuda kakskümmend üks dollarit maksudeks, arvestamata renti mõisnikule maa eest.

Kuid see ei tähendanud sugugi, et tütarlaste vanemad

¹ Jutustus käsitleb Hiina elu reaktsioonilise Kuomintangi võimutsemise päevil enne Teist Maailmasõda. — *Toim.*

² Mu — hiina pinnamõõt — umbes 7 aari = 700 m². — *Toim.*

oleksid eriti vaesed olnud. Nii vabariigis kui ka Kiangsu provintsis endas kannatasid paljud talupojad teravamast puudust kui Fõni pere liikmed. Kuid neid polnud ühtlasi ka mingit põhjust kadestada. Võrratult kergem oli elu Nansiangi, Tasangi, Lušangi või Longhori külas, mis asetsevad suurlinna lähikonnas. Nende külade talupojad võisid igal hommikul viia turule paar pika bambuskepi otsas rippuvat kandmikku või korvi, mis olid täis spinatit, kaalikaid, lõhnavat pipart, rediseid või väikesi valgeid kapsapäid. Tõsi küll, neil tuli rännata kakskümmend li^d¹ pikka teed, kuid see-eest tulid nad õhtul koju kopperest² kõvasti pungil vöödega.

Ja kui linnalähedaste külade talupoegadel oli tütreid, said ka need sellest tööst osa võtta ja niiviisi oma osa majja tuua . . . Talvel kleepisid nad tavaliselt tikukarpe Šanghai tikuvabrikule, saades viis senti tuhandelt.

Kuid Fõnide küla oli Šanghaist selleks liiga kaugel, et nad oleksid saanud tikukarbi-tellimusi või pidevalt viia juurvilja linnaturule. Et paadiga sinna jõuda, selleks oleks neil kulunud terve päev ja pool ööd. Mis aga puutub autobustesse, mis sõitsid külast kümne li kaugusel asuvat teed mööda, siis säärasest liiklusvahendist ei võidud isegi mitte unistada, seda said kasutada ainult rikkad. Sõit autobusel Šanghaisse ja tagasi oleks neelanud perekonna kuuteenistuse. Seepärast sõitsid Fõnid Šanghaisse ainult suurema puuvillahulga müümiseks, võttes ühtlasi kaasa kogu kaunpiprasaagi, või siis selleks, et saada mõni kopper lisaks oma seemnete eest.

Niisugusel juhul sõitsid paadid tagasi ääreni täislaadituina inimväetisega, mida osteti hinnaga poolteist dollarit pikul³ ühelt Suchow-creeki⁴ kaldaäärselt, kuhu rooja välja veeti.

Juurvilja müüsid nad väikeses lähedalasuvas linnakeses Tsingpus, saades kaks kopperit tšengilt⁵. (Šanghais oleksid nad vähemalt neli kopperit saanud.)

¹ Li — hiina pikkusmõõt — 644,4 m. — *Toim.*

² Kopper — vaskraha. — *Toim.*

³ Pikul — hiina raskusmõõt — 60,4 kg. — *Toim.*

⁴ Jõgi Šanghais. — *Toim.*

⁵ Tšeng — hiina raskusmõõt — 0,6 kg. — *Toim.*

Tütarlaste nr. 2 ja nr. 3 vanemaile osutus tänavune aasta eriti raskeks. Üle kümnendiku nende aastatulust neelasid määratu suured kulutused usukommetele, viirukipulgakeste, punaste küünalde ja tina-, kuld-, hõbe- ning punase paberiga kaetud kartongist jumalakujukeste ostuks. Sel aastal suri vanaisa; tuli teha võlgu, et korraldada talle väärikas matusetalitus ja leinata teda kombekohaselt, põhjustamata tagarääkimist külanelanike poolt. Onu jäi täiesti pimedaks, teda tuli ülal pidada ja talitada nagu last. Ja pealegi raiskasid nad linnas ühe täitsa viljatuks osutunud mu jaoks ostetud väetise eest seitse dollarit, kuna maa andis kaunipart vaid kuue dollari eest, kaotades selle üritusega terve dollari. Ka kanapoegadega polnud tänavu õnne ja tuul murdis oapuhmad maha. Fõnid olid sunnitud kohalikult maaomanikult sobiva protsendiga — kõigest kolmkümmend protsenti aastas — laenu tegema. Kui nad arvasid kokku petrooleumi, toiduõli, riisi, riiete, soolakala — lühidalt, kõige nende kümneliikmelisele perekonnale vajaliku (lihast sootuks rääkimata) ostukulud, nägid nad, et neil puudub kuuskümmend dollarit! Nende eelarvesse oli tekkinud hiiglasuur auk, mida tuleb täis toppida nagu haava rohkem kui ühe aasta jooksul. Ja ka talv, mis neid ootab, tuleb üpris raske.

Seepärast, kui kord nende juurde ilmus linnast keegi väga tüse härra, jäme sigar suus, kallid helesinisest siidist riided seljas, kes jõi teed väikest sõrme õieli ajades ning tegi neile ettepaneku võtta kaasa tütarlapsed nr. 2 ja nr. 3, et viia nad linna tööle, siis näis tütarlaste vanemaile, nagu oleks ta neile taevast saadetud.

Selle isanda nimi oli Ju Lin-fu; ta oli kaugel sugulane naabri-naisele, kes ta tütarlaste vanemate juurde tõi. Selle naise kohta liikusid kahtlased kuuldused . . . Külaskas oli teada, et Ju on juba paljudele naistöölisele linnas tööd leidnud. See oli nii-öelda tema elukutse — sooritada tööjõu hankimise tehinguid. Ta oli värbaja. Sõites ringi mööda külasid, sai ta teada perekondadest, kel oli eriti raske, ja ilmus nende juurde.

Värbaja Ju Lin-fu tegi palju sõnu.

„Ma mõistan,“ rääkis ta, istudes ja rüübates teed Fõnide majakeses suurte punutud katuste all, „et teie seisukorras oleval inimestel on soovitatav vabaneda liigsetest suudest, seda enam, et teie tütreid suudaksid teile peatselt tuua isegi kaunist tulu... Mõtelge ainult: olles saanud väljaõppe, saaks kumbki neist teile saata kuus-seitse dollarit kuus. See teeks välja kolmteist kuni neliteist dollarit kuus. Külades on veel säilinud eelarvamus, nagu oleksid tüdrukud jumala needus. Kuid meie ajal, mil linnades on tekkinud nii palju vabrikuid ja tehaseid, toovad tüdrukud ennem tulu kui poisid. Oleks juba ammu aeg elu suhtes kaasaegsed vaated omaks võtta!“

Ja ta lisas juurde mingil inglise žargoonil, jättes häälde maha, et asjal oleks tähtsam ilme, „r“-hääliku: „Ollait.“

Sada kuuskümmend kaheksa dollarit aastas! Pealegi veel hõbedas. Kunagi pole rentnik Fõn säärasest rikkusest unistada julgenud. Ta oli valmis nägema oma külalises õnnjumalat ennast, kes on toas taamal rippuvalt paberpildilt alla astunud.

Värbaja Ju aga jätkas, hõljutades tähtsal ilmel oma lehvikut:

„Muidugi mõista olen ma valmis teile seda teenet osutama, kuid te peate ka arvestama seda, et kui te teete mulle ülesandeks teie tütreid linna viia, tekib mul kulusid.“

Fõn sügas oma paljaks püगतud laupa.

„Teades, kui vilets on teie seisukord, ei kavatse ma teid liialt nõorida,“ tähendas Ju, „ja olen koguni valmis omast taskust juurde maksma. Kuni asjad lõplikult korda seatakse, kulub mul kummagi tüdruku peale vähemalt kaheksa dollarit, aga teilt, olgu peale, võtan ma kummagi pealt ainult viis.“

„Niisugusel juhul,“ katkestas teda Fõn, „ei maksa sellest üldse enam rääkida. Meil pole kümnet dollarit, ja olgu meie nii püüdlikud kui tahes, ei suuda me sellist summat ometi kokku koguda. Võib-olla teeksite odavamalt, üks tüdruk on ju ometi teisest väiksem, — kas oleks siis õige tema eest niisama palju maksta?“ Fõn tegi grimassi ja sirutas välja parema käe väikeše sõrme.

„Autobustel ja raudteel ei võeta seesuguseid kaalutlusi arvesse,“ puhkes värbaja heatahtlikult naerma. „Vastupidi, selles, et ta on noor, peitub minu jaoks vaid suurem riisiko, ja õigust öelda, oleksin pidanud teilt lisa küsima. Mõteltge ainult, sada kuuskümmend kaheksa dollarit aastas! Ma ei tunne säärast kapitali mahutamise võimalust, kus kümme dollarit võiksid mõne aasta pärast anda sada kuuskümmend kaheksa dollarit aastas. Arvestage ka veel seda, et ma teen ettepaneku teie tütreid välja kiskuda külaporist, sellest haisust, millega kogu teie elu on läbi imbunud. Aga muide, tehke nii, kuidas heaks arvate. Te võite neid ka enda juures pidada ja mõtelda, et neil on parem vihelda viletsas laternavalguses, süües paljast paastuleent, kui elada valgusest üleujutatud linnas ja süüa iga päev valget riisi ning liha... Ollait.“

Ju Lin-fu tegi, nagu kavatses ta lahkuda. Ju kõneosavusest pimestatud Fõnile näis, nagu eemalduks temast rikkus, ja ta palus külalist oma endisele kohale asuda. Nad kauplesid veel kaua, kuni Ju lõpuks nõustus mõlema tütarlapse eest kokku kuus dollarit võtma.

Pärast seda teatas värbaja, ta tulevat homme tagasi, et lõplikult kokku leppida, lepingule alla kirjutada ja tüdrukuid kaasa võtta.

„Kes ei riski, see midagi ei saa,“ seletas lõpuks Fõn. „Ostes seitsme dollari eest väetist, kaotasin ma ühe dollari, kuid see-eest on mu maa järgmiseks aastaks väetatud. Ma raiskan täna kuus dollarit, kuid tulevikus toob see rikkust kogu meie perele!“

Ta pidas nõu isa vennaga, oma pimedaga onuga, ja see kiitis ta otsuse heaks.

Tüdrukud aga, kuulda saades, millest oli juttu, plaksutasid käsi ega saanud oma raamidelt lamades kogu öö sõba silmale, vadistades tundmatust suurest linnast, maitsvast toidust, värvilistes paberites kompvekkidest, seesamkookidest ja kõigest mõnusustest, mis neid seal ootavad...

Asjalugu oli aga tegelikult järgmine: Ju Lin-fu sõlmis lepingu tööjõu hankimise kohta ühele tehasele, kus pärast

streiki Šanghai siidiketrustööstuses tunti töölistest suurt puudust. Suurem osa naistöölisi keeldus neile esitatud tingimustel tööle asumast. Tehase omanik otsustas neid tootmises asendada õpilastega ja värvata uusi tütarlapsi kookonite sortimiseks ning leotamiseks keevas vees. Sel teel, arvas ta, läheb korda alustada uuesti tehase tegevust ja ühtaegu karistada streigist osavõtnud naistöölisi, jättes nad teenistusetä.

Ju Lin-fu oli tehase omanikule hästi tuntud nii alaealiste naistööliliste hankijana kui ka gangsterite jõugu liikmena, kellele vabrikant oli sunnitud täpipealt tasuma üsna suuri summasid.

See tehing sõlmiti tavalistel tingimustel. Vabrikant palkas tütarlapse kaheksa dollari eest kuus; selle raha oli ta kohustatud tasuma Ju Lin-fu'le, kusjuures üks dollar pidi kuuluma värbajale, kuna ülejäänud seitsme eest oli see kohustatud tütarlast ülal pidama.

Pärastpoole, sedamööda, kuidas suurenes töötasu, pidi üks osa sellest värbaja kätte minema, kuna osa maksti välja tööliste.

Olles vabrikandiga tehingu sõlminud, siirdus Ju Lin-fu eriliselt seks otstarbeks ehitatud töölisbarakkidesse, et seal üles otsida nõndanimetatud „une ja supi müüjaid“, kes kuulusid tema jõuku. Need „müüjad“, kes maksid ühekordse maja eest üüri kakskümmend dollarit kuus, paigutasid säärasesse majja ja toitsid seal seitseteist päevast ja seitseteist öösist üürnikku, kelle eest nad said seitse dollarit inimese pealt kuus, mis tegi kokku kakssada kolmkümmend kaheksa dollarit. Neist kaheksa kolmekümne kaheksast dollarist olid nad kohustatud tasuma viiskümmend dollarit Ju Lin-fu'le tänutäheks ta teenete eest.

Ju Lin-fu teatas neile, et maalt on lähemal ajal oodata uue tütarlaste partii saabumist . . .

„Võtke kuidagi koomale, selle eest suureneb teie teenistus,“ ütles ta. „Kanakuut, kuhu mahub kümme kanapoega, mahutab ka kaksteist.“

Ju Lin-fu oli niiviisi palganud tööle üle tuhande naise ja tüdrukku, kes töötasid nüüd mitmes linnaosas. Niisuguseid, nagu Ju Lin-fu, oli Šanghais, Tšapeis, Putungis ja Nantaos

mitukümmend, kes kõik nende poolt ülihästi hüvitatud inglise, jaapani, ameerika, prantsuse ja hiina politsei heatahtlikul kaastegevusel ekspluateerisid julmalt tuhandeid lapsi.

LI — LAULURASTASTE ARMATAJA

Nr. 2-ga ja nr. 3-ga ühte paati sattus veel kümme tüdrukut ja kaks naist naaberküladest. Laste esimene unistus ei teostunud, — neid ei viidud minema ei autobusega ega raudteerongis.

Kuid ka kanalil oli üsna huvitav: nad kohtasid sõidul kalureid, kes tuhnisid põhja mööda oma pikkade teivaste külge kinnitatud võrkudega; kalurid paigutasid võrke ümber, töötades käte ja jalgadega nagu tangidega; nad nägid džonkisid¹, mis olid varustatud kõrgete nelinurksete purjedega ja paistsid juba kaugelt põldude tagant, ja lõpuks sampanitare², kes aerutasid päramõlaga, kuna nende selga olid riputatud magavad imikud. Kaldal vilkusid mööda majad ja templid, millede katused olid ülalt kaunistatud kala kujutistega. Laste kõrvu kostis vett võtvate naiste, härgi karjatavate karjaste ja põldude jaoks vett pumpavate pumbatööliste naljatlusi.

Saabus öö, silm ei seletanud enam midagi, ja kõik uinusid.

Mis aga tõesti oli imepärane, see oli linn! . . .

Kui palju oli siin igasuguseid maitsvaid toite ja maiustisi! Igasuguseid parte — punakaid, kollakaid, pruunikaid, keedetuid ja praetuid, rasvast läikivaid, hiiglasuuri katlatäisi riisi, praetud sealiha kastmega, tooreid, keedetud ja kuivi siisikesi, angerjaid, suitsu- ja soolakala ja mingisuguseid iseäralikke kalu, kilpkonni, sinke, mis sirutasid välja oma sõrajalgu, iga liiki pirukaid, kanapoegi, mis vahtisid õieliaetud kaeltega, seesamiõlis küpsetatud kooke, sojajuustu, suhkruglasuuriga ülekallatud kanapasteete, millel olid peal punased kirjatähed, keedetud juurvilja, kuumi ja isuäratavalt lõhnavaid

¹ Džonki — hiina purjekas, enamasti ühemastiline, madala süvisega. — *Toim.*

² Sampan — paat või väike laev inimeste või kauba veoks; ka hiina elamu-laev. — *Toim.*

suppe, lõpmatul hulgal nuudleid, ümarikke leibu, pannkooke; galette, keedutaina-pirukaid, mida päevalilleseemne-, lina-seemne- või puuvillaseemneõlis siinsamas praeti (puuvilla-seemneõli lehk täitis kogu tänavat), mandleid, pähkleid, kõrvitsaseemneid ja arbuuse, igast maailma otsast kohaleveetud aedvilja, mitte ainult pirne, õunu ja datliploome, vaid ka sini-seid ning rohelisi viinamarju, banaane ja apelsine. Suurte siid-varjude all, mis olid kaunistatud hiiglasuurte kirjadega, kaup-luste ees, mille sildid olid maalitud kullaga, tunglesid inime-sed, — nad sõid ja jõid üksteist tõugates. Ärides müüdi hõbe-vaase, hõbelauanõusid ja hõbelilli. Seistes oma kaupluste ees, meelitasid kaupmehed ostjaid ligi, ülistades oma kaupa. Siin-samas pakuti terveid virnu kleite, mis rippusid riidepuudel, terveid hunnikuid tuhvleid — musti, valgeid ja väljaõmmel-duid.

Siin oli ärisid, kust sai osta kõike, mida süda soovib, alates bambuspulkadest ning põdrasarvedest ja lõpetades viulite ning tiibklaveritega, pulmaehetest kuni väikeste kuldkala-kesteni. Siin oli saatuse ennustajaid, posijaid, tänavajutusta-jaid ja hirmsasti moondunud kehadega kerjuseid. Aeg-ajalt läbisid rahvahulka pikad blondid mehed paljaste karvaste säär-tega; nende peakatted meenutasid kummulipööratud kausse. Tänaval oli selline tõuklemine ja trügimine, et nr. 2 ja nr. 3 olid surmani ehmunud, kuigi nad järgnesid oma naissaatjale, klammerdudes teineteise käise külge. Ja milline müra seal oli!

Tinutaja kandis oma tillukest sepikoda ja jootekolbi, mis rippusid kandepuu küljes. Raudplaadid võnkusid sammudest ja helisesid nagu mardikatiivad. Rändkock hõikas välja oma toidusedelit, lükanud oma väliköögi suure proviandikasti najale. Lauldes mingit üksluist lauluviisi kahel noodil „oo-aa, oo-aa“, tirisid kaks poisikest bambusteiba külge seotud kappi. „Alt ära!“ kisendas mees, kes juhtis viimase võimaluseni mal-miga täislaaditud vankrit, mille ette olid rakendatud kulid, veoloomadeks muudetud inimesed. Nad liikusid kühmus ja pea sügavasti norus, astudes suuri vaevu oma tugevate jalga-dega. Rikšad, nõretades higist, ajasid rahvast kõrvale, kääna-sid tagasi oma tuulest paisutatud kotisarnaseid mantleid, tõm-mates vaevaliselt hinge. Kolistades ja unnates sõitis aeg-ajalt

mööda veoauto, pühkides kõik oma teelt kõrvale. Veoauto eemaldus, ja tänav täitus jälle rahvahulga jutukõminaga, bambuse rütmiliste löökidega, kilkide ja rohutirtsude sirinaga... Kord ühest, kord teisest poest kostis kriiskavaid hääli, mis laulsid läbi nina hiina laule. Neis väikestes poodides polnud kaupa, inimesed tunglesid neis väntoreli või klarneti ümber...

Nr. 2 ja nr. 3 ei teadnud täpselt, kui palju aega nad juba linnas ringi rändasid. Järsku nägid nad, kuidas ühes tänavas ja seejärel teises süttisid, lõid särama tuhanded väikesed kerakesed, milledes peitus tuli. Sel tunnil ujutasid tänavale üle roidunud nägudega noorte naiste tõtlikud parved — ühed neist naistest olid jala, teised kandetoolides.

Nr. 2 ja nr. 3 läksid risti üle avara, hirmutekitava väljaku, millest kihutasid üle raudsed koletised.

Kui nr. 2 ja nr. 3 jõudsid tööliskvartaali, mida nimetati Taipingliks, mis tähendab „rahu ja julgeolek“, arvasid nad algul, et nad on sattunud võlutud lossi. Peatänav kummalgi poolel seisid reas telliskivimajad, mis olid üksteisest eraldatud kitsaste läbikäikudega... Siin jäi maha üks tütarlastest, kes oli sõitnud koos nendega, seejärel veel kaks, siis veel üks; nr. 2 ja nr. 3 lõid hirmsasti kartma, et neid lahutatakse. Viimaks jõudsid nad neile määratud maja juurde, mille ees kuivas nõõridel pesu.

„Siin on kaks uut!“

Tüdrukud mõistsid, et nad jäävad ühte.

Nad astusid arglikult majja, kandes käes sinistesse lillelistesse rättidesse mähitud kompe ja oma niinmatte.

„Hüva,“ vastas hiiglasuure lillaka ninaga mees oma tööd katkestamata. Ta tegi rästale uut toidukünakest, ilusat küna-kest, millele rästa meelelahutuseks oli maalitud punane suurte silmadega kull.

Vahekäigus, kuhu tüdrukud sattusid, oli pime. Paremal, savikoldel, kees suures katlas riis.

Kolm nendevanust väikest tüdrukut, kahvatud, määrdinud, sassis juustega, hoolitsesid tule eest ja valvasid riisi järele. Pisike, neist veel noorem tüdruk pesi tasse, teda ümbritsesid kärbseparved. Nr. 2 ja nr. 3, punapõselised külaelanikud, naeratasid neile tervituseks... Kuid ärapiinatud tütarlapsed ei

vastanud naeratusele. Ainult üks neist nihkus veidi lähemale ja ütles, osutades sõrmega puutrepile:

„Minge sinna, paremale... Sinnasamasse, kus meiegi oleme...“

Ühekordne maja oli jagatud laudlavade abil neljaks korruseks. Neil naridel, millel isegi laps ei saanud end püsti ajada, magati. Seintel roomasid tarakanid.

Säärasesse pimedasse ilma akendeta kuuti, kuhu õhk pääses vaid musta, haisva trepi kaudu, paigutati nr. 2 ja nr. 3 koos tütarlastega köögist. Nr. 2 ronis järgmisele „korrusele“, et seal ringi vaadata, ja silmas tänavalatena valgusel nelja reastikku magavat naist. Viies, kes samuti lebas põrandal määrdinud kõveraks tõmmatud jalgadega, hingas katkeliselt, vihinal, nagu hingetuks aetud loom.

Nr. 2 jooksis kiiresti trepist alla ja hiilis õkekest enda vastu tõmmates nende jaoks ettenähtud ruumi. Õhk oli seal sedavõrd läppunud, et lausa mattis hinge. Kuut oli puupüsti täis, tüdrukud vedelesid põrandal; nad lamasid liikumatult, otsekui laibad. Püüdes endale kohta leida, kompas nr. 2 neid. Tüdrukud olid üleni higised. Ükski neist ei ärgeanud.

Vastas asuv veelgi pimedam kuut oli niisama puupüsti täis. Ka seal oli võimatu endale kohta leida...

Nr. 2 ja nr. 3 heitsid maha kitsale koridoripõrandale ja hakkasid kibedasti nutma, hüüdes tasakesi ema, kes oli liiga kaugele, et neile appi tulla.

Nii kestis see seni, kuni nad järsku meelde tulid korteri-peremehele, hiiglasuure lillaka ninaga mehele, keda kutsuti Li'ks. Jättes oma rästa sinnapaika, hõikas ta:

„Kuhu nad, kurat võtaks, ometi kadusid! Hei, teie, uued seal üleval! Ärge segage öövahetuse tüdrukuid. Varsti on neil aeg tööleminekuks virguda, siis te heidate nende asemele ja magate ennast välja. Noh, tulge ometi siia, teie tobukesed!“

Värisedes kogu ihust, tulid nr. 2 ja nr. 3 trepist alla. Nad ootasid keretäit, kuid Li ei puudutanud neid sõrmegagi. Ta heitis koguni pilgu nr. 3-le, kes oli nii õrnake ning veetlev, ja vangutas pead:

„Kahju...“

Li kahetses neid nagu poisike tapamajast ilusaid loomakesi.

SIIDIKETRAJAD

Suured puust lõngaviipsikud pöörlevad, pöörlevad vahetpidamata.

Pikas kitsas ruumis töötab viies reas sada naist ja last. Raske, iiveldamapanev, hingemattev aur, inimkehade, siidikookonite ja mustavee lehk... Naabrit on vaevalt näha.

Ketrajad töötavad istudes; aurupilv eraldab neid lastest, kel tuleb päev läbi jalul olla.

Päikesekiired langevad katusele püstloodis. Ruumil puuduvad aknad, on vaid üksainus uks, ja seegi võretatud uks on riivis.

Kuuma seitsmekümnekraadise veega anumad segavad tüdrukud kookoneid puumõlaga ja ulatavad neid ketrajaile sõelja kulbiga. Selles põrgutules kordub kaheteistkümne tunni — kaheteistkümne pika tunni! — vältel üks ja seesama käeliigutus ühtede ja nendesamade masinate kolina saatel... Lõunavaheaeg kestab vaevalt pool tundi; süüakse siinsamas, kas töötoa kleepuvas mustuses või puutrepi astmeil. Vahel annab ema oma lapsele rinda — salamahti, muidu tuleks ju kaotatud aeg tasa teha, — ja asetab selle oma jalgade vahele niiskele põrandale, masina alla.

Juba kümme kuud töötavad nr. 2 ja nr. 3 siidiketrustehases palja leiva ja ulualuse eest, mida Li neile annab. Tüdrukud on kaotanud oma maalapse-värskuse, nr. 3 põsekesed on sisse vajunud, nr. 2 näonahk on muutunud karedaks. Ainult kilgi sirin ahju taga ja Li rästa laulud meenutavad neile koduküla. Nr. 2-l valutavad silmad, ta on nad auruga ära kõrvetanud. Nr. 3 käed, mis on külmast lõhenenud ja kuumast veest põletatud, on kattunud haavanditega... Talv oli kohutavalt külm ja tüdrukuil tuli pahatihti lõdiseda oma kütmata kambrikeses, kus nad surusid endid kõvasti üksteise vastu. Nüüd aga on saabunud kuumus, Šanghai niiske, talumatu juunikuu-leitsak... Töökoda on muutunud tõeliseks põrguks.

Nr. 2 ja nr. 3 on saanud vaid üks või kaks korda näha seda elava liiklusega tänavat, mida mööda nad olid kohale jõudnud.

Nende elu kulges kas kitsas ja pimedas kuudis või ketrustehases.

Nad pidid ilmuma kohale kakskümmend minutit enne ketrajaid, et esimesi kookoneid ette valmistada, õhtuti aga peeti neid enne lahkumist alati kinni, et läbi otsida... Selline on kõigi väikeste naistöölise saatus Šanghai siidiketrustehastes.

Kolmeteistkümmend tundi viibivad nad tehases, pingutades kogu oma tähelepanu, et vältida vigu, keksides ühel jalal ja keetes kookoneid. Alaealised nagu nr. 2 ja nr. 3 saavad selle kolmeteistkümmetunnise tööpäeva eest kakskümmend senti, naistöölised — nelikümmend senti. Kakskümmend suu'd lastele, kaks franki naistöölisele. Nr. 2 ja nr. 3 saavad ainult toitu ja korterit, muud ei midagi. Hoides käsi kõrgel, ketravad ketrajad päevast päeva, — on ju vaja üha uusi ja uusi kookoneid, et kududa üha uusi ja uusi kleite rikastele ja tõsta väliseksportööride dividende. Nr. 2 ja nr. 3 segavad kogu aeg kookoneid, tõstes ikka niisama kärmesti ja ühes taktis üles oma käsi ja sooritades paigal seistes parema jalaga sedasama üha kiirenevat liigutust. Nii tantsivad nad seda kolmeteistkümmetunnist tantsu põrgutules juba kümme kuud bambuskepiga relvastatud naisjärelevaataja valve all, kes aeg-ajalt peksab kord üht, kord teist tüdrukut.

.....

Juba mitu päeva liigub ringi kuuldusi, et revolutsioon on lähenemas Šanghaile. Vabrikandid närvitsevad. Kord siin, kord seal puhkevad streigid. Töölised kõnelevad streikidest summutatud häälega.

Nr. 3-l valutavad käed hirmsasti. Talle on kaenlaalustesse tekkinud valusad paised. Ta kannatab ja on väga hirmul, sest üks ta väikesi kaaslasi (kes magas nende kambris) suri kuu aja eest veremürgitusse, kusjuures haigus oli alanud täpselt seltsamal kombel. Haavandid kätel sunnivad tüdrukut aeglustama tööd, nahk on kätelt maha tulnud ja väikesed sõrmed on muutunud tulipunasteks.

Naistöoline, kes ta vastas istub, on täna juba kolm korda ta kallale karanud: tüdruk sai tõrelda selle eest, et ei anna

ketrajale kookoneid küllalt kiiresti, nii et see ei suuda tema pärast oma päevaülesannet täita. Normi täitmata jätnud töölisel aga tuleb maksta kakskümmend senti trahviraha, s. o. ta jääb poolest oma päevateenistusest ilma.

Nr. 3 püüab kõigest jõust päästa töolist trahviraha maksimisest. Järelevaataja on talle juba kahel korral hoope jaganud. Seejuures ei vea „tema ketrajal“ täna üldse... Kolm korda järgemööda katkes tal niit.

Ja naine tormab tüdruku kallale. Vaesed on vahel üksteise vastu ülekohtused.

„Sina oled kõiges süüdi, nr. 3. Sa aina rikud ja takistad minu tööd... Mina tunnen oma asja hästi. Ei, temaga on võimatu töötada.“

Jookseb kohale tulivihane järelevaataja. Nr. 3 tõstab kätt, et kaitsta end kõrvakiilu eest. Kuid järelevaataja haarab pihku tüdruku kõhna, väeti, pisikese rusika ja pistab selle keevavee anumasse.

Nr. 3 karjub kõigest kõrist...

Sellest päevast peale algasid nr. 2 ja nr. 3 elus suured muudatused.

Õhtul, kui nad olid teel oma barakki, jooksis neile järele üks naistöoline-ketrajaja.

See oli lühikeseks põetud juustega kohmakas toekas naine Hunanist. Järelevaatajad ei sallinud, kuid kartsid teda, — on ju Hunani elanikud kuulsad oma kehalise jõu poolest.

Tööline ei võtnud kuulda korteriperenaise nõuandeid, kes soovitas lapsele igasuguseid nõiarohtusid. Ta määris haige käe millegagi sisse ja sidus puhta nartsuga kinni.

„Niisugune ongi naistöoliste elu,“ tähendas ta õestele. „Meid kurnatakse, pekstakse, piinatakse, röövatakse paljaks... Ja siinsed peremehed varjavad kõiki neid jõledusi, toppides taskud täis raha... Kuid peatselt muutub see kõik, küll te näete, lapsed. Vabastaja Punaarmee¹ on lähenemas. Vabaduspäeval olete teie muidugi meie poolel!“

Nr. 3 ei saanud midagi aru, kuid nr. 2 esitas mitu küsimust, ja tööline, kelle nimi oli Jan, jutustas talle südaööni, rüübates

¹ Jutt on Hiina revolutsioonilisest Punaarmees. — *Toim.*

vahevahel sooja vett, suurtest asjadest, mida üksnes töölised suudavad Hiina päästmise eesmärgil teoks teha.

Nr. 3 kaotas töökoha — õigupoolest keeldus ta ise tehases töötamast. Tema isa, kes oli sõitnud linna väetise järele, püüdis talle selgeks teha, et tüdruk õpib korralikku käsitööala ja et ta lõpuks peab sõna kuulma kas või lugupidamisest isa antud sõna vastu. Kuid tütar keeldus ikkagi. Isa andis talle keretäie ja sõitis minema, olles kindel, et tüdruk muutub nüüd mõistlikumaks.

Korteriperemees Li teatas nr. 2-le, et ta ei hakka selle väikest öde toitma ja talle korterit andma, kui tüdruk jääb oma jonnii juurde ega lähe tööle. Ent nr. 3 jäi tõrksaks ja seletas, et ta pigem sureb kui läheb ketrustehasesse tagasi. Ja vaene nr. 2 ei teadnud, mis ta pidi tegema.

Viimaks ilmus ühel õhtul Ju Lin-fu isiklikult kohale. Sellest ajast saadik, kui ta käis Fõni külas, oli ta veelgi enam rasva läinud. Ta kandis helehalli viltkübarat, halle siidriideid, valgeid siidsokke ja kummitallaga kingi.

Niipea kui ta üle läve astus, täitus kogu tuba Li majakeses tema aupaistest. Talle pakuti rohelist teed, mis oli hangitud Hantštaki munkadelt ja aukülaliste jaoks kõrvale pandud. Ju rääkis majaperemehega, väljus siis, et kõnelda telefoni kaudu, ja tuli otsekohe jälle tagasi.

Peatselt ilmus paks naine, üleni mustas, kõvasti tahapoole kokkutõmmatud juustega. Ju Lin-fu käskis kutsuda nr. 3.

Tüdruk pörkas Ju Lin-fu'd nähes tagasi.

Värbaja aga ütles kulmu kortsutades:

„Niisiis sa ei soovi enam vabrikus töötada? Vasta siis ometi, sa kärnane, räpane vihmauss!“ Ja ta lõi lehvikuga tüdrukule vastu kätt.

Nr. 3 vangutas pead ja sosistas vaevalt kuuldavalt:

„Ei . . .“

Kummardunud naise poole, osutas Ju nr. 3-le.

Naine tegi grimassi:

„Talle on raske vajalikku välimust anda. Kuid igal juhul on see peaaegu kenam kõigist, keda te mulle olete hankinud. Ma püüan tast midagi teha. Arvatavasti teenime ta pealt üsna hästi.“

„See on su ema,“ lausus seepeale Ju, pöördudes tüdruku poole. „Mine temaga kaasa. Sa kuulud temale kuue aasta jook-sul ja teed kõik, mida ta käsib.“

„Kuid ma ei taha õest lahku minna!“ hüüdis nr. 3.

„Sinu õel ei ole sellega asja,“ katkestas teda Ju. „Kas sa tahad lahkuda tehasesst või ei taha?“

„Tahan...“

„Siis mine oma emaga ja tea, et sa teed autuks kogu oma perekonna, kui sa ema sõna ei kuula... Sul ei tule seda iial kahetseda... Ollait!“

Ja Ju puudutas lehviku otsaga tüdruku põske.

Lõpetanud selle asja, hakkas Ju Lin-fu imetlema rästa mat-kimisoskust, keda Li armastas nii väga, et viis teda iga õhtu, niipea kui hämardus, puuris Suchow jõe kallastele jalutama.

MIS SAI VAIKESTEST TUDRUKUTEST

Kui lähenes armee, millelt töölisid ootasid abi ja pääst-mist, puhkes Šanghai siidiketrustehastes streik.

Kord hommikul kohtas nr. 2 Jani seltsimehi, kes olid rel-vastatud ja pidasid tänaval kinni politseinikke. Inimesed võit-lesid. Surid. Tapsid. Nutsid rõõmu pärast. Suudlesid üksteist. Eemalt kostis suurtükimürinat ja linnale läheneva armee kuuli-pildujate kuiva tärinat. Revolutsioon ja kontrrevolutsioon voo-gasid mere tõusule ja mõõnale omase kiiruse ning jõuga Šang-haist üle.

Sõdurid ja politseinikud korraldasid majades läbiotsimisi. Neid abistasid bandiitide jõugud. Kord hommikul nägi nr. 2 tänaval, tagapool Põhja vaksalit, kuidas Ju Lin-fu, kes sam-mus ühe niisuguse jõugu eesotsas, näitas oma vapratele „lahinguvendadele“ kätte Jani mehe, kes sammus tütarlapse ees. Õnnetu peeti kinni ja hukati siinsamas lasuga kuklasse.

Jan ise varjas end ühes Tšapei majas, kuna nr. 2, kes ei äratanud tänu oma vanusele mingit kahtlust, aitas tal sidet pidada ellujäänud võitluskaaslastega. Tehas, kus nad varemalt töötasid, oli suletud. Nr. 2 ei elanud enam Li juures, seltsi-

mehed ametiühingust olid ta oma hoole alla võtnud ja paigutanud õlghütti Jangsepus. Siin oli ikkagi parem kui Li juures.

Neil päevil, mil tal tuli jääda luku taha, pühendas Jan palju aega tütarlapsele ja õpetas teda lugema.

Nr. 3-le möödus äike ilma sügavaid jälgi jätmata.

Ta harjus kiiresti oma uue eluga. Ta elas „ema“ ja kolme „õega“ mugavas elamus, mis asus tagahoovis Edua-Li lähedal, mitte eriti kaugel hipodroomist ja küllalt lähedal Petits-Jardins tänavale, et näha õhtuti oma valgustatud sõidukeis sageli mööduvaid siidisse mähitud lauljatare. Nende kõrvus varesid pikad nefriidist kõrvarõngad. Uleni valgesse riidetatud rikšad vedasid lauljatare hotelli või restorani, kuhu neid kutsuti punaste kirjadega.

Nr. 3 tegeles majapidamisega, kuid ei töötanud palju ja teda toideti hästi. Ta sõi ühise laua ääres koos „õdede“, teenija ning „emaga“. Ka temale anti uus nimi. Kõiki „õdesid“ hüüti pääsukesteks — „jen“. Uht hüüti „Punaseks Pääsukeks“, teist „Nefriitpääsukeks“, kolmandat „Rubiinpääsukeks“. Teda aga kutsuti So-So-Jen'iks — „Sädelevaks Pääsukeks“.

Ja peatselt sai ta elu kindla suuna. Kui ta tugevamaks muutus, hakkas „ema“ teda õpetama, kuidas end jumestada, kuidas valmistada oopiumipiipe või morfiumpiritse, kuna „õed“ õpetasid talle meeste hellitlemist... Lõbumaja, milles elas nr. 3, polnud esmajärguline. Ta ei kuulunud nende toredate avalikkude majade hulka, millede alaliseks külaliseks võis saada alles pärast seda, kui oli kauemat aega taotletud seda „au“.

„Punane Pääsuke“, kes oli tulnud sellisest majast, — lauljataride majast „Marssal Joffre“, mis asus Swallow Road'ile¹ väljuvas põiktänavas, ei väsinud rääkimast selle elu hiilgusest. Mehel lubati kutsuda neiu hotelli ainult pärast seda, kui ta mitme nädala jooksul oli korraldanud lõunasööke, mahdžongi² mängupartiisid, tantsuõhtuid, kulutanud sadu dollareid maja kasuks vastavalt selle peenutseva prostitutsiooni viisuskoodiksile — Koe-tu'le.

¹ Pääsukeste tänavale (ingl. k.). — *Toim.*

² Mahdžong — hiina vürhvlimäng. — *Toim.*

Ei, maja, milles „Sädeleva Pääsukese“ nime all sai „õpilas- seks“ nr. 3, ei kuulunud sellesse liiki. See oli, nagu taotsetakse rääkida, „soolaliha“ maja. Muidugi mitte säärase „soolaliha“, mitte säärase „ema“ poolt minema kihutatud naiste, kes rivistuvad tänaval pikkade ridadena, kusjuures nende hulgas leidub kümneaastasi tüdrukuidki. Ei, pääsukeste nimi ja aadress olid üles märgitud hiina võõrastemajade boide poolt ja vajaduse korral läksid nad suveõhtutel „Sincere'i“ või „Wing-on'i“ katu- sele värbama kliente poesellide hulgast.

Kui nr. 3 sai kaheteistkümne-aastaseks, ostis keegi pankur kahesaja dollari eest ta süütuse. Iseenesestki mõista ei saanud nr. 3 ise ühtki krossi. Kaks viiendikku sellest summast läks Ju'le ja kolm viiendikku „emale“. Kuid pankur kinkis talle kleidi, kõrgete kontsadega kingad ja nefriidist kõrvarõngad. Ta pidas tüdrukut nädalapäevad enda juures ja saatis selle siis „ema“ juurde tagasi.

Pankuri järel võttis teda Ju; selle juures oli tüdruk väga kuulekas, tänas teda ja küsis, kuidas elab tema õde. Kuid Ju Lin-fu ei saanud sellele küsimusele vastata. Siis sattus ta vene valgekaartlase kätte, kes teenis kontsessiooniala valvemees- konnas ja protežeeris „ema“. Kuid seda kohtamist hoiti suu- res saladuses, — peetakse ju igale hiina lõbumajale suureks häbiks, kui ta annab oma kõige värskema lille eurooplase käsutusse.

Sellest ajast peale oli ta iga õhtu ametis ja andis „emale“ ausasti üle kõik, mis ta „teenis“.

Ja „ema“ andis niisama ausasti kaks viiendikku üle Ju Lin-fu'le. Kui aga nr. 3 närbus ja ta lepingus ettenähtud aeg oli möödunud, tuli tal „ema“ juurest lahkuda. Avalikust majast läks ta üle massaaži-majadesse ja veeres alla koguni prantsuse kontsessioonialani ja madruste sadamakõrtsideni North Suchow Roadil. Saabusid rasked ajad . . .

Mis puutub nr. 2-sse, siis tema tuli tehasesse tagasi, kui see avati, mitte enam õpilasena, vaid töölisena. Ametiühingu abiga vabanes ta Ju'st. Õppinud lugema, luges ta läbi Janilt saadud raamatud. Jan muutis oma nime, muutis soengu ja töö- tas puuvillaketustehases Tšapeis, kuhu hiljem asus tööle ka nr. 2.

Kui puhkes sõda Jaapaniga, hävitati see tehas, ja Jan oli sunnitud end varjama rahvusvahelisel kontsessioonialal, kuhu talle järgnes ka nr. 2.

Siin abiellus nr. 2 korraliku mehega — töölisega Jangsepu ehitustöödelt. Vaese Jani vastu aga tõstis salakaebuse üks Ju jõugu liige, tolle Ju, kes käskis surmata ta mehe. Jani kohta saadi hiljem vaid üks usaldustvääriv teade: „Ta kägistati ära vanglas, kus teda kaheteistkümne tunni vältel piinati.“

Kui vana Fõn tuli linna, et müüa puuvilla ning uudsesaagi vürtse (ta sai vanemalt tütrelt järjekindlalt neli ja nooremalt tütrelt aeg-ajalt kolm dollarit kuus), ilmus ta nooriku juurde ja ütles:

„Härra Ju pole mulle siiski mitte valetanud: ma mahutasin hästi oma raha, kui andsin talle kuus dollarit tütarde ära-
saatmiseks. Ma tahaksin teda näha ja tänada.“

„Ära otsi teda, isa,“ vastas nr. 2 naeratades, „ta pole enam elus. Kolme kuu eest surmati ta kuue revolvrilasuga „Grand Hotelli“ koridoris, kui ta „muukis lahti“ üht tuba.“

„Kahju, väga kahju,“ tähendas isa.

„Ära muretse. On jäänud veel palju niisuguseid nagu tema, liiga palju... Aga see muutub kõik teiseks...“

Käies ühel õhtul vaatamas Jangsepu hurtsikuid, kuulsin kõike seda nr. 2-lt, kui ma, võtnud teda oma kalessi, päästsin seeläbi noore naise politseinike käest, kes püüdsid teda arre-
teerida lendlehtede levitamise pärast „Kan-pu-nin'ide“ ja töö-
tute hulgas.

Tema õde aga kohtasin Šanghai kõrtse külastades võib-olla isegi täna öösel „Musta Kassi“ või „Veenuse“ ärakurnatud tantsijataride hulgas. Või oli ta see seitsmeteistkümne-aastane tüdruk, nõdrameelne laps, või vana prostitueerija, kes kunagi vihma ajal kutsus mind Boveri võlvide alla, kõnetades oma kehvas žargoonis, mille ta oli omandanud sealsamas kus haavagi, mis mädanes ta kaelal:

„Tule aga sisse... boi... massaaž!...“

Kuldsete viljade maa

JORGE AMADO

Sa põhjatu rikkuse maa,
kus ühtlasi põhjatu vaesus...

(Brasiilia rahvalaulust)

... See mõte turgatas Varapau¹ pähe kibekiirel lõikuse ajal, kuumal ning päikeseküllasel päeval. Viimased kakao viljad on juba maha lõigatud, nad on värvuselt kuld kollased, neid riivas lõõmav päike, koristustööde lõpu ennustaja. Varapau on väga kõhn ja pikk mulatt, sellest tuli ka tema nimi, mis talle kauget minevikus oli antud. Oli teadmata, kust ta tuli. See inimene oli läbi proovinud hulga elukutseid: ta oli olnud saapapuhastaja, loteriipiletite müüja, laadija Ilhéosis. Oli teadmata, mida ta veel oli teinud. Võib-olla oli ta koguni varas, nagu räägiti naaberistandustes. Nüüd oli ta poodi suure summa võlgu jäänud. Ta oli haigestunud ja peaaegu kolm kuud koikul lamanud. Selle aja jooksul oli võlg nii jõudsasti kasvanud, et Capi, ta barakikaaslane, kes oli kogenud mees, ütles:

„Õnnetu, sa töötad nüüd kuni surmani ja ei suuda ikkagi oma võlga ära tasuda! ...“

Varapau ei tahtnud töötada surmani, eriti mitte kakaoistandustes. Kui oleksite talt küsinud, kuidas ta siia sattus, siis ei oleks ta isegi teadnud vastata. Kord oli ta istunud rongi, mis sõitis Itabunasse. Tal tuli mõte istandusi vaadata. Temaga sõlmiti leping — tol ajal oli töölistest puudus — ja ta jäigi siia. Ta hoidus töölt kõrvale, niipea kui seks avanes või-

¹ „Vara“ tähendab teivast. — *Toim.*

malus. Ons see aga mõeldav, kui sind kihutab taga järelevaataja Tiburcio:

„Kiiremini! . . . Kiiremini! . . .“

„Ikka kiiremini!“ selline on kakaoistanduste tööliste jaoks kehtiv seadus. „Kiiremini!“ karjub Tiburcio, istudes hobuse seljas ja hoides piitsa käes. Vahel tõuseb piits keereldes õhku ja laksatab tõrksa inimese selja pihta.

„Kiiremini!“ karjub järelevaataja ja lisab juurde: „Need on päevavargad, nad ei oska tööd teha, nad varastavad raha, mida neile makstakse, nad on röövlid! . . .“

Kui kostab Tiburcio hääl, moondub Varapau nägu pöörasest vihast. Varapau ei mäleta, et ta kogu oma elus kedagi nii meeletult oleks vihanud. Ah, kui saaks Tiburciole kuidagi kätte tasuda: kohata teda öösel kuskil teel silm silma vastu! . . . Kui Varapau sellele mõtleb, ilmub ta näole isegi naeratus. Viimastel lõikuspäevadel, enne seda, kui töölised pidid asuma puude kärpimisele, tekkis tal mõte ternost¹, jõuluaja ternost.

Miks mitte ternot korraldada? Kuid Tiburcio hakkas karjuma, puistates töölised üle sõimuvalinguga:

„Ei tohi peremehe raha varastada. Seda peab tööga teenima! . . .“

Ja siis liitis Varapau mõtte pidustusest mõttega põgenemisest. Kui mitu korda on ta sepitsenud põgenemisplaane, unistanud sõidust teistesse maadesse, eemale sellest vastikust tööst, sellest istandusest! Kuid nagu paljudele teistelegi, tuli ka temale alati meelde, kuidas põgenemiskatse pärast peksti kantsikuga läbi Ranulfo. Ta püüti Feradases kinni ja peksti kõigi tööliste juuresolekul vaeseomaks. Kohal oli ka mõisnik Federico. Ta ütles:

„Ma käskisin seda teha, et te saaksite aru: inimesi ei tohi riisuda . . . Tööline, kes on poodi võlgu jäänud, on kohustatud võla tasuma ja võib lahkuda alles pärast seda . . .“

Kes ei ole siis võlgu jäänud! Ranulfo oli alatasa malaariahaige ja talle maksti vähem kui teistele. Tema arve kasvas. Kord oli ta ära põgenenud . . . Sellest ajast peale, kui ta läbi

¹ Terno — jõuluäegne rahvapidu, kus tantsitakse ja lauldakse. — *Toim.*

peksti, puges ta sageli nurka ja istus seal norus päi, mõtisklustesse süvenenuna, kellelegi sõna lausumata.

Capi tunnistas kunagi, et ta võib mingi rumalusega hakka saada, tehes end surmani õnnetuks.

Ka lõbus ning kergemeelne Varapau tunneb end vahetevahel kuidagi veidralt: suu muutub mõruks, silmi katab udu... Teda ahvatleb püss: küll oleks tore vaadata, kuidas Tiburcio tee peale pikali jääb! Kõik töölised vihkavad järelevaatajat rohkem kui mõisnikku. Järelevaataja oli varem olnud tööline, niisamasugune nagu nemadki, aga ta jõudis edasi — ja muutus peremehest hullemaks.

Terno ajal, rännates ühest istandusest teise, on öösel võimalik märkamatult põgeneda. Varapau tunneb hästi teed asutamata kohtadesse. Keegi ei jõua mulatt Varapaule järele: ta on hea käija. Keegi ei saa teda enam kantsikuga peksta.

Ta ei jää sellele tööle... Poes kasvab arve. See on tohutu summa, üle tuhande milreisi¹. Tasuda — aga kuidas? See on võimatu.

Varapau mõtisklused katkestab Tiburcio hääl:

„Kiiremini!... Kiiremini!... Ära varasta peremehe raha!”

Varapau heitis pilgu järelevaatajale, kes istus hobuse seljas, ja palavikust kollaseks tõmbunud näoga inimestele, kes seisis küürutades, lõigates noaga kakaovilja puu alumistelt okstelt või pikkade teivaste otsa kinnitatud sirpidega kõrgemait okstelt. Kui nad hakkavad puid kärpima, eemaldavad nad tüvelts kõik pungad, et puu saaks kogu oma jõu anda viljale. Nad hävitavad kõik rohelised võrsed, mis tärkavad puu ladvas ja sirguvad taeva poole. Kakaopuule ei ole kõike seda vaja. See on puu „edevus”, nagu ütlevad töölised; kõik need ehted, see kidur rohelus tuleb tingimata kõrvaldada. Kakaoube ümbritseb viljades mesine liha, ta mahl voolab künadesse trampivate tööliste jalge all.

Istandus on neile inimestele kõik: töö, kodu, aed, lõbustus, sageli koguni kalmistu. Tööliste hiiglaslikud jalad meenutavad puujuuri. Kakao kleepuvat mahla, seda mett, mis imbub jalgadesse, ei saa kunagi ära pesta, ta moodustab kooriku, mis

¹ S. o. üle 350 dollari kullapariteedi alusel. — *Toim.*

sarnaneb puutüve koorega. Kõigil töölistel on palaviku tagajärjel kollakas näojume, see meenutab kakaod õnnestunud saagist. Nii öeldaksegi laulukeses, mida laulab neeger Florindo:

Pruun nahk, pruun nahk, mis kui kakao,
sa higist oled märg . . .
Oh, mu mulatitar, ei kao
mu elust vaesus, ehk küll laon
tööd oma turjale kui härg!

Neeger Florindo sai hiljuti kaksikümmend aastat vanaks. Ta on selles maanurgas sündinud, ei ole kunagi istandustest lahkunud. Ta on Varapau sõber, ja mulatt kavatseb põgeneda koos temaga. Neeger Florindo on tugev kui elevant ja heasüdamlik nagu laps. Sel päeval, kui piitsutati Ranulfot, olid Varapau ja Capi sunnitud teda kõigest jõust tagasi hoidma, et ta ei tormaks noaga Tiburcio kallale.

Töö ajal ta laulab. Ta tugevat ning nukrat häält, mis voo- gab istanduste kohal, kannab laiali tuul; see hääл jutustab nende inimeste elust. Kakaopuust elatub palju inimesi: eksportöörid, kelledest mõned ei ole istandust näinudki; võimukad rikkad mõisnikud, need maa pärisisandad; advokaadid, arstid, agronoomid, prokurörid, järelevaatajad — kõige alatamad inimesed maailmas; töölised, kes korjavad kakaod, kuivatavad kakaoube, kärbivad puid.

Neeger Florindo hääл jutustab neegrite, mulattide ja valgete elust, kes teevad istanduses orjatööd. Keegi ei tea, kes selle laulu on kirjutanud, kuidas see on tekkinud. Ta on saanud istandustes populaarseks:

Nii koidust kuni õhtu hilja
töö istanduses rühil käib.
Kuid olgu kuurid tulvil vilja,
ei iial saa ma kõhtu täis.
Oh, mu mulatitar, sa tead,
kui vähe saan ma elust head . . .

Varapau katkestab hetkeks töö, et kuulata Florindo laulu. Missuguseid laule peab laudama terno ajal? Varapau ei ole

kunagi kuulnud, et kakaoistandustes oleks korraldatud ternot, arvatavasti ei tunne ükski inimene ainustki pühadelaulu. Ka tema ise ei tunne. Siin lauldakse uusi laule, neis kõneldakse õnnetustest ja mõrvadest maa pärast. Neid laule laulab Florindo. Järelevaataja käskiv hää katkestab ta mõtted: „Kiiremini! . . . Kiiremini! . . .“

Nuga lõikab vilju puu küljest, lapsed korjavad neid kokku. Päike tõuseb kõrgemale, lõõmav, punane nagu vask, ja kõrvetab inimeste paljastatud õlgu. Nad töötavad siin hommiku kella kuuest peale. Alles koidab, linnud hakkavad alles laulma, päike hakkab alles tõusma, aga Varapau lõikab juba, sirp ja nuga käes, vilju, kui on käsil lõikus, või kärbib puid, kui lõikuseaeg on möödas. Ilmub kohale hobusel ratsutav Tiburcio. Ta karjub:

„Kiiremini! . . . Kiiremini! . . . Need inimesed varastavad peremehe raha!“

Päike tõuseb taevas kõrgele, ta tõuseb ka Varapau selga mööda, ta kõrvetab, — see pole enam paitav hommikupäike. Paljastatud õlad läigivad suvel päikesekiirte all, talvel ligunevad nad vihma käes. Siin on palju usse, seejuures kõige erisugusemaid, ja kõik nad on mürgised. Latsutajat madu võib eemalt tunda ta sabakõristite lõgina järgi, — aga kes teeb kindlaks, et puu otsas on „korallussike“, mis meenutab väikest oksa. Varapau nägu mööda voolab higi, higipiisad tilguvad Florindo mustalt näolt ja säravad ta kehal nagu briljandid.

Varapau korjab vilju ja mõtleb peole. Ta kutsub Florindo, kutsub Capi, Ranulfo, kutsub ka Asterio — sellel on naine ja kaks tüdart. Tütred on alles pisikesed, vanem neist on kümneaastane, kuid see pole tähtis. Sel kombel tulebki kolm naist, kolm naist mõisatööliste peo kohta on aga väga palju. Naised on siin haruldus. Nad kõik abistavad istandustes oma mehi, lõikavad vilju lahti, mida lapsed kokku korjavad. Lapsed teenivad viisteistkümmend reissi¹ päevas. Nad on alasti, neil on tohutu suur kõht, mis meenutab raseda naise kõhtu. Nad on paistes mullast, mida nad söövad, sellest maitsvast mullast. Mustadel, valgetel, mulattidel — kõigil neil on üks ja seesama

¹ Reiss — umbes pool Ameerika senti. — *Toim.*

kollakas värving nagu kakaopuu lehtedelgi. Mõne aasta pärast saavad nad töölisteks, nagu Varapau või Florindo. Söödud mul-
last tingitud kollasusele lisandub palavikust tingitud kollasus,
kui nad ainult ei sure juba enne seda kõhutõve või tüüfuse
kätte. Neis mõisades sureb palju lapsi. „Jumala inglikesed,“
räägib neist dona Aurisidia, plantaator Maneca Dantaro juma-
lakartlik naine. Ta kinnitab, et taevas muutuvad nad kõik
inglikesteks, kel on tiivad nagu koolibril. Need aga, kes ei
muutu inglimesteks, saavad töölisteks, ja nende paljad õlad
neelavad keskpäevase päikese kiiri, mis kõrvetavad nagu piits.

Varapau kuuleb Tiburcio kärkimist ja töötab kiiremini. Vil-
jad kukuvad puude otsast, lapsed korjavad neid kokku, naised
lõikavad neid lahti, tagudes helitult nugadega. Vahel raiub
keegi seejuures endale kätte — halvasti suunatud löök —,
paneb haavale mulda, haava sisse tungib kakaomahl, see klee-
bib haava kinni. Tööd ei tohi katkestada. Ei tohi varastada
peremehe raha, naine, sa oled kohustatud seda tööga teenima.

*

Pargased — ruumid kakaoubade kuivatamiseks — meenu-
tavad laevu, mis läbivad kuldsete puude merd. Nad seisavad
casa grande¹ lähedal ühes reas. Töölised trambivad ubadel,
mis kuivavad päikese käes. Siinsamas lähedal asuvad künad,
kuhu puistatakse kakaovilja liha. Avade kaudu, mis on lau-
dadesse puuritud, voolab välja viljade mahl.

Võib-olla seetõttu, et pargased meenutavad laevu, on siin,
kakaokasvatuse aladel, koostatud laule, mis jutustavad merest
ja reisidest. On ka võimalik, et neis väljendub vaid tung põge-
neda. Suurem osa inimesi tuli ju siia üle mere rikkuseotsinguil.
Kes teab, mis on õige!

Pargase tsinkkatust on alla lastud. Kui peaks järsku tulema
vihmahoog, on vaja see ainult üles tõmmata — ja kakao on
kaitstud. Ta ei lähe rikki ega muutu „keskmiseks sordiks“, mis
avaldaks mõju hinnale ja vastavalt ka tööliste teenistusele.

Platvormil kuivab kakao, mis on künadest välja puistatud,
pärast seda kui ta on olnud tööliste jalge all, kes trampisid ta

¹ Suure maja, s. o. härrastemaja (port. k.). — *Toim.*

otsas omaenda leiutatud tantsu. See tants meenutab vanaaegset tantsu, orjalaevadega saabunud neegrite tantsu, kuna laulud väljendavad nende inimeste salajasi unistusi: hakata kunagi meremeheks ja sõita laevaga teistesse maadesse. Kuid need pargased, mis meenutavad ulgumerele siirduvaid sõiduvälismis kaubalaevu, on kakaoistandustes ankrud heitnud, ja olgu tuul nii tugev kui tahes, nad ei sõida iial merele.

Meremeheks tahan saada,
purjetaksin mere taha . . .
Ah, ei läinud merre pargas,
kaldast lahti ta ei saa . . .

Olgu lõunatuul, mis hõljutab rohtu ja puistab maa täis kolaseid lehti, nii tugev kui tahes, nad ei sõida iial merele. Ka need neegrid ja mulatid, kes laulavad merest ning reisidest, ei sõida kunagi ära. Nad on meremehed kakaoistanduste pargastelt, kes on needitud küllusliku mustmulla külge.

Oad kuivavad päikese käes, nad muutuvad lõõmavaks nagu söed ja neil sütel tantsivad inimesed, segades neid, et kakao oleks „kõrgemat sorti“, mitte aga „head“ või „keskmist“, sest hinnavahe läheb töölise arvele, kes seda ei suudaks ka kümnete aastate tööga tasa teha. Järelevaataja karjub: „Ettevaaust! Kakaod ei tohi rikkuda, ei tohi mõisnikku varastada!“ Nad tantsivad ja laulavad, oad aga küpsevad . . .

Mida kuumem on päike, seda parem tuleb kakao. Ta muutub pruuniks nagu nende inimeste nägu, ta omandab šokolaadi lõhna. Šokolaadi lõhn sarnaneb kakao lõhnaga — see ongi kõik, mida töölised šokolaadist teavad.

Varapau tantsib kiiresti, tehes veidraid hüppeid. Neeger Florindo naerab, ta tantsib paremini kui kõik teised. Capi muljub künas kakaoliha, et sellest kiiremini voolaks välja mesine mahl. Florindo alustab meremeeste laulu, sellele löövad kooris kaasa teised töölised:

Pärituul ju tõusis taevast,
merele nüüd tahaks ma.
Kuid mis kasu kehvast laevast
ilma tüüri, purjeta . . .

Seal, eespool, on valge hiljuti värvitud ahi. Ta näib kõige harilikuma majakesena. Kuid töölised vaatavad teda õudusega. See väike valge maja on elektriahi ühe sissekäiguga, mis meenutab pigem auku kui ust. See on põrguvärv. Kui algab nukker, vihmane talv või kui saagikoristamise ajal ei jätku kogutud kakao jaoks pargaseid, kuivatatakse seda elektriahjus. Neis ahjudes on kuum kui põrgus, ja töölised on sunnitud taluma säärast temperatuuri kuue tunni vältel, segades vahetpidamata ube, sest muidu võiks ahjus ära rikkuda terved arrobad¹ kakaod. Ja kui see juhtub, siis peavad tasuma töölised. Järelevaataja hoiatab enne, kui inimesed astuvad ahju: „Ettevaatust! Ettevaatust! Vaadake ette, ärge rikkuge kakaod!“ Paljud on juba surnud rabandusest, joostes kuumahaiguse vihma alla. Kord oli keegi tööline, kes ahjust välja ronis, karanud arbuusi kallale, et janu kustutada. Ta suri hirmsais valudes otse ilusa valge ahju sissekäigu ees, — ta silmad tungisid koo-
paist välja, ta suu kõverduis.

Õeldakse: see on rabandus . . .

Paljud on surnud rabandusse, ja töölised kardavad ahju, näevad temas vaenlast. Ta tapab inimesi, ta kõrvetab ära peremehe kakao. Kui kakao on kõrbenud, tasuvad kahju töölised. Aga kui ahjus sureb inimene, siis ei tasu keegi midagi, ta maetakse siiasamasse, istandusse. On teada, et see on hea väetis. Kui inimene sureb, siis tähendab see, et tema tund on tulnud. Parem on surra äkilisse rabandusse kui virelda kuude kaupa nõrkenuna ja kollasena sängis, surres aeglast surma. Nõnda räägivad naised, kui keegi joob ahjust väljudes kannutäie vett ja saab rabanduse.

Kurja ahju kohta, mis põletab kakaod ja tapab inimesi, löid istanduste nimetud heliloojad laule, lõpmata nukraid laule, mis olid nagu leinalaulud:

Tema põles neetud ahjus
mõrvatuna vastu ööd . . .
Et ei süüdistataks kahjus —
hei! tee kiiremini tööd!

¹ Arroba — raskusmõõt, võrdub 11,5 kg. — *Toim.*

See juhtus päev pärast koristustööde lõppu, kui Varapau unistas jõuluaja ternost. Ranulfo oli ahjus ja segas kakaod, et see ei kõrbeks. Pilved olid kogunenud juba eelmise päeva õhtul, aeg-ajalt tibus vihma, kuigi päike veel paistis. „Rebase pulmad,“ kõnelesid naised, „päike ja vihm korraga.“

Kui Ranulfo, olles lõpetanud töö, põrgulikust ahjust väljus, hakkas vihma valama. Ta ei jõudnud isegi karjatada. Ta suu kõverdus, ihu tõmbus krampi, ja ta langes otse ukse kõrvale maha. Capi seisis künas ja nägi, mis juhtus.

„Ranulfo suri rabandusse!“

Inimesed jooksid kokku. Järelevaataja hüüdis Varapaule: „Jookse peremehe järele!“

Kui inimesed juurde astusid, oli Ranulfo juba surnud. Ahjus pragises kakao.

„Jõledus!“ lausus Rita, ajur Irineo tütar.

Ilmus mõisnik Federico Pinto. Casa grande lävel seisis ta paks naine ja lasterivi. Mõisnik käsutas:

„Lülitage mootor välja, kakao praksub juba. Kiiremini, senjor Tiburcio!“

Ahjust kostis kõrbeva kakao pragin.

Federico Pinto teritas kuulmist, ta nägu väljendas rahulolematust:

„Need arroad kakaod on mokas! . . .“

Alles pärast seda, kui vaikis mootor, pöördus ta surnu poole. Töölised tegid talle teed. Uksnes Rita ei liikunud paigast, naeratades mõisnikule. Tuli dona Augusta. Federico naine, ja küsis:

„Mis on juhtunud?“

„Ranulfo suri . . .“

Federico Pinto silmitses surnut, kes lebas lahtise suuga ja kokkupigistatud rusikatega.

„Tont võtku, ei jõudnud ära oodata, kuni vihm on möödas!“

Keegi ei vastanud. Dona Augusta lõi risti ette ning astus mehe ja Rita vahele, kes taandus kõrvale, langetades pea.

„Mustanäoline kelm!“ sosistas dona Augusta.

Ranulfo laip jäi kohale. Tuli joostes Tiburcio:

„Vaadake kakao kohe üle. Ehk pole veel kõik rikitud.“

Tiburcio ja kaks töölist ronisid ahju. Federico pöördus tööliste poole:

„Minge pargastele! Praegu ei peeta hingepalvet!”

Inimesed hakkasid aeglaselt laiali valguma. Capi vaatas tagasi, ta nägi Ranulfo pungis silmi. Tiburcio ja kaks töölist väljusid ahjust:

„Kakao on päästetud. Kõrbenud on üsna vähe.”

Sellal kui kaks meest tõstsid Rita kaasabil laiba üles, lülitas järelevaataja mootori sisse ja hüüdis Varapaule:

„Vaata ahju järele! Ole ettevaatlik kakaoga.”

Federico kinnitas käsku:

„Ole ettevaatlik kakaoga! . . .”

Surnu eemaldati: teda kanti, hoides kätest ja jalust. Järgnes minutiline vaikus. Ja äkki kerkis istanduse kohale Florindo hääl, löikas läbi vaikuse, ja pargastelt hakkas voogama kaeblik laul ahjust:

Ohtutunnil, hämaruses,
hirmsas ahjus hukkus ta . . .

Federico Pinto pöördus närviliselt ümber, pühkis taskurätiga laupa ja tähendas naisele:

„Õnneks on kakao päästetud.”

Istanduste keskel kaikus neegri hääl:

Tema põles neetud ahjus,
mõrvati ta vastu ööd . . .
Et ei süüdistataks kahjus —
hei! tee kiiremini tööd! . . .

Istanduste varjus on mõnus ja vaikne. Kakaopuud puudutavad üksteist oma suurte, päikesest kolletunud lehtedega. Nad näivad üheainsa hiiglasuure puuna, mis laotub üle kõrgendiku. Topaasivärviline vari laiub sadade meetrite ulatuses. Istandustes on kõik üle võõbatud kollase värviga, vaid harva lööb lõikavalt sekka rohekas toon. Kollased sipelgad „pišišicas” katavad puulehti ja hävitavad rohutirtse, kes ohustavad vilju. Kollased valminud viljad meenutavad vanaaegsete katedraa-

lide kuldseid lambikesi, mis säravad istanduste varju tunginud päikesekiirtes. Kollane prillmadu — „papa pinto“ — suigub päikese paistel süvendis, mille on jätnud tööliste jalad. Ja isegi savine pinnas, mis muutub suve jooksul liivaseks, on kollakas. Ta värvib üle puude kärpimisega ametic olevate neegrite ja mulattide paljad jalad.

Valminud viljad kiirgavad kuldset, virvendavat helki, mis valgustab pehmelt istandust. Lehestikust läbinõrguvais päikesekiirtes joonistuvad kollakad tolmuviirud, mis tõusevad okste poole ja kaovad ülal lehestikus. Pärdikud kargavad sõjaka kisaga ühelt oksalt teisele, eraldudes tumedate tuhmkollaste laikudena kakaopuude kuldsele taustale. Madu virgub, painutab oma selga, mis on kollane nagu munarebu. Ta sarnaneb liikuva metall-lindiga. Ta põrnitseb oma kollaste silmadega ahnelt pärdikute käratsevat, lõbusat jõuku. Lehestikku läbistavad päikesenooled. All maapinnal valguvad nad laiade kiirtena, mis libisedes üle loikude annavad neile teeroosi värvuse. Näib, nagu oleks taevast valanud topaaskollast vihma, mis kattis tolmu- ning kuuma maapinna teeroosi õielehekestega. Hommikuvaikusel helgivad istandused kõigis kollakais varjundeis.

Ja kui käib üle kerge tuulehoog, siis lainetab kogu see kollaste puude meri, varjundid valguvad kokku ja istandus omandab üsna erisuguse värvuse. Ei jätku sõnu, et seda kirjeldada, ei jätku võrdlusi, et võrrelda seda millegagi võrreldamatut kollast värvust, kakaoistandustele omast kollast värvust!

Sõjajaelne lugu

RODERICK LULL

Väljudes „Oliphant & Co.“ kontorist, silmasin ma Mike'i. Ametnik ülal oli väga lahke olnud. Ta pakkus mulle sigaretti ja tõmbas isegi tikuga tuld. „Otsekohe esimesel võimalusel,“ ütles ta, „kõige esimesel võimalusel...“ Teil on ju üldjoontes teada, mida taolistel juhtudel räägitakse...

Kuid pöördugem tagasi Mike'i juurde. Viimati me nägime teineteist kolme aasta eest, kui töötasime Franklini firma arveosakonnas. Me töötasime seal seitse kuud, kuni peremehed ostsid uue arvemasina. See polnud masin, vaid lausa kuld. See võimaldas kärpida teenistujate arvu kolmeteistkümnenele seal, kus varem töötas nelikümmend kaks. Võimatu oli säärast masinat imetlemata jätta! Sellest ajast peale ei olnud ma Mike'i kohanud. Ta rääkis, et kavatseb sõita Läände. Tal oli seal sugulasi.

Teda nähes taipasin ma silmapilkselt, mispärast ta siin on. Ta tuli samal põhjusel kui minagi. Seda tajutakse otsekui intuiitiivselt. Olgu inimene ka viisakalt riietatud, siledaks põetud, olgu ta saapad viksitud, sarnanegu ta tuhande teisega nagu kaks tilka vett, aga kui te olete saladusse pühendatud, tunnete alati ära töötu.

„Tervist, Mike!“ ütlesin mina, ja ta pöördus närviliselt ümber.

Ta vaatas hetke jooksul mu otsa, nagu poleks mind ära tundnud, siis muigas ta mõistvalt ja me surusime teineteise kätt.

„Olen tõesti rõõmus, et näen sind, Pit,“ ütles ta. „Me pole ammu kohtunud!“

„Jah, seitsaadik on palju vett voolanud ajamerre. Kuidas käsi käib, Mike?“

See oli ülearune küsimus. Ma teadsin, kuidas tema käsi käib, kuid alati öeldakse ju midagi seesugust . . .

„Kuidas sulle ütelda . . .“ alustas ta ja jäi vait. „Mitte just hästi. Õigupoolest oli mul parajasti kavatsus üles minna . . .“

„Säästa oma taldu. Ma tulen just praegu sealt. Kui nende ooteruumis oleks veel kümme tooli, ilmuks sinna veel viiskümmend inimest.“

Vastuse asemel noogutas Mike pead. Naeratus kadus ta näolt, ja ma panin tähele, kui vanaks ta oli muutunud. See pani mind jahmatama. Ma võisin kujutleda, millisel määral pidin ma ise olema muutunud selle kolme aasta jooksul. Kui see poleks rumal olnud, oleksin tormanud lähima peegli juurde, et oma nägu tähelepanelikult uurida. Kuid mulle meenus selsamal hetkel, et Mike on minust aastat kaheksa või kümme vanem. Mul läks süda kergemaks.

Liftist väljusid kolm meest ja astusid meist möödudes tänavale. Nad hoidsid pead püsti ja püüdsid esineda nii, nagu oleksid nad hetkeks lahkunud oma büroolaua tagant, et sigarettide järele joosta. Kuid mina taipasin esimesest pilgust kõik, niisama ka Mike. Nad olid käinud ülal nagu minagi ja kuulanud ära sellesama laulu: „Esimesel võimalusel, kõige esimesel võimalusel . . .“ Neetud laul!

„Ma tahan minna kohvi jooma,“ ütlesin mina. „Tule kaasa, Mike.“

„Ei. Ma pean veel ühte kohta minema,“ vastas ta, ja ma mõistsin kohe, et tema seisukord oli minu omast veel hullem.

„Lähme,“ käisin ma peale. „Vaba aega on meil mõlemal küllalt. Rohkem kui küllalt. Mul on veidike raha.“

„Ma pean . . .“

Ma ei lasknud tal lõpetada ja võtsin ta käisest kinni.

„Lähme,“ kordasin ma, ja me läksime.

Tänaval müütas ajalehemüüja-poisike eriväljaannet, karjudes midagi suure Inglise laeva uputamisest Saksa allveelaeva poolt, kaheksasaja inimese hukkumisest. Ma heitsin pilgu ajalehtede rasvastele pealkirjadele ja vangutasin pead.

„Asjad on räbalad,“ tähendasin ma.

„Mis asjad?“ küsis Mike. „Ah jaa! Muidugi!“

Me astusime kohvikusse. Tass kohvi kahe pisikese saiaga maksis siin kõigest viis senti. Ma ei suutnud mõista, kuidas nad oskavad teha nii odavasti, kuid see ei puutunud ju minusse. Siin oli olemas vaid üks reegel: raha maksti ette. Peremees oli küllaldaselt kogenud.

Me vaikisime, kuni kohv oli joodud. Ma tellisin veel ühe tassi kummalegi. Ma raiskasin kakskümmend senti sularahas, nagu polekski see olnud terve varandus. Teise tassi ajal hakkasime teineteisele jutustama sellest, kuidas olime veetnud kolm viimast aastat. Mike oli kauem olnud ilma tööta kui mina. Ta oli igast asjast kinni haaranud: oli puuviljakorjaja, küüris autosid, müütas tolmuimejaid, kauples kinnaste ning sokkidega, ja ainult kolm kuud 1938. aastal oli tal mingis ettevõttes töökoht viisaka palgaga. Kuid teine ettevõtte, mis oli suurem, neelas selle, milles töötas Mike, ja kordus tavaline lugu: „Sõbrad, meil on teist kahju; me mõistame, kui raske teil on, aga ka teile peaks meie olukord arusaadav olema.“

Mike küsis, kuidas elab mu naine; ma vastasin, et pole viiga. Mul polnud tahtmist sellest rääkida. Mul polnud tahtmist meenutada, et pole võimalik ta vana mantlit lasta — juba mitmendat korda! — ümber teha, polnud tahtmist meenutada ilmet naise näol, kui me möödusime vaateaknaist uute moodsate asjadega, ja teeseldud rõõmsat naeratust, mis asendas nukrust, kui naine märkas, et mina ta otsa vaatan... Ma ei tahtnud meenutada kõike seda...

„Sõda taastab hulga ettevõtteid,“ ütlesin ma, minnes keskustelus üle teisele teemale. „Eile lugesin ajalehest, et see võimaldab paljudel tööd saada.“

„Kas tead sa mõnda neist paljudest?“

„Noh, see ei tähenda veel midagi,“ sõnasin ma. „Sedapuhku ei ole tegemist tühjade juttudega!“

„Muidugi mõista,“ nõustus Mike. „Kui sul ainult on hea eriala või head sidemed.“

„Kui sõjatööstus pannakse käima täie hooga, pole sidemetel enam mingit tähtsust,“ ütlesin mina. „Igasugust tööd on siis külluses.“

„Võib-olla on sul õigus,“ lausus ta kummalisel toonil.

Ma vaatasin talle tähelepanelikult otsa. Ta vahtis tühja kohvitassi, mida ta laual sihitult edasi-tagasi nihutas, ja naeratas võõra, kauge naeratusega.

„Kui ma ei eksi, teenisid ka sina eelmises sõjas kaunikesti raha,“ tähendasin mina. „Mäletad sa, missugune õitseng siis oli? Mis puutub minusse, siis mina olin veel liiga noor . . .“

„Mul polnud tol ajal raha tarvis,“ lausus Mike. „Ma läksin kohe algul rindele.“

Ikka veel naeratades, vaadeldes tassi ja keerates seda endiselt sõrmede vahel, mõtles Mike minevikule. Ma mõistsin seda. Inimesel, kes on olnud rindel, on palju asju meenutada . . .

Uks avanes ja kohvikusse astus ajalehemüüja uue eriväljaandega. Selles oli juttu neutraliteedist ja USA uutest diplomaatilisest ettepanekutest sõdivaile riikidele. Poisike sammus laudade vahelt läbi, pakkudes lehte, kuid seda ei võtnud keegi. Ma mõtlesin, et poisike, kes katsub müüa ajalehenumbrit, mille hind on viis senti, sellises kohvikus, kus sellesama raha eest saab tassitäie kuuma kohvi kahe saiaga, ei tee kunagi karjääri.

„Neutraliteet,“ lausus Mike ja jäi vait. „Mittevahelesegamine.“ Ta vaikis veel ühe minuti. „Rahu.“ Ja ta pahvatas naerma.

„Mis paistab sulle naljakas olevat? Kas arvad sa, et me peame jälle Euroopa kaklusse nina pistma?“

„Miks?“ Alles nüüd vaatas ta mulle otsa. „Euroopa mingu kus kurat! Ma mõtlesin hoopis muust asjast. Ma mõtlesin sõjaväele. Ma veetsin sõjaväes pagana hästi oma aega!“

„Jah, mulle on paljud öelnud sedasama,“ tähendasin mina. „Aga mõned on kinnitanud vastupidist.“

„Tore oli sealpool veedetud aeg,“ ütles Mike. „Ja isegi juba sõit üle ookeani oli veetlev. Räägiti, et meid võivad rünnata allveelaevad, kuid see ei häirinud kedagi. Ma ei ole kunagi nii palju kaarte mänginud kui tol ajal. Ma mäletan teist ööd. Alustasin kahekümne seitsme dollariga, aga kui me lõpetasime, oli mul üheksasada.“

„Mida sa säärase rahahunnikuga tegid?“

Mike keeras sigaretipakendi põhja jäänud tubakaraasukes- test suitsu.

Suurema osa mängisin maha enne, kui me kohale jõudsime. Õieti polnudki mulle ju raha vaja. Aga kui oli vaja, siis sai laenata ükskõik kelle käest. Raha ei tähendanud meile midagi."

"See on väga huvitav," tähendasin mina, "et raha ei tähendanud midagi! Minul pole kunagi niisugust olukorda olnud, eriti viimasel ajal mitte."

"Ma sattusin kuidagi Pariisi," jätkas Mike. "Puhkuseloga. Raiskasin kogu oma raha ära. Jõin mingis baaris oma viimase frangi maha, siis aga tekib teadmata kust keegi seersant-austraallane ja teeb mulle ettepaneku temaga juua. Mina keeldusin. Tema solvus. Tuli talle öelda, et mul pole enam raha; siis sundis ta mind võtma kolmsada franki temalt ja ei tahtnud mu keeldumisest kuuldagi. „Võib-olla saame veel kokku,“ ütles ta. „Ja kui mitte, kas maksab raha pärast üldse muret tunda?“"

"Pidi olema tore poiss," tähendasin mina. "Sellistega puutub harva kokku."

"Sõjaväes on sõjaajal palju toredaid poisse," ütles Mike.

"Kuid sõjaväe elul on ju ka varjukülgi?" küsisin mina ja kujutlesin, kui hea oleks siiski sattuda puhkuse ajal Pariisi sõjaväemundris ja ilma mingi mureta, eriti ilma rahamureta.

Ma märkasin, et meie otsa vahib kreeklasest peremees, ja taipasin, et peab lahkuma. Meie aeg oli lõpukorral: kreeklasel oli süsteem, mille kohaselt ta lubas istuda laua ääres olenevalt sellest, kui palju oli tema kohvikus raha kulutatud. Kui ta arvas, et keegi on oma aja ära istunud, hakkas ta sellele otsa vahtima. Ma ei laitnud teda. Ruum oli kitsas, ja ta ei võinud lubada, et laua ääres asuksid kasutatud külastajad, eriti suure tungi ajal.

"Lähme siit ära," ütlesin ma Mike'ile.

Ma ei tahtnud, et kreeklane oleks palunud meid lahkuda, sest siis oleks piinlik olnud siin käia. Mul polnud aga soovi seda kohvikut kaotada. Ma ei teadnud teist nii odavat...

Ajalehemüüjad pakkusid tänaval jälle uut eriväljaannet. Kui ma ei eksi, lasksid ajalehed noil päevil müügile kaksteist kuni viisteist eriväljaannet päevas. Ma mõtlesin, et oleks hea olla reporter. Kindlasti palkavad ajalehed uusi kaastöölisi. Kui kahju, et ma pole reporter!

Tänavanurgal peatus Mike.

„Soo,“ ütles ta, „minu tee viib siia. Ma tahaksin veel ühte kohta sisse astuda. Läänud nädalal lubati mulle siin tööd.“

Vana laul! . . . Võib-olla palus teda tulla keegi heasüdamlik inimene, kel oli siiras tahtmine aidata, head teha. Kuid hulga parem on teha tegemist südametute inimestega. Nende pärast pole vähemalt vaja taldu kulutada, joostes päevast päeva nende bürosse. Mitte sellepärast, et aeg oleks kallid, vaid kallid on saapatallad. Kahekümneviie-sendised pooltallad, mis igaüks ise külge naelutab, ei lase end just liiga kaua kanda, eriti kui tuleb päevad läbi linnas tööd otsides ringi joosta . . .

„Ma lähen koju,“ tähendasin mina. „On juba hilja, vaevalt saad sa kedagi kätte.“ Ma mõtlesin, et oleks tore Mike'iga õhtu-poolikul kodus vestelda. Meil käis harva külalisi. Seepärast ütlesin talle: „Vahest astud sa meile sisse? Sööme õhtuks, mida juhtub kodus olema, ajame juttu.“

„Aitäh,“ vastas Mike. „Mõni teine kord.“

Ma nägin ta näost, et teda oli asjatu keelitada. Ta asjad olid isegi veel viletsamal järjel, kui olin aimanud. Ta oli jõudnud äärmuseni . . .

„Me näeksime sind meeleldi,“ ütlesin mina. „Õhtuti oleme harilikult kodus.“

„Astun kindlasti sisse. Seniks aga hüvasti.“

Ma vaatasin talle järele. Ta kõndis aeglaselt. Mulle meenus, et ajal, mil me töötasime koos, oli ta kõndinud väga kiiresti.

Kojuminekuks kulus umbes tund aega, ja kuni ma lonkides sinna jõudsin, ilmus tänavaile veel üks eriväljaanne. Selles teatati, et prantslased koondavad sõjavägesid Maginot' liinile. Ma seisin mõnda aega tänaval, silmitsedes kahvatut valgust meie toaknas, ja kujutlesin endale, et Alice loeb teist korda vanu ajakirju, või valmistab midagi lõunaks, või peseb pesu. Võib-olla tunneb ta end jälle halvasti. Ta ei ütle seda mulle miski hinna eest, või olgu siis, kui ta peaks haigena voodisse heitma.

„Kui inimene on sõjaväljal,“ mõtlesin ma, „siis võtab riik kõik mured ta naise pärast enda kanda. Riik peab seda tegema. Alice'il oleks muidugi mõista koht, kus magada, teda toidetaks kolm korda päevas, tal oleksid riided, arstiabi, ravimid. Ja kui inimene töötab sõjaajal tööstuses, saab ta kõrget palka.“

Mis on inimesel muret, kui ta teab, et teda iga laupäev ootab laekuri aknaluugis paks ümbrik rahaga! . . ."

Ma tõusin kolmandale korrale ja avasin ukse. Alice istus voodil ja nõelus midagi. Ta tõusis üles ja tuli mulle vastu, ma suudlesin teda.

„Kuidas sa end tunnend, kassike?“ küsisin ma.

„Väga hästi,“ vastas ta, „suurepäraselt.“

Ma teadsin, et ta valetab, ja pöördusin kõrvale, et ta ei näeks mu näost, et ma seda tean. Ma ei saanud talle millegagi abiks olla. Ainuke, mis oli minu võimuses, oli teha nii, et ta arvaks, et ta petmiskatse on õnnestunud.

Ta ei lausunud enam sõnagi. Ma teadsin, et ta ootab minult aruannet veedetud päeva kohta. Kunagi võtsime kombeks arutleda kõike koos, naerdes nagu hullumeelsed igasuguste koomiliste inimeste üle, kellega mul päeva jooksul tuli kokku puutuda, ja igasuguse tühja-tähja üle, mille tunnistajaks ma olin olnud. Praegu teadis ta niisama hästi kui minagi, et ma ei ole häid uudiseid kaasa toonud. Muidu oleksin ma need juba uktsel välja ladunud. Kuid ta ootas ikkagi. See oli muutunud harjumuseks.

„Pole midagi uut,“ ütlesin ma, istudes toolile ja vahtides seinu. „„Oliphantis“ kõneldi minuga üsna julgustavalt. Oeldi, et nad mind ei unusta.“

„See on väga hea,“ lausus Alice.

Järgnevalt hakkasin talle jutustama Mike'ist, ülihästi teades, et ma ei oleks pidanud seda tegema, kuid ma ei suutnud end tagasi hoida.

„Ma nägin täna Mike Fergussoni, kellega töötasin kunagi koos,“ rääkisin ma. „Vahest mäletad? Väga hea inimene. Me sattusime jutuhoogu, tegime jalutuskäigu, astusime kohvikusse, et juua tass kohvi saiakestega. Rääkisime sõjast. Ta võttis eelmisest sõjast osa. Oli väga huvitav kuulda, mida ta rääkis.“

„Sõjast?“ küsis Alice.

Ma tajusin ta hääles ehmumist. Keegi ei vihanud tulisemalt kui tema kõike seda, mis oli ühenduses sõjaga. Mina aga, tobu, rääkisin ja rääkisin! Kui inimest miski haarab, ei saa ta kuidagi peatuda, isegi kui ta seda tahab!

„Need inimesed, kes ei ole sõjas käinud, kujutlevad teda vääríti,“ jätkasin ma. „Sõjal on ka oma positiivsed küljed. Kui sind ei mobiliseerita sõjaväkke, siis võetakse tööle ja tasutakse ränka raha. Ja kui võetaksegi sõjaväkke, siis kindlustatakse sulle ikkagi kõik. Ei ole millegi pärast tarvis muret tunda. Võta kolm korda päevas vastu oma toidunorm — ja asi tehtud.“

Ma kuulsin, kui raskesti naine hingas, kuid ei suutnud end sundida tema poole pilku heitma. Ma jätkasin oma juttu, seda võib-olla pisut kiirendades.

„Ära sa arva, et ma olen sõja poolt, — mõistad sa mind? Mitte üks raas! Kuid asjadele tuleb vaadata igast küljest, hoolimata sellest, kas nad kellelegi meeldivad või mitte. Kui keegi jääb sõjas haigeks, ravivad teda maailma parimad arstid. Teda ravitakse parimais hospitalides, kus ta on ümbritsetud tähelepanust tehnika viimase sõna kohaselt. Kui tal on saapad ära kantud, tarvitseb ta vaid uusi küsida ja ta ei saa kunagi eita-
vat vastust. Iga kuu saab ta raha, ja kui sellest ei jätku, tulevad sõbrad alati appi. „Sõdurid on raha asjus suuremeelsed,“ ütles Mike. Kui mehel jäi kodumaale perekond, siis riik...“

Alles nüüd hakkas naine kõnelema.

„Seda on nad siis sinust teinud,“ lausus ta tasasel, katkeval häälel.

Ma vaatasin talle otsa ja tõusin püsti. Ta najatas voodiotsa vastu. Ta nägu oli valge nagu lubi.

„Seda on nad siis sinust teinud,“ kordas ta.

„Ära ärritu,“ ütlesin mina. „Millest sa räägid? Mida on nad minust teinud? Ma ei ole põrmugi muutunud. Olen seesama, kes ma olin.“

Kunagi elus ei ole ma püüdnud veenvamalt kõnelda kui praegu. Kunagi ei ole ma kõnelnud nii pikalt ja nii ruttu, panes oma sõnadesse kõik, mida ma mõtlesin ja tundsin. Kuid naine mõistis mind vääríti. Ma kordasin kõike ikka ja jälle algusest peale, kuid ta mõistis mind vääríti.

„Tont võtku!“ hüüdsin ma. „Võta end kokku, mu kallis! Sa oled kõik segamini ajanud, kõik...“

Kuid sellest polnud mingit kasu. Ta nuttis endiselt. Ma ei suutnud teda veenda... Ja ma teadsin surmkindlalt, et ma ei suuda seda kunagi.

VÕITLUSES VABADUSE EEST

Seaduse kaitse all

EDWARD NEWHOUSE

(Novellist „Siin on keelatud magada“)

... Kui ma ehitusplatsile tagasi tulin, istus Conny tsementplaadil ja vestles kahe hästiriietatud džentlmeniga. Nad sarnanesid muretute logard-turistidega ja võtsid mind vastu naerates.

„Siin ongi meie linnapea,“ ütles Conny. „Rääkige temaga.“

„Me lugesime teie kohta ajalehtedest,“ lausus paks mees, „teil on siin ehitatud terve linnake.“

„Mina ei ole linnapea. Ja pealegi on kogu artikkel kokku luisatud.“

„Seda olen ka mina kuulnud,“ tähendas kõhn mees.

Ma tabasin Conny pilgu ja andsin talle märku minu järel onni tulla.

„Ei maksa neid kaabakaid julgustada,“ tähendasin ma.

„Kas sa tundsid ta ära?“

„Ei.“

„Selle paksu. Mr. Clain — „Clain's Clan“¹.“

„Mis tal vaja on?“

Conny ei jõudnud vastatagi, kui mõlemad astusid sisse, ilma et oleksid koputanud.

„Nii, nii,“ ütles mr. Clain. „Kui teil üldse midagi puudub, siis ainult raadio ja vannid.“ Ta kõmistas jämedat naeru.

„Mispärast huvitab teid vann?“ päris Conny. „Kas ma tõesti näen nii välja, nagu poleks ma end ammu pesnud?“

¹ „Claini jõuk“ (vihje Claini kuuluvuse kohta tema nimel tegutseyasse kodanlikku poliitilisse klikki). — *Toim.*

„Oo, teie saite minust valesti aru. Ma tahan öelda, et siin on väga puhas ja kodune, seda tahan ma öelda. Otse haruldane linnake.“

„Mis ime see on,“ ütlesin mina.

„Jah muidugi. Aga millest te elatute?“

„Seda tahaksin ma isegi teada.“

„Noh, midagi ikkagi satub pihku?“

„Mitte alati.“

„Mida te siis säärasel juhul teete?“

„See oleneb aastaajast,“ vastasin mina. „Vahel püüame East Riverist¹ forelle. Aga niisugustel kuumadel päevadel nagu täna mängime malet ning joome vett.“

„Pole paha, mis teie arvate?“ ütles mr. Clain oma kaaslasel. „Püüavad forelle East Riverist.“

„Aga treppidelt piima ei varasta?“ küsis kõhn mees.

„Tohoh tont!“ lausus Conny. „Mis kuradi pärast te selle jutuga siia tulite?“

Mr. Clain tegi tõrjuva käeliigutuse.

„Tasem, tasem!“ ütles ta. „Mr. Selig teeb nalja.“

„Pudelid ju kaovad,“ pomises mr. Selig.

„Et te seasõnnikus lämbuksite!“ ütles Conny enne, kui ma jõudsin talle märku anda.

„Tasem, tasem!“ sõnas mr. Clain. „Meie ei taha teiega tülli minna. Teil pole vedanud elus ja te olete ehitanud endale väga kodused ning viisakad majakesed. Me teame, et teie pole mingid priileivasööjad. Me tahaksime, et kõik laheneks nagu kord ja kohus. Seepärast oleme siin juba nii ühe kui teisega rääkinud. Me ei taha teid selle asjaga kiirustada.“

„Mis asjaga?“

Ta tahtis heldusega hiilata ja tõmbas välja kaks kümnesendist sigarit. Conny keeldus kingitusest, see-eest võtsin mina vastu. See ajas mr. Seligi marru ja ta ütles:

„Kas asute otse asja juurde või tahate, et mina teeksin sissejuhatuse?“

„Parem rääkige teie,“ ütles mr. Clain.

¹ East River — New Yorki läbiva Hudsoni jõe idapoolne haru. —
Toim.

„Mina olen jurist ja esindan mr. Claini organisatsiooni, s. o. Kaubanduspalatit, ja ühtlasi ka muid kohalikke organisatsioone. Me oleme sel arvamisel, et teie asula olemasolu ei ole kooskõlas ühiskonna huvidega ja avaldab hukatuslikku mõju rajooni elule. Ta kahjustab kohalikku kaubandust, mõjub kahjulikult lastele ja kutsub esile kinnisvara hindade languse.“

„Mis puutub see lastesse?“ küsis Conny.

„Räägitakse, et nad harrastavad sellel krundil täringumängu.“

Conny läks nii punaseks, nagu ta minu juuresolekul pole kordagi veel olnud, ja tähendas:

„Täringuid mängitakse kogu East Side'is¹. Pistke püha-päevahommikul oma nina ükspuha millisesse põiktänavasse.“

„Lõpetagem juba,“ ütlesin ma. „Mis veel?“

„Meie tahame, et te võtaksite oma kimpsud-kompsud ja koliksite siit minema,“ ütles mr. Selig. „Me tahame teile vastu tulla ja pakume igaühele kümme dollarit uuel kohal sisseseadmise kuludeks.“

Conny muutus üha punasemaks, nii et ma lõin kartma, et ta midagi välja põrutab. Ma astusin ta jalale.

„Ja mis räägivad teised?“ küsisin ma.

„Nad võtsid meid üsna vaenulikult vastu,“ ütles mr. Clain. „Mind rõõmustab teie arukus. Vahest te räägite nendega?“

„Jah, ma räägin. Aga te näete ju, kuidas läks punaseks mu seltsimees. Ma tahaksin teile selgitada, milles asi seisab, ja seega nii-öelda atmosfääri pinget vähendada. Minu nimi on Marsay. Ma pean teile jutustama ühe loo, siis te mõistate, miks Cornelius nii punaseks läks.“

„Kas ei saaks lühemalt,“ tähendas advokaat. „Me oleme raisanud selle asjaga terve hommiku!“

„Ma püüan teile asja võimalikult lühidalt esitada, mr. Selig. Ma olen lühida jutustamise alal spetsialist, selle olen pärinud emapoolseilt sugulastelt. Ühel lämmataval ning rammestaval ööl mitme nädala eest otsustasime koos selle punasenäolise noormehega ööbida Central Park'i võrdlemisi jahedas puies-

¹ East Side — New Yorgi osa East Riverist ida pool, kus elab proletariaat. — *Toim.*

tikus, tundes, et lämbume kõrgete hoonete vahel, mille vahetusväärtusele me sellist halba mõju avaldame. Me heitsime basseinist lääne pool põõsaste alla, kusjuures ma jõudsin vaevalt suikuma jääda, kui mind äratas tugev hoop vastu rinda. Kujutlege mu hämmastust, kui ma nägin, et siinviibiv Cornelius vähkreb rohus talumatust valust ja taob endale ise innukalt vastu pead. Selgus, et mingisugune põõsaste all elunev elukas oli talle kõrva roninud ja tekitas hullukstegevast valu. Ta tagus oma kõrva ja tagus mind, kui ma katsusin teda jalule tõsta; kogu ta nägu ja riided olid märjad higist ning pisarast, ja üldse oli raske otsustada, mida temaga õieti tuli teha."

"Ma ei nutnud," tähendas Conny, "pisarad voolasid isenesest, sest see elukas pures nagu koer."

"Viimaks läks mul korda teda tänavale tirida; ma hakkasin möödasõitvaid autosid hõikama, kuid nad ei julgenud meie ebameeldiva välimuse tõttu peatuda. Ma olin sunnitud Corneliusi jalgsi lähema haiglani saatma. Ma viisin teda mööda Park Avenue'd Lennox Hill'i, ja see jalutuskaik ei kuulunud sugugi mitte kergete hulka. Mitu korda pidi ta teadvuse kaotama."

"Ma mäletan, kuidas me läksime muuseumist mööda, pärast seda ei mäleta ma enam midagi," ütles Conny.

"Vastuvõturuumis meid ei tervitatud aupaukudega, vaid võeti lihtsalt Conny käsile, pritsiti kõrva sisse vedelikku, mis tegi putukale lõpu peale, valgustati kõrva lambikesega, pisteti sisse pintsett ja tiriti lõpuks välja — mis teie arvate, mis asi?"

"Mis asi?" küsis mr. Clain.

"Mardikas, suurem kui kõige suurem tarakan, tollipikkune, paks, tosina käpaga ja hirmuäratavate lõugadega.

Pärast seda voolas kõrvast välja tilka kümme või viisteist verd. Patsiendi seisukord muutus silmanähtavalt paremaks, ja umbes tund aega hiljem teatas ta mulle juba, et ei maksa erutada, — tema armastatuim ja iseloomustavaim väljendus. Mul on üpris kahju, et te ei näinud pealt seda vahejuhtumit, sest see on kõige lähemalt seotud teie ülesandega. Muidugi mõista võib igaühega juhtuda õnnetus, nagu läbinägevast tähendas mu kaaslane. Sellest hoolimata on just nimelt see õnnetu juh-

tum kergesti seletatav meie peavarjuta-olekuga. See putukas meenutas oma vastiku välimusega kombelõtvuse vastu võitlemise ühingu agente, kes suurel hulgal pargis ringi uitavad, rääkimata juba pikkade nuiadega heasüdamlikest politseinikest. Oleks asjale kasuks, kui teie aruandes Kaubanduspalatile valgustataks neid tegureid, sest nad selgitavad, miks me ei soovi oma ainsast ulualusest lahkuda."

Mr. Selig ütles:

"Me tuleme teile vastu, veel enam, me anname teile kümme dollarit inimese kohta. Teie rikute kõiki tervishoiureegleid ja me võiksime teid ilma pikema jututa minema kihutada."

"Meie kasutame avalikku käimlat ja meie majades on palju puhtam kui ükskõik millises korteris sel tänaval. Kui te võiksite meid minema kihutada ilma igasuguste kulutusteta, siis te seda ka teeksite."

"Me ei taha teiega tülitseda," seletas mr. Clain, "kuid me soovitame teile kiiremini jalga lasta. Kõik ümbruskonna poed on saanud ettekirjutuse keelduda teile kaupu müümast, nii et teie ei saa midagi süüa."

"Käige siit minema, kasige põrgu!" hüüdis Conny.

Sel ajal tulid meie onni ukse juurde Fletcher, Grogan ja Jaeger.

"Ah, teie olete veel siin?" tähendas Fletcher mr. Seligile.

"Nad jätavad parajasti Connyga hüvasti," ütlesin mina.

"Küllap te seda veel kahetsete," lausus mr. Selig. "Me tuleme veel tagasi."

Grogan astus kõrvale, et neid mööda lasta, kuid nad ei liikunud paigast ja vaikisid. Kas ei taibanud nad, milles asi seisab, või polnud nad argpüksid. Conny astus sammu nende poole, kuid ma pistsin talle sigari suhu ja süütasin tiku.

"Kostita end Kaubanduspalati kulul," ütlesin ma.

Conny muigas, hammustas otsa ära ja sülitas peaaegu advokaadi jalge alla. Siis alles läksid nad minema.

"See ei meeldi mulle sugugi," ütles Jaeger.

"Niikaua kui seadus on meie poolt, ei tarvitse me rahutust tunda," tähendas Grogan. "Vanamoor andis meile loa ehitada, mis puutub aga sellesse, mida see siin tervishoiureeglitest rääkis, siis see on lausa jama."

„Loodame,“ ütles Jaeger. „Fletcher sõimas neil suu ja silmad täis.“

„Nad hakkasid esmalt minuga rääkima,“ ütles Fletcher. „Nad pakkusid mulle viis dollarit. Minuga koos oli Angelo. Kui nad jõudsid kümneni, ütles ta, et mõtleb järele. Ta tahtis niikuinii siit lahkuda. Talle tuli korralik peapesu teha. Pange tähele, siis ei pakkunud nad kümnet dollarit igaühele, vaid kümme dollarit iga hurtsiku pealt. Santora ei olnud kodus, ma arvan, et Angelo oleks muidu need kümme dollarit endale krahmanud.“

„Seadus on esialgu meie poolt,“ ütles Grogan.

„Kui seadusemees on nende poolt, siis järelikult on ka seadus nende poolt,“ tähendas Conny.

„Näidaku nad mulle niisugust seadust, siis lähen ma minema, enne mitte,“ ütles Grogan.

„Ma ei lähe minema, näidaku nad mulle kas või kuut seadust,“ seletas Conny. „Nad ajasid mind välja mu majast Wilkes Barre's, enam ei lähe ma kuhugi.“

„Sind nad, jah, kuulavadki,“ ütles Grogan.

„Mina siit ei liigu,“ kinnitas Conny.

„Kuidas saab töötaja inimene Kaubanduspalatiga vägipulka vedada!“ ütles Fletcher.

„Kas nad käisid ka Looti poolt?“ pärisin mina.

„Ta ei lasknud neid sisse,“ ütles Grogan. „Ma ei ole ammu teda näinud.“

Conny hakkas tugevate ning vihaste liigutustega midagi hõoveldama. Ma jalutasin Looti onnist mööda ja tahtsin vaadata, mis temaga on, kuid ta oli akna kinni katnud. Ma koputasin ja hõikasin teda:

„Loot, hei, Loot!“ Ta ei vastanud enne, kui ma end olin nimeetanud, siis alles astus ta ukse juurde ja ütles:

„Noh, kas sa oled terve? Oled täna midagi sünnud?“

„Ma olen terve,“ vastasin ma.

Pärast seda läksin ma Angelot otsima, kuid teda polnud kuskil.

Meie inimesed arutasid salkadesse kogunenult seisukorda. Väljatõstmise vastu olid eranditult kõik, nii et ma selles suhtes ei tarvitsenud rahutust tunda.

Möödus üsna palju aega. Ma nägin unes, nagu kuuleksin karjumist, askeldamist ja müra ning sireenide kurjakuulutavat ulgumist, — minu kohal seisis poolalasti Conny ja raputas mind õlgadest.

„Tõuse üles, tulekahju!“ ütles ta.

Ma tõmbasin püksid jalga ja kargasin palja jalu ta järel välja, astudes tuletõrjevoolikust valgunud loikudesse. Voolik vedeles siinsamas maas. Sellest voolas ikka veel vett. Ehitusplatsile oli kogunenud umbes viiskümmend tuletõrjujat ja kümnekond politseinikku, kuid eraisikuid polnud see-eest ühtki. Peeaegu igal aknal tungles öösärkides pealtvaatajaid. Parajasti jõudis kohale sanitaarauto; ta peatus Looti hurtsiku põlenud rusude ees ja arst kummardus millegi üle, mida ma asbestriietes inimeste tagant ei suutnud selgesti näha. Ma nägin hurtsikut, mis oli peaaegu maani maha põlenud, ja selle taga söestunud plangu laudu.

„Kas ta on viga saanud?“ küsisin ma.

„Ta kõrbes ära, see õnetu,“ ütles Fletcher. „Ta oli end sinna lukustanud. Kas sa ei kuulnud, kuidas ta ulus?“

„Ei.“

„Kui me ukse lahti murdsime, lõõmas kõik juba üleni, ei saanud ligidalegi minna. See, kes häiret tõstis, märkas tulekahju kindlasti enne meid. Me ei jõudnud ringi vaadatagi, kui tuletõrjepritsid olid juba kohal.“

„Kas ta ei saanud välja karata?“

„Ehitis oli kuiv nagu püssirohi.“

„Ta oli täiesti arust ära,“ ütles Fletcher. „Teda oleks ammugi pidanud hullumajja viima. Küllap ta ise süütaski.“

„Noh, vaevalt küll,“ tähendasin mina.

Meid oli tuletõrjujate ringi taga kümnekond inimest, kui Loot autosse kanti. Üks tuletõrjujaist pöördus ümber ja hakkas Jaegerit küsitlema. Ta ei kandnud ühtki eraldusmärki, kuid teised tuletõrjujad andsid talle teed ja ta rääkis autoriteetsel toonil. Ka üks politseinik esitas küsimusi ja kirjutas vastused märkmikku. Looti perekonnanime ei teadnud keegi. Ei saadud kuidagi kindlaks teha, kes oli häiret tõstnud.

„Kas maja oli üleni leekides, kui te seda märkasite?“ küsis tuletõrjuja Fletcherilt.

Sanitaarauto hakkas liikuma.

„Mis temaga on?“ pärisin ma.

„Surnud,“ vastas tuletõrjuja. „Noh, kuidas siis oli?“

„Nagu oleks olnud,“ vastas Fletcher.

„Jaa või ei?“

„Ei mäleta, tundub, et jaa.“

„Kes kõneles temaga viimasena?“

Kõik vaikisid. Lõpuks lausus keegi tagumistest ridadest:

„Mina ei rääkinud.“

Ja kõik hakkasid kordama:

„Mina ka mitte.“

„Tähendab, keegi ei kõnelnud temaga terve päeva jooksul?“

„Mina rääkisin temaga eile õhtul,“ ütlesin mina.

„Ta ei rääkinud midagi erilist?“

„Mitte midagi.“

„Kas kogu maja oli leekides, kui teie seda märkasite?“

„Ma magasin kogu selle aja.“

„Kolm autopritsi jõudis kohale, teie aga magasite ikka veel?“

„Jah.“

„Noh, ma näen, et teie pole kõik ikka veel ärganud,“ ütles tuletõrjuja kurjalt. „Ma tulen kella üheksaks tagasi ja uurin välja, milles siin asi on. Et keegi ei läheneks sellele kohale, kell üheksa aga peate kõik siin olema. Vaadake ette, ärge unustage!“

Ta tegi korralduse, ja tuletõrjujad, kruvinud vooliku lahti, sõitsid mõne minuti pärast minema. Kui ei jäänud enam midagi vaadata, eemaldusid pealtvaatajad akendelt ja läksid magama. Mõned kolonistid läksid samuti koju, kuid kõik ülejäänud kogunesid suure kivi ümber, olles erutatud ja masendatud Looti surmast. Räägiti seda, mida säärastel juhtudel tavaliselt räägitakse, mõned leidsid Lootis isegi varjatud voorusi. Mina läksin koju, et särki selga tõmmata, ja kavatsesin juba jälle liituda kivimüraka juures seisva grupiga, kui sisse astus Hulm. See ei olnud tal kombeks, ta ei astunud kunagi kellegi juurde koputamata sisse.

„Mis sa arvad, kes tõstis häiret?“ küsis ta.

„Kas sina?“

„Ei, mitte mina. See, kes süütas Looti maja, see ise tõstis ka häiret. Ta kallutas end üle plangu, valas galloni¹ petrooleumi lähimale katusele ja viskas tikku. Seepeale läks ta keldrikorra kaudu välja ja kutsus tuletõrjujad. Plangu tõttu ta ei näinud, et Lootil põleb valgus, ta arvas, et säärares pisikeses punkris ei ela keegi, kui ta aga põlema süütas ja kuulis, et seal on keegi sees, ehmatas ta ja tõstis häiret.“

„Kas sa nägid seda?“

„Ei. Pit nägi, kuidas süüdati; seda, et seesama isik alarmeeris, võiksid sinagi aimata.“

„Ma võiksin aimata seda ja palju muudki. Kus on Pit?“

„Põgenes. Lõi kartma, et ta mässitakse sellesse asjasse, ja põgenes.“

„Miks sa siis lasksid teda ära?“

Hulm kehitas õlgu.

„Ta tuleb akordioni järele,“ ütlesin ma. „Mul on vaja, et ta oleks kella üheksaks kohal. Pit ei loobu kunagi akordionist.“

„Ta võttis akordioni kaasa.“

„Oleksid pidanud teda kinni pidama!“

„Kui ta tahtis minna, siis on see tema asi.“

„Mitte täiesti. Ma loodan, et sa ei keeldu seda jutustamast? Sa mõistad, see kõik on ju üksnes selleks, et meid siit välja kõrvetada.“

„Peale New Yorgi on veel teisigi kohti olemas.“

„Kas sa lähed ära?“

„Meile ei lubata siia jääda.“

„Politsei kuulab Piti üle. Ma tahaksin asja lõpule viia. Jää siia.“

„Olgu pealegi, kui sul sellest abi on,“ ütles ta.

*

Kell üheksa ilmusid tuletõrjevalitsuse inspektor ja politseinik leitnant, keda saatis siin täna valvekorras olev politseinik Kalosha. Nad uurisid tulekahju aset ja märkisid midagi üles. Kõik meie inimesed ja kari poisikesi jälgisid neid eemalt, hoides end aupaklikus kauguses. Lahkunud oma ülemuse juurest,

¹ Gallon — inglise õõnesmõõt — 4,54 liitrit. — *Toim.*

läks Kalosha vastumeelselt poisikesi ehitusplatsilt minema kihutama. Tod lipsas kivimüraka varju, arvates, et Kalosha hakkab teda taga ajama, kuid politseinik ei tahtnud end seekord alandada. Niihästi leitnant kui inspektor olid tüsedad mehed. Kui nad vaatasid meie poole, püüdsid peaaegu kõik nende pilku vältida.

Ma teadsin, et Tommy mind ootab, kuid oli võimatu lahkuda, enne kui mõlemad juurdlejad teatavad oma otsuse. Nad saatsid Kalosha Jaegeri ja Gronheimi järele, kes oma maja taga demonstratiivselt haamritega tagusid. Kui me olime kõik koos, astusid nad lähemale ja vaatasid meid arvustavalt. Ma püüdsin ettepoole nihkuda, sest kavatsesin vastata kõigile küsimustele, mis nad esitavad.

„Teie teate muidugi, mis siin täna öösel toimus? Mulle ei ole need kuurid kunagi meeldinud, kuid tuletõrjevalitsus ei andnud käsku nende lammutamiseks; seepärast pole me neid puudutanud. Nüüd aga tuleb nad lammutada, ja teie peate siit täna juba välja kolima. Võtke oma kimpsud-kompsud, ja et teid kell kaksteist siin enam ei oleks. Ma annan teile talongid linna öömajja, nii et teil tänaseks on ööbimiskoht olemas. See politseinik jagab teile talongid välja.“

„Meil pole teie talonge vaja,“ lausus Conny enne, kui ma jõudsin vastata.

„Võtke talongid ja minge öömajja,“ ütles leitnant. „Et te mul mitte parkides ei logeleks! Kas on kõigile selge?“

„Ei, mitte kõigile,“ tähendasin ma. „Siin puudub Pit Paulos. Ta nägi inimest, kes pistis selle hurtsiku põlema.“

„Missugust inimest?“

„Seda küsige Pitilt.“

„Kus ta on?“

„Pit läks ära,“ vastasin ma. „Ta läks teadmata kuhu. Ja kui teil on vaja täiendavaid andmeid, siis võin teile teatada, et Kaubanduspalat on katsunud meid ehitusplatsilt välja süüa ja on ähvardanud abinõusid tarvitusele võtta, kui me siit ise ei lahku.“

„Kaubanduspalat? Mispärast?“

„Meie rikume maastiku pilti.“

„Teie . . . mis?“

„Meie siinviibimine avaldab kahjulikku mõju korteri-
üürile.“

„Lori. Kas teab keegi, kust seda Pitti tuleks otsida?“

„Ei, seda ei tea keegi.“

„Pit mängib õuedes akordioni,“ ütlesin ma. „Võiksite talle
auto järele saata. Meid ähvardanud advokaadi nimi on Selig.
Tooge ta siia, kui teil on vaja tõendusi.“

„Kas te esitate süüdistuse?“

„Ei.“

„Noh, hüva. Jätke asja selgitamine minu hooleks. Mina
vajan teilt ainult üht: et teie kõik koristaksite end siit kella
kaheteistkümneks. Ja vaadake, et te selles rajoonis ei satu
pärast päikese loojaminekut politsei kätte, muidu arreteeri-
takse teid jalamaid hulkumise eest.“

Nad valmistusid lahkuma, kuid ma pidasin tuletõrjuja kinni
ja ütlesin:

„Üks minut, inspektor. Leitnandi jutu järgi ei andnud tule-
tõrjevalitsus käsku nende ehitiste lammutamiseks, ja kuna teil
on nüüd teada Pit Paulosest ja Kaubanduspalati ähvardustest,
oleks ülekohus neid lammutada. Kui te leiате, et säärased ehi-
tised on tulekaitse mõttes ohtlikud, tuleks teil lammutada vähe-
malt tuhat vahiputkat üle kogu linna.“

„Noormees, ma teen seda tööd juba kakskümmend aastat ja
loodan veel aastat viisteist ametis olla. Teil pole tarvis mind
õpetada. Kes te õieti olete?“ küsis leitnant.

„Minu nimi on Marsay. Ma olen reporter. Mul pole doku-
mente kaasas, kuid te võite toimetusest järele pärida.“

Ta oli üllatatud.

„Mulle on ükskõik, kes te olete,“ ütles ta. „Pidage suu.
Ma ütlesin kella kaheteistkümneks, ja valmis.“

„Te kuulsite?“ tähendas Kalosha. „Korjake kolid kokku ja
minge minema. Kell kaksteist hakatakse ehitisi lammutama.
Noh, kähku!“

Ta pöördus ümber ja läks. Kuigi sel hetkel ilmus teadmata
kust Vicente Garcia ja alustas minuga juttu, ei kuulnud ma
teda ega suutnud silmi pöörata politseiniku laialt turjalt.

„Ma küsin, kas sa ei tea, kus on Choke Endore?“ kordas
Garcia.

„Töötute kongressil Washingtonis.“

„See on halb, mul oli tarvis temaga rääkida.“

„Mul samuti,“ ütlesin mina.

Conny pani käed vaheliti rinnale ja ütles:

„Siit ei lähe ma kuhugi. Nad kihutasid mind välja majast Wilkes Barre's, teist korda ei lähe see neil läbi.“

Conny rääkis pärast Seligi lahkumist sedasama, kuid mulle näis, et ta sõnad kostavad nüüd teisiti, kuigi Grogan, kes talle siis oli vastanud, oma vastust kordas.

„Sa kavatsed õpetada politseid, mis ta peab tegema. Eks, Conny?“ küsis ta.

„Sa kuulsid, mis ma ütlesin,“ vastas Conny.

„Mis sa tahad teha?“ pärisin mina.

„Ma ei taha midagi. Mul oli õigus ehitada seda hurtsikut, ma ehitasin selle, sellest pole kellelgi midagi halba, ja ma jään sellesse, pööraku nad kas või kogu maailm pahupidi!“

Nüüd vaatasid kõik Conny otsa. Keegi ütles:

„Seaduse vastu ei saa.“

„Katsuda võib,“ ütles Conny. „Ma tõstan sihukest lärmi, et taevalgi läheb kuumaks.“

Garcia tähendas mu selja tagant:

„Kui teie, poisid, tahate protestida, kas ei peaks te seda tegema nii, nagu meie tegime streigi ajal? Kui meil oli vaja korraldada miitingut, aheldas kõneleja end laternaposti külge ja politsei oli sunnitud terve tunni temaga jäändama.“

„Võib end hurtsikuisse lukustada,“ ütlesin mina. „Kes tahab veel? Conny, Hulm, mina ja kes veel?“

„Lubage, et ma sellest hullumajast lahkun,“ ütles Jaeger, rajades endale teed, et minna.

„Mis ütled sina, Angelo?“

„Te olete peast põrunud.“

„Ja sina, Grogan?“

„Te olete poole aruga.“

„Fletcher?“

„Seaduse vastu ei saa. Kui teil oleks kas või üksainuke šanss asja võita, jääksin ma teie juurde.“

„Võita — seda vist küll mitte, aga mängu alustamiseks on šanss olemas. Noh, kuidas siis jääb?“

„Mind ärge arvestage,“ ütles Fletcher.

„Conny, Hulm ja mina. Kas veel keegi?“

„Jah,“ ütles Hopkins. „Mina.“

„Hurtsik saab rahvast täis,“ ütles Conny. „Seal ei saa end liigutada.“

Mina tähendasin:

„Oh ei, küllap me juba liigutame. Peame sõda kõigi reeglite kohaselt. Kui juba võidelda, siis mitte asjata. Kellel leidub kuuskümmend senti?“

„Mul on kümme,“ ütles Hulm.

„Ülejäänud osa annan mina. Mis sa kavatsed teha?“ küsis Garcia.

„Korjake kokku kõik lauad, mida leiate, ja võtke Jaegerilt plekk-karp naeltega. Temal pole seda enam vaja. Ka Fletcher annab teile naelu. Tõstke Piti uks eest ja lahutage ta koost. Taguge meie aknad kinni kahekordsete laudadega ja pange uksele mõlemale poole veel krampe juurde. Mõtelge järele, kuidas saaks sissekäiku paremini barrikadeerida. Kui nad tulevad kella kaheteistkümneks, jõuame vahest sattuda ajalehtede õhtuväljaandesse. Ma lähen helistama.“

Ma läksin koos Vicentega apteeki, vahetasin raha peeneks, valisin telefonikapi, kus sai istuda, ja helistasin kõigepealt Tommyle.

„Kuhu sa, tont võtaks, jäid?“ küsis ta. Nähtavasti oli ta kõrval keegi, kelle juuresolekul polnud võimalik kõvemini vanduda.

„Täna hommikul ei saa ma tulla, Tommy. Võib-olla õhtul, võib-olla aga alles homme, ma ei tea seda.“

„Mis kuradi lugu see on?“

„Seda ma seletan pärast. Kas sul on sõnum selle kohta, et Kaltsulinnas põles tulekahju ajal inimene ära?“

„See oli siis teie koloonia?“

„Jah, ja siin on sulle järg. Kas võtsid pliiatsi? Kirjuta: „Hooverville'i elanikud teatavad, et sel tulekahjul on otsene seos ähvardustega, milledega on esinenud Kaubanduspalati esindaja. Juurdluse ootel on elanikud otsustanud avaldada vastupanu politsei katsetele neid nende ulualusest välja tõsta. Politsei ilmumise ootel, mis on määratud kella kaheteistküm-

neks, sulgesid nad end ühte hurtsikusse." Kas sobib säärane materjal?"

„Ma mõtlen, et sobib. Miks ei taha sa ise sellega tegelda?"

„Mul on vaevalt võimalik sulle helistada pärast seda, kui see kõik lõpeb. Saada hea reporter."

„Hea küll. Ainult sa pead hiljemalt homme kohal olema."

Järgnevalt helistasin ma töötute rajoonikomiteesse. Kõik tarvilikud inimesed olid kas kongressil või kuskil linnas koosolekul, nagu neiu mulle teatas. Seepärast rääkisin talle ära, milles asi seisab, ja palusin kohale saata pikette ning valmistada kas või ülepeakaela plakateid. Ta lubas astuda ühendusse, kellega aga jõuab. Ma helistasin „Times'ile" ja „Tribune'ile", kelle numbrid olid mul veel meeles, samal ajal kui Garcia kirjutas välja teiste ajalehtede telefoninumbreid ja neid mulle edasi andis. Ma ei piiksanudki töötute komiteest, ja kuna teade tulekahjust oli avaldatud kõigis ajalehtedes, teadsid nad, et see ei ole reklaamtrikk. Ma helistasin nimekirja järgi kõigile ajalehetele, esitades materjali iga kord isemoodi vastavalt lehtede iseloomule. Mõningaid reportereid tundsin ma isiklikult ja kutsusin nad nimepidi välja. Kõmuteadete naispetsialist „Universe'ist" päris, kas nende hulgas, kes end hurtsikusse on lukustanud, leidub ka naisi; mina vastasin: jah, väga palju, mispeale ta mind teate eest tänas. Helistamisele kulus rohkem kui tund aega ja Vicentelt hangitud neliteist münti.

Kui me apteegist lahkusime, küsis ta minult, mis ma arvan, kas tõesti peaks kas või ükski neist reportereist kohale ilmuma. Ma vastasin, et tulevad viimane kui üks.

Garcia kella järgi oli veerand üks, kui me kuulsime valju kõnekõminat tänava poolt küljest, seejärel koputamist uksele ja hõiget:

„Heil!"

Me kõik taipasime, et see on Kalosha.

„Mis teil seal toimub?"

Nad vaatasid mulle otsa ja ootasid, mis ma vastan. Ma ei jõudnud veel sõnagi lausuda, kui politseinik tõmbas ukselinki ja kordas küsimust.

„Conny kostitab meid teega ja jutustab, mis juhtus ta õega, kui see püüdis kinni havi nende kodukandis Harroldsburgis Kentucky osariigis.“

„Tehke lahti!“

„Misjaaks?“

„Pole teie asi, misjaaks! Tehke kohe lahti!“

„Kas teil order on läbiotsimiseks?“

„Saame ilma selletagi hakkama. Tehke lahti, see on parem teile endile.“

„Me teame ise, mis meile parem on,“ ütles Conny.

„Tee parem lahti, Meade,“ ütles Kalosha, tagudes nuiaga ukse pihta.

Conny vastas:

„Käi põrgu!“

Ukse taga hakati naerma, sest Kalosha nähtavasti ei teadnud, mis ta pidi tegema. Conny käitumine hämmastas teisi. Nähtavasti nad ei oodanud seda. Nad olid Connyga vähe kokku puutunud ja ei teadnud, et tal on äge iseloom ja et veider naiivsus seltsib temas julgusega.

Hääl, mis kahtlemata kuulus reporterile, hüüdis:

„Kuulge, kas Krahv on siin?“

„Krahv põles tulekahju ajal ära,“ vastasin mina.

„Kuidas kirjutatakse ta perekonnanime?“

Ma ütlesin, kuidas seda kirjutatakse. Ma tahtsin talle öelda, milleks me seda teeme, kuid sel hetkel paluti kõiki pealtvaatajaid kõrvale astuda.

Kalosha või keegi teine politseinikest laskis vilet ja kisa muutus valjemaks. Keegi surus õlaga ust ja poldid nakstasid.

„Jah, sir, nüüd oleme pigis,“ ütles Fletcher.

„Sa võid veel saada valge talongikese öömajja, palu see ainult ukse alt sisse pista,“ tähendas Hulm.

„Pole mul seda vaja.“

Seejärel kuulsime eemalt sireeni esimest huilgamist. Garcia astus ukse juurde ja tahtis vaadata läbi prao, kuid pragusid polnud. Ta pöördus, nõjatas krampide vastu ja küsis minult:

„Mis me teeme, kui nad sisse murravad?“

„Ainult mitte kakelda. Vaatame, mis nad teevad.“

Conny ja mina istusime ikka veel, teised seisid hurtsiku mitmes nurgas ja vaatasid mulle otsa. Kui ma oleksin neile teinud ettepaneku väljuda ja politsei vastu võitlusse astuda, oleksid nad mind kuulanud. Ma tahtsin teada, kas piketid on juba kohale jõudnud. Politsei sõitis kohale nähtavasti autodel, sireenid ulgusid kuidagi isemoodi. Ehitusplatsil oli kära tugevnenud, käidi hurtsiku ümber, püüti sellesse kord ühest, kord teisest küljest sisse murda, siis jäi võrdlemisi vaikseks.

Jäme käskiv hääl kõhatas algul kõri puhtaks ja lausus seejärel:

„Kas te jääte veel kauaks sinna kükitama?“

„Ei tea,“ vastasin ma tõepäraselt.

„Kas tulete välja või ei?“

„Ei.“

„Rohkem pole mul midagi tarvis teada.“

Kirves või haamer andis hoobi akna pihta, klaas purunes tuhandeks killuks ja üks laud tuli küljest ära. Me võpatasime mürtsust, Garcia ajas küünla maha. Avausest tungis sisse valgusevihk.

Jäme bass ütles:

„Kas tulete välja või ei?“

„Ei, käige kus kurat!“ vastas Hulm.

Kirves lõi jälle, ja kolmandal hoobil lendasid lauad sissepoole. See oli tuletõrjuja kirves. Ma nägin päevavalgel, kuidas Garcia murdis tooli küljest logisema hakanud jala. Selsamal hetkel lendas mingi ese mu kõrvast mööda ja paiskas ümber järeletehtud elevandiluust elevandi. Ma kummardusin, et vaadata, mis asi see on, ja tagasi virutada, kuid ese veeres koiku taha, kus ta plahvatas.

„Pisargaas!“ hüüdsin ma ja tormasin uksekrampide juurde.

Esimene andis kohe järele, kuid teisega ei suutnud ma kuidagi hakkama saada. Silmadesse torkas tuhandeid nõelu, otsekui oleks mingi vana nõiamoor neisse löönud oma küüned, teravad nagu kalaõnged. Viis minule kallist inimest läkatasid mu selja taga ja anusid mind, ise lämbudes, kiiremini teha.

Kui te ei ole kunagi saanud pisargaasilaengut otse näkku, siis jätke see koht vahele, teie ei mõista, mida ma tahan öelda.

Muide, võib-olla te olete tundnud midagi taolist palaviku ajal sonides. Kujutlege, et teie hambaarst on hulluks läinud ja on hammaste asemel hakanud puurima teie silmi.

Kuumad pisarad voolasid mu põskedelt ja tilkusid mööda lõuga alla. Ka mu käed ja käte vahele haaratud kramp olid märjad. Viimaks andis üks järele, gaas valgus välja, ma kargasin õue, ja viimane, mida ma mäletan, oli pimedus ning kergendustunne mõttest, et see on minestus ja et mul ei ole enam valus.

Kui ma toibusin, oli mu mõtteis üksnes Eileen, ja mu ümber oli kõik valge: seinad, voodiotste email, mu tekk, valges kitlis arst, kaks õde ja kell, mis näitas kümne minuti pärast kolm. Mu pea oli raske ja suur nagu apteegikuul. Silmis torkis tugevasti.

„Kas ma olen ammu juba siin?“

„Jah,“ vastas arst. „Kuidas te end tunnete?“

„Paistab, et hästi. Silmad kipitavad.“

Ta niisutas neid mingi vedelikuga ja õde kuivatas mu näo. Arst oli noor, tumedate vurrude ja targa näoga. Silmadel hakkas kohe parem.

„Kas pealuu on korras?“ küsisin ma.

„Arvan, et on. Me ootame röntgenülesvõtet. Tõsisemat ei ole midagi, ärge ainult pead liigutage.“

„Ja mis on teistest saanud?“

„Siin on ainult üks. Ta kirjutatakse õhtul välja.“

„Conny?“ küsisin ma valjusti.

„Ei, Vicente,“ vastas Garcia, kes oli mõne voodi võrra minust eemal. „Kas sul on kõik korras?“

„Nad ootavad röntgenülesvõtet. Rahutust tunda pole põhjust. Mis on teistest saanud?“

„Nad on arreteeritud,“ vastas arst. „Ärge pead liigutage. Te olete niigi küllalt lollusi teinud.“

„Ma pole teinud lollusi.“

„Siiski, siiski. Eks olnud haruldaselt tark anda kõrvakiilu leitnandile, kui ümberringi seisis neliteist autot politseinikega.“

„Kas ikka tõesti nii palju?“

„Vähemalt. Kui me sanitaarautoga kohale jõudsime, oli seal

vähemalt seitsekümmend politseinikku püsside ning kuulipildujatega ja tuletõrjemeeskond valmispandud voolikuga.“

„Ma ei mäleta, et oleksin kellelegi kõrvakiilu andnud.“

„Noh, küllap nad sunnivad teid mäletama.“

Üks õdedest naeratas. Arst ütles:

„Pole midagi naljakat, miss Birnbaum. Te võite minna.“

Kui õde oli lahkunud, ütles arst:

„Teie advokaat arvab, et teile võidakse selle eest määrata kaks aastat. Ta palus teile edasi anda, et te kellegagi ei räägiks ega vastaks küsimustele, enne kui olete teda näinud.“

„Missugune advokaat?“

„Ta tuli koos pikettidega.“

„Järelikult oli ehitusplatsil pikette?“

„Või veel! Politseil oli nendega küllaltki jändamist. Algul ilmus mõni üksik mees plakatiga, pärast hakkas neid üha juurde tulema. Politsei ei suutnud neid muust publikust eraldada. Hiljem segunes rahvahulgaga rohkesti naabermajade elanikke. Minu nähes katsus politsei välja noppida neid, kes olid plakatitega, kuid plakatid käisid käest kätte. Nad ronisid majatrepile ja pidasid kõnesid mingist kongressist Washingtonis ja töötute kindlustamisest. Oli kõva lööming, enne kui nad laiali aeti. Teie sõbrad arreteeriti.“

„See on tore!“

„Mis nimelt?“

„Noh, näiteks piketid. Millest kõnelejad rääkisid?“

„Mul oli teiega tegemist ja kuulsin väga vähe. Seal oli üks kõnemees, kelle hääl oli nagu häirekell. Ta pani pealtkuulajad kooris kordama: „Nõuame kindlustust töötaoleku vastu“, kuni see kõlas otsekui tervitus sõjaväeparaadil. Vististi arreteeriti ka tema.“

„Tore, pagana pihta!“ ütlesin ma.

„Näis, et ka tema oli üsna rõõmus. Kas tõesti on kõik teie omad arvamisel, et te saavutate töötute kindlustamise?“

„Jah.“

Ta katsus mu sidet ja ütles:

„Siin on teil muhk.“

Ka mina tahtsin seda katsuda, püüdsin kätt tõsta ja nägin, et olin käeraudus.

Arst tähendas:

„Senini puudus meil võimalus neid maha võtta, kuid nüüd kannan ma selle eest hoolt.“

Ta lahkus ja tuli tagasi politseinikuga, kes arvatavasti oli seisnud kuskil eemal.

„Mulle anti käsk neid mitte maha võtta,“ seletas politseinik.

„Hospitalis käsin mina,“ ütles arst.

„Ainult mitte mind. See poiss on hullem kui kõik teised. Kes teab, mis tembuga ta hakkama saab.“

„Ta ei saa paigastki liikuda.“

„See ei puutu minusse.“

„Ta kardab, doktor,“ ütlesin ma. „Kui Steve Katowicz lamas Lincolni hospitalis murtud selgrooga ja kaheksa kuuliga kõhus, valvas teda üks samasugune kartmatute liiki kuuluv mees nii ööl kui päeval.“

„Ma hangin viibimata ülemuse käsu,“ ütles arst. „Ma helistan politseivalitsusse ja tulen kohe tagasi.“

„Täna teid.“

Ta läks ära, kuna politseinik lükkas oma tooli lähemale ja võttis istet. Ta oli tüsedam kui Kalosha, kuigi viimane oli vanem. Liiga tüse isegi politseiniku kohta. Ta kummardus minu poole usaldusliku ilmega, mis ütles: „Tunnista aga üles, siis on kõik korras“, ja küsis:

„Miks te seda tegite?“

„Milleks on teil seda vaja teada?“

„Mitteametlikult. Ma tunnen lihtsalt huvi.“

„Või nii!“

„Ja muidugi! Te võite mind uskuda, see kõik jääb meie vahele.“

„Hea küll. Ainult kuss, see on saladus. Kõiges on süüdi „Moskva käsi“.“

„Ärge mind narrige. Ma räägin tõsiselt.“

„Andke mulle klaas vett, siis ma laon teile kõik välja.“

„Hea küll.“

Ta kadus mu vaateväljalt, tuli tagasi veega ja tõstis klaasi mu huultele.

„Vaadake nüüd, mis ma teile ütlen. Minge rahvaraamatu-kogusse, koputage kolm korda neljandale lauale rahva-

majanduse saalis ja nõudke Marxi „Kapitali“. Seal on kõik öeldud.“

„Noh, mind te juba ei peta!“

Ta vaikis mõnda aega, kummardus siis jälle endise usaldusliku ilmega, ent sel silmapilgul tuli arst tagasi. Ma sirutasin käed välja, kuid tema ütles:

„Mis teha, mu armas! Tuleb oodata, kuni jõuab tagasi seersant. Ma nägin teie ülesvõtet, teie kolp on terve. Koridor on tulvil reportereid, on kogunenud oma seitse inimest, ja nad ei anna rahu õele, kes on mu hea tuttav. Kas tahate neile midagi teatada või öelda, et nad läheksid minema?“

„Ma tahaksin teha avalduse. Võib-olla saaks seda teie tuttavale dikteerida. See politseinik ei tunne isegi mitte kiirkirja.“

„Ma saadan ta teie juurde,“ vastas arst, „kuid pärast seda oleks teil vaja puhata.“

Niipea kui uks ta järel sulgus, kummardus politseinik jälle minu poole.

„Te kuulsite, arst ütles, et ma vajan rahu,“ vastasin mina. „Käige teie . . . teate ise kuhu . . .“

„Aa . . .“ ümises ta. „Või nii on lood! . . .“

Seepeale hakkasin pingeliselt kaaluma lühikest lauset, millesse oleks mahtunud asja kogu tuum, ja püüdsin seda koostada selliselt, et oleks võimatu ta sisu moonutada. Ma liigutasin pead ja tundsin teravat valu sideme all. Sisse'astus õde ja istus valgele toolile, hoides märkmikku ning pliatsit teenistusvalmis.

Kuli

MULK RAJ ANAND

(Romaanist „Kuli“)

Kolmas ja viimane vile tabas neid mõne jardi kaugusel vabrikust, mille poole nad kõndisid ebakindlal sammul koos teiste kulide trobikonnaga, libisedes kasteseid põlde mööda looklevate sillutamata teeradade mudas. Töölised vaikisid, nende laupadel olid hirmukortsud ja pead olid neil raskeist mõtteist norgu vajunud. Aeg-ajalt katkestas vaikust vaid palja jalaga lompi sattunud ettevaatamatu kuli kähe sõimusõna või vanamehe jumalakartlik tervitus teisele vanamehele: „Ram, Ram,“ või kiirustas mõni noormees aeglast kaaslast. Rahvahulk liikus aeglaselt, üsna aeglaselt.

Kui jõuti vabriku juurde, nägi Munu, et vabrikukella osutid näitavad kuus. Järgnedes Harile möödus ta Nadir Khani vahi-putkast, seejärel räpasest hoovist, mis oli rämpsu täis ja ummistatud puuvillapallidest ning veoautodest.

Vabrik koosnes mitmest korpusest ja näis, et neisse ei suuda ära mahtuda isegi mitte pool sellest rahvahulgast.

Teised kulid nagu poleks märganudki, kui kitsas vabrikus on, — kas seetõttu, et nad olid sellega harjunud, või seetõttu, et nad oma hurtsikute järel ikkagi eelistasid neile peaaegu lossidena näivate vabrikuhoonete suhtelist avarust. Munule meeldis palju enam bungalow¹, — hiljem sai ta teada, et see kuulub Tšimta sahibile², vanemmeistrile. See asus peakon-

¹ Suvila, aiamaaja (ingl. k., hindustani sõnast „bangla“ = „Bengaali päritoluga“). — *Toim.*

² Sahib (perekonnanime järel) — hindustani keeles „härä“ (araabiakeelsest „cahib“ = sõber); käesoleval juhul on Tšimta rahvapäraselt mooutatud inglise eesnimi Jimmy. — *Toim.*

tori taga eraldi, ümbritsetuna aiast, milles lopsakalt vohasid kuldlakid, kassinaerid ja kressid.

Baraki uksel, mille kaudu pidi minema vabriku territooriumile, seisis Jimmy Thomas. Jõudnud temani, tõstsid töölised silmad tema poole üles ja nende käed tõusid taktis „salaamiks“¹, ning siis tormasid nad jooksusammul vabrikuruumi nagu varjust ehmunud kanapojad. Kuna aga sissepääs vabrikusse oli liiga kitsas, siis andis see Tšimta sahibile esimese võimaluse näidata neile tahmanägudele organiseeritud käitumise meetodeid tööprotsessis.

„Hei, kuldipoeg! Kuhu sa litsud? Miks ei tulnud sa õigel ajal? Jah, nüüd sa jooksed! Kas kardad hiljaks jääda? Üksteise järel hanereas!“ kamandas sahib selles isemoodi hindustani keeles, mida Indias kõnelevad ainult inglased.

„Salaam, sahib,“ pöördus tema poole Hari, kes oli küllalt mõistlik, et lasta kõiki teisi ette minna.

„Uued kulid,“ ütles sahib, pühkides higi määrdinud rätikuga, „tulge siia, ma näitan teile, kus te tööle hakkate.“

Barakk, mille kaudu läksid töölised, oli kümne jardi kaugusel väikesest uksest, mis viis vabrikusse. Tšimta sahib seisis baraki sissekäigu juures.

„Naised ja lapsed siia! Teie töotate siin. Küsige vanemtööliselt, ta näitab teile, mida peab tegema.“

Lakšami ei mõistnud seda porsitud keelt, mida meister rääkis. Ta seisis sõnatult, kogu ta nägu varjas näokate.

„Rutem, rutem! . . .“ Ja meister põrutas jalga, üleni punane kas vihast või lümmatavast kuumusest.

Surmani ehmunud ning värisev Hari jooksis oma naise juurde ja lükkas teda barakki sellise hooga, et lapsed jäid maha.

„Tule aga tule, naine, siin ei ole madusid,“ ütles vanem naistööline teda vastu võttes.

Munu nägi, et nüüd on tema ja Hari järjekord. Ta läbis ettevaatlikult baraki ja hakkas üles minema järsust raudtre-

¹ Tervituseks (araabiakeelsest sõnast „salam“). — Hindu salam — sügav kummardus, mille juures pead puudutatakse parema käe pihuga. — Toim.

pist, mis viis tsehhidesse, otsustades kindlalt, et ta ei komista. Ning komistas ikkagi.

„Noh, kas saab juba!“ möirgas meister, kes oma paksusest hoolimata temast mööda jõudis. „Kas ma pean sind kogu päeva ootama?“

Poiss hakkas kiirustama, kuid tal oli hirm: üks väärsamm, ja ta lööb oma pea lõhki vastu raudastmeid.

Vasakul oli müür, seejärel nägi ta karbitaolisi väikesi tube, millede keskel seisid masinamürakad; nähtavasti võis sinna pääseda ainult ketrusosakonna kaudu. Poisil hakkas üha ebamugavam ja ta pidi mitu korda kukkuma. Hari oli kadunud. Munu jõudis otsusele, et vanamees, kes tunneb siin kõiki sisse- ja väljapääse, on ammu juba kohale jõudnud.

„Rutem, siga!“ hüüdis meister, summutades oma häälega masinate müra. Haaranud poisil kraest kinni, tiris ta tema ühte neist väikestest tubadest ja tõukas tühja puutabureti poole, mis asetses Hari ja umbes kolmekümne-aastase mehe vahel, kel oli meeldiv nägu ning vigastatud kõrvad nagu maadlejal. „Need külid näitavad sulle, mida sa pead tegema,“ tähendas meister ja pöördus Munu suureks rõõmuks ümber ning läks minema.

Munu vaatas ringi. Tööliste mustad näod, milledel puudus tundeväljendus, näisid ligipääsmatud. Esimene mulje sellest masinate maailmast vapustas poissi sügavalt. Võllide ja hoo- bade hoogsad liigutused uimastasid ja ajasid meeled segi oma ulgumise ning kriiskamisega, ja üksnes puupostides, mis ker- kisid kohutava terasseadeldise ümber madala lae plekktahvli- teni, tundus midagi püsivat ning rahulikku. Kuid mõne minuti pärast hakkas poisile tunduma, et ta on puuri suletud. Hämmel- dunult vaatas ta ringi, et sellest muljest lahti saada. Ent seinad, mis olid karused neid kristallidena katvaist puuvillakiududest, pakkusid vaid vähelohutatavat vaatepilti. Rõõmustasid üksnes valguskiired, mis paistsid lae all asuvaist väikestest ventilaatoritest. Õhk oli lämmatav. Ta oli küllastunud Munule harju- matust puuvilla ja masinaõli haisust. Poisi nägu kattis higi, särk kleepus selja külge. Talle näis, et ta kohe läheb hulluks.

„Seisa siin, poiss,“ ütles Hari, kes istus vasakul, „vanta seda käepidet parema käega nii nagu mina. Ja niipea kui sul katkeb niit, seo kokku...“

„Noh, see on kerge,“ otsustas Munu. Ta asus tööle.

„Rutem, vennas,“ ütles Hari.

Nüüd väntas Munu käepidet liiga kiiresti. Niit katkes, ja ta ei teadnud, kuidas seda kokku siduda.

Talle hüüdis temast paremal istuv mees:

„Vaata, nii peab kokku siduma!“

Munu kordas ta liigutusi, selgus, et ta tegi õieti. Teadmine, et ta on selle töö ära õppinud, julgustas teda. Nüüd suutis ta käepidet vändata selle kiirusega, mida masin nõudis.

Tal polnud kunagi veel sellist tööd olnud. See nõudis temalt pingutatud tähelepanu ja ettevaatust. Sõna tõsisel mõttes ei tohtinud niiti silmist lasta. Õhk muutus üha lämmatavamaks: masina raske hingus, kolbide mütsumine, värtnate vuring, laiade transmissioonirihmade meeletu tormamine, kettide tärin, kõigist masinaosadest kiirgav kuumus, õli ja kiudude rasvane lehk, mis ei olnud vastik, kuid tekitas suus mõrudust, — kõik see näis muunduvat mingiks mustaks koletiseks, mis nähtamatute sõrmedega nõõris Munu kõri. Poisikesele tuli meelde, et tal oli tekkinud niisamasugune tajumus koduküla kangrute pimedais kuutides, õlitegijate keldreis, kus oma nahksete silmalappidega pimestatud ja ratta külge kinnitatud härg tammus lõpmatuid ringe. See meenutas ühtaegu hiiglasuurt jahuveskit Dowlatpur'is, kus Munu oli tassinud viljakotte virisevaile vanamuttidele, kes soovisid alati saada värskelt jahvatatud jahu.

Ent mida lähemale nihkus keskpäev, seda vähemaks muutus selle põrgu sarnasus millegi tema poolt ennem nähtuga. Juunikuu päike andis ennast tunda, tungides mitte ainult läbi tillukese ventilaatori-ava idapoolses seinas, mis laskis sisse täisnurkse valgusvihu, milles sätendas puuvillatolm masina kohal kõigis vikerkaarevärvides, vaid ka läbi katuse raudplekist tahvlite. Keskpäeva paiku voolas higi juba ojana Munu näolt ja kogu ihult. Töö ajal ei võinud ta seda pühkida. Higi oli kleepuv ning kuum, pani silmad kipitama.

Poiss vaatas ringi, et näha, kuidas saavad sellega hakkama teised. Kulid olid särgid juba ammu seljast võtnud ja nende paljad kehad olid üleni kirjud õlise vee niredest.

Ka tema otsustas särgi seljast võtta. Kuid ta ei teadnud, kuidas seda teha, senikaua kui käed olid ametis.

Huilgas vile, ja masinate vändad lakkasid tiirlemast, olgugi et terasrattad peamasina mõlemal küljel jätkasid kähedat ulgumist. Kõik kulid tõusid püsti, pühkides kätega higi.

Ka Munu tõusis ja läks ukse juurde, et ahmida õhku. Ta hakkas käigu peal särki seljast kiskuma, tõmmates seda üle pea.

Määrdinud ja kortsus kodukootud riidest särk kerkis lõuani ja takerdus, sest poiss oli unustanud seda eest lahti nõõpida. Ta tiris sellest hoolimata ikka veel, püüdes särki seljast ära tõmmata. Viimaks andis särk vasakult järele, päästes lahti pea, kuid paremat kätt ta ei suutnudki välja saada. Äkki ajas transmissioonirihma kuum tuulejuga särgisaba puhevile, tõstis üles, kiskus kaasa rattaga, mis tiirles kahekümne miili kiirusega tunnis, ja särk rebiti silmapilkselt tükkideks. Munu pidi tormama särki järele, et seda päästa, kuid vigastatud kõrvadega kuli pidas teda kinni, sirutades välja tugevate lihastega käe:

„Oled sa hulluks läinud, molkus, ta tapab su ära!”

Hari jooksis hirmunult kohale ja tiris poisi eemale. Munule näis, et mitmepealine ja mitmekäeline masinajumal, kes riisus talt särki, rõõmustab oma tembu üle.

Kui poiss väljus hoovi, leppis ta teataval määral oma kaotusega. Suurem osa töölisi olid paljad kuni vööni; nende näod olid uuristatud sügavate kortsude mustrist, kulmud olid kramplikult kipras, sissevajunud põsed mustasid nagu augud, põsenukid ulatusid välja, kuna lühikeseks põetud juuksed, koguni kulmud, laud ja ripsmedki olid kaetud ebemete kihiga.

Kuli, kes töötas vabrikus, ei saanud end kuskil pesta. Hoonete taga oli üksainuke veepaak ja selle ümber, hiiglasuurte naftatünnide ning puuvillapallide vahel, tungles sadu inimesi, kes janunesid lonksu vee järele.

Neil polnud samuti kuskil süüa — ei olnud einestamispaika ega puhvetit, ei olnud isegi kandelauda maiustistega. Ainult vabrikumüüride taga istus mees korviga ja müütas lihtsat röstitud leiba ning odavaid maiustisi.

Kuid hoolitsevad perenaised võtsid söögipoolist kaasa, ja enamik kulisid istus palmide vilus ja rullis käte vahel suuri riisikerasid, neelates neid rutuliselt ning ahnelt. „Põhja elanikud,” mõtles Munu, „ei söö ialgi sel kombel.”

„Mis on mu naisega juhtunud?“ küsis Hari, nähes, kuidas kõik teised perekonnad rahulikult sööma asusid. Ja ta tormas barakki.

Munu heitis pikali plangu jahedasse varju, oodates ärevusega Harit. Undas vile, ta läks tagasi vabrikusse, möödudes veepaagist, millest kuumusele jooksis kihinal vastu külm juga.

Kui Munu jõudis tagasi tsehhi, lõi talle pealelõunane kuumus otsekui elektrilaeng pähe. Kõrvad ja laud kõrbesid väljakannatamatult. Aju oleks nagu muutunud tihkeks tombuks, kogu kehas oli tuim valu. Teda piinas nälg. Teda piinas ebausklik hirm.

Tšimta sahib tõi Hari asemele teise kuli.

Viimaks tuli Hari joostes kohale ja jutustas hingeldades, et ta poiss oli vigastanud endal käe, kui ta ketrusosakonnas oli kogemata puudutanud transmissioonirihma.

Ent Munu näis otsekui kivistunud olevat. Ta ei suutnud isegi kaasa tunda. Ta vaatas Harile ainiti otsa ja vaikus.

„Kas te näitasite teda arstile?“ küsis vigastatud kõrvadega tööline.

„Ei, vennas, veel mitte,“ vastas Hari värisedes. „Vabrikus pole arsti olemas. Tšimta sahib lubas mul lahkuda, et ma viiksin poisi linna, haiglasse. Kuid nüüd kaotan ma kindlasti töö. Sahib on tige, et ma algusest peale ei tööta täit tööpäeva.“ Ta pöördus ümber ja ütles, kõnetades Munut: „Vennas, kui sa lähed koju, siis võta kaasa mu lapse ema. Ta ei suuda üksipäini teed leida.“

Hari väljus, ja Munu järgnes talle oma südames. Ta tundis, et peaks ise kandma poisikest seljas haiglasse, vanamees väsis ju ära, tammudes tolmusel sillutamata maanteel, mis vabrikust linna viib...

Nüüd, kus Hari oli läinud, oli ta tööliste hulgas täiesti üksik. Masinate kõrvulukustav mürin ärritas piinavalt kuulmist. Poiss tundis end murtuna, nälg pures ta sisikonna kallal nagu rott.

Kuid ta võttis end kokku: tundmatu tuleviku pettekujutus omandas erilise tõmbejõu tänu talle Tšimta sahibilt poolt lubatud raha kõlinalale.

„Ma tahan elada, ma tahan teada, tahan töötada, töötada sellel masinal,“ ütles ta endamisi, „ma kasvan suureks ja saan tõeliseks meheks, tugevaks nagu see maadleja...“ Ta heitis pilgu maadlejale, see aga ütles, otsekui oleks ta osanud lugeda poisi mõtteid:

„Mind hüütakse Rataniks. Ma olen Pandžabist, sina aga oled vist mägilane?“

„Mägilane. Ma olen juba tasandikul töötanud — Šam-Nagaris ja Dowlatpuris.“

„Tähendab, et oleme ühekandi mehed. Kuidas su nimi on?“

„Munu,“ vastas poiss ja pidi tahtmatult imetlema oma naabri ausat, otsekohest nägu. Ta tundis, et ei ole enam üksi. Kostis vile, tuliseks aetud masinad jäid suitsedes, ägades ja kähisedes seisma. Kulid tormasid tsehhidest välja.

Jimmy Thomas seisis keset vabrikuhuovi nagu hiiglane. Ta keerutas ahtakesi vurrusid, ta nägu oli punane nagu toores liha, kulmude sinakad loogad olid süngestunud.

Munu ja Ratan nägid teda juba eemalt, möödudes kulide salkadest, kes tõttasid vabrikusse mööda auklikku teed. Munu valmistus juba varakult ütleva hommikust „salaam, huzur“, kuigi tal oli veel ligi sada jardi käia: kummardada selle valge mehe ees maksis Munule alati erilist vaeva.

Ta sai peagi aru, miks see nõnda oli. Ukse raudvõrele lähemale jõudes nägi ta, et Tšimta sahib vehib kätega ja sõimab; mõningaid kulisid lõi ta jalaga, teisi rusikaga, joostes edasi-tagasi nagu marutõbine.

Munu süda jäi seisma: ta kartis näha ohvrite hulgas Harit.

„Kurat võtku! ... Miks te ei teatanud mulle ette, et kolite neist hurtsikutest välja?“ mõirgas meister.

„Oo, huzur, oo, huzur!“ — see oli kõik, mis kulid vastasid; nad oigasid ja tõinasid kaeblikult, viskusid maha, värisedes nagu hirmunud lapsed.

„Huzur, onnide katused viis vesi ära ja kõik ümberringi on üle ujutatud,“ kuulis Munu järsku Hari häält.

„Valetad, siga!“ Ja meister nihkus ähvardavalt talle lähemale. „Ma käisin ise eile seal, seal polnud mingit vett!“

„Huzur, eile oli vesi, ma jõudsin seda vaevalt kopaga välja tõsta!“

„Tubli, tubli, Hari,“ pomises Munu. Ta oli vaimustatud, et Hari avaldab protesti; ta ei arvanud, et vanamees sellega toime tuleb.

„Tuleb välja, et mina valetan, sa siga? Ah?“ Meister jooksis Hari juurde ja andis talle jalaga hoobi.

„Sahib, see on õige, onnis oli vett,“ ütles Munu; ta ei saanud Harit aidata, kuid oli hirmsasti ärritatud.

„Ka sina valetad, sa elad ju tema juures!“ ja meister pöörus poisi poole.

Hari naine, kes seisis värava ees koos teiste kulide naiste ja lastega, karjatas kaeblikult.

„Minu sõnad on õiged, sahib,“ seletas Munu. Meister tõstis kätt, et teda lüüa.

„Jätke ta rahule, sahib,“ ütles Ratan, lähenedes meistrile ja vaadates teda pealaest jalatallani otsekui mõõtes. Ta oli rahulik, kuid kindel, ta hiiglasejõud ärkas vähehaaval. „Laupäeval ujutas hoovihm nad üle. Kogu vabrikuasula oli vee all. Ma tean kindlasti, et katus on läinud. Ma nägin ise. Ja ära katsu mind valelikuks nimetada, muidu annan ma sulle sihukese õppetunni, et sa eluaeg ei unusta.“ Ta lausus seda, ajades end sirgu kogu pikkuses, ja ta silmad välgatasid.

Vanemmeister taandus.

„Noh, mine, mine, asu tööle. Käi minema, muidu ma teen sulle tuule alla, lollpea. Ma üürisin maja nendele, aga mitte sulle, ja see pole sinu asi.“

„Ei, see on minu asi,“ ütles Ratan. „Käi oma bungalow'sse, muidu löön sul pea sisse!“

„Ratan! Ratan!“ kisendasid kulid. „Sahib...“

„Sa oled häbematu ülemuse vastu!“ ütles meister. „Oled sa arust ära?“

„Sahib või mitte sahib, see on ükspuha,“ vastas Ratan. „Võib-olla sa oledki meister, kuid sul pole mingit õigust töölisi peksta.“

„Ma võtan neilt trahviks terve kuu palga,“ lausus meister taandudes. „Aitab juba! Marss tööle! Kõik oma kohale!“

„Raha pigistad sa neist muidugi välja,“ jätkas Ratan, „aga

katsu ainult kedagi näpuga puudutada, küll ma siis sulle näitan."

Ratan läks kudumisosakonda. Kulid jooksid oma kohtadele. Nad olid kohutavas hirmus. Ka Munu läks tsehhi, tehes Ratanile võidutsevaid märke, kuna kohalejäänud vahtisid neid pärani silmil.

"Nüüd hoia end," tähendas Ratanile noor kuli. "Ta maksab sulle kätte."

"Sääraseid on ennemgi nähtud," tähendas Ratan halvustava muigega. "Jätke ometi tema kartmine! Ära muretse! Ega ma ilmaaegu pole maadleja olnud!"

"Ratan, vennas, nüüd on häda käes," ütles Munu, kui nad istusid telgede ette.

"Sülita selle peale," lausus Ratan rahulikult, "oleme ennemgi seesuguseid näinud. Ma töötasin Tata terasevalutehases Jamshedpuris¹; seal oli viiskümmend tuhat töölisi. Meie kõik hakkasime streikima, sest ta kärpis meie töötasu. Kes sundis kompaniid meie tingimusi vastu võtma? Mina!"

"Ja mispärast sa sealt lahkusid?"

"Oh, hiljem korraldasime seal jälle streigi protesti märgiks tööaja pikendamise, jõhkra kohtlemise ja viletsate korteriolude vastu. Seekord aga võitis kompanii. Ta kasutas äraostmist, ja meid veeti sisse. Ma tabasin ühe reeturi ja andsin talle õpetust. Pärast seda tulin ma sealt ära. Niikuinii ei meeldinud mulle sealne töö. Raske töö. Hirmus kuum."

"Mina tahaksin küll metallurgiatehases töötada," kinnitas Munu tuliselt. "See oleks muidugi mõista parem kui niite kokku siduda."

"Tol ajal olin kaheksateistkümnenda-aastane," jätkas Ratan oma mälestusi. "Tõsi küll, mul tuli varemaltki sulatusahjude juures töötada — Dowlatpuris; meie peres on kõik vasevalajad. Kuid Dowlatpuri sulatusahjude kuumus on jahe tuuleke võrreldes Jamshedpuri kuumusega! Seda on võimatu taluda! Ja sellest ei pääse kuhugi. Kujutle — terve meri sulatatud

¹ Rikka india kaupmehe Tata poolt 1909. a. asutatud metallurgia- ja masinaehitustehases, milles 1930. a. töötas viletsais tingimustes 56 000 töölisi. — *Toim.*

rauda, mis aurab. Ja su silmade ees tantsivad alaliselt kuumuselained. Hõõgumisest jäävad silmad pimedaks. Nii on see päevad ja ööd. Nii suvel kui talvel. Kui sadas vihma, susises raud seal, kus hõõguvaile kangidele sattus vett. Ja auru! Terved pilved kõrvetavat auru!

„Kuidas sa siis sinna tööle said?“ küsis Munu, kes otsustas tingimata Jamshedpuri minna.

„Ma otsisin tööd,“ jätkas Ratan. „Käis sõda, inimesi oli raske leida, suurem osa kulisid eelistas sõdurielu ja kindlat surma.“

„Kas töö tehases oli kerge?“

„Sa ütled kerge?“ muigas Ratan, korrates küsimust. „Kella kuuest kella kuueni. Seitse päeva nädalas. Kogu tööpäev sulatusahju ees, kus teras sulab ja keeb, kus kerkivad mullid nagu keevaveekastrulis. Ja pea kohal haagib laadija vahetpidamata tõstekraana küljest lahti suitsvate rööbaste puntraid. Varjab näo koleda kuumuse eest, haagib konksuga lahti ja kisendab: „Ettevaatust! Raud on kuum!“ Ja ta oli tõesti kuum! Punane nagu loojenev päike, kui vaadata läbi suitsupilvede. Vahel tuleb oodata ligi pool tundi, enne kui ta mustaks tõmbub. Ja siis on ta kõige ohtlikum. Kui ta on punane, siis on vähemalt teada, et ta on kuum, aga kui tõmbub mustaks, võib kogemata toetuda käega või jalaga peale astuda... Jah, mitte ainult hõõguv raud ei põleta... Ma tegin ka ületunde; näiteks üleminekul päevasest vahetusest öövahetusse või ümberpöördult; töötasin kaksikümmend neli tundi järjest. Ükskord aga, kui ei tulnud mu vahetaja, töötasin kolmkümmend kuus tundi.“

„Kolmkümmend kuus tundi! Kas sa üldse ei tahtnud magada?“ küsis Munu lihtsameelselt.

„Ma ei töötanud vahetpidamata kõik kolmkümmend kuus tundi. Aga kolmkümmend kaks tundi kindlasti. Öövahetuse ajal tüssasin kompaniid nelja tunniga. Ma sain vahetevahel ikkagi uinuda, viieteistkümneks või kahekümneks minutiks. Säangi asemel lauatükk, padja asemel telliskivi. Gaasikraani lähedal oli kontrolöri putka. Kuid see oli oopiumisuitsetaja. Ja ta teadis, et metallurgiatehases on raske magada. Seal on liiga palju kära. Ja kogu aeg kukub midagi. Mõni kraanamees, kes on kohmakas nagu karu, jääb haagiga kogemata mingi raud-

lati külge ja tõmbab kogu virna sulle kaela. Ohutum on mitte uinuda. Kuid kolmkümmend kuus tundi magamata olla on raskevõitu."

Munu vahtis Ratani vaimustusega.

Ratan tajus ta ahnet nooruki-uudishimu ja jätkas:

"Ei, ära Jamshedpurist üldse unista. Jää parem siia, korruta niiti. Seal puutud sa ripneva raudlati külge ja kohe puudub sul üks ribi. Seal on sul pea kohal alatasa terved tonnid terast. Kraana kannab neid sinna-tänna. Puntras on kaksteist latti, igaüks kaalub veerand tonni. Kui nad kukuvad, kui üksainuke kukub . . . Ja on juhtunud, et kukuvad. Kett puruneb, ja siis jäta eluga hüvasti. Pole vajagi, et kett puruneks. Aitab sellest, et paindub lahti üks lüli. Ja koorem variseb maha, paiskub igale poole laiali. On juhtunud . . ."

"Mitte suud kulutada! Töötada nagu kord ja kohus, hei, kõik teie!" kisendas meister sisse astudes.

Sõprus Ratani ja Munu vahel tugevnes, nagu võib üldse tugevneda Pandžabi kahe ägedaloomulise, otsekohe ja südamliku poja sõprus.

Seda sõprust tugevdasid tõhusalt nende elutingimused, milledes vennalikud suhted olid ainsaks heledaks laiguks kibeda elu taustal vabrikus, kus nad töötasid, ja viimse võimaluseni täiskiilutud tubades, kus nad veetsid oma jõudeaega.

Olgu kuidas on, kaheteistkümnetunnine tööpäev kurnab inimese välja.

Ja magada reastikku kitsas kambrikeses, alati hingata toiduvalmistamise suitsu ning lehka kastrulite, pottide, sängide ja roomavate imikute keskel, olla pesuruumis, käimlas, treppidel alati inimeste seas — see kõik tekitas tahtmatult igatsust sõbraliku vestluse järele.

Ja Munu ning Ratan hindasid üle kõige neid väheseid tunde, mida neil õnnestus veeta väljaspool seda põrgut.

Vahel oli Munul raske hommikul virguda, kuid vabrikusse võis pääseda ainult jala. Selleks kulus peaaegu tund. Ta tõusis üles kell pool viis. Eineks sõi ta leiba, mis oli õhtust järele jäänud, pesi ennast tiigi ääres ja läks vabrikusse, kuhu jõudis kella kuueks. Nadir Khan märkis muidugi mõista üles iga töö-

lise tööleilmumise aja, ja hilinemise korral oli rahatrahv vältimatu.

Õhtul pidi pärast kella kuuest vilet jälle koju komberdama. Väsinud naised suutsid alles kella kaheksaks või kümneks küllalt jõudu koguda, et õhtusööki keeta. Seejärel pidi kohe voodisse heitma, et vähegi välja magada. Kulid ei vajanud unerohu. Kaheteistkümnendipäev on sama mis unerohi.

Kuid niisugusel poisil nagu Munu polnud tahtmist vara magama minna. Nurmed, veinikelder, linn — kõik paelus teda, ja vahel ei heitnud ta voodisse enne, kui kell oli kaksteist läbi.

Need kaaslastega veedetud tunnid, tunnid, mil ta tõesti elas ja suhtles teiste kulidega, näisid talle kõige õnnelikumate tundidena kogu ta elus. Ta õppis olema nagu täiskasvanu. Ta uskus, et muutub peatselt täismeheks, ja kõik, mida ta neil tundidel kuulis, rääkis või tegi, näis talle ülitähtis.

Kellelgi ei ole kerge esmaspäeva alustada. Kulidele oli see päev hullem kui viimnepäev. Eriti pärast seda, kui nad eelmisel päeval olid kogu aja pühendanud inimsuhete südantsoojendavale rõõmule ja otsekui leidnud taas oma hinge.

Esmaspäeva hommikul pidi jälle tööle minema. Esmaspäeva hommikul seisid nad jälle silm silma vastu surmaga. Surm oli nähtamatu jõud, mis pidi nagu paratamatult neid tabama, niipea kui nad asuvad tööpinkide taha; nad lonkisid vabrikusse, otsekui oleksid nad hüpnotiseeritud, langenud apaatiasse, tardumusse, kuna nende näod väljendasid vaid üht: hirmu ja varjatud kannatust.

„Miks nad nii kurvad on?“ küsis Munu nõutult, sest temasse endasse oli veel jäänud osake nooruslikku elurõõmu. Ta uuris neid juurdleva pilguga. Loiud, mornid, kõverdunud, moonutatud nägudega, mustad, räpased, vimmas, libisesid nad temast mööda mingi eemaloleva, hauataguse ilmega...

Munu suhtus Ratani saatusse mingi ebauskliku kartusega. Kui ta temale mõtles, valdas hinge vältimatu jõuga hukkumise eelaimus. Ta püüdis ohjeldada oma mõtteid, korrates hindude tavalisi nõiasõnu: „Ei tohi Ratanist arvata, et ta on ilus ja et tal on õnne, muidu toob mu kuri silm talle õnnetust.“ Siiski näis, nagu oleksid ta mõtted häda ette kuulutanud: tuli hommik, mil maadleja näol kustus naeratus.

Tšimta sahibil oli kombeks asuda hommikul vabriku sissekäigu juurde, et võtta kulidelt vastu „salaami“ ja teisi lugu-pidamisavaldusi. Tige käeliigutus, sõim, vandesõna — see oli kõik, mida nad vastu said. Ta oli arvamisel, et ainult sellise suhtumisega neisse saabki vabrikus korda pidada. Tema härga meenutava kogu paljas nägemine kohutas kulisid, sisendas neile hirmu, mislābi nad muutusidki vajalikult nurisematuiks ja alistuvaiks. Vahel juhtus, et ta saatis töolist jalahoobiga, — sel juhul, kui ta oli end varahommikul täis võtnud või mrs. Thomasega tülitsenud, ja vahel ka pärast seda, kui ta oli hommiku-lehtedest lugenud uuest rahvuslikust demonstratsioonist, terroristlikust aktist või kellegi katsest teha mässulist kommunistlikku propagandat, mida ta briti rahvuse esindajana Indias käsitas isikliku solvamisenä. Need päevad, mil ta ise Lancashire'is vireles, oli meister ammu unustanud.

Ratan oli iseseisvate vaadetega mees. Ta ei küürutanud selga, kui ta vanemmeisterit teretas, ta uskus omaenda ja peale selle ka ametiühingu jõusse. Ratan teadis, et ta hästi töötab ja on kuu lõpuks täie kuutasu ära teeninud.

Seetõttu avaldas ta protesti, kui töötasu kinni peeti või kui sellest arvestati maha praagi või hilinemise pärast.

Tšimta sahib ja Ratan ei hellitanud teineteise vastu mingeid õrnu tundeid.

„Salaam, sahib!“ tervitas maadleja meistrit trotslikult ka sel hommikul, temast ruttamata mööda sammudes.

„Tule siia,“ kutsus meister teda vilistaval sosinal.

„Jah, huzur,“ vastas Ratan, astudes pilkava pidulikkusega lähemale.

„Sa oled vallandatud.“

„Mis on minu süü, sahib?“

„Aitab juba! Sa oled vallandatud.“

Algul vaatas Ratan rahulikult meistrile otsa, siis tuikus ta, otsekui oleks teda südamest haavatud. Tema suure näo kõik jooned keskendusid äkki üheks valu, uhkuse ja jõu väljenduseks. Ta kergitas pisut oma lõuga, surus hambad kokku, justkui oleks ta suus halba maiku tundnud, ta silmanurgad löid punetama nagu varjatud tule sähvatuses. Ta tõstis käe, et lüüa. Kuid Tšimta sahib pöördus sel hetkel Nadir Khani poole

ja Ratan ei võinud rikkuda maadlejale kohustuslikke rüütelikkuse reegleid ning anda vaenlasele hoopki selga. Ta raputas käsi, nagu tahaks endalt maha raputada kogunenud jõu kohutavat raskust. Ta lõdvendas lihaseid, hammustas alahuult ja tundis, kuidas veri ta silmis muutub veeks.

„Räägitakse, et ei pea kunagi mööduma ohvitserist eestpoolt ja hobusest tagant,“ ütles Munu, püüdes oma sõpra lohutada. „Ma lähen ja palun teda sind tagasi võtta.“

„Ei,“ lausus Ratan rahulikult. „Küll ma talle veel näitan. Oota.“

Ta sööstis minema, tõtates India Ametiühingute Föderatsiooni kontorisse, mis asus vabrikust poole miili kaugusel, lootes, et tal õnnestub jutustada oma asja lal Onkar Natile, mägiprovintsidest pärinevale esimehele, kes teda kindlasti toetab.

„Ma tahan esimehele kaebust esitada,“ ütles ta sekretärile, kes istus selle bungalow' verandal, milles asus föderatsiooni kantselei.

Sekretär mõõtis teda pealaest jalatallani ja ütles, et esimehel on tegemist.

Ratan pistis sekretärile pihku nikkelmündi, pool ruupiat.

Sekretär avas ukse, astus sisse, kuid tuli otsekohe tagasi.

„Sahib ütleb, et ta on väga koormatud,“ teatas ta. „Sahib käskis teid kirjutada, kui teil on kaebus. Ühe ruupia eest kirjutat ma teile avalduse valmis.“

Ratan lõi keema jõuetust vihast, ta oli valmis sel inimesel kaela käänama, kuid ta sai endast jagu ja hakkas dikteerima avaldust ametiühingule, protestides ülekohtuse vallandamise vastu.

Sel õhtul käis toast, milles Ratan elas, rohkesti rahvast läbi.

Kuuldus, et maadleja on vallandatud, levis silmapilkselt kogu vabrikus, ja igast asula otsast hakkas voorima kulisid, et talle kaastundmust avaldada ja omakorda ülekohtu üle kaevata.

Kuid need olid seesmiselt murtud, alistunud ja vaikivad inimesed; nad vaatasid teda ainult oma sõstrakarva silmadega või pomisesid labaseid fraase, jõuetuid ning alistuvaid, nagu:

„Pole viga, vennas, see on jumala tahe...“, „Kahju, kuid sellessinases maailmas võidab alati kurjus, ja headus on määratud kannatama...“ Nende armetu elu riisus neilt igasuguse energia; näis, nagu oleksid kadunud nende hingedki, ja nende nägu väljendas ainuüksi kannatusi, nagu haige nägu väljendab abistust, lapse naeratus õrnust, sõnatu loom jõuetust.

Ent poole kümne paiku ilmusid kaks sahibi-hindut, Sauda ja Mutsaffar, ja inglane Stanley Jackson, kes sageli pidas loenguid vabrikui maidanil¹.

„Räägitakse, sa olevat vallandatud, Ratan?“ küsis Sauda.

„Jah,“ vastas Ratan hoolimatult.

„Kas meister nimetas sulle mingit põhjust?“ küsis inglane vigases hindustani keeles.

„Ei, sahib,“ vastas Ratan. „Juba mõnda aega ootas ta ainult juhust mind vallandada. Aga kõige rohkem vihastas mind meie ametiühingu esimehe, lal Onkar Nati käitumine; ta keeldus mind vastu võtmast.“

„Miks ei tulnud sa meie juurde?“ küsis Mutsaffar. „Sa kannatasid ju sellepärast, et pidasid ühendust meiega. Meie peame sind kaitsma. Ära lase pead norgu.“

„Ma lootsin veel kuskil mujal tööd saada,“ seletas Ratan, „ja arvasin, et kui lähen teid vaatama, siis kantakse see kohe laiali mööda kõiki vabrikuid ja mul läheksid kaduma igasugused töösaamise võimalused.“

„Miks mitte minna Tšimta sahibi juurde?“ lõi sekka Munu, kes ahnelt kuulatas seda keskustelu ja oli erutatud „Punase Lipu“ esindajate tähendusrikkast külaskäigust.

„Oh ei, sellest ei või juttugi olla,“ tähendas Sauda, tehes tõrjuva käeliigutuse. „Kas tõesti ei suuda kõik solvamised, mida te kannatate, teid uinakust äratada? Kas tõesti ei suuda kõik teie poolt talutud alandused teid mässule kihutada? Ma ütlen teile, et nad on küllalt kaua juba teid rõhunud ja teist higi imenud, teie elu purustanud ja rikkunud!“

„See on õige küll,“ ütles Hari küürutades ja pead noogutades.

„Vaadake, missugustes tubades teie elate,“ jätkas Sauda.

¹ Maidan — väljak vabriku ees. — Toim.

„Kas siin tõesti on kõigile teile ruumi? Tuhanded teie hulgast on rõõmsad, et saavad kas või niisugusteski majades elada või isegi õlgkatusega onnides, ilma sillutatud teedeta, ilma õueta laste jaoks, ilma aiata. Kui kaua suudate te niimoodi vastu pidada? Kõige rohkem — pool aastat, siis lähete küllasse tagasi, et surra. Ja teie lapsed, kes töötavad ühe anna¹ eest? Neid teevad masinad vigaseks, nad ei kasva iialgi suureks! Kas te tõesti ei ärka? Ei hakka mõtlema?“

„Sahibi sõnade üle ei tohi haavuda,“ lausus Mutsaffar, õrnatundeliselt pehmendades Sauda sõnade mõrudust. „Sahib kõneleb armastusega! Tema on ka ise kehvikute hulgast. Ja ta tunneb seadust, mille abil saab viletsusele lõpu teha, kui te seda seadust tundma õpite.“

„Ta annab teie lastele koolid,“ tähendas inglane.

„Mitte ainult koolid,“ jätkas Sauda. „Te vajate toitu. Need on teie käed, mis korrutavad puuvilla ja ketravad lõnga. Küllas harivad teie käed maad, mis kasvatab puuvilla. Ja teie vennad külvavad rukist ning koristavad saaki lõõmava päikese käes, nad ehitavad raudteid, töötavad kaevandustes ja istandustes. Rikas peremees riisub teilt kõik, mida te toodate, ja viib Vila-jati, teile aga viskab viletsa almuse, millest teil vaevalt jätkub, et tasuda korteri eest, osta toitu, riietuda ja võlgadest lahti saada. Mõnda aega teete tööd, hiljem sõidate kodukohta surema, ja teie asemele tulevad teised. Või siis niidab teid maha koolera. Noh, ütelge nüüd mulle ise: kas te olete tõesti selle eluga rahul, et lubate peremeestel end nii kohelda?“

„Ei,“ ütles Ratan, „vannun jumala nimel, ei!“

„Aga mis me siis teha võime?“ küsis üks Ratani juurde tulnud kulidest. „Teie olete tark mees ja niisugune nagu sahib. Seepärast te suudate teiste sahibide vastu võidelda, — aga kes oleme meie, et protestida?“

„Teie? Teie olete inimesed,“ vastas Sauda raevukalt. „Kus on teie uhkus? Kas te lubaksite, et keegi kisuks teil turbani peast?“

„Ei,“ kostsid kulid.

¹ Uks anna = $\frac{1}{16}$ ruupiat = umbes kolm Ameerika senti kullapari-teedi alusel. — *Toim.*

„Aga kuhu siis on jäänud teie väärikus? Kus on teie mehisus?“

„Mina olen inimene, mina olen mees,“ lõi Ratan endale vastu rinda.

„Sellepärast sind vallandatigi,“ ütles Munu. „Sa oled liiga uhke selle üle, et oled maadleja!“

Kõik pahvatasid naerma, ja meeolelu pinge alanes. Siis hakkas rääkima Hari, nukralt õlgu kehitades:

„Kellelegi peab ikka tööd tegema, kui mitte Tšimta sahibile, siis mõnele teisele.“

„Jaa, jaa, tööd peab tegema,“ lõi sekka Sauda. „Tööd teha on hea, kuid teie küürutate selga üksteistkümme tundi päevas ja saate kerjuse tasu. Kui te aga teete seda, millest mina teile räägin, lüheneb teie tööpäev ja tõuseb töötasu.“

„Mida peab siis tegema, sahib?“ küsis Hari.

„Lakake kõik töötamast, viimane kui üks,“ ütles Sauda, „ja keelduge töötamast, kuni lühendatakse teie tööpäeva ja tõstetakse teie töötasu, kuni teie lastele antakse koolid ja uued majad.“

„Streikige,“ lausus inglane rahulikult.

„Ja hakkangi streikima,“ ütles Ratan.

„Sa juba streigidki,“ tähendas Munu.

Ülejäänud kulid vaikisid. Nad teadsid, et töötavad nagu orjad, et nad aeglaselt surevad näljasurma, kuid ühtlasi mõtlesid nad ka jooksvaile vajadustele streigi ajal, toidule, mida läheks tarvis nende laste jaoks, sellele, et nad ise peavad nälgima. Neil tuli hirm peale. Ja nad lasksid pead norgu.

„Kaaluge seda, mis me teile rääkisime,“ tähendas Mut-saffar kainelt. „Aga esiotsa, vend Ratan, tule ikkagi homme meie poole, me vaatame, kas ei saaks midagi teha.“

„Salaam, sahibid,“ laususid kulid.

„Salaam, salaam, salaam!“ vastasid kolm kommunisti ja hakkasid trepist alla minema.

Sir George White'i vabrikus töötavad kulid, saanud sel päeval teada, et seatakse sisse osaline tööaeg, valgusid laiali vabriku tagahoovidesse nagu varjud.

Nad olid masendatud tänasest korraldusest, mis võttis

neilt nende ainsa eesõiguse — nende töö; see oli tõeline eesõigus, sest see tähendas palka, selle kaotamine aga näljasurma! Ja nad tahtsid tööd teha, nad olid valmis tegema kõike, mida iganes sooviti, — puhastama kiudainet, seisma tööpinkide ees, pühkima kõike puhtaks puuvillatolmust ning prahist, kaasa aitama kiu muutumisel lõngaks — ühe sõnaga, igasugust tööd, et aga korrapäraselt saada ükskõik missugust palka, olgugi et sellest võetakse maha protsendid võlgade pealt, trahvirahad praagi eest, komisjonimaks vanemmeistrile, kui seda palka ainult jätkuks korteriüüri tasumiseks majaomanikule ja riisi ning läätsede ostuks. Kuid osalisele tööajale üle minna . . .

Näis, nagu oleksid nad järsku kõik surnud, nagu oleks tiluke elusäde, mis virgutab neid meelevaldseid liigutusi tegema, järsku kustunud ja nemad muutunud kuivetunud, kortsus inimesteks, kellel on lampjalad, kurnatud nägu, sisselangenud kõht ja aukuvajunud silmad. Näis, et nende häda on ületanud kõik piirid ja et nad on alistunud ning kõige vastu ükskõikseks muutunud.

Päike paiskas oma kiiri vabrikukorstnatele, kui süngele väljakule bungalow' ees, milles asus India Ametiühingute Föderatsioon, kogunes määratu rahvahulk. Kõnemehi ootavate kulide siluetid heitsid maapinnale teravaid varje. Nende hirmust ning lootusest haaratud inimeste sosin kõvenes hooti. Kellegi administratsiooniliikme vali käratust kostis otse rahvamurrust. Hüüe: „Maha töötasu kärpimine!“ kerkis üles kiirgavasse õhku ja jäi arvutute häälte vibreerival paisumisel taeva-laotusse püsima viletsuse ning õnnetuse hädakisana, sümbolina, milles kostsid kõigi nende agulielanike nutt, pisarad, mida valasid nende põdurad vastsündinud lapsed, nende paisunud kõhtudega põngerjad, nende rõugeist moonutatud ning haigustest vaevatud noorukid, nende noorusest ilmajäänud raugad, nende sündimata lastega alaliselt rasedad naised, nende ripnevate suudega lomberdavad haisvad vanamoorid . . .

„Maha, maha Union Jack!¹ Elagu, elagu Punane lipp!“ hõikas kooris mitu häält, ja kogu rahvahulk jäi viivuks vait, nagu vai-

¹ Inglise riigilipp. — *Toim.*

kivad õhtul troopilise maa taimed rohutirtsu esimest läbilõikavat sirtsumist kuuldes.

Viha ning kättemaks, mis peitusid selles loosungis, puudutasid nende hingekeeli, ja juba lõid nende näod õhetama ning kuuma leegi pahvakud lõid välja silmist, hakkasid värisema nende huultel.

„On tulnud rasked ajad,“ lausus kuivetonud vanamees-tööline, justkui ammutades neid sõnu oma rinna sügavusest.

„Õige,“ nõustus teine, keskealine. „Kuidas säärasel ajal elada?“

„Tuleb töötasu kärpimisele vastu hakata!“ seletas nooruk.

„Inglased arvavad, et meie hakkame nende almuste eest nälgima, nemad aga libitsevad endiselt oma daamikestega,“ lisas nooruk pilgates juurde.

„Vennad!“ põrutas äkki Sauda, kastile karates. „Ületamatu kuristik lahutab peremehi-kurnajaid teist, kurnatavaist.“

„See on õige! See on õige!“ kostsid hääled.

„Nad on röövlid, nad on vargad, nad on riisujad, ja nad elavad luksuslikes bungalow'des Malabari kingul¹ rahadega, mida teie oma palehigis neile teenite,“ jätkas Sauda. „Nad söövad viis korda päevas ja sõidavad ringi uhketes rolls-royce'ides!

Aga teie olete kodutud, teie olete näljased, teie olete ketrajad ja kangrud, tolmu ja kõntsa koristajad; teie olete tööliised, tööorjad, miljonid tundmatud, kes hommikust õhtuni küürutavad tööpinkide ees! Teie olete kulid, mustad inimesed, armetud kerjused, te elate haisvais aguleis, elate kahekümne inimese kaupa lagunenu onnides, teie luudel ei ole liha ja teie seljas on räbalad. Aga mu sõber Onkar Nat kinnitab ikka veel, et teil on peremeestega ühised huvid!“

„Õige! Õige, Sauda sahib!“ müristas Ratan.

Munu tundis, kuidas Sauda kirglikest sõnadest süttis ta veri.

„Kui palju on teie hulgas neid, kes pole vanemmeistri orjad? Kas on palju neid, keda kapitali palgasõdurid pole karistanud? Siin on meie vend Ratan, eeskujulik tööline, ja paljud teised, keda on vallandatud ilma mingi süüta, lihtsalt sellepärast, et

¹ Luksusvillasid täisehitatud kink Bombay lääneosas, linna ja mere vahel. — *Toim.*

nad ei tahtnud vanemmeistrile komisjoni maksta. Kus on teie hulgas need, keda seesama altkäemaksu- ja liigkasuvõtja poleks palgapäeval pinninud vabrikuväras või koguni vabrikus endas? Teie olete talle selle eest tänulikud, et ta ei nõua kogu summat korraga ja armulikult rahuldub protsentidega. Kuid kas te siis ei näe, et isegi pisike summa, mille teie meistrit laenate, muutub mõne kuu jooksul tohutu suureks võlaks, nii et teil lõppude lõpuks tuleb talle anda kogu oma palk, ja teile elamiseks midagi ei jäägi? Ja kui te ei suuda tasuda ei laenatud raha ega protsente, sest et teie ise midagi ei teeni, siis kihutatakse teid välja ja jäetakse nälja ning viletsuse kätte. Oo, kunas tuleb ometi see aeg, millal te veendute, et olete paljude sajandite jooksul olnud kiskjate ja väljapressijate ohvrid!"

Munu otse neelas silmadega Saudat ja püüdis mitte ainustki sõna vahele jätta.

„Maailmas on ainult kaks liiki inimesi: rikkad ja vaesed,“ jätkas Sauda, „ja nendel ei saa midagi ühist olla. Rikkad ning võimsad, hiilgavad ning lugupeetavad, kelle küllus põhjeneb röövimisel ja avalikul kelmusel, kutsuvad esile kogu maailma vaimustuse ning austuse ja austavad ennast ka ise, kuna teie, vaesed ning alandlikud, teie, tasased ning kartlikud, kuigi te olete õnnetud, oma õigustest ilma jäetud, hingeliselt ning kehaliselt purustatud, teid ei austa keegi ja teie ei austa ennast ka ise.“

Munule meenus, et juba ammu, kui ta alles oli Sam-Naris teenriks, olid tal tekkinud rikkaist ja vaestest niisamasugused mõtted. Kuid ta ei osanud neid väljendada nagu Sauda sahib.

„Tõuske siis ometi üles, tõuske üles võitlusele oma õiguste eest, tõuske üles õigluse eest! Tõuske üles ja võideldge! Tõuske üles ja saage inimesteks, ärge roomake vabrikusse tagasi nagu ussid! Tõuske üles oma elu eest, muidu sõtkuvad nad teid kõiki puruks ja hävitavad. Tõuske üles ja järgnege minule! Homsest päevast peale alustage streiki, meie maksame teile abiraha, et te saaksite peremeeste vastu võidelda. Nüüd aga tõuske maast üles ja korra minu järel oma nõudmised.“

Ta jäi vait. Kogu rahvahulk tõusis üles, olles haaratud pidulikust erutusest.

Siis algas ta:

„Meie oleme inimesed ja mitte hingetud masinad.“

Ja rahvahulk kordas tema järel.

„Meie nõuame tööd ja altkäemaksu kaotamist.“

„Meie nõuame puhtaid eluasemeid.“

„Meie nõuame, et meie lastel oleksid koolid ja lastesõimed.“

„Meie tahame olla kvalifitseeritud töölised.“

„Meie nõuame endi vabastamist liigkasuvõtjate orjusest.“

„Meie nõuame töötasu suurendamist ja mitte abiraha.“

„Meie nõuame tööpäeva lühendamist.“

„Meie nõuame kindlustusi, et meister ei julgeks meid oma tuju järgi tänavale visata.“

„Meie nõuame, et meie organisatsioone tunnustataks seaduse poolt.“

Deklaratsiooni sõnad kandusid kõrgele rahvahulga kohale. Algul olid need lihtsad, kohmetud sõnad, mis sündisid vaevalt ja meenutasid laste katkendlikku pomisemist koolis. Hiljem tõmbusid nende inimeste hääled pingule, et jäljendada Sauda hääle rütmi, mis kõlas nagu gong, ja lõpuks paisus ebaselge lalin kirglikuks hädakisaks, mis näis võimeline olevat koguni päikestki taeva laotuse äärelt kummutama.

Põgenemine

JOHN SOMMERFIELD

Kuuldus vee loksumist, inimeste rasket hingamist, aerude kõlatut rütmilist kriuksumist; rannalt kostis kahuritule kauge kõmin.

Kaks meest, kes sõudsid paadis, langetasid viivuks aerud ja vaatasid tagasi, uurides enda taga pimeduses laiuvat kallast, kust kostis kahurimürin.

„Ma tahan juua,“ ütles vanem, keda hüüti Migueliks.

„Mina kah,“ lausus Pedro ja vaatas nahkkottidele veiniga, mis vedelesid paadi põhjas vintpüsside ja paunade kõrval.

„Kannatame veel,“ ütles Miguel.

Nende hääled kõlasid kähedalt, katkesid väsimusest. Kehadest kerkis teravat higilõhna. Nad aerutasid vaevaliselt, raskesti hingates, püüdes säästa lõppevat jõudu.

„Kui vaikne siin on,“ lausus Pedro, „isegi kuidagi imelik, tõepoolest.“ Miguel torises midagi vastu. Pedrol oli tung rääkida; see vaikus, see rahu, millest nad olid ammu võõrduvad, hämmastas ja ängistas teda.

„Me ei oleks vahest pidanud teda kaasa võtma,“ ütles ta, noogutades kolmanda poole, kes lamas küürutõmbunult paadi-põhjas. „Mis sa arvad, kust ta pärit on? . . .“

Need kaks olid Astuuria kodanikud, vabariikliku miilitsa võitlejad — lüheldased, tugevad mehed kantud tunkedes. Miguel oli kolmekümne-aastane. Pikad käed ja väikesed elavad silmad tegid teda ahvisarnaseks. Pedro nägu, kui ta oli rahulik, meenutas profiile rooma müntidel: tal oli sirge nina, ümar pea, laitmatult joonistatud huuled; enamasti ta naeratas, vadistas või laulis, ja siis muutus ta nägu täiesti. Nüüd

olid nädalad väsimust ja nälga nende näod sarnaseks muutnud, vajutanud neile ühesuguse sünge kannatuste pitseri.

Nad aerutasid kirdesse, eemale oma kodumaast. Öö taandus iga aerulöögiga. Nende karedad kaevurikäed, mis olid mitu kuud kestnud sõjateel pehmeks muutunud, kattusid nüüd rakudega ja hõõrdusid veriseks; õlgades lõhkus valu, lihased tõmbusid krampi, sõrmed muutusid tuimaks; keel oli paistes, selg kiheles higist; näol kuivasid soolased merevee piisad.

Nad olid viimased väesalgast, mis oli terve kuu mägedes taandunud, jälitatuna lennukeist, mille vastu neil puudus võimalus võidelda, — nad nägid vaenlast ainult kõrgel oma pea kohal, või all, orus, kahurisuitsu pahvakuis. Kuid kolm päeva tagasi, pärast pommitust õhust ja kahurituld, olid ilmunud itaalia väeosad, mis lähenesid neile marulise kuulipildujatule varjul.

Ja astuurlased paiskusid laiali, näljased, roidunud, olles kaotanud peaaegu kogu lahingumoonaa; armee pudenes salkadeks, mis taandusid lahingutega, võideldes igauks omaette.

Kaks päeva ja kolm ööd kaitses Migueli salk, mis iga tunniga vähenes, taandumist mere poolt, pidades vaenlast mäenõlvadel kinni. Kaks päeva ja kolm ööd olid võitlejad ilma toiduta ning magamata. Kolmandal päeval laskusid salgast järele jäänud kuus võitlejat alla mererannale. Nende ees oli väike San Martini kaluriküla, vaikselt hommikuõhus väänlesid katuste kohal suitsujoad.

Nad teadsid, et saavad seal leiba, paberosse, võib-olla ka magamisaseme, ja nad sammusid vaevaliselt küla poole viival teel.

Sel hetkel ilmusid lennukid, kümme musta pommituslennukit, mis lendasid üsna madalalt. Küllast üle lennates heitis igaüks neist pommi. Hetke pärast nõrgenes lennukimootorite hirmus mõirgamine, seejärel vaibus täiesti. Nende järel kerkisid taevast pimendades kümme paksu pruuni suitsusammast.

Kui võitlejad viimaks külasse jõudsid, avanes nende pilgule kohutav ning tuttav vaatepilt: kitsad tänavad olid ummistunud purustatud majade rusudest, ümberringi seisis naised abitult värisevate kätega, ühed karjusid hüsteeriliselt, teised ulusid, mehed tuhnisid palkide, telliste ja krohvihunnikuis;

turuväljakul lamasid rusude alt välja toodud laibad, et elavad saaksid omakseid välja otsida ning ära tunda.

Võitlejate ümber, kes istusid tee äärde ja närised külast saadud leiba ning vorsti, kogunes rahvast.

„Kas nad tulevad siia?“ — Miguel kehtas õlgu. „See on võimalik. Võib arvata, et nad siia tulevad. Kindlasti on nad tee juba enda alla võtnud. Kuid ega meie rohkem ei tea kui teie.“

Keegi ei teadnud, mida teha; mõned hakkasid oma kraami kokku panema. Võitlejad uinusid, kuid mõne minuti pärast äratas neid kahurimürin. Nad nägid vaenlase patarei suitsu umbes kolme miili kaugusel külast, kuhu langes juba mitu kerget mürsku.

„Tõprad!“ ütles Pedro. „Milleks nad seda teevad? Me peame siit jalga laskma.“

Talupojad lahkusid külast. Armetu, korratu salkkond inimesi lonkis mööda teed; nad kõndisid ebakindlalt, komistades, nagu kõnnivad kõik sõjapõgenikud; läks naisi, vanamehi, nutvaid lapsi; muulad tirisid veokeid, millel elbasid aluskottide ja patjade virnal haavatud.

„Meie ei või nendega koos minna,“ tähendas Miguel. „Tuleb hankida paat.“

Ja nad jooksid kahekesi randa, kuna nende seltsimehed läksid pooleldi purustatud veinipoodi midagi söögipoolist hankima.

Üks pomm oli langenud kaldale, ja seal vedelesid nüüd purustatud kaluripaate rusud; üks neist põles. Nad leidsid siiski paadi, mis näis korras olevat, ja jooksid oma seltsimeeste järele. Nad ei leidnud neid: tulistamine oli juba lõppenud, kuid viimane mürsk tabas veinipoodi, mattes varemete alla neli võitlejat, kes olid töötanud Migueli ja Pedroga ühes kaevanduses, kes olid nii kaua nendega külg külje vastu võidelnud.

„Juhuslik mürsk,“ tähendas Pedro. Ta hääles kuuldus kibedust ja kurbust.

Nad lonkisid pikkamisi randa ja hakkasid paati vette laskma. Kuid oli juba hilja. Ules vaadates nägid nad tanke, mis ilmusid teekäänaku tagant nähtavale umbes veerand miili

neist eemal, ja tankide taga hargnenud rivis marssivat jalaväge.

„Liiga hilja,“ ütles Miguel. „Nad tulistavad meid paadis surnuks nagu põldpüüsid. Katsume end peita.“ Nad jooksid turuväljakule, viskusid sinna kuhjatud laipade hunnikusse ja matsid end nende keskele, meeletike pingutustega jagu saades surnute kangestunud kehade liikumatusest, kehade, mis olid soojad päikesest, rasked ja paindumatud.

Seal oli üle kümne laiba; nende armetud hilbud võisid vaevalt äratada marodööride tähelepanu. Pedro ja Miguel lamasid koos surnutega. Kui fašistid liiguvad edasi, võivad sõbrad veel pääsmisele loota.

Neist möödusid mürinaga teel liikuvad tankid, siis lähenes jalavägi; nad kuulsid marssivate jalgade ränka, rütmilist sammu, raskete saabaste trampimist tolmusel teel. Salk peatus külas; oli kuulda püsside kolksumist vastu maad, mahavisatavate ranitsate mütsatusi; järsku hakkas igalt poolt kostma voolavat itaaliakeelset juttu. Ilma nägemata teadsid nad, mis nende ümber toimub: sõdurid tegid suitsu, istudes tee ääres, mõned olid võtnud jalast saapad ning sokid ja uurisid oma musti, villidega kaetud jalgu; teised läksid laiali mööda küla ja tuhnisid purustatud majades, otsides, mida endale võtta.

Migueli kõrval lebas noore blondi naise laip, selle üks käsi oli sirutatud ettepoole ja tardunudki selles asendis; näis, nagu tõukaks ta Migueli täie jõuga endast eemale. Teisel pool teda lamas Pedro. Nende peal oli kaks vanameest: üks neist näis rahulikult magavat; teisel oli mürsk pea otsast rebinud, ta lamas kägaras ja ta kaelast valgus Pedrole kogu aeg paksu vere tilku.

Kitsas päikesekiir, mis poetus vanamehe põlvede vahelt läbi, langes Migueli suletud silmadele. Miguel lebas vaikselt, silmi pilgutamata, olles ebateadlikult tardunud samasse kivistunud liikumatusse nagu teda ümbritsevad laibad, ja kuulas helisid, mis kostsid väljast, ning oma raskeid südamelööke. Laipadele oli kokku lennanud palju kärbseid, nad roomasid ta kätel ja näol; kitsas, kuum kiir libises piinava aeglusega üle ta lauba. Ta oleks peaaegu suikuma jäänud. Järsku kadus valgus ja ta silmile langes vari. Ta avas silmad ja pööras kergelt

pead, järgnedes pilguga päikesekiirele, mis säras nüüd ta kõrval lebava noore naise paljastel õlgadel ning kaelal, valgustades heledaid ihukarvu, mis sädelesid kuldsetena naise kehal, ta valgel, läbipaistval nahal, mis oli nii värske ja üllatavalt elav. Naise ümber lebasid vanameeste mustaks tõmbunud laibad, ja ainult tema oli noor, kaunis, hiljuti alles armastatud. Ja Miguel tajus äkitselt sügavat härdust, ta unustas hetkeks ohu ja hirmu, laibaleha ja kärbsed, mis sumisesid hüübiva vere ümber, ta oli haaratud valust ning õrnusest selle kauni surnud naise keha vastu, ja selles valus peitus mälestust teisest, kunagi elust tulvil kehast, mida ta oli suudelnud, surudes seda oma embusse.

Kolme aasta eest tapeti ta naine võõrleegioni sõdurite poolt, kes surusid maha ülestõusu Astuurias. Ta vägistati ja lasti siis maha. Tema ise oli siis kaugel, võitles vabaduse eest. Kui võitlejad koju tagasi tulid, leidsid nad eest ainult põlenud majade varemed; isegi koerad olid tapetud. Miguelil ei jäänud midagi järele peale riiete, mis olid tal seljas, ja vana vintpüssi. Sellest ajast peale polnud ta püssist lahkunud. Ja nüüd lamas ta siin, elades piinarikkalt läbi kõike seda, mis toimus praegu, ja kõike seda, mis oli toimunud tollal, ja ühtaegu kaikus mägedes kahurimürin, lennukid undasid pea kohal, ta kuulis sõdurite samme, nende ebaselget juttu ja naeru, haistis sooja toidu lõhna, mis pani ta tühja kõhu kramplikult kokku tõmbuma.

Väsinuina, ärapiinatuina, mitte tundes enam lootust ega hirmu, jäid nad magama.

Järsku Pedro virgus, võpatades kogu kehast. Päike oli madalal. Aeg-ajalt kostis eemalt püssitule raginat. Küläs valitses hauavaikus.

Ta raputas Migueli õlast, see ärkas, nad jäid veel mõneks ajaks lamama ja kuulatasid.

„Kõik on korras,“ sosistas Miguel, ja nad ronisid laipade kuhja alt välja.

Väesalk oli eemaldunud Gijóni suunas. Kuid nad teadsid, et selle järel tuleb uusi. Rüüstatud ja põletatud küläs hõõgusid majad, heites pikki varjusid; kaluripaadidest, mis ikka veel põlesid, kerkis tahmast halli suitsu, mis laotus mere kohal.

Paat lebas rannal, seal, kuhu nad olid ta jätnud. Nad jooksid kähku külast läbi, otsides toitu. Pedro leidis kaks väikest nahkkotti veiniga ja tüki leiba sellesse takerdunud šrapnellikilluga. Nad lõpetasid ruttu oma otsingud, teades, et siit ei ole palju leida. Hiljem sattusid nad relvadeta mehele vabariiklase vormis. Ta polnud nende salgast ja nad ei tundnud teda. Ta lebas kummuli telliste virnal, nähtavasti oli tal pealuu purustatud. Nad mõtlesid, et ta on surnud, kuid ta liigutas end natuke ja hakkas oigama.

„Tal on pealuu lõhki,“ ütles Pedro. „Teda ei või siia jätta, muidu satub ta nende kätte.“

„Oota,“ lausus Miguel, ja kummardudes mehe kohale, hakkas katsuma selle pead. „Mulle näib, et tal polegi suurt viga,“ ütles ta. „Vististi on teda telliskivitükk pähe tabanud.“

„Meie ei või teda siia jätta,“ kordas Pedro.

„Muidugi mitte. Me võtame ta kaasa.“ Nad tõstsid ta üles ja kandsid paati.

Haaratuna igast küljest mere vaatepiiri mustast rõngast, näisid nad nüüd olevat lõpmata kaugel nende selja taha jäänud maailmast, mis oli mattunud verisesse kaosesse. Nende mõtte ringi piiras aerude aeglane, raske rütm.

Mees, kelle nad endaga kaasa tõid, lamas siruli paadininas; ta riided olid rebenenud ja verised. Järsku ta liigahtas. Ta silmad avanesid ja ta heitis mõistmatu pilgu üles kergeile tuulest aetavaile pilvedele, tuhmidele tähtedele pilvede vahel. Ta ootas, kuni peas vaibub valu ning hakkab töötama mõte ja ta suudab viimaks küsida, kus ta on ja mis on temaga juhtunud. Ta mäletas ainult plahvatuse mürinat, haavatute karjeid, kokkuvarisenud majade tolmu, mis oli segunenud lõhkevate mürskude kibeda suitsuga; ta mäletas, kuidas ta hullumeelsusehoos roomas telliskiviriusude vahel, tuhnis veriseis räbalais, nägi alastikistud moonutatud kehasid.

Puhus öine tuul, soe ja ühtlasi värske; paat kerkis ja vajus, libisedes aeglaselt ning sujuvalt ühelt lainelt teisele. Talle meenus mürsu äkiline vingumine pea kohal, kõrvulukustav raksak ja kuuma õhu laine, mis lõi talle näkku hetkel, mil ta pikali kukkus; seejärel varises ta pähe vasarahoobina raske pimedus, ja päike kustus. Kuid oli olnud veel midagi, ta oli

unustanud mis nimelt, nüüd aga tahtis ta meelde tuletada ja ühtlasi kartis seda teha. Ta sulges jälle silmad ja vajus palavikulisse unne.

Ja need kaks ärapiinatut ning kannatlikku sõudsid ikka veel veriste kätega. Nad ei olnud enam, nagu olid varem olnud, kaks omaette inimest, erinevate mõtete, lootuste ja kartustega, — mõlemal oli ühtemoodi kähe, katkev hääl, kuivad huuled, pesemata, habetunud põsed; mõlemal olid silmad kohutavalt auku vajunud, mõlemad kannatasid ühtemoodi, liikusid ühtemoodi, tagaetuina ühest ja samast enesesäilitamise instinktist.

Esimesena nõrkas Pedro. Miguel tõmbas veel mõned korrad aerudega ja peatus siis. Ja nagu oleksid nad ühest hoobist uimaseks põrutatud, varisesid nad ühel ajal paadipõhja ning uinusid.

Paat õõtsus lainetel, vintpüssid tegid teineteise vastu põrgates tasast kolinat, vein mulksus ja loksus nahkkottides. Siis vaibus tuul lõplikult, lained rahunesid ja hakkas tõusma udu.

Tomas, haavatu, ärkas esimesena, tundes peapööritust, nõrkust, vere rasket tuksumist meeekohtades. Ent palavik oli möödunud, ta suutis vaadata, suutis mõtelda: ta nägi kaht meest, kes olid visanud end siruli paadipõhja ning vajunud sügavasse unne; siis meenus talle ta oma naine ja ta puhkes nutma. Pisarad voolasid mööda ta nägu, ta ei pühkinud neid ära.

Paat kiikus kergelt, ümbritsetuna valgest udust nähtamatul merel, nähtamatu taeva all; ühetasaselt veeresid pikaldased lained, piimjasrohekad ja siidsiledad. Kõik uppus uttu, ruum ja aeg olid kadunud.

Siis liigutas Pedro end ja tundis silmapilkselt tuima, rüüvat valu ning väsimust, mis aheldas ta haigeid, ületöötanud lihaseid. Ta suus tundus roiskumise maiku, põletikulised laud olid tulised, kogu ihu ihkas puhkust ja näis karjuvat: „Jäta kõik, jäta ja maga!“ Ta nägi paksu valget udu ja tihket liikumatut õhku, mis ümbritses neid igast küljest, ta nägi Tomast, kes küürutas paadininas, surudes käte vahele verist pead, ja nuuksus.

„Hei, sõber,“ kähistas Pedro, „mis sa tõinad? Me oleme kõik elus, oleme kõik pääsenud, peab rõõmustama ja mitte nutma.“

Ta kõverdas pragunenud huuli julgustavaks naeratuseks. Siis raputas ta Migueli hellalt, kuid tugevasti õlast; lõpuks ärkas seegi, oigas korraks ja avas silmad.

Nad olid pääsenud, nad olid üksinda ja vabad, surm ei olnud enam nende kannul, sõjapäevad ning -ööd olid jäänud seljataha. Seal, teisel pool udulinikut, asub maa, kus nad leiavad ulualust, kus on leiba ja veini, pehmed voodid ja rahulikud ööd. Aga seniks on neil veel jäänud leiba, peaaegu kaks liitrit veini ning tükk vorsti. Nad sõid, jõid natuke veini ja hakkasid ootama, kunas haihtub udu. Miguel ja Pedro võtsid ära oma räbaldunud saapad ning sokid ja kastsid jalad jahedasse vette.

„Kui saaks suitsu . . .“ ütles Pedro.

Tomas istus paunadele najatades, vaiksena ning osavõtmatuna; ta ilme väljendas piinarikast kannatust. Ta oli habras, meeldiva näoga nooruk.

„Kust sa tuled, seltsimees?“ küsitles teda Miguel.

Nad esitasid talle sõbralikult küsimusi, püüdes hajutada ta süngeid mõtteid. Ta vastas neile vastumeelselt, otsekui oleks tal raske rääkida. Ta olevat San Martinist, ütles ta, ja möödunud ööl tulnud ta koju puhkusele, oma esimesele puhkusele rindelt. Pedro patsutas teda õlale.

„Meie teame, mis tunne sul on, sõber,“ ütles ta. „Ka meie küla põletati maatasa, mitte midagi ei jäänud alles, isegi mitte koeri — ka need tapeti.“

„Miks nad teevad seda?“ kisendas Tomas.

Tema hääl muutus järsku läbilõikavaks, ja ta hakkas äkitse kiiresti rääkima, ilma nende pärimisi ootamata. Ta on kahekümnekolme-aastane, elukutselt puusepp, ei ole kunagi tegelnud poliitikaga, ent kui algas sõda, tundis ta, et ei või koju jääda. Ta oli hiljuti abiellunud, ja algul hoidis see teda tagasi. Kuus kuud oli ta võidelnud, ilma et oleks oma noort naist näinud. Siis sai ta puhkust. Naine ei teadnudki teda oodata.

„Saad sa aru, mis siis oli, kui ta mind nägi!“ ütles ta.

Hommikul otsustas ta jalutuskäigu teha ja astuda läbi oma vanast töötoast; kui algas pommirünnak, istus ta seal sõpradega vesteldes. Ta tormas koju ja leidis maja kohal ainult varemed. Naabrid ütlesid, et naine oli läinud poodi. Ta jooksis külas ringi, otsides naist algul tänavail, hiljem purustatud

majade keskel. Kui algas tulistamine suurtükkidest ja kõik hakkasid külast lahkuma, ei pannud ta seda isegi mitte tähele ega läinud koos nendega. Ta otsis meeleheitel oma naist poerusude vahelt, siis aga lõhkes mürsk, ja kõik kadus. Nii ta ei saanudki teada, kas ta naine on elus või mitte, ja ei saagi kunagi teada.

„Ta ei olnud meie kandist,“ ütles ta. „Ta oli andaluuslanna, valgevereline.“

Ta oli kaunis, sootuks erinev mehe kodukoha naistest; tal olid heledad juuksed ning valge nahk ja ta näis mehele mingi imelise, haruldase olendina. Ta tahtis teda kirjeldada, ehk on nad naist näinud, aga kuidas suudab ta teda kirjeldada! . . .

Miguelile meenus blondi naise laip, mis oli temas nii palju kibedaid mõtteid esile kutsunud. See oli kindlasti tema. Miguel vangutas nukralt pead, teadmata, kuidas toimida.

„Kolmekümne neljandal aastal tapsid nad minu naise,“ lausus ta pikkamisi. „Ma ei näinud teda isegi surnuna.“

Tomas ei vastanud.

Miguel ja Pedro tukastasid jälle, neid äratas laevasireeni kauge, kaeblik undamine. Udu pehmendas ning summutas heli, ja oli võimatu mõista, kust ta kostab ja kui kaugel neist liigub laev. Nad haarasid püssid kätte ning ootasid, kuid undamine vaibus kauguses, ja jälle oli nende ümber vaid udu. Hiljem hakkas päike udust läbi tungima; see oli neile abiks suuna määramisel, ja nad hakkasid jälle sõudma.

Nad sõudsid kogu päeva, ilma et oleksid midagi endi ümber näinud. Öösel nad uinusid. Tomas ei maganud ja vahtis, kas ei tule nähtavale laevatulesid; ta oli selleks liiga nõrk, et teisi aerutamisel asendada. Järgmisel päeval oli nende jõud otsas ja nad muutusid väga nõrgaks. Peeaegu kogu leib oli söödud; neid vaevas janu, ja näis, et vein, mida nad säästsid ja jõid vähehaaval, janu veelgi tugevdas. Kogu päeva nad peaaegu ei rääkinud. Miguel tundis hingepiina teadmatusest, kas ta peab kõnelema Tomasele ta naisest, ent ta otsustas mitte rääkida, enne kui nad on täiesti väljaspool hädadohtu. Järgmisel ööl nägid nad auriku tulesid, kuid laev möödus liiga kaugelt.

Hommikul oli neile selge, et kui nad õhtuks ei jõua kuuvalle maale või kui neid ei päästa mõni laev, on nende hukku-

mine kindel. Nad olid väga nõrgad ja sõudsid üsna pikka-mööda. Aeg-ajalt istus Tomas Pedro asemele aerude juurde, sest Pedro oli peaaegu kaotanud teadvuse. Kõik kolm olid mehised inimesed ja ei tahtnud alla vanduda, kuid nad olid liiga kaua kannatanud ja kaotasid lootuse pääsmisele.

Keskpäeval muutus ilm kuumaks. Nad peatusid, sõid viimse leivaraasu ja jõid ära peaaegu kogu veini. Nad jäid kergelt purju ja otsekui jampsisid. Miguel hakkas kähedal häälel laulma „Internatsionaali“.

Peagi jäid kõik kolm magama — kolm elavat haisvate kalt-sude hunnikut, ainus plekk mere ning taeva tohutul puhtal avarusel.

Paati haaras hoovus, hakkas puhuma kerge tuul. Kui nad ärkasid, nägid nad Prantsusmaa kallast — silmapiiril kerkivaid madalaid rohekashalle künkaid, kollaka liiva triipu, majade valgeid laike ja väikest merre ulatuvat sadamasilda.

„Maa,“ lausus Miguel kähedalt. „Maa...“

Pedro hüüdis, et tuul ja hoovus ajavad neid otseteed randa. Nad istusid sõnatult, vaadates neid madalaid künkaid, neid maju. Nende ees oli maa, maa, kus inimesed öösiti rahulikult magavad, kus on leiba ja hingerahu, kus pimedusse tungib muusikat ning lambivalgust ja kus armunud paarid tohivad olla koos.

„Tuleb anda märku,“ ütles Miguel, tõstis püssi ja tulistas viis korda õhku. „Nad saadavad paadi meile järele,“ ütles ta ja hakkas silmitsema kord kallast, kord oma vintpüssi, seda käega hellalt silitades. „Nad võetakse meilt niikuinii ära,“ ütles ta ja viskas järsku püssi äkilise, ebamäärase tunde ajal üle parda, ja selle järel viskas ta välja ka padrunid. „Ta on teeninud mind neli aastat,“ lausus ta kurvalt. „Kahju on temast lahkuda.“

Neile sõitis vastu kaater.

„Sõidab meie järele,“ tähendas Tomas.

Kui kaater lähemale jõudis, ütles binokliga mees, kes istus kaatri vööris, pöördudes oma kaaslaste poole:

„Need on vabariiklikud võitlejad, arvatavasti Gijónist.“ Ta tõusis püsti ja hüüdis: „Tervist, seltsimehed!“ Ta tõstis rusikas käe, tervitades neid Rahvarinde kombe järgi, ja

hüüdis jälle: „Meie oleme sõbrad, sõbrad! Elagu vabariiklik Hispaania!”

„Tervist, seltsimehed!” hõigati paadist nõrga häälega vastu.

Veeala kahe paadi vahel vähenes, nad neelasid seda silmadega. Pikk mees viskas kaatrist trossi ja Tomas püüdis selle kinni; nüüd tekkis kahe paadi vahele sild, ja paadid, teinud laia kaare, suundusid ranna poole, kus neid ootasid toiduga kaetud lauad, kraanidest voolavad veejoad, tükk seepi, tubakaärid, mille riulid olid täis suitsupakke, pehmed voodid, puhtad linad, rahulik uni. Ja siiski oli nende esimene küsimus:

„Kas nad vallutasid Gijóni?”

Jah, Gijón oli vallutatud.

Nad vaatasid tuhmide, põletikuliste silmadega üksteisele otsa. Kõik mõtlesid üht ja sedasama. Oma koduprovintsis ei ole neil enam kohta. Nende Hispaania oli nüüd kaugel, poolsaare teises otsas.

„Aga Madrid?” kähistas Miguel.

„Madrid peab vastu!” hüüti talle.

Miguel vaatas oma seltsimeeste kurnatud nägudele ja vangutas aeglaselt pead.

„Me peame Port Bou'sse pääsema,” lausus ta ja hüüdis inimestele, kes olid kaatris: „Me tahaksime pääseda piirile Port Bou juures. Kas te saate meid sinna toimetada?”

Ja Tomas kordas tema järel:

„Me peame Port Bou'sse pääsema . . . ja sealt Madridi rindele! . . .”

„Või Aragoonia rindele,” tähendas Pedro.

Nad ei mõtelnud enam ei toidule ega vooditele, — nad olid jälle inimesed, kes ei alistu.

Noorukid

LOUIS ARAGON

Nad sündisid peaaegu ühel ja samal ajal: Guy ja Elisée — pärast rahu sõlmimist, kuna Marcel, vanem, oli 1918. aastal alles nelja-aastane. Nad ei olnud vennad, ja näis, et nende saatuses ei saanud üldse midagi ühist olla. Oleks naljakas olnud mõeldagi, et nende vahel võiks midagi ühist tekkida. Miski ei aidanud selleks kaasa, senikaua kui maailmas kõik kulges tavalises korras. Sellal kui Guy mängis Põhja-Prantsusmaal ilusate vahatatud laudade all oma ema avara maja võõrastetoas, kus mööbel oli katteis, kus klaveri kohal, mille jalad seisid klaasist alustel, rippus ristikuju, sel ajal Elisée, erruläinud ametniku hilinenu laps, karjatas Drôme'i departemangu põllul kitsi, kusjuures talumajast jooksis vahel välja tulivihane vanaeit, sest kitsed olid jälle rukkisse läinud. Kahe-teistkümne-aastane Marcel aga oli käed juba hapetega ära põletanud vabrikus, mis mürgitas roiskuvate nahkade lehaga kogu itaalia kvartaali, väikeses puust vabrikuhoones, mille värava alt voolasid välja erivärvilised veeojad...

Ei, miski isegi ei ennustanud nende kohtumist; neil polnud ühist keelt. Ei sel ajal ega hiljem... Senikaua kui maailmas kõik läks omasoodu edasi, senikaua kui päevad olid ühesugused, senikaua kui inimesed olid oma kohal ja kuni pöörlev mehhanism neid ettemääratud ajaks ühte ja sellesesamasse paika toimetas. Nii ilmuvad vanaaegsetest keerulistest kelladest koidikul talupoeg, keskpäeval — kaunis daam, keskööl aga — kuningas-võlur.

Nende kasv oli erinev, neil polnud seda välist sarnasust, mille tõttu isegi erineva päritoluga inimesed rahvamurrus üks-

teist ära tunnevad, tajudes üksteise vastu vaistlikku poolehoidu.

Mis on neil ühist? Elisée on kitsaste õlgadega. Tal on kõver nina... Laup on musti pulstis juukseid täis kasvanud, mis annavad talle sasisitud, lohaka, tolmuse ilme, kusjuures ta on lühikest kasvu, mis tekitab talle südamevalu. Marcel on pikk, range näoga sale brünett, ta juuste jonnakad kahlud seisavad püsti nagu trummipulgad ja ta taltsutab neid briljantiiniga. Ta kukal on alati hoolikalt puhtaks aetud. Ta on üllatavalt hästi hoolitsetud, vaatamata oma armetule ülikonnale. Ja kahekümne-aastane Guy, lühikese ülahuulega, mille alt paistavad lumivalged hambad, käharduvate tuhakarva juustega, oli, nagu taotsetakse rääkida, ilus poiss, keda spordiharrastused takistasid түsedaks minemast. Ta laskis kaks korda mööda võimaluse osa võtta sõjast õigluse eest, sest ta oli sündinud 1920. aastal ja kuulus väeteenistusse kutsumisele 1940. aastal. Oma isale, liköörihase omanikule, oli ta selle eest tänulik, et see kinkis talle mootorratta, andis talle hea hariduse ja pookis külge kristlikud ideaalid. Kõik oma vaated oli ta oma perekonnalt omandanud.

Mida võiks öelda Marceli vaadetest?

Ühel õhtul 1917. aasta lõpul tõid naabrid Versailles's sõnalt koju läbilastud peaga verise naise. Algul ei tundnud ta selles sassis mustade juustega naises ära oma ema, kes tapeti streigi ajal. Isa suri sõjavangina kuskil Königsbergi lähedal, temast jäi järele vaid koltunud ülesvõte, mille Marcel kaotas ära, kui ta kolis salamahti uude korterisse koos tädi perekonnaga. Tädi andis talle ulualust, kuigi tal endal oli kaheksa tatise ninaga põngerjat. Tema vaated... Temaga sündis ime, samuti kui ta suure kehaagagi. Uksnes jumal teab, kuidas see suutis areneda sellise pajukiga, mida ta oma näljases lapsepõlves sai. Töö päästis selle kõhna poisi inglishaigusest, tegi tema suureks ja kondiseks; tänu tööle tärkasid ta ajus mõtted, mis sagisid seal nagu rotid. Töö paiskas ta üsna noorena täiskasvanud meeste hulka. Töös arendas Marcel ise oma musklid välja. Töös kujundas ta ise oma veendumused, mis pidid ühtaegu haarama ta uusi kujutlusi maailmast. Need olid karmid vaated, karmid nagu elu ise. Ent neis oli valdaval kohal jälestus sõja

vastu, millest ikka veel ei lakatud rääkimast ja mida kasutati, et seletada kõike, isegi seletamatut: et seletada ebaõiglust, igapäevast palehigis rühmatavat tööd, kütteaine puudumist talvel; sõja vastu, mille järel inimesed nägid välja nagu koera näritud kondid; selle sõja vastu, mis jääb viimseks, kui osatakse asjast õigesti kinni hakata, et tulevastel Marcelidel oleks teistsugune lapsepõli, et neil oleks lugemiseks raamatuid, oleksid isad nagu teistelgi lastel, emad, kes elavad kuni raugaeani. Saabub päev, mil inimene lakkab inimest tapmast.

Elisée ei tundnud muret nende asjade pärast. Ta ei armastanud oma vanemaid. Ta põlgas neid sellepärast, et nad olid vaesed, et nad rahuldusid pensionile läinud inimeste kindlustatud-oleku palja näivusega, sellepärast, et nad ei osanud talle kindlustada jõudeelu, sellepärast, et nad tegid temast ainult talupoja. Ta vihkas maad, vihkas mitte lõppeda tahtvat tööd. Ta polnud kehaliselt tugev, kuidagi ei saanud oletada, et ta on maal üles kasvanud. Ta ema, üsna harimatu naine, kasvas talle külge tuhandeid eelarvamusi; ta pidas seda hilinevalt arenevat last kaua aega teistest lastest lahus; Elisée ja ta õe vahel, kes oli postiteenistuses, oli viisteist aastat vahet. Kahvatu, seltsimatu põngerjas, kes oli mässitud rättidesse ja sallidesse, oli julm loomade vastu, ajas neid taga ja peksis ilma mingi põhjuseta, kisendades: „Te-te-te,“ — muuks tööks ta ei kõlvanud. Pole mõtet küsida, missugusel viisil olid tekkinud ta vaated. Tal polnudki neid. Olid ainult unistused. Ähmased ja lõpmatud unistused. Ikka ühest ja sellest samast. Ta kasvas koos oma unistustega.

Niisiis, kui neil kolmel poisil oligi midagi ühist, siis oli see ehk teatav kalduvus unistamiseks. Unistused, mis olid niisama vähe sarnased kui nende juuksevärvus, olid fantastiline peegeldus ühest ja sellest samast maailmast, mis esines igauhele neist igas suhtes erinevalt. Kuidas võis Elisées või Marcelis tekkida see korraarmastus, mis tõi valgust Guy mõtteisse? See valgus tegi õnnelikuks ta lapsepõlve, sellest lõkendas läikivalt puhtaks nühitud mööbel isamajas. Seetõttu ta tahtiski, et kõikjal valitseks niisamasugune kord nagu ta ema juures. Oivaline kord, mis on kroonitud klaveri kohal rippuva ristikujuga, küluse ühendumine halastusega. Guy isa oli õiglane inimene, nii-

võrd kui see rikka juures võimalik on. Kui ema rääkis lapsega jumalast, siis isa vestles temaga enamasti Prantsusmaast. Prantsusmaa esines Guy kujutluses pika, sõjaka naisena, kel oli julge ja selge pilk. Midagi Jeanne d'Arc'i taolist tema ema näojoontega; ta jalge ees voolasid majesteetlikud jõed, kõrgusid katedraalid; ta oli asustatud õpetlaste, kunstiinimeste, käsitöolistega, väärivate meestega ja vagade neiudega. Isamajas ei sattunud midagi tema unistustega vastuollu, ja isegi siis, kui ta oli kuue-seitsmeteistkümne aastane ja ta kõrvu ulatus ajalehtedest ning keskusteludest teateid, mis rääkisid tema sees elava kodumaa püha kujutluse vastu, tõrjus Guy nad kergesti tagasi, — see ei olnud Prantsusmaa. Tema maailm, see, mida ta kandis eneses kui ilmutust, harmoneeris ta eluviisiga; lapselikud ja salapärased skaudimängud, mis olid nagu lasteraamatute, indiaanlasejuttude, kauboifilmide jätkuks, andsid toitu ta janunemisele rüütelliku vägiteo järele, millele ta end oma unistuses pühendas, ja kirele tuua ohvriks oma noor, puhas jõud, mis on loodud vägiteoks ja ei püüa nautimise poole.

Ta imetlemisobjektiks oli Gérard, pikakasvuline poiss, temast kaks aastat vanem, õlgkollaste juustega, näoga, mis isegi veel jõulu paiku oli pruun, hammastega, mis olid teravad nagu noorel hundil. Gérard oli ohvitseri poeg ja pidas oma kutsumuseks sõjaväeteenistust. Kunagi suvel, lõkete keskel, mis nad Vogeasil olid metsas süüdanud, sooritati Guy kallal pühendamise rituaal. Gérard asetas ta õla vastu hõõguva rauatüki, nahk hakkas säriseama, ent Guy isegi ei värahtanud. Ta ema oli sattunud raevu, sel puhul tekkis terve skandaal. Guy austas oma ema, kuid pistis salajase uhkusega käe särgi alla, katsudes oma armi.

Kui seda lugu oleks jutustatud Eliséele või Marcelile, oleks see neile näinud mõistmatu hiina kirjana. Võtkem Marcel, ta unistused. Nad on elust eraldamatud. Kui Guy võis süveneda oma unistuste harjunud rahulikku ning kainesse maastikku, siis oli Marcelil õigus aktiivselt unistada igapäevastest asjadest, mis kujutlusvõimele nii vähe ütlevad, unistada tulevikust, milles muutus ümber maailm. Need unistused tõid teda, kui ta oli vaevalt kuusteist aastat vanaks saanud, omataoliste seltsi;

nad rääkisid leivast, mida neilt tahetakse võtta, ülekohtust ja rõhumisest. Tehase tiheda kollase auru sees XIII ringkonnas¹ elas Marcel, keemiaettevõtte tööline, elas külge külje kõrval igasuguste vaeste ja iseäralikkude inimestega. Nad olid tulnud sellesse nii kaunisse ja nii kohutavasse Pariisi igast maailma otsast. Igaühel neist oli oma pikk inimlik elulugu, mille seletust ei saa leida illustreeritud raamatuid, mitte just väga kaasa-kiskuvad seiklused, vapustavad langused. Kord esimesel mail äratasid Marceli lasud. Ta jooksis tänavale ja talle avanes sissepiiratud Jeanne d'Arc'i kvartaali vaatepilt. Armetute hertsikute akendest tulistasid meeleheitele viidud inimesed öösse, mis kihises politseinikest ja sõdureist. Alatasa sähvatasid laternad, valgustades punaseid tuletõrjevoolikuid, barrikaadi, mis oli püstitatud kvartaali lähistele, ja tõid äkki ühel majakorral pimedast esile ehmunud näoga naise, kes seisis kuulist tabatud mässaja selja taga. Pärast seda sattus Marcel kasarmusse ja seal ta muidugi mõista ei saanud tunda väikese Guy maailma selle lauludega lõkete ümber ja ta vaga kujutlusega Prantsusmaast. Kui ta 1936. aasta juunipäevil² Pariisi puhkusele saabus, näis talle, nagu peaks iga silmapilk lahti paiskuma mingi uks; kogu linn oli liikvel, kuigi ei olnud mingit püha; inimesed ei ööbinud kodus, jalutasid vahetpidamata edasi-tagasi, kohalekutsutud sisekaitseväed näisid olevat hirmul, pugesis peitu. See oli suurte, lõbusate streikide aeg, kui töölised okupeerisid ettevõtteid lõõtspillide ja okariinide helide saatel, kandes plakateid ja punaseid lippe, millel olid mustade ning punaste tähtedega kirjad. Töölise jõud paralüseeris mehhanismi, mis tegi raha. „Galeries Lafayette'is“³, mis oli muudetud suureks ühiselamuks, esinesid varieteetähed müüjannade ees, väikese Marie ees, kes sai ta sõbratariks, ta naiseks.

Kas Guy oli suuteline kas või osaltki mõistma nende päevade joobumust, uima? Inimesed erinevad üksteisest nagu nende unistusedki. Kord õhtupoolikul seletas Hôpitali bulvari joogikohas itaalia emigrant, särasilmil Marcelile otsa vaadates,

¹ Uks Pariisi siselinna kahekümnest linnaosast. — *Toim.*

² 1936. a. mais ja juunis oli kogu Prantsusmaa võimsast streigiliikumisest haaratud. — *Toim.*

³ Pariisi suurimaid universaalkaubamaju. — *Toim.*

et viimaks ometi on talle osaks saanud näha Prantsusmaad, millest kunagi kõneldi Milano aguleis, 1848. aasta Prantsusmaad, Prantsusmaad, millest lauldakse salamahti kõigis verest nõretavais linnades kogu maakeral... Ta jäi kergelt purju ja hakkas laulma... marseljeesi... oma keeles...

Inimesed erinevad üksteisest nagu nende unistusedki. Ja Elisée... Ma pole midagi rääkinud Elisée unistustest. Tema unistas ainult endast. Mingi hukka maailm ja ta perekond ja kõik muu, kui aga tema saaks kas või lühikest aega hiilata, võidutseda, elada... Ta oli valmis igasugust pööret tervitama, kui aga muutuksid tema hall olelus, aastaegade vahetus, surmani äratüüdanud põllutööd. Alati üht ja sedasama laadi unistused. Ta on rikas, lugupeetav, talle kuulub võim, ta on ümbritsetud tema ees kummardavaist naistest, naistest, kes kuuluvad temale, naistest, kes on kõrgemaist kihtidest... Ülespuhutud ja armetud unistused, kaugel kaasajast, unistused, mis koosnevad üksikuist piltidest, seoseta vahelduvad kujud... hiilgavad linnad, asumaad orjadega nagu plakatil, mis kutsuvad merejalaväkke astuma... Silmanurgast kelmikalt vaatavad naised, neegritarid. Tegelikult olid naised lihtsalt osake võimunistusest, nad tõstsid enesemaksmapaneku uhkust ja olid peale selle otsekui revanšiks mängupartii eest, mille sooritamiseks tal oli puudunud julgus. Ta kartis talumatut alandust, mida tal tuleb üle elada, kui mingi plikake P-st, kuhu ta oli elusana sisse müüritud, naerab ta kõvera näo, tema nõrkuse üle, tõukab ta eemale. Pikaleveninud, üksildane, ebaterve poisi-iga. Ta pöördus kõrvale, kui märkas jäärakus, õitsvate kuslapuupõõsaste keskel omavanust noorukit neiuga.

Ta unistas ainult selleks, et end teistest vaheseinaga eraldada, et nagu joovastuses üksinda jääda. Arvatavasti oleks ta pidanud tühisteks mingisuguse Marceli muresid, mis olid tulvil karmi võitlust olemasolu eest, ja Guy väikekodanlikke muresid, sest ta nimetas oma unistust seikluseks. Halbade raamatute lugemine süvendas seda janu ebareaalsete kujutelmade järele; nad lasksid tal osa saada harukordsest võimust, mille abil ta võis õiendada arved kõigi nende P. elanikega, kes olid seni temasse nii halvustavalt suhtunud.

Oma unistustes andis ta P. mõõga ja tule laastada. Kõik,

keda Elisée tundis, surid kohutavat surma. See oli katkutaud või taifuun, millest kirjutatakse maateaduse-õpikuis, või sõda, midagi žakrii¹ taolist. Mil viisil seda kõike teostati, polnud tähtis, kuid lõppude lõpuks algas elu jälle ja ühes sellega sündis taas Elisée, puhastatuna mineviku häbist. Ta sulges silmad, et varemeid näha.

Peab teile tähendama, et P. on väike küla, kus on kolmsada elanikku. Ta asub kastanipuudega kaetud kinkude jalal. Väikesed põllud, mis asetsevad kahe salu vahel, näevad välja nagu linsed lapid siidriidel. Järsu langusega kinkude äärjoo meenutab kõrgmägesid, jäärakute kivisel põhjal voolavad vihmasel ajal ojad, kuna pruunidel liivikutel tekib valge ja kuri-seid. Suurem osa elanikke tegeleb põllumajandusega. P. orus kasvavad virsikupuud, on olemas väikesi viinamägesid, nisu. Kuid mõned eelistavad puuraiuja ametit. Need on julged inimesed, sageli välismaalased, kes on mitmesuguste juhuste tõttu siia asunud. Nad langetavad märgitud puud ja lasevad neid siis härgade abil kolinal alla orgu. See pole nende ainus sissetuleku-allikas, — nad kõik on suuremal või vähemal määral salakütid. Öösiti pauke kuuldes kargas Elisée voodist üles. Ta ei armastanud laskmist. Talle viirastus alatasa läbi une, et lastakse tema pihta.

1938. aastal, kui maa hakkas värisema hirmsaist eelaimustest ja Guy soovis salaja sõda, mis päästaks teda õigusteaduse õppimise vajadusest ning lubaks tal Gérardi eeskujul sõjaväkke astuda, kuna Marcel, kes oli kõik oma püüded alistanud kirglikule rahu religioonile, mis oli tekitatud ta omaste kannatustest, hakkas iseennast kartes kahtlema rahvaste rahuarmastuses, — selsamal ajal kujunes omaenda seiklusest haaratud Elisée ajalehes „Petit Dauphinois“ avaldatud loo haledaljaljakaks kangelaseks.

Varsti pärast lihavõtteid viis ta oma onule Grenoble'i tuhat kassada franki, mis isa oli kunagi laenuks võtnud. Rongi personal leidis ta käimlast. Ta oli nõoriga kinni mässitud nagu vorst, portfell oli ära varastatud, kuna ninasse oli talle pistetud

¹ Kirde-Prantsusmaa talupoegade ülestõus feodaalide vastu, algas mais 1358. Suruti aadli poolt alles pärast aastaid kestnud võitlusi veriselt maha. — *Toim.*

tud kloroformiga immutatud tropp; ta pobises midagi pooluimasena. Mitu päeva oli ta Grenoble'is, tagasi jõudmisel aga ka P-s paljude inimeste, omaste, sõprade, tundmatute, politsei tähelepanu keskuseks. Ta jutustas, kuidas asi oli: talle tungiti kallale, ta kaitses end, — kuid kas saab kolmele mehele vastu panna? Pealegi veel kloroform . . . Õnnetus seisis selles, et teda reetis nõör, see, kuidas ta selle oli endale ümber mässinud; hiljem saadi teada, et ta oli kloroformi hankinud Valence'ist¹ võltsitud arstireseptiga . . . See võis halvasti lõppeda. Politsei oli hämmastunud, isa nuttis. Maire'il², kes oli perekonna sõber, läks korda asja summutada. Elisée oli tulivihane, ta oleks eelistanud vanglat, kohut, ükskõik mida, ainult mitte seda põlglikku kaastundmust ja mõnitusi, millega teda P. poisid kohtumistel üle puistasid.

Oh, ta ihkas sõda kas või sellekski, et inimesed mõtleksid muust, et see sunniks unustama tema lugu!

Ei möödunud kuigi palju aega, ja ta soov täitus.

Niisiis ei olnud ei Guy ega Elisée kutseeni jõudnud. See sõda oli ainult Marceli jaoks. Näis vähemalt nii, nagu oleks ta üksnes Marceli jaoks. Tal seisis ees põrgust läbi minna. Tuleb päev, millal saab võimalikuks kirjutada nende inimeste tragöödiast, kuidas nende sõnad omastati üksteise järel kahtlaste subjektide poolt, kes vassisid rahu mõistet ja juhtisid neid salamahti ettekavatsetult kaotatud sõtta. Sõtta, mida nad ei võinud ei omaks võtta ega hüljata, — lootusetusse sõtta. Neid taheti sundida võitlema iseendaga, oma tahtepuhangute, oma rõõmude vastu. Tuleb päev . . .

Nii algas sõda Marcelile suure seesmise lahkheliga, suure meelehärmiga. Kõik astus vastu tema ideaalile, mis ühendas kõiki inimesi: faktid, kommentaarid, näivus ja tõlgendamine. Kõik, millest omavahel räägiti, kõik, millest võis kirjutada, muutis selle ideaali pilkelauaks. Marceli ja temataolisi häbitati sellepärast, et nad uskusid selle tõepärasusse, mis oli ilmne. Mis puutub Marceli, siis paisati ta imetoredasse polku,

¹ S. o. Drôme'i departemangu (kuhu autor paigutab P. küla) pealinnast. — *Toim.*

² Maire — kogukonnavanem. — *Toim.*

kui soovite — armeesse: seal ei olnud ei relvi ega mundrit — side käsivarrel, barett ja omaenda riided . . . Polku nimetati tööpolguks. Arvati, et ta hakkab Meaux', Coulommiers' poolt kaevama Maginot' liini seitsmendat kaitsevööndit. See sarnanes sunnitöö eelmänguga . . .

Eesotsas seisid ohvitserid, suurem osa neist kõneles ülbelt, võidurõõmsalt seda keelt, mida Marcel oli alati pidanud vaenlaste keeleks, ükspuha, kas seesmiste või väliste vaenlaste, — ta vihkas neid ühesuguse vihaga. Ja allohvitserid meenutasid vangivalvureid. Pariisist saabunud inimesed tutvusid kantseleis sõdurite isiklike toimikutega. Marceli tõendil seisis, nagu sadadel tuhandetel teistel prantslastelgi, „häbimärk“ — V. A. (valve all). Sääraselt märgistati armees lubamatu mõtteviisiga inimesi, keda peab iga hinna eest tunnistama sobimatuks, kompromiteerima, mässima mingisse musta afääri . . .

Niiviisi siis aetigi Marcel koos omataolistega 1939. aastal kaitsma Prantsusmaad. Niisugune oligi see Prantsusmaa, mida neile näidati. Kujutlege, mis õieti pidi selleks sündima, et Marcel ja Guy lõpuks leiaksid ühise keele, et nad võiksid rääkida oma ühisest kodumaast! Guy-taolised noorukid ei ole suuteli- sed isegi mõistma, et on olemas inimesi, sünnilt prantslasi, kellele ei tähenda midagi see taeva poole heisatav lipp, mida hoia- vad teised, kuid millele tema, Guy, ei saa ilma heldimuseta vaadata. Mida leidis siis Marcel selle lipu kaitse all peale politsei, kes piiras seda armetut Imede Ōue¹ ja neid inimesi, kes ei teadnud, millise pühaku kättesse ennast usaldada? Kuidas võis siis see sõda olla tema sõda?

See oli täielik vastand sellele, millest pärastpoole kõnele- sid ja kirjutasid inimesed Vichy'st. Need juba oma leksikonist ei loobunud! Selles olid endiselt ülekaalus uhked sõnad: au, kodumaa, truudus, andumus . . . Kuid nende lippude all soku- tati teistsugust kaupa. Neid aga, keda varem oli peetud van- gis sellepärast, et nad tõusid üles sõja vastu või nõudsid leiba, heideti nüüd vanglasse selle eest, et nad, jäädes enesele truuks, keeldusid põlvili langemast, võõramaalasi teenimast,

¹ Victor Hugo romaanis „Jumalaema kirik Pariisis“ kirjeldatud kesk- aegne Pariisi linnaosa, mis oli elukutseliste kerjuste kogunemispaigaks. — *Toim.*

alla kirjutamast vaenlase poole üleläänud kindralite ebatavalisele ja pentsikule patsifismile, selle eest, et nad hakkasid omakorda Prantsusmaast, kodumaast rääkima. Inimesed kaotasid une, kuuldes hirmsaid lugusid koonduslaagrist ja vanglastest. Seejärel algasid tapmised, mahalaskmised. Sakslaste ja prantslaste vahel valitses täielik üksmeel nende suhtes, keda peab hävitama, nende suhtes, kes hüüdsid, kes julgesid tapalavale astudes hüüda: „Elagu Prantsusmaa!“

Kuid tuleme tagasi Marceli juurde. Kinnitati, et teda ei ähvarda Saksamaale saatmine, kuna ta põgenes vanglast. Kuuldavasti toimus see Saint-Étienne'is. Kas oli teada, mis teda ähvardas, mis ta oli teinud? Unistused ei lahkunud temast, nad jäid endisteks, ja see ühendas teda hiljutise minevikuga ning igapäevase elu ohtudega.

Katastroofi haripunktil leidis üks naine, kes kiitis jumalat. Keset kohutavaid, ääretuid õnnetusi, mis olid kõigile osaks langenud, võis ta vähemalt endale öelda, et tema poeg, ta väike poisu, ta heledasilmne Guy on kõigest sellest läbi läinud ja tal ei ole tulnud tappa, sest see kristlanna ei lubanud mõtteiski jumala käsu „sa ei pea tapma“ rikkumist.

Kõik pöörati sel alandatud maal pahupidi, midagi ei jäetud kohale. Isegi taevastuhmus.

Liköörihasest mööda, mööda ilusast läikiva mööbliga majast, mööda hoolikalt haritud pargist hakkas järsku valguma kurnatud, hirmust haaratud inimmass. Sissekäigu juures korraldati põgenikele söökla. See kestis mitu päeva. Siis algas sõjaväe seletamatu taandumine . . . Guy rääkis, et see on häbi-väärne. Kuid järgmisel päeval sõitis kogu pere Charente'i, kus neil oli sugulasi. Tehasest mööda, mööda pargist, mööda maha-jäetud majast sõitsid vaenlase tankid, hallid sõdurid tornides.

Kui nad saabusid Charente'i, jäi põgenemisest vaevatud perekond kohale. Sõda lõppes. Marssali kähe hääl . . . Sugulased tähendasid, et ei ole halba ilma heata. Pealegi näis neile taevast endiselt sinisena. Inimestele on omane omistada suurt tähtsust vaid oma möödaminevaile vintsutustele. Ja kas väike külake konjakitootmisega tegelevate sugulaste mõisa lähedal ei jäänud kõigest hoolimata õnnelikuks?

Sugulased Charente'ist tegid üha sagedamini juttu maa

majanduslikust taassünnist. Võib-olla oli siin tegemist salajase sooviga saavutada põhja poolt tulnud sugulaste ärasõitu, kes peab tunnistama, teataval määral koormasid ilusat, rahulikku elamut. Arvatavasti oli neil õigus. Tehas tuli jälle avada.

Kui nad tagasi jõudsid, oli maja rüüstatud, kuna pargipuudele olid kinnitatud gooti tähtedega sildid. Algul täitis Guy isa heatahtlikult uusi käske. Leegion¹, Rahvaabi², Töölis-harta³. . . Guy kordas isa järel, et kõik hädad tekivad poliitikat. Poliitika — see on kõiges süüdi. Algul, kui marssal astus välja poliitikategelaste vastu, kuulati teda. Aga mis see siis on, mis toimub tema ümber, mida tehakse Vichy's? Poliitikat, musta poliitikat.

Nagu 1939. aastal Marcel, nii elas nüüd Guy läbi kriisi. Mil-lest see algas? Kõik on äärmiselt ebaselge. Ei ole õige arvata, nagu muutuksid inimesed igakord nägijaiks küllaldaste argu-mentide mõjutusel. Niikaua kui ta suutis, omistas Guy kõike seda, mis temale Vichy's ei meeldinud, mitte marssalile, vaid teda ümbritsejaile. Ja see, mis talle Vichy's ei meeldinud, ei olnud kaugeltki mitte kõige hullem. See oli pigem ähmane rahutustunne kui faktid. Neljakümnenda aasta segaduses uskus Guy nagu ta isagi seda hallipäist luitunud silmadega marssalit, uskus selle vanaäti kõnesid . . . Sõnad, mida marssal lausus, moodustasid nende usu aluse . . . Nii polnud see mitte ainult Guy'ga. Talle räägiti, et unistuse ja tegelikkuse vahel olevat alati vastuolu. Mis parata, teda see seletus ei rahuldanud. Ta pidas kalliks oma Prantsusmaad, selle heroilist kuju, nagu Marcel alles hiljuti oma unistust maailma vendlusest. Tema ja teda ümbritsejate vahele tekkis kuristik. Ta tundis hirmu selle ees, mida võiks mõelda ta ema. Ah, kui oleks siin olnud Gérard! Kaua aega ei olnud tema kohta teateid, siis saabus Pommernist standardne postkaart, stereotüüpsed sõnad, siin olid küsimused ülearused. Hiljem tulid Stalagi koonduslaagrist pliatsiga kirjutatud kirjad, mis niisama vähe rääkisid Gérardi

¹ Prantsuse vabatahtlike leegion, kes värbas inimesi sõjategevuseks Nõu-kogude Liidu vastu. — *Toim.*

² Vichy valitsuse organisatsioon annetuste korjamiseks. — *Toim.*

³ Pétaini poolt kehtestatud uus töövahekordade reguleerimise seadus. — *Toim.*

mõtteviisist. 1942. aasta algul teatas ta pisut selgemas kirjas koonduslaagrist põgenemise katsest, mis nähtavasti ebaõnnestus. Seejärel tekkis vaikus.

Nagu 1939. aastal Marcel, nii läbis ka Guy kahtluste põrgu. Ta oli enesekaitseks halvemini relvastatud. Ta tundis vähe elu. Sõnadel oli tema üle suurem võim. Sellised kõrgelennulised, sellised suurmeelsed sõnad... Kui isa hakkas aitama oma töölisi Saksamaale saatmise eest kõrvale hoida, tundis Guy oma südamest kivi langevat, ja ta täitus ülisuure uhkusega oma isa üle. Ta sai sellest teada suure hilinemisega, kui ta eeskirju rikkudes puged kord salaja üle demarkatsioonijoone, et omakseid näha.

See toimus aasta pärast seda, kui ta oli pääsenud lõunatsooni ja astunud Pétaini noorsoo-organisatsiooni „Compagnons“ liikmeks. Teda valdasid kahtlused. Muutus harjumuseks võtta omaks vaid osa sellest, mida talle õpetati. Oli tarvis vaikida, taluda, et ta juuresolekul räägiti mõningaid asju, mis puutusid suurde ning kohuseid pealepanevasse vandenõusse, mis, nagu ta arvas, oli hõlmanud kogu maa... Ent tema unistustes, endistes unistustes ei valetanud inimesed iialgi. Kõige raskem oli leppida valega; näis, et isegi kaitsetu olendi surmamine oleks kergem...

Mõlema tsooni vahel valitses imelik temperatuurivahe. On võimalik, et kui Guy ei oleks omakseid külastanud, ei oleks mõned asjad talle lõunatsoonis arusaadavaks muutunud. Lõunatsoonis pidasid kõik vaikust, igauks kõõritas umbusklikult oma naabrit. Alates demarkatsioonijoonest, isegi veidi siinpool, pääses mõjule täielik üksmeel. See nähtus sellest, kuidas inimesed vaatasid igasuguste reisijate täiesti ilmsele liikumisele läbipääsude poole, mis juba ammu ei olnud kellegi saladus. Põhjatsoonis... Põhjatsoonis oli teine maa. Pahameel oli kõigil inimestel veres, väljakutsuvad sõnad kõigil huultel. Koguni ema ütles Guy'le: „Oleks vaja, et bošid¹ käiksid ära teie juures nagu meil. See kuluks teile ära...“

Kuid jõudnud tagasi „Compagnons'i“ liikmete hulka, pikenatid lapsepõlve olukorda, jättis ta kõik saatuse hooleks.

Lipuheiskamise tseremoonia kutsus temas alati esile liigu-

¹ Boche — prantsuskeelne sakslaste sõimunimi. — *Toim.*

tuspisarad. Kellele oli seda vaja, et mõned kaaslased ajaksid lubamatut, pöörast juttu. Mitte vaidlusse astuda. Mitte kuulata. Harvad uudised, mis tungisid ta kõrvu sugulastelt Charente'is, rikkusid ta tuju. Lugesid nende inimeste ülespuhutud kirju, võis arvata, et su ees on Pariisi ajaleht.

Kuid palju enam kui need propagandameetodid hämmastas teda laagris valitsev seltsimehelikkuse vaim. Kui teid on palju, kui kõik on ühevanused ja asuvad täie noorusliku innuga ülesannete täitmisele, mille igapäevasuses endas juba peitub ülim nauding; kui pidevalt apelleeritakse kõige omakasupüüdmatuma poole, mida teis iganes leidub; kui vahel ajaviite mõttetus ise on väljakutse, üllameelsuse pöörane võidujooks ükspuha kelle kasuks; kui teile meenutatakse alalõpmata, et see on noorsoo suursugune katsumus, mis moodustabki ta ilu, et see olevatki uus režiim ja et teid alles hiljuti on õpetatud kirkast käsitsema, marssima poolpalja kehaga, puid langetama ja kes teab mida veel, — siis on raske endale öelda, et selles on tõde, kuid et ühtaegu . . . See oli ajajärk, mil inimene tundis imestust iseenda üle, et ta marssides laulab . . .

Kord õhtul . . . Nende laager asetses tollal Châteauroux¹ lähedal, pilliroogu täis kasvanud lookleva jõe orus. Paljude kilomeetrite ulatuses polnud ainustki ülepeäsu sellest jõest, sest ainus sillake, naljakas väike sillake, lasti õhku 1940. aasta juunis, kui vaenlane ilma vastupanu leidmata ületas Loire'i. See oli mõne sammu kaugusel demarkatsioonijoonest. Kord õhtul kuuldus pauke. Guy barakinaaber hüppas maha kahekordselt narilt, millel nad magasid, ja kummardus tema poole:

„Kas kuulsid?“

Kostis välisandarmeeria koerte haukumist; nähtavasti peeti vastaskalda soises paikkonnas jahti inimesele. Hääled küsitlesid pimedas:

„Mis on juhtunud? Võimatu on magada! . . .“

Seejärel jäid kõik vait; kauguses haukusid koerad, ja Guy kuulatas veel kaua ümbritsevat pimedust.

Hommikul, kui nad võõni paljastatult, rohelistes lühikeses pükstes, kõrva peale nihutatud barettides, lauldes vana-

¹ Indre'i departemangu pealinn Kesk-Prantsusmaal, tolleaegse Pétaini-Prantsusmaa põhjapiiril. — *Toim.*

aegseid prantsuse laule, marssisid metsa poole, kus nad asusid langi raiumisele, tulid neile vastu helepruunis vormis sandarmid, kes talutasid mingit kättpidi kinniseotud subjekti. See oli väsimusest vaevalt jalul püsiv noormees, kelle vaba käsi oli kinni mässitud, kusjuures läbi mähise immitses verd. Guy kaaslased silmitsesid teda vaikides. Kui nad kohakuti jõudsid, tundis Guy ära Gérardi ja hüüdis: „Gérard!“ See oli Gérard, haavatud, kahvatu, nõrkev . . . Tema juurde ei lubatud minna. Sandarmid keeldusid seletusi andmast. Gérardi näole ilmus mingi kerge naeratusevari. Näis, nagu poleks ta Guy'd ära tundnud. Muide, lähedalt oli sarnasus väiksem: Gérardil puudus midagi tabamatut, ilma milleta ei saanud kindlasti öelda, kas see oli tõesti Gérard. Ja ometi oli see Gérard. Vististi pidasid öösel tema nagu vesilinnu peale jahti bošid, ja nüüd viivad teda minema sandarmid, prantsuse sandarmid . . . Jooksik, jah, jooksik . . . Nepid liuglesid kriisates leetseljakute kohal.

Guy ei juhtunud iialgi enam Gérardi nägema. Vahel tundus talle, et kõik oli kujutlusvõime kohutav mäng: kas oli see tõesti Gérard? Ta pistis käe särgi alla ja katsus vana põletushaava armi, otsekui tahtes veenduda olemasoleva reaalsuses, selles, et elu kestab . . . Kas oli see ikka tõesti Gérard?

P-s valitses täielik vaikus. Juunis 1940, kui teatati, et sakslased tulevad, jooksis Elisée kalmistule. Teel liikus roodu jagu heades mundrites värskeid inimesi, kes nii vähe sarnanesid nende ees liikunud sõjapõgenikega. Umberolijad värisesid. Elisée kehtas õlgu. Küll on idioodid . . . Ta tahtis, et sakslased oleksid P-sse jäänud. Kuid need läksid ainult külakesest läbi, minnes Valence'i, armee peajõud liikusid all suurt teed mööda. Seiklus ei saa ka seekord teoks.

See on ju P., isegi sakslased ei taha temasse garnisoni paigutada. Elisée oli sakslastele selle eest tänulik, et nad hirmutasid ta koduküla inimesi. See oli tema revanš. Ta püüdis lennult kinni sigarette, mida sõdurid talle loopisid. Pärast seda võis arvata, et olukord muutub. Võta näpust! . . . P. on Prantsusmaa kõige mahajäetum kolgas. Seal ei juhtunud midagi. Sõna tõsisel mõttes mitte midagi. Kõik jäi endiseks. Mõtelge, kui palju tüli oli uue maire'i määramisega. Omavahel öeldud, uus ei osutunud sugugi paremaks. Inimesed vaikisid, kuid see

ei tähendanud sugugi, et nad millelegi ei mõelnud. Vichy ilusaid kuulutusi kleebiti pidevalt seintele kas tagaküljega lugeja poole või nii kõrgele, et neid ei olnud näha.

Ah, kui Elisée oleks suutnud! . . . Ta oli ärevil uutest ideedest, neelas ajalehti, kuulas raadiot, mida isa, see ajast ja arust läinud vanamees, alatasa vihaselt välja lülitas . . . Kuski mujal oleks võimalik olnud astuda mõnesse neist uutest organisatsioonidest, kus noor inimene võib kiiresti edasi jõuda. Kuid P-s mõnitasid inimesed teda. Siis hakkas ta ähvardama. Nad naersid . . . Aga ikkagi, ikkagi . . . kui sandarmeeria sai salakaebuse, mis süüdistas trahteripidajat spekulereimises, siis oli see sandarmitele väga ebameeldiv. Siiski olid nad sunnitud koostama protokollu inimesele, kes neid veiniga kostitas.

See kõik viis niikaugemale, et Elisée üksindus P-s veelgi süvenes. Ta suhtus põlglikult oma eakaaslastesse, hoides end tüdrukuist eemale. Olles alaliselt puretud oma unistustest, kiskus ta end neist lahti ainult selleks, et visata inimestele väljakutsuvaid fraase, ajalehtedest väljaõngitsetud tõdesid, millega ta äratas enda vastu üldist viha.

Tuli ette, kui ta kõndis kinkude vahel, et karjused loopisid teda kividega ja ässitasid ta peale koeri.

Ainult puurajajate hulgas salliti teda kuidagi veel. Paljud neist olid põgenikud Lotringist. Need endasse suletud, vaikivad inimesed olid talle meeltemööda. Ta vaatas, kuidas nad töötavad. Vaadata, kuidas töötavad teised, oli ta armsaim ajaviide. Ta kujutles end nende tugevate noorte meeste ülemusena, meeste, kes viimase võimaluseni jõudu pingutades langetasid puid. See oli ta enesearmastusele meelitatav. Peale selle kõnelesid nad omavahel keelt, mis meenutas saksa keelt. Metsalange-tajate hulgas oli kaks või kolm itaallast; ka neil oli okupatsioonivõimudega midagi ühist, kuigi nad tegelikult olid emigrandid, kes olid teeninud Prantsuse sõjaväes, nagu Martini, koomiline punasejuukseline poiss, kelle kaela ümber oli rohekaskollase teki tükk, mis täitis tal salli aset.

Elisée oleks pidanud aitama omastel porgandeid võtta, taluõues rohtu kitkuda, aiapeenardel mulda kohendada. Ta hiilis kõigest sellest kõrvale, joostes mägedesse. Isa oli liiga vana selleks, et teda läbi kolkida, ja õe üle ta naeris. Nende hooaja-

töödega tegelemine ei sobinud kokku ta väarikusega. Peetagu peale teda logardiks. Peaasi, et nad ei kisuks teda unistustest eemale. Muide, kui liiga silmanähtav laiskus hakkas talle piinlikuks muutuma, rahuldus ta vaelega. Algul seletas ta, et oli kord ühele, kord teisele abiks olnud, kuid hiljem, kui ta tabati valelt, vihjas ta esmakordselt mingitele salajastele asjadele. Seda tõepäraseks peetud seletust hakkas ta kasutama pidevalt. Nii algas perekondliku legendi kujunemine.

Elisée tahtis sisendada hirmu. Sakslastes meeldis talle see, et nad oskavad inimesi sundida neid kartma. Kui jutustati, millega nad hakkama saavad, lõid inimesed hirmunult käsi kokku, Elisée aga kiitis oma südames sakslaste teod heaks. Ta tundis naudingut juttude üle julmusest. Neist julmusest ei piisa kunagi sellele idiootsele rahvale. Peaasi on saada tähtsaks meheks. Aeg-ajalt sooritas ta väikesi salapäraseid retki linna, Valence'i, võimalikult kaugemale, kust tuli rahuldatud ilmel tagasi. Kõigist tema pingutustest hoolimata ei pööratud sellele mingit tähelepanu, niisama vähe kui seletustele, et ta töötab luures. Kõik tundsid ta väljamõeldiste-kirge, see oli tema maania, nagu igasuguste märkide enda külge riputamine. Te võite selliseid asju turult osta . . . Ta isegi ei taipa midagi neist märkidest, mida ta rinda riputab. Ja kirjad, mis ta posti kaudu saab! Kas panite tähele, millise ilmega ta neid taskust välja tõmbab? Templi järgi otsustades on nad Valence'ist. Ta topib neid teile nina alla. Nad tulevad ikka ainult Valence'ist. Ta kinnitab, et tal olevat suuri sidemeid, ta ümbritseb end salapärasusega. Kas tahate teada, mis sidemed tal on? Asi on selge, ta õde, postiametnik, rääkis mulle: ta kirjutab lihtsalt kirju iseendale, seejärel sõidab ta Valence'i ja viskab nad postkasti.

Niiviisi lahenebki nende väikeste retkede mõistatus!

Marcel põgenes teistkordselt. Seekord prantsuse vanglast. Hirmsast vanglast. Saint-Étienne'is. Pärast kuut kuud nälga, haisvat kongi, pimedust ja õudusi. See oli just tolsamal hetkel, mil bošid, kes ei rahuldunud enam Prantsusmaa küljest ärakistud tükiga, ihaldasid saada kogu maad. Unistamisele kalduvad noormehed, nii erisugused kui nende unistused olidki, lakkasid tol ajal täiesti unistust elust lahutamast. Nende unistuste objekt oli elus endas, lahustunud selles, ja juba ainult selle asjaolu

tõttu ei erinenud Guy enam kuigi palju Marcelist. Ta leidis oma unistusi ainult argielu piasjus, ta mõistis, et suurt võib saavutada vaid väikese kaudu, teostades märkamatuid igapäevaseid üritusi. Kõik muutus ta silmis seikluseks. On vaja mehisust, et elada. Skaudid ja töölised hakkasid üksteisega sarnanema. Muidugi mõista ei kõnelnud nad täpselt sedasama keelt. Kuid peaasjas saavutati vastastikune arusaamine. On võimalik, et see ei tähendanud neile täpselt sedasama, kuid seda tuleb ette igas keskustelus. Tähtis on see, et nad, olgugi kohmetult, tarvitasid võrdsel hulgal ühesuguseid sõnu.

Kui kõik või peaaegu kõik püüavad tarvitada sõnu nende tõelises tähenduses, saabub rahva elus suur hetk. Ja traagiline hetk saabub rahva elus siis, kui need, kes on lakanud seda tegemast, hakkavad uuesti sõnadega mängima.

Tol ajal puudus huvi mängude vastu.

Lõpuks kohtusid Marcel ja Guy. Oo, see oli tähtsusetu sündmus! Marcelil ei olnud muud teed peale tee „makiisse“¹. Guy mõtles ehk veel, et jätkub skautide suur mäng. Tal oli muide võimalus tegutseda muul viisil: isa tegi talle ettepaneku. Kuid ta tegi oma tahtmise järgi. Niisiis sattusidki nad kahekesi sellesse tühja, pooleldi lagunenu katusega tallu kuskil Bourdeau rajoonis, viljatuis järskudest mägedest ümbritsetud orgudes, karmi maastiku keskel kerkivate tornivaremetega, mis säilitavad jälgi usulistest kirgedest, millede pärast inimesed kahesaja aasta eest üksteist hävitasid.²

„Kahesaja aasta eest,“ tähendas Marcel, „see polegi nii ammu.“

Guy ei väitnud midagi vastu. Ta ei olnud protestant, kuid mõtles, et alles nelja aasta eest oli Marcel arvatavasti kirglik antiklerikaal. Guy oskas tuule käes lõket teha ja tundis veel kolme-nelja samalaadset skaudivigurit. Marcel aga oskas teha kõik. Ta oli meister igal alal. Ta oskas laudu, pinke kokku lüüa, ahje parandada, elektrijuhtmeid üles seada...

¹ Mâquis (prantsuse k.) — nõmm. Aastail 1940—1944 partisanide asukohad Prantsusmaal. — *Toim.*

² Autor vihjab protestantidest talupoegade („kamisardide“ = „särgimeeste“) ülestõusule Sevenni mägedes a. 1702—1710, mis suruti Louis XIV väejuhtide poolt veriselt maha. — *Toim.*

Ometi oli üks asi, mida ta ei tahtnud teha. Ta ei nõustunud tapma lehma või vasikat, ei tahtnud isegi küülikule lõppu peale teha. Ka Guy ei teadnud, kuidas selle kallale asuda. Õnneks leidis nende hulgas maapoisse, kellele see oli tavali- seks toiminguks, mis ei tekitanud vastikustunnet. Kui elatakse külas, tuleb kuidagi raskustest üle saada ja kõik ise teha. Mis on vaja teha, tuleb teha...

Kui nad esmakordselt rööpaid puruks lasksid, näis see neile õudsenä. Eriti Guy'le. Lõhkuda... Marcel vaatas sellele lihtsamalt.

„Seda, mida me praegu rikume, saab hiljem taastada.“

Jah. Kuid Guy'l oli kõigi nende hävitatavate esemete, sil- dade ja võlvide taasloomine ümbritsetud saladusega, ta ei olnud kindel, et võtab kunagi osa nende taastamisest.

„Noh, vaata,“ lausus Marcel, „nii peab tooli¹ panema...“

Tool on pehme aine, mis oma välimuselt meenutab kolla- kat, peaaegu valget vaha. Eelmisel ööl olid parašütistid seda üsna tõhusal hulgal kohale toimetanud. Automaatidega oli asi palju halvem, — nende rühmas oli kaheksa meest, arvestamata kolme kohalikku.

Bourdeau asub Drôme'i departemangus P-st hulga lõuna pool. Kogu ümbruses oli samasuguseid väikesi rühmi laiali pillatud. Paljud uskusid inglaste sõna, nende raadiot, olid haaranud relvad, arvates, et viie-kuue nädala pärast on kõik möö- das. Neile näis talv karmim kui teistele. Kõige enam aga demoraliseeris see, et üksikute rühmade tegevus ei olnud kül- laldaselt kooskõlastatud; oli suurel hulgal mitmesuguseid orga- nisatsioone, palju väikesi juhte, kes püüdsid kindlustada oma iseseisvust, käis võitlus relvade pärast, oli vaenlase poolele ülemineku juhtumeid.

Kuid neil, kes nagu Marcel ja Guy olid kohale jäänud tea- des, mille eest nad võitlevad, ei olnud kunagi kahtlust selles, et see vabatahtlik endaohverdus kujuneb pikaajaliseks. Nad jõudsid teineteist tundma õppida. Nad jõudsid juttu ajada. Nad õppisid teineteist austama. Guy pani Marceli vanglaelust jutus- tama. Kuid teda hämmeldas see, et kaasvestleja räägib poliiti-

¹ Tool — lõhkeaine. — Toim.

kast. „Milleks siia poliitikat segada?“ küsis ta. Vastuseks kehitas Marcel vaid kannatamatult õlgu. Nad ei kasutanud täpselt ühesugust sõnaraamatut.

See-eest ei kartnud Elisée poliitikat üldse. Ta oleks meeldi tegelnud poliitikaga vabariigi või Preisi kuninga¹ kasuks, — ükspuha millise poliitikaga, kui talle ainult lubatakse kõnelda, kui talle ainult aplodeeritaks . . . Kuid P-s, kas maksis P-s, selles neetud P-s, üldse midagi ette võtta?!

Ja sellest hoolimata ei oleks võidud öelda, et seal pole midagi muutunud. Viimasel ajal toimus seal mingisuguseid kahtlasi koosolekuid. Ilmus väljast sissesõitnud inimesi. Tundmatuid nägusid. Mingisugused välismaalased, kõneldi juutidest, olevat asunud kalmistu kohal olevasse majja. Kohalikust noorsoost kadus nii üks kui teine. Elisée seletas kord, ta ei saavat aru, mispärast nii kardetakse Saksamaale saatmist. Seal peaks ikkagi lõbusam olema kui P-s, ja selle eest sai ta tugeva kõrvalopsu itaallasest puuraiujalt, kes kandis tekitükist tehtud salli. Mida ta õieti ootab, see Elisée, miks ei sõida ta ise Saksamaale, kui see talle nii meeltemööda on? Muidugi, muidugi, aga kogu häda seisab selles, et ta ei taha ei inglaste ega sakslaste kasuks hommikul vara üles tõusta, ebamugavuste all kannatada, tööd teha.

Naabruses, isa Rapini suures tühjas majas S-i viival teel, lõi oma laagri üles „makii“. Torni all asuva maja üks külg oli väikese, mahajäetud tee poole. See oli ilus, tore „makii“. Sugugi mitte see mis Guy ja Marcelli väike „makii“. Peaaegu legaalne „makii“. Räägiti, see olevat marssali noorsoo-organisatsioon, ja seejuures pilgutati üksteisele silma. Ülemused käisid farmides toiduainete järel ja maksid kõige eest head hinda. Nende seas oli kunstnik, kes kattis söögitoa seinamaalingutega. Neil oli koguni liikuv gaasiköök. See „makii“ ei olnud veel tegevust alustanud. Neil oli kõike. Isegi relvi, mida nad ei olnud veel käiku lasknud . . . Nii viisi möödus kolm või neli kuud. P. noormehed muust ei rääkinud kui „makiist“. Räägiti, et „makiil“ olevat kaasosalisi isegi prefektuuris. Näidati üks-

¹ Autor tarvitab tuntud prantsuse kõnekäändu, mis pärineb XVIII sajandist: „töötada Preisi kuninga kasuks“ tähendab töötada ilmaaegu või tühise tasu eest. — *Toim.*

teisele pikakoivalist prillidega ja paljaste põlvedega poissi, see oli Kaubanduspalati presidendi poeg. Torni suunas, mis kerkis „makii“ kohal, kihutas mööda autosid. Neis istusid mehed, kes meenutasid erariietesse ümberriietunud ohvitsere. Elisée uitas korduvalt „makii“ läheduses ringi. Eks ole ta ju ameti poolest kohustatud kõigest teadma, mis sünnib, sest ta töötab luures . . .

„Pea suu!“ ütles õde. „Pea hakkab pööritama sind kuuldes . . .“

Olgu, kehitagu ta pealegi õlgu. Eks me veel näe, eks me näe!

Kord hommikul kuuldus P-s veoautode mürinat, inimesed hakkasid jooksmas edasi-tagasi. Bošid . . . Nad küsisid S. poole viivat teed. Peab hoiatama „makijid“. Elisée vaatas möödasõitvat autokolonni. Ees sõitis must auto, milles istus kaks prantslast. Selle järel — iseliikuv suurtükk ja veoautod sõduritega. Neid oli paarsada meest laskevalmis automaatidega. See on juba jõud. Küllap kohalikud kehklejad löid neid nähes verest ära. Nad ei julge enam pilgata naiste ees, kes on end hirmuga varjanud luukide taha: näe, kuhu need ninakad nüüd on peitu pugunud.

Partisanidel õnnestus põgeneda, nad kaotasid osa relvi, radiojaama, aga ikkagi . . . Bošid pidasid isa Rapini maja tund aega tule all, ilma et oleksid talle lähenenud. Kui nad olid selle purustanud ja kõik põlema süüdanud, mis oli järele jäänud, avastasid nad, et maja oli tühi. Igaks juhuks tapsid nad vana-mehe, kes jälgis puu taga seistes kolmesaja meetri kauguselt kõike seda, mis toimus.

P. oli terroriseeritud, kuid mitte sedavõrd, et takistada üht Rapini poega Eliséed ettevaatamatu väljenduse eest ärapraetud piltide kohta õigesse paika asetamast ja talle kõrvakiilu andmast. Elisée ei vea: hiljuti kolkis teda Martini, nüüd . . . see luiskaja ei tea, mida ta lobiseb. Aga ikkagi, kui teil põles maja maha, ei ole mingit soovi tattninalt õpetusi kuulda. Igaüks saab teenete kohaselt. Kas pole te kuulnud, kuidas ta ütles: „Igaüks saab oma teenete kohaselt“?

Marceli ja Guy rühm oli korduvalt sunnitud oma varjupaika muutma: kord märgati lähikonnas politseinikku, kord saabus Valence'ist teateid . . . Raske oli igakord leida sobivat kohta kergesti kaitstavate väljapääsudega, mis ei osutuks lõk-

suks ja kuhu ei puhuks liiga kõvasti tuult sisse. Tulid külmad. Vahel sadas lund.

Marcel oli Guy'le otsekui raamat, mis jutustab võõrast maast. Ükskord ütles Guy talle seda, pärast toda ebaõnnestunud rünnakut, kui sandarmid neid tulistasid ja väikese Bernardi surmasid.

„Aga meie oleme ju ka Prantsusmaa,“ vastas Marcel.

Tuli nõustuda, et Prantsusmaa — see ei ole mitte ainult katedraalid ja avarad majad vahatatud mööblika. Prantsusmaa on ühtlasi armetu viletsuse maa, kus dekoratsiooniks on kae- vandused ja hütid, suitsunud barakid, just nendesamade inimeste kodumaa, keda Guy oli juhtunud nägema vaid kaugelt ja kelle sõnastik läheb tema omast kahtlemata mõningal mää- ral lahku. Ent neil oli omamoodi üllameelsuse-tunnet. Kui võtta näiteks Bernard: mis sundis teda „makiisse“ minema? Ta oli väike, väsimatult rühmav mehike, kes virgus enne kõiki teisi ja asus töö kallale, ehkki keegi seda temalt ei nõudnud. Või- matu oli uskuda, et mees oli varem arveametnik olnud. Arve- ametniku kohta olid tal liiga tugevad käed. Neil tekkis arve- ametnikust väär ettekujutus, kui nad viisid teda veoautoga minema, öösel, nagu viidi tol hommikul Gérard, soode keskel, neppide kriiskamise saatel . . .

Bernard asendati, neid oli ikkagi üksteist meest. Nad veet- sid uneta öid, taandumata hädaohu eest. Kord sõitis nende juurde keegi mees. Tal olid volitused keskusest. Ta kõneles nendega väga tähtsaist asjust.

Neile pandi peale eriline ülesanne. Algul keeldusid nad kangekaelselt. Siis kohalesõitnu, suur punase näoga mees, halli ja tugeva kuklaga, tumedas särgis, mille kaelus näis teda läm- matavat, selgitas neile olukorda. Keegi peab ikkagi seda tegema. Mis saab siis, kui kõik hakkavad peenutsema? . . . Käesoleval juhul on pandud mängu üldine julgeolek. Meie ei võta midagi ette ilma äärmise vajaduseta, toetume ainuüksi täpseile andmeile. Teie rühm on tegevuses ära proovitud. Me asume seisukohal, et teile võib kindel olla. Kõne all on Prant- susmaa huvid.

Nad nõustusid ja mees sõitis minema. Kas oli muide üldse võimalik mitte nõustuda? Guy sai sellest aru, kuid ei suutnud

magama jääda. Öösel tõusis ta üles, oli külm, tuli oli ahjus kustumas. End tekkidesse mähkinud kaaslased hingasid ühtlaselt. Ta nägi vahipostil seisvat Marceli, kes vaatas talle otsa.

„Ka sina mõtled sellele,“ sosistas ta.

„Jah,“ vastas Marcel, „kuid teistmoodi kui sina . . .“

Kui itaallase Martini järele sõitis autoga kohale kuus bošši, lipsas ta neil nina alt minema, sest nad ei tundnud teda näo järgi. Ta oli parajasti P-s pagari juures ja lahkus sealt, keerates käigu peal suitsu. Sellest ajast peale kui Mussolini oli muutunud Hitleri tallalakkujaks, — nähtavasti oli see lepingusse sisse võetud, — ilmusid ajalehes itallastele määratud üleskutsed, neile pandi ette ilmuda Valence'i, astuda sõjaväeteenistusse. Itaallane jäi rahulikult oma kohale, jätkates puude langetamist.

Katsutagu ainult teda tabada, kui ta on juba mägedesse peitu läinud. Saabus oiuline kevad. Arvatavasti oli ta nii kurnis tänu rikkalikule väetisele, mida see sõda oli andnud. Ja metsamees kaduski raielankide ja mägedelt allalastavate veest sätendavate puude vahele, mille läikivail mustadel okstel olid mandlivärvilised pungad . . .

Pärast seda kui ohvitser oli nelja inimest küsitlenud, läks ta kogukonnavalitsusse. Tal oli teada, et see Giuseppe Martini sündis . . . jah, 1908. aastal Poggibonsi's. Tal on püss ja ta hooples tunnistajate juuresolekul, et on abistanud desertööri . . . Hankis sellele kantud sinise kuue, mis kuulus . . . Nii nad sõitsidki tühjalt minema.

Mida pidi see tähendama? Kolm-neli päeva hiljem peatus võõrastemaja ees uhke must auto tähega „N“¹. Autos olid autojuht ja kaks eraisikut. Nad küsisid, kustkaudu neil tuleks sõita. Neil olevat tarvis kohata Eliséed. Nähes, et inimesed ei julge vastata, tõmbas üks neist välja revolvri ja ütles:

„Gestapo . . .“

Eliséed ei olnud kodus; ta õde hakkas juustu tegema, — ta kallas parajasti kitsepiimakoort potist välja vormidesse, kui need isandad tuppa astusid. Ta ehmatas. Nad pöördusid tema poole:

¹ Selle tähega olid märgitud Gestapo autod. — *Toim.*

„See on teie vend, eks ju? Ta tahtis meid näha...“

Fritsude kohta rääkisid nad liiga hästi prantsuse keelt. Hiljem, kui õde jutustas sellest, mis oli juhtunud, rõhutas ta seda eriti. Just sel hetkel tuli Elisée.

Nad vaatasid, kuidas ta sisse astus, väike, mustjas, kitsaste õlgadega, sassis juustega, nahkkuues. Oli näha, et nad olid teda kujutlenud teistsugusena, mitte nii kõhetuna.

„Kas tulite minu juurde, mu härrad?“

„Me saime teie kirja. Me tahaksime teiega kõnelda...“

Elisée lõi näost särama. Viimaks ometi, viimaks ometi võetakse teda tõsiselt! Kolm inimest on tema pärast autoga kohale sõitnud. Seiklus, siin ta on, seiklus!...

„Ega teie ei keeldu meiega kaasa tulemast?“

Koorevorm kukkus maha. Küll on kole! Ta ei mõtelnudki abistada õde, olles täielikult haaratud oma triumfist. Õde palus vabandust ja sosistas talle:

„Sa oled siis tõesti neile kirjutanud?“

Ta ei austanud õde üldse vastusega. Millise valmisolekuga läks ta nendega kaasa! Ja pilk, mille ta heitis jahmunud õele... sellele ogarale!

Looduses valitses päikesest ja läbipaistvaist varjudest tulvil värelev kevad. Sellisel aastaajal on mõnus kinkudel kihutada, paterdada põldudel, kus tärkab esimene rohi. See oli laulude ja kohtumiste aastaaeg, see oli lindude aastaaeg, kes hakkasid ehitama pesi puude alles paljastel raagudel.

Istudes autos kahe tulnuka vahel, andis Elisée endale vaba voli; ta vatras, vatras lakkamatult Ta rääkis oma seisundist P-s. Rumalad inimesed ei karda teda ja seepärast ei ole tal raske kõike välja nuhkida. Uks varustab väejooksikuid toiduainetega, teine annab enda juures peavarju parašütistidele, kolmas — kommunistidele.

„Kas tunnete isa Rapini, sedasama, kes üüris oma maja „makiile“? Tema poeg peab endiselt nendega sidet, ja ta valetas, kui rääkis, et ei teadnud, kellele ta oma maja üüris... Ja seal, kalmistu lähedal, elasid juudid... Kohalik noorsugu astub „makiiga“ ühendusse sadulsepa kaudu. Ei, mitte selle „makiiga“, mille te põletasite maatasa. See oli rikkaste „makii“, need „makiid“ aga on puudulikult relvastatud inimeste salgad,

kellega ei oleks raske toime tulla . . . neil siin on progressiivsed vaated. Nad on antimilitaristid, kas mõistate . . ."

Elisée hüvitas end vaikimise-, põlguse-, üksinduse-aastate eest. Muidugi oleks ta võinud miilitsasse astuda, aga parem on tegelda issanda-jumalaga kui ta pühakutega, eks ole? Ta tunneb hästi seda lollpead Martinit, puuraiujat. Teda ei ole raske leida. Ta on valmis kihla vedama, et Martini varjab end V-s, loomakaupleja Chevali juures, kellega ta suuresti sõbrustab. Ei oleks vaja olnud nii avalikult ta järele tulla.

"Ma kirjutasin sellest esimeses kirjas. Kas saite kätte teise? Senini ei julgenud ma oma aadressi teatavaks teha. Aga kui ma nägin, et tuldi Martini järele . . . arvasin ma, et parem oleks kõnelda isiklikult. Teie ei lasknud end kaua oodata . . . Teises kirjas . . ."

"Kas selles?" küsis üks tulnukaist, brünett.

Elisée tundis ära oma kirja.

"Jah, see on teine. Ma tegin veel ühe valmis, siin. Oodake, oodake . . ."

Ta hakkas taskuis tuhnima, kuid ei leidnud kirja. Siis selgus, et ta oli selle pannud rahataskusse, milles kandis kaasas, nii veider kui see ongi, leeripäeval saadud õlitrukkipilti . . .

Blond mees võttis kirja ja haaras kogemata kaasa ka õlitrukkipildi. Ta luges mehaaniliselt läbi kuldraamis seepiajoonise all oleva lause pühakirjast: „Laske lapsukesed minu juurde tulla ja ärge keelake neid mitte.“

Ta tõttas omanikule seda reliikviat tagasi andma, jättes endale kirja pealkirjaga: „Valence, Komandantuurile.“ Pole kahtlust. Seesama käekiri, seesama pealkiri, seesama aadress mis neile üleantud kirjalgi.

"Teie näete, et ma annan teile nimekirja, kuhu on märgitud kõik teised . . . Oo, nad ei löö risti ette! Kui te ainult kuulek-site, mis nad omavahel räägivad . . ."

Nad ületasid tõusu, mille järel kitsamaks muutuv tee läheb kuristikku äärt mööda. Just selles kohas toimetasid partisanid korduvalt transpordivahendite „rekvireerimist“. Siit viib tee allapoole, laskudes orgu loendamatute käänakutena.

Niiske õhk on täidetud esimeste lehtede aroomist . . .

Brünett asetas käe autojuhi õlale. Auto peatus.

„Siin on meil mugav juttu ajada . . .“

Elisée pani vastu, nad tõukasid ta välja. Ta tundis hästi seda paika, kus tee kulgeb madala kuristikku kohal, mille akaatsiatega kaetud järsud nõlvad pärastpoole, kui nad õitsele puhkevad, küllastavad selle esialgu veel palja maakoha hurmava lõhnaga.

„Milles asi seisab? Lubage, mu härrad!“

Nad tõmbasid välja revolvriv. Elisée lämbus omaenda häälest. Ta ei saanud millestki aru. Möödus mitu sekundit, enne kui teda haaras surmahirm. Ta tõmbus roheliseks, teda polnud sugugi enam nii meeldiv vaadata. Nad tõukasid teda järsaku poole. Nad ei andnud talle mingeid seletusi. See oleks täiesti ülearune olnud. Elisée ninasõõrmed paisusid, otsekui püüaks ta asjatult sisse hingata akaatsiate aroomi; blond mees märkas ta nina all higipiiska. Ja äkki põimusid Elisée unistused tegelikkusega, hirmusisendava tegelikkusega. Siin ta ongi, seiklus!

Nad tulistasid ühel ajal ja nende kuulid ristusid. Kui reetur langes, vaatasid nad teineteisele otsa. Iseäranis tugevasti kahvatas blond mees.

„Pole midagi parata, mida on vaja, seda on vaja. Aita mind.“

Guy asus Marcelile appi. Uks haaras keha jalust, teine õlgadest. Nad viskasid surnu kuristikku. Keha tegi õhus uperpalli, ses paitavas õhus, mis hiljem imbub läbi akaatsiate lõhnast, ja lendas alla. Kuristikku põhjas, kivide vahel, oli rohul näha vaid tume laik.

Marcel urgitses jalaga lahti mulda ja kattis kinni väikese vereloigu. Mõned tilgad ripnesid värskel rohelusel.

„Noh, kas lõpetasite?“ hüüdis autojuht.

Nad läksid auto poole. Istmel lebas kiri, mille keegi postiametnik oli kinni pidanud ja vastupanuorganisatsioonile üle andnud. Nad võtsid istet ja sõitsid mõnda aega vaikides.

Marcel vaatas sõbraliku muigega Guy niiskele laubale. Ta puudutas seltsimehe kätt.

„Noh,“ lausus ta tasasel häälel, et autojuht ei kuuleks, „miski pole muutunud, vanal Egas me alati tapma ei hakka . . .“

Mai 1944.

Ülesande täitmisel

GEORGES COGNIOT

Joovastavalt ja värskendavalt lõhnab Vogeeside rohumail niidetud hein.

Lamades liikumatult metsaserval, visanud end kraavipõhja siruli ja peitnud pea sõnajalapuhma taha, hingas Lambert täie rinnaga kodupaiga oivalisi lõhnu, ilma et oleks silmist lasknud seda kohta, kus Saint-Maurice'i viimaste majade taga algas vasakule käänduv tee. Taamal, oru põhjas, säras ketrustehaste hoonete vahel kitsa lindina voolav Mosel. Valgeis tanudes heinariisujad naised olid juba lahkunud heinamaalt, mis laius kõrgete mändide varjuga kaetud mäenõlval. All asuvais majades söödi õhtust; kuskil suletud ukse taga haukus katkendlikult unustusse jäänud koer, nõudes oma osa. Miski muu ei seganud enam vaikust, ja koera haugatuste pikkadel vaheaegadel kuulus vaid jõe vulisemist ta kivises sängis.

Linna kellatornis lõi kell pool seitse.

Oli aeg teele asuda. Lambert katkestas vaatluse; ümber pöördudes silmas ta puude varjus oma kaht seltsimeest. Nad askeldasid põõsa all, kaevates maa sisse oma toidujäänuseid. Ettevaatusabinõu, mis temale poleks ilmaski pähe tulnud!

Lambert kadestas neid nende enesevalitsemise pärast. Kui saamatuna tunneb end tema, kooliõpetaja, võrreldes seltsimees-tega, kes esmakordselt lubasid tal nende raskest üritusest osa võtta! Kas ta kunagi seda kahetseb, et kaasa tuli? Ta oli täis umbusku iseenda vastu, sest ta oli oma kolmekümne viie aasta kohta väga kohmetu ja saamatu, suure paindumatu kerega ja lühinägelike prillitatud silmadega. Önn veel, et siinsamas viibis ka Masson!

Masson oli kümme aastat noorem. Punased pulstjad juuksed raamisid selle atleedi tedretähnlist, suurte, säravate ning heasüdamlikkude helesiniste silmadega nägu. Uha tihenevas hämaruses jälgis Lambert kadedusega Massoni liigutusi, ta kõrmeid ning tugevaid käsi, mis olid arenenud mitmesugustel töödel, põllul atra hoides ja Saône'i juustuvabrikus juusturataid keerates, — need olid sitked käed, karestunud orus asuvate tellisetehaste ahjude lõõmas.

Masson oli Lamberti endine õpilane, kõige targem ja vastuvõtlikum saja viiekümnest põngerjast, keda ta viieteistkümne aasta jooksul oli oma klassis välja koolitanud.

Masson oli perekonnas kõige noorem neljast lapsest, kes sõjaajal olid jäänud vanemateta; ja kuigi tal seepärast tuli varakult koolist lahkuda, külastas ta ikkagi aeg-ajalt oma õpetajat. Neljateistkümnendast eluaastast peale oli ta palju lugenud: õpetaja juhatas talle kätte odavaid väljaandeid, mida oli kerge jaamakioskitest leida; ta varustas teda Zola, Gorki, Barbusse'i, Hugo raamatutega. Kõik muu andsid lisaks kogemused, viletsus ja ülekohus, mida tal tuli taluda neis väikestes tehastes, kus töötasid inimesed, kes olid pooleldi talupojad, pooleldi proletaarlased . . . Peatselt hakkasid nad juba kahekesi koosolekuil käima; 1934. aastast alates võitlesid nad viie aasta vältel ühiselt rahva õiguste, rahu organiseerimise eest. Nad kohtusid jälle pärast 1940. aasta juunikuu sündmusi, ja nüüd asusid nad koos keerulise ning vastutava ülesande täitmisele. Ent osad olid muutunud: juhiks ja ülemaks oli nüüdsest peale Masson. Sellest teadmisesest tundis tema vana õpetaja ühtaegu nii arglikkust kui uhkust . . .

Masson tõusis üles. Ta eeskuju järgis Falkenberg, väike katoliiklane Elsassist, visa ja tagasihoidlik mees, kes ilmus nende juurde ühel ilusal hommikul mägede kaudu Münchhausi kaalikaevandustest, olles suuri vaevu pääsenud gestapolaste küüsisist.

Massonile võis kindel olla. Ta tundis seda Lotringi-poolset nõlva hästi. Kunagi, veel rahuajal, oli ta pühapäeviti sageli siin käinud. Ta sõitis siia orust, kus ta töötas, püüdes jalgrattal jagu saada järsust teest ja proovida oma sõiduriista võimeid.

Kuid sel õhul ei võinud maanteed mööda liikumisest juttugi

olla; oli ülearune mõelda ka lühemale teele metsa kaudu, kus võisid käia patrullid. Et tõusta mäetipule, pidi lihtsalt jalgrada mööda üles ronima, pidades üksteise vahel kindlat vahet.

Kolm meest alustasid tõusmist, liikudes üksteise järel hane-reas; nad sammusid täiesti vaikselt, isegi suitsetamata, liikudes aeglaselt ning ettevaatlikult. Ei võinud lootagi tippu jõuda enne kolme tundi. Lambert kõndis viimasena, järgnedes Falkenbergile ja püüdes teda mitte silmist kaotada. Hetketi kadus ta silmist Masson, kes liikus kümme-viisteist sammu eespool ühe männi juurest teise juurde. Puuladvus sahistas kerge tuuleke. Taevas nende pea kohal oli täiesti selge, kuid mets näis tumeda massiivina, meenutades paksu vaipa. Selle varjul näis igasuguse kavatsuse teostamine kerge olevat.

Lambert'il tekkis tahtmine vilistada; ta ei tundnud enam kohmetust, mis teda algul oli vallanud, ta kahtlused, ta umbusk iseenda suhtes hajusid õhtu elustavas karguses. Ta kõndis kergelt, liikudes mägilase ühtlasel ning kindlal sammul.

Veerandtunni möödumisel tuli ületada harutee. Tähti veel ei olnud, kuid taevas näis heledana. Ümberringi oli kõik liikumatu, rahulik, ja kolm meest ületasid ainsa hüppega ohtliku koha. Seejärel algas taas aeglane mäkketõus metsa varjul.

Lambert'i silmad ei seletanud enam Massoni, kes oli kaugele ette läinud; varsti muutus tal raskeks ka Falkenbergile järele jõuda. Tal hakkas kuum, tekkis janu. Ta jalad liikusid endist viisi kärmelt, kuid hingata oli raskem: astma andis end tunda.

Kuid seltsimeestest ei tohi maha jääda. Lambert kohendas käigu peal lahtiläinud sääremähist ja hakkas jälgima oma hingamist, tõmmates kopsudesse õhku pikalt ning sügavalt. Näis, nagu oleksid nad juba roninud vähemalt tund aega. Kaheksasaja sammu kaugusel tuli teest teistkordselt üle minna.

Pärast seda kahekümnemeetrilist hüpet hakkas süda kiiremini kloppima. Oli vaja kraavist üle lipsata, et jälle puude varju jõuda. Masson ei teinud peatust. Ta pani ainult Falkenbergi aheliku sappa ja Lambert'i nende mõlema vahele. Lambert tundis end alandatud.

Jälle algas üksluine ja kurnav tõus. Lambert'i näol voolas higi. Tundes häbi, surudes hambad kõvasti kokku, püüdis ta oma valu unustada, lohutades end praktiliste asjadega. Ta jäl-

gis, et ei pikeneks ühe sammu võrragi vahemaa tema ja kaaslaste vahel, ta sundis end higiseks läinud prille hoolikalt kuivaks pühkima, ta jälgis metsa ohtlikult vasakult poolt, jalgraja servalt, mis lookles rööbiti nende liikumise suunaga. Tema nõrkus näis talle vastik.

Ootamatult meenus talle isapoolne vanaisa, selle kangelas-tegu seitsmekümnendal aastal, Belfort'i piiramise ajal. Lambert'i vanaisa oli tol ajal rentnik Frayet's, sellesama kantoni lähikonnas, ainult viis või kuus lieue'd¹ lõuna poole. Kui lesknaise poeg oli ta sõjaväeteenistusest vabastatud. Aga sel kuulsusrikkal ööl ronis ta politseiposti katusele kahekümne sammu kaugusel vahtkonnast, et asendada Preisi lipp vabariigi lipuga. Ta püüti kinni ja mõisteti surma. Kuid otsuse täitmise ootel määrati ta väesalka, kes rekvireeris elanikkonnalt jahu; vanaisal õnnestus põgeneda. Ta uitas kaua aega metsades, oli Belfort'i toetuseks kohalesaadetud väeosas teejuhiks ja luurajaks. Pärast idaarmee lüüasaamist ja taandumist lõpetas vanaisa sõjakäigu vabakütina...

Lambert mäletas lõpsepõlvest vanaisa jutustusi oma talupoja-perekonna kuulsast minevikust. Kui sageli oli vanaisa talvel õhtusöögi juures istudes rekvireerimist teostava veltveebli juhmuse üle naernud. Veltveebel oli paks, nii suure kõhuga, et pidi sadulasse istumiseks taburetile ronima, ja seejuures oli ta igavene laiskvorst!

„Saad sa aru, jõmpsikas, Frayet's on olemas kaks tänavat, nad ulatuvad asula ühest otsast teise. Ma ütlen talle: „Võtke üks tänav, mina võtan teise käsile, nii saame rutem valmis.“ Ta laskiski mind soldatiga minna. Soldat valvas vankrit, sel ajal kui mina kandsin aitadest kotte välja. Läksime ühte majja, teise, aga kolmandas lippasin ma puuviljaaeda; sealt oli ainult viiskümmend meetrit metsani. Nad tegid hulga pahandust perenaisele, lõhkusid tal kõik puruks, aga mina kadusin nagu tina tuhka!...“

Ja vanaisa, prillid laubale kergitatud, naerdes oma seitsmekümne viiest aastast hoolimata nagu laps, keeras pikad vürrud ülespoole, vidutas väikesi halle silmi ja sõi viimaks lõ-

¹ Lieue — vana prantsuse pikkusmõõt (4,45 km). — Toim.

puni oma jahtunud maisikõrdi, lisades alati pidulikult tooni juurde:

„Ka see jääb preislasterl saamata!“

Kogu küla armastas vanaisa ja oli uhke vanale vabariiklasele-vabakütile, kes veel 1910. aastal õpetas vaimustatud põngerjaile laule Sedani kangelasest. Vanaisa oli kogu oma eluaeg vahva ja õiglase mees. Kõige eest, mida temas endas oli head, võlgnes Lambert vanaisale, tema kasvatusele ning eeskujule, — kas ta siis tõesti ei osutu täna oma vanaisa vääriliseks, kas tõesti peaks ta nüüd kartma lõõma, kui temalt esmakordselt nõutakse tõsist jõupingutust?

Edasi! Ta upitas kõrgemale oma seljakoti, mille võttis kaasa hoolimata nõuandeist ja mis rängalt peksis vastu ta külge, pühkis lauba kuivaks, hingas sügavalt sisse vaigust õhku, mille tervistavat lõhna oli eriti neil öistel tundidel hästi tunda.

Viimaks peatus Masson; nad heitsid pikali. See oli hinge-tõmbamine pärast peaaegu poolteist tundi kestnud tõusu. Igaüks sai tükikese suhkrut ja mõned kuivad ploomid. Nad närtsid neid aeglaselt... Lambert'il oli tahtmine siin uinakut teha! Talle meenus, kuidas ta vahel suvepuhkuse ajal oli mõne kingu otsa ööbima jäänud ja kuidas hommikul, veel enne kui ta oli jõudnud tajuda koidiku värskust, äratas teda mõne äraeksinud mullika kelluke: silmi avades nägi ta enda kohale kummardunud pead, mis uudishimulikult nuusutas tema riideid.

Kuid Masson poleks nagu oma seltsimehe väsimust näinudki, ta puudutas teda käisest ja tõusis püsti. Tuli ületada kõige raskem osa teest, kõige järsem tõus mäetipu lähistel.

Umberringi oli läbipaistmatu pimedus: pidi hoolikalt püsima jalgrajal. Väsimusest nõrkedes kõndis Lambert nagu kuu-tõbine, vaevaliselt järel vedades raskeks, otsekui tinaseks muutunud jalgu ja komistades juurte otsa. Kuid sellest hoolimata, et ta liikus peaaegu automaatselt, ei lahkunud temast hetkekski õudusttekitav hirmutunne, et ta võib alla veereda. Talle näis, et ta ründab ligipääsmatut kindlust, ronides mööda lõpmatut, peaaegu püstloodis seina, kus libisevad jalad ja kus lõpuks võib väaratada ning pea lõhki lüüa. Uksteise järel kerkisid hämarusest ootamatult esile männid, tekitades ärevust ja kartust. Aegamööda harjusid silmad ja seletasid ümbritsevas pilkases

pimeduses juba teatavaid valgeid plekke. Ja Lambert sammus, sammus, nõrkedes väsimusest...

Viimaks tuli eespool, kahe tumeda massi vahel nähtavale valendav laik, läks pisut jahedamaks; olles läbinud metsa, lähenesid nad aasadele mäetipus.

All, tee parempoolsel serval, viiesaja sammu kaugusel, võis, ehkki vaevaliselt, juba silmaga seletada kohaliku võõrastemaja hoonet. Seal asus vahipost, kelles ei tohtinud mingil tingimusel kahtlust tekkida. Minnes sellest kaares mööda ja toetudes kätega väljaulatuvaile kaljunukkidele, klammerdudes puhmaste külge, millel rippusid alles valmimata mustikad, siirdusid kõik kolm peaaegu täiesti lausiku tipu kagupoolsesse nurka. Masson orienteerus kerge vaevaga talle tuntud maastikus. Metsast väljudes juhtis ta rõõmsa käeviipega seltsimeeste tähelepanu tuule ning pilvede liikumissuunale: igasugune mäetipul tekkiv müra kandus vastaskülge, eemale all tee ääres seisvast tunnimehest.

Pool tundi kulus selleks, et kaares roomates mäetipust mööduda. Viimaks, olles rajanud endale tee läbi võsa ja üle kivide, jõudsid nad Elsassi poole laskuva jalgraja algusse. Kõik kolm istusid kivihunniku taha.

1940. aastal tõmmatud uue, algusest lõpuni Prantsuse territooriumil kulgeva piiri tulp oli püstitatud vaid mõnekümne meetri kaugusele sellest kohast. Seda hädaohtlikku rada mööda, mida valvasid päeval ja ööl piirivalvekoerad, kes olid Poolas inimeste jälitamiseks välja õpetatud, pidid pärast keskööd tulema laagrist põgenenud sõjavangid; ülesanne seisis selles, et kaitsta nende ületulekut.

Oma närvilises, pingutatud olekus, põlevail silmil, suutsid kõik kolm mõelda ainult eelseisva ülesande täitmisele. Vaevalt üksteist nähes, olles peitnud end kaljurahnude vahele, kõssitades jaheda tuule käes, tajusid kõik kolm — vabrikutööline, kaevur ja õpetaja — õnnetunnet edukalt alustatud üritusest, hästi valitud varitsuspaigast, teadmisest, et nad on ühise asja teenistuses. Kuna neil polnud võimalust ainustki sõna vahetada, mõtlesid nad üksteisele, mõtlesid üksteisest armastusega nagu tõelised sõdurid, kes nad ju õigupoolest olidki. Hädaohuhetkel täitis vaid see üksainus tunne nende hinge —

hinge, mis oli tugev Massonil, arglikum Falkenbergil, arukam Lambert'il.

Umbes tund aega pärast keskööd mingi müra otsekui käristas lõhki pimeduskatte, peaaegu kohe seejärel kostis koera vihast haukumist. Massoni peast vilksatas läbi mõte: piirivalve on sattunud nende jälile!

Kuuldus rutuga lähenevaid samme. Ja viimaks kerkis paremalt poolt ööpimedusest esile viis või kuus suure müraga jooksvat varju. Nad möödusid vilksamisi kitsast läbipääsust, ainult ühe meetri kauguselt neid liikumatult jälgivaist meestest, ilma et oleksid neid märganud. Eemal tulistati pimedas huupi nende viirastuste pihta; tuul hajutas tulistamise ragina. Hiljem kargasid pimedast välja kiivrites siluetid; nad lähenesid, nad olid juba peaaegu nende kõrval. Lambert, pidades hinge kinni, huuled kõvasti kokku pigistatud, alustas tulistamist üheaegselt seltsimeestega . . .

Pärast pikka, liikumatut ootust toimus järsku kõik kiirendatud tempos. Oli vaja ulguvale koerale ots peale teha, kokku korjata surmasaanud sakslaste relvad, kokku koguda põgenikud, kes varjasid end kaljude vahel.

Vahipostil võõrastemajas, mis oli ainult poolteist kilomeetrit eemal, ei kuulnud midagi. Kui sammude kiirendada, jõuaksid hädaohust pääsenud põgenikud õigel ajal Giromagny'sse, et sealt märkamamatult läbi minna ja istuda esimesse hommikusse kella viiesesse töölisrongi. Seejärel teavad nad juba isegi, kuhu minna. Erutatuina taasleitud vabaduse tundest sosistasid nad midagi, otsides tänusõnu oma päästjaile-partisanidele . . .

Partisanid näitasid põgenikele rutuliselt kätte hea tee, viies nad vabadusse.

Ja sel ajal, kui põgenike eemalduvad siluetid kadusid läbi-
paistmatusse pimedusse, ronis Masson kähku posti otsa ning lõi kas ettevaatuse pärast telefonitraadid läbi.

Alanud uduvihm niisutas õhetama lõõnud laupu. Lambert ei tundnud enam mingit väsimust. Ka praegu kloppis ta süda tavalisest kiiremini. Kuid seekord tuli see südamekloppimine rõõmust, mis teda täitis, kui ta koos seltsimeestega ületas taas mäetipu, et laskuda metsaservale Saint-Maurice'i kohal.

Ma tapan fašiste

JAMES ALDRIDGE

Möödudes Napolist suundus rinne Carbonara poole. Carbonara vallutati pärast Napolit ja enne Maddalonit. Ta vallutati lühikese lahingu järel. Juba enne lahingu algust alistus Itaalia Ferrara diviis ameeriklastele ja inglastele. Alistunud diviis viidi tagalasse Napoli suunas. Pärast seda puhkes lahing.

Kahe päevaga oli kõik lõppenud. Sakslased püüdsid hõivata soodsaid positsioone kõrgustikel. Nad lahkusid eelmäestikut, taandusid Carbonarast ja tõusid kõrgemale, mäeaheliku harjade poole. Ameeriklased tungisid Carbonarasse tankide ja välikahuritega. Nad viibisid linnas ühe päeva. Siis liikusid nad edasi, järgnedes sakslastele. Carbonarasse jäi vaid sõjaväepolitsei ja iga päev oli oodata poliitilise administratsiooni esindajate saabumist.

Wolfe sattus Carbonarasse, kui sõjavägi oli juba linnast lahkumas ja haldusvõimud ei olnud veel saabunud. Oma seljakoti jättis ta majja, kuhu oli asunud sõjaväepolitsei rühm. Seal pakuti talle einet. Ta sõi ja läks sideohvitseri otsima. Ta uitas laugeil nõlvadel, vaikse talupoegliku linna tühjadel tänavatel. Uhel tänaval nägi ta kaht uut Mussolini ehitatud betoonhoonet.

Üle tee minnes kuulis ta üksikuid laske. Laskmine teda ei üllatanud; sellises rinde ja tagala vahel asuvas linnakeses oli see tavaline asi: keegi sõdur puhastab püssi või proovib oma relva lihtsalt sellepärast, et ta on tüdinud relva kandmast ilma seda tarvitusele võtmata.

Järsku nägi Wolfe, kuidas ühest betoonhoonest jooksis välja vaarikapunases särgis ja pikkade lehvivate juustega itaallane.

Wolfe peatus ja vaatas talle järele. Põgenik ei jõudnud kaugele. Põiktänavast ilmus jalgrattal teine itaallane, noor, ruudulise mustriga kulunud ülikonnas. Ta pidi käänakul pea-aegu ümber kukkuma, kargas jalule ja viskas jalgratta maha. Siis hakkas ta suure rutuga taskus tuhnima, seda teise käega kinni hoides. Viimaks tulistas ta vaarikapunast särki kandva mehe pihta.

Kaks esimest pauku ei tabanud. Vaarikapunases särgis itaallane põikas kõrvale. Jalgrattur viivitas mõne hetke, sihtides revolvrisk otsekui püssist. Siis tulistas ta veel kaks korda. Vaarikapunases särgis mees varises maha, nagu oleks ta komistanud. Jalgrattur jooksis edasi ja peatus kahe sammu kaugusel temast. Viimase revolvriskisse jäänud padruni kasutas ta „coup de grâce'iks“¹.

Naabermajadest hakkas inimesi kokku jooksuma. Betoonehoone lävele ilmus veel kaks itaallast lühikeste sõjaväetüüpi karabiinidega. Püsse nähes peitsid raugad ja naised end majadesse. Wolfe astus mingisse väravaalusesse, et mitte lasta end sündmusse segada.

Kaks vintpüssiga meest ei lasknud silmist kolmekordset betoonhoonet, millest nad olid väljunud. Nad astusid tagasi tänava keskele. Üks neist, pikk, surnukahvatu näoga, pani püssi palgesse, tulistas ja tabas juba varem purustatud akent.

„Oota, Sacco,“ ütles talle teine.

„Miks nad siis välja ei tule?“ küsis noor ruudulises ülikonnas jalgrattur.

„Küll nad tulevad.“

Wolfe lahkus oma varjendist ja astus lähemale.

„Mis siin toimub?“ küsis ta.

Kõik kolm pöördusid tema poole. Oli näha, et ta vorm avaldas neile mõju.

„Fašistliku partei funktsionärid²,“ — jalgrattur osutas oma revolvriga lähemale fassaadile.

¹ Coup de grâce — piinast vabastav lask, sõna-sõnalt „armuhoop“ (prantsuse k.). — *Toim.*

² Ameti-isikud. — *Toim.*

„Ja kes oli see?“ Wolfe noogutas vaarikapunases särgis mehe poole, kes lebas üha laiemale valgavas vereloigus.

„Tema on miilitsast. Parteimiilitsast.“

„Kas seal sees on keegi?“ — ta osutas majale.

„Veel miilitsamehi.“

„Teie kavatsete neid siis siin varitseda?“

„Jah,“ vastasid kõik kolm. Nüüd vaatasid nad Wolfe'ile kahtlustavalt.

„Kas ei oleks parem, kui varjaksime end naabermajades?“ küsis ta.

„Neil ei ole relvi,“ ütles jalgrattur.

„Kust te seda teate?“

Talle ei vastatud. Nad seisis ootuses, jälgides ust, mille vaarikapunases särgis itaallane oli pärani lahti jätnud.

Tänaval tuli nähtavale karabinjeer¹, automaatpüss rihmal. Ta kõndis aeglaselt, ettevaatlikul sammul. Teda silmates hakkas ruudulises ülikonnas itaallane nii valjusti kisendama, et ta nägu muutus tulipunaseks ja tõmbus vihaselt viltu.

„Kasi minema, tõlplane!“ karjus ta karabinjeerile. „Muidu teed veel hirmuga püksid täis. Mine, viska oma munder Crieta sohu ja iseend koos temaga.“

Nurgani jõudes peatus karabinjeer ja pistis käe vöörihma vahele. Keset tänavat seisvad kolm itaallast ei pööranud talle enam mingit tähelepanu; nad seisis ja vahtisid betoonfassaadi.

Jälle kuuldus pauke, seekord juba maja seest.

„Profili!“ hüüdis keegi.

„Neid ei ole ikka veel näha,“ lausus Profili, see, kes oli lühem, mustaverd mees vintpüssiga.

„Selle eest aga on kuulda,“ tähendas talle Sacco.

Ruudulises ülikonnas jalgrattur askeldas oma revolvriga. Ta võttis pideme välja, laadis selle täis taskust võetud padrunitega, tõukas ja tõukas, kuni pide viimaks nihkus oma kohale.

Üksest jooksid käsi püsti hoides välja veel kaks itaallast.

„Fabiano! Fabiano!“ kisendas üks neist.

„On asjata mulle kisendada,“ ütles jalgrattur.

¹ Fašistliku Itaalia sandarm. — *Toim.*

Ta sirutas välja käe, milles oli revolver. Kuid oli juba hilja. Profili ja Sacco jõudsid tulistada varem. Mõlemad lasksid esimese fašisti pihta. Wolfe nägi, kuidas see vaarus ja selili kukkus. Teine seisis ja nuttis valju häälega otsekui laps, suured pisarad voolasid üle ta põskede. Ta hüüdis veel kord: „Fabiano!“, kuid sel hetkel tulistas teda Profili.

Kõik kolm jooksid maja juurde. Fabiano surmas mõlemad fašistid lõplikult revolvrilasuga pähe. Sacco ja Profili astusid majja. Peagi tõid nad sealt välja veel ühe fašisti. Pikk Sacco hoidis tal kraest kinni. Ta tõukas teda alla. Fašist veeres astmeilt maha ja kukkus silmili kõnniteele. Fabiano peatus ja tulistas teda kaks korda.

Naabermajadest hakkas jälle inimesi välja tulema. Nad kogunesid väikeste salkadena tapetud fašistide ümber. Wolfe kuulis, kuidas Fabiano, Sacco ja Profili majas kolistasid ja karjusid. Ta tõstis pea ja nägi aknal Fabianot, kes loopis rahva hulka mingeid mappe paberitega. Ta oli ilma pintsakuta.

„Võtke ja vaadake,“ karjus ta, „te olete kõik seal sees!“

Mapid paiskusid lennul lahti ja tuul kandis pabereid kogu tänavale laiali. Inimesed sirutasid käsi välja, püüdsid langevaid paberilehti. Fabiano ilmus jälle aknale ja viskas veel ühe sületäie mappe välja.

„Põletage kõik ära,“ ütles ta.

Nüüd silmas Wolfe uuesti karabinjeeri. See tuli lähemale, tungides rahvahulgast läbi tähtsa näoga, püüdes säilitada võimu esindaja prestiiži. Keegi ei pööranud talle tähelepanu. Ta silmitses nelja surmatud fašisti, vangutas kergelt pead ja läks kiiresti minema.

Wolfe astus üle vaarikapunases särgis itaallase jalgade ja läks ära. Ta sammus edasi, kuni silmas ukssel pealkirja: „Teede komandant“. Toas istus värvimata laua ääres noor kapten Wichita'st Kansase osariigis.

„Linnas on korratusi, üsna siin lähedal,“ ütles Wolfe.

„Selle vastu tundku huvi sõjaväepolitsei ülem.“

Wolfe küsitles teede ja positsiooni üle. Kapten ütles talle, kus asub staap ja missugused teed on juba miinidest puhastatud. Wolfe jättis hüvasti ja lahkus. Kui ta betoonhoonetest möödus, lamasid surmatud fašistid endisel kohal ja nende üm-

ber tangles rahvas, kuid Fabianot, Saccot ja Profilit ei olnud näha.

Wolfe läks tagasi äärelinna, ruumi, milles asus sõjaväepolitsei. Ta jutustas politseiseersandile surmatud fašistidest. Seersant võttis kaasa kaks valges kiivris reameest ja tõttas linna, sündmuskohale. Wolfe seadis üles oma välikoiku, tõmbas pidžama selga ja magas rahulikult päeva ülejäänud osa ning kogu öö.

Hommikul, kui ta teistega koos einestas, ütles talle seersant, et haldusvõimud on viimaks pärale jõudnud: üks inglane ja üks ameeriklane.

„Neil pole siin üldse midagi teha,“ tähendas seersant. „Tapetuid pole peale nende itaallaste väljakul. Tarvis üles otsida need päevavargad, kes eile paugutasid.“

„Milleks?“ küsis Wolfe.

„Kas te siis ei näinud nelja läbilastud kerega poissi?“

„Nägin.“

„Keegi laskis nad maha.“

„Meie laseme iga päev itaallaste keredesse auke.“

Seersant ei hakanud naerma.

„Keegi laskis nad eile päise päeva ajal tänaval maha.“

„Ma tean,“ ütles Wolfe. „Ma ju rääkisin teile, see toimus minu nähes.“

„Teie nähes?“

„Jah.“

„Ja kas te võiksite öelda, kes laskis?“

„Näod ei jäänud mulle meelde,“ ütles Wolfe.

„Kas te võiksite nimetada mingeid tunnuseid?“

„Ei, ma tahtsin sealt kiiresti kaduda.“

„Kui palju neid oli?“

„Oh, palju! Terve kari,“ vastas Wolfe.

„Noored, vanad?“

„Kardan öelda.“

„Kas itaallased?“

„Mida teie siis arvate?“

Seersant tõusis pahasel ilmel, kohendas oma sääremähiseid ja kinnitas käsivarrele sideme.

„Kas teid võib siit kätte saada?“ küsis ta Wolfe'ilt.

„Ei, ma sõidan täna Maddalonisse.“

„Maddaloni pole veel vallutatud.“

„Ma pean ikkagi selles suunas minema.“

„Aga te tulete siia tagasi?“

„Ei tea,“ vastas Wolfe ja asus oma seljakotti korraldama.

Järgmisel päeval jõudis ta Maddaloni juures viiendale armeele järele. Ta jälgis Ameerika kahurite tegevust. Lähemal ajal ei olnud midagi uut oodata ja ta sõitis tagasi Carbonasse.

Läbides linna tänavaid, nägi Wolfe nööri sissepiiratud ala, mille keskel istusid laua ääres AMGOT'i¹ esindajad. Ta ei peatunud, vaid läks otsekohe majja, kus asus sõjaväepolitsei. Seal öeldi talle, et üks itaallastest, tulistamise algatajaist on arreteeritud. Wolfe jättis oma seljakoti maha ja läks linna, sinna, kus ta nägi nööri ümbritsetud kohta. Ta näitas inglasest tunnimehele oma kirjasaatjatõendit ja see laskis teda nööri taha. Ta istus astmele tagapool seda lauda, mille ääres istusid mõlemad amgotlased: inglane ja ameeriklane. Kummalgi pool tänavat tunglesid linnaelanikud: mehed, naised, raugad, lapsed. Ühed seisid, teised istusid maas.

Pingil, näoga amgotlaste poole, istus Fabiano (või nii — nad on tabanud Fabiano!). Laual lebas ta revolver (või nii — ka revolver on nende käes).

„See ei ole kohus,“ lausus inglasest amgotlane grammatiliselt õiges itaalia keeles. „Meie ülesandeks on vaid kindlaks teha, kas teid tuleb anda liitlaste kohtu või itaalia tsiviilkohtu alla.“

„Kas fašistliku kohtu?“

„Ei.“

„Muud tsiviilkohtu Itaalias ei ole.“

„Seatakse sisse uued kohtud.“

„Kelle poolt?“

„Meie poolt.“

„Ja missuguste seaduste alusel hakkavad nad kohtu mõistma?“ — Fabiano küsimus kõlas üsna lapsikult.

„Selle üle ärge tundke muret,“ ütles inglane.

¹ Liitlaste sõjaväevalitsus okupeeritud maades. — *Toim.*

„Asi on selles, et teie lasksite maha neli inimest,“ lausus ameeriklane.

Wolfe pani tähele ta keelt, mis oli elav, tõeline itaalia keel, mitte raamatuline ega lihtrahvakeel.

„Mina lasksin kaks,“ parandas Fabiano tagasihoidlikult.

„Siin on öeldud: neli. Kuid meie ei ole selleks siin, et otsustada, kas te toimisite õigesti või mitte,“ lisas ameeriklane heatahtlikult.

„Aga milleks te siin siis olete?“ Fabiano istus, ruuduline kuub põlvedel; ta hoiakus ei tundunud sunnitud ja ta hääles polnud kartust.

„See ei puutu asjasse,“ tähendas inglane.

„Vabandust, sinjoorid,“ vaidles Fabiano rahulikult ning sõbralikult vastu. „See puutub vägagi asjasse. Ma tapsin kaks inimest. Teie pidasite mind kinni ja kavatsete kuhugi edasi saata. Ma ei suuda mõista, mispärast: need olid ju fašistid. See tähendab, et kõik on korras. Ja nüüd ei suuda ma mõista, milleks olete teie siin ja mispärast istun mina teie ees pingil, kuna teie laual lebab mu revolver.“

„Te tahate teada, miks te siin olete?“ ütles ameeriklane. „Teie tapsite neli...“

„Kaks. Selle võtan ma omaks,“ ütles Fabiano, „sest siin pole midagi varjata. Igaüks ütleb teile, et ma tapsin kaks. Kaks fašisti. Mispärast pean ma siin olema?“

„Lubage, et ma talle ära seletan,“ ütles inglane ameeriklasele inglise keeli. Seejärel hakkas ta rääkima itaalia keeli: „Meie peame tagalas korda pidama. See ei kõlba, et teie, itaallased, üksteist huupi tapate. See ei kõlba teile ja see ei kõlba meile. Me peame korra säilitamise eest hoolt kandma.“

„Ja mis sellest?“ Fabiano ei olnud rahuldatud. Ta ootas ikka veel vastust.

„Noh, näete, te tapsite kaks inimest ja sellepärast oletegi siin. Kord peab olema.“

„Ma mõistan.“ Fabiano kummardus ettepoole. „Te arvate, et ma tapsin kaks harilikku inimest?“ Ta pahvatas naerma, talle tundus naljakas, et nad on nii kaugel olukorra õigest hinnangust. „Ei,“ ütles ta, „need kaks olid fašistliku partei funktsionäärid. Ma ei ole kedagi tapnud huupi. Ma valisin välja

kõige kahjulikumad inimesed. Me ootasime seda hetke väga kaua. Kas te nüüd mõistate?"

"Kas te toimisite õigesti või mitte, see ei ole meie otsustada," lausus ameeriklane.

"Kuid siin ei ole ju midagi otsustada!" — Fabiano oli mee-
leheite lähedal.

"Teiega oli veel kaks meest. Kes nad on?" küsis inglane.
Fabiano asus otsekohe kaitsepositsioonile.

"Milleks on teil tarvis neid teada?"

"Kas nad abistasid teid?"

"Jah."

"Kes nad on?"

Fabiano vaatas ümberringi. Wolfe mõistis: ta ei otsi Saccot
või Profilit. Ta tahab ümberlijate nägude järgi kindlaks teha,
kuidas nad kõigesse sellesse suhtuvad.

"Ma ei tea, kes nad on," ütles ta.

"Isa Arsegno!" kutsus ameeriklane.

Wolfe silmas vaimulikku, ülespööratud äärtega kübaraga
ja pika musta preestrikuuega suurekasvulist kondist meest. Ta
väljus teisel pool tänavat seisvast rahvahulgast. Ta astus laua
äärde ja peatus seljaga Fabiano poole.

"Teie nägite, mitu inimest ta tappis?" küsis inglane.

"Neli," vastas preester.

"Coup de grâce," vaidles Fabiano valjusti vastu.

"Kas tulistas veel keegi peale tema? Kas te nägite?"

"Jah. Veel kaks."

"Nimetage nende nimed."

"Profili ja Sacco."

"Te tunnete neid inimesi?" küsis ameeriklane Fabianolt.

Fabiano raputas eitavalt pead.

"Kas ta tunneb neid inimesi?" küsis ameeriklane preestrilt.

"Kas te teate, kus nad praegu on?" küsis Fabianolt inglane.

Fabiano raputas pead. Ta silistas põlvedel lebavat kuube ja
vaatles preestri pikka selga. Wolfe ei olnud seda preestrit
tulistamise ajal tänaval märganud, kuid vististi oli ta kuskil
läheduses varjul ja nägi kõike.

"Miks ei taha teie neid kahte nimetada?" Ameeriklane püü-
dis kõnelda mahedalt.

„Preester ju nimetas neid teile.“

„Te võtate omaks, et need mehed on teile tuttavad?“

„Ma ei võta midagi omaks. Te usute ju preestrit.“ Fabiano lausus seda vastikusega, ja tundus, et ta hakkab vihaseks muutuma. „Eks siis küsitlege teda. Paistab, et tal ei ole kannatust oodata, millal saab ära rääkida, kes tappis fašistid. Ma ei mäleta, et see arlotto¹ oleks sellise innuga täitnud oma kodanikukohust fašistide ajal. Viis aastat oli ta nende parim sõber. Seda kinnitab teile igaüks. Ja iialgi ei teinud see talle muret, et fašistid meid järjest maha lasevad.“

„Ma ei saa avalikku inimõrva õigeks tunnistada.“ Preester ütles seda, ilma et oleks Fabiano poole pöördunud.

„Aga salajast inimõrva — seda, millega tegelesid teie poliitilised sõbrad, — seda te saate õigeks tunnistada?“

„Mina ei sega end poliitikasse.“

„Teie aitate fašiste võimul püsida,“ ütles talle Fabiano kurtjalt. „Ja see ongi juba poliitika. Teie ju ei takistanud neid, eks ole tõsi?“

„Noh, aitab juba,“ ütles inglane.

„Mis aitab?“ Fabiano tõusis püsti ja astus laua äärde.

„Meie ei ole siin selleks, et teie üle kohut mõista,“ ütles ameeriklane.

„Kuid teie ju mõistate mu üle kohut,“ tähendas Fabiano raevukalt. „Teie mõistate mu üle kohut, et kindlaks teha, kas ma kuulun teie sõjakohtu alla või tuleb mind lihtsalt uuesti fašistidele välja anda. Mis inimesed teie olete? Milleks olete teie siin? Keda teie esindate?“

„Meie esindame liitlaste administratsiooni,“ lausus inglane pidulikult.

„Mis on teie ülesanded?“

Amgotlastele ei meeldinud, et Fabiano tõstis häält. Nad ei vastanud temale.

„Seletage mulle ära, milleks teie siin olete?!“ kisendas Fabiano veel valjemini.

„Teil on teada, milleks me siin oleme,“ vastas ameeriklane ettevaatlikult.

¹ Papp. — Toim.

„Midagi ei ole mul teada!“ Fabiano osutas temale näpuga. „Mina arvasin, et Ameerika ja Inglismaa suured rahvad tulevad meile, et fašiste puruks lüüa. Kas teie siis ei sõdi nende vastu? Kuid teie alustasite sellega, et ütlesite „Ben venuto“¹ marssal Badogliole. Siis hakkasite meid õpetama kummardama Umberto, marioneti pojukese ees. Ja nüüd mõistate meie üle kohut fašistide tapmise pärast. Milleks teie siis siin olete?“

„Meie oleme siin selleks, et ülearust vägivalda ära hoida,“ ütles inglane.

Fabiano sülitas preestri tolmunud kingadele.

„Kas siis fašisti tapmine on ülearune?“

„Ei tohi inimesi uisapäisa tappa.“ Inglise häälestus taas rahuarmastavalt.

„Ma ütlesin teile juba, et see ei olnud sugugi uisapäisa!“ karjus Fabiano. „Ma valmistusin kaua aega selle vastu. Ma valisin välja kõige suuremad ninamehed. Need on ju fašistid, miks ei taha teie seda mõista! Mis juttu saab veel nendega olla? Neid on vaja tappa. Nad tapsid meid. Nad tapsid teid. Nema üksi on kõiges süüdi. Ja teie nimetate seda ülearuseks vägivallaks. Kas te siis ei mõista, mis Itaalias on toimunud?“

„Ma mõistan kõik,“ vastas ameeriklane. „Kuid saage aru, Fabiano, igasse asjasse on vaja õigesti suhtuda. Teie tegutsete nendesamade meetoditega nagu fašistidki. Teie varitsesite tänaval ja kõmmutasite maha poliitilised vastased. Teie tegutsesite terroristliku meetodi põhjal. Meie aga kaitseme demokraatliku õigusemõistmise seadusi ja mitte terrorisüsteemi. Kui meie hakkame sääraseid asju soodustama, pääseb Itaalias valla anarhia.“

„Fašistide jaoks on ainult üks seadus — surm.“

„Võib-olla on teil õiguski,“ tähendas ameeriklane. „Kuid seda seadust tuleb õigesti kasutada.“

„Ma olengi teda õigesti kasutanud,“ lausus Fabiano tigevalt. „Ma lasksin nad maha.“

„Teie lubasite endale liiga palju. On olemas kohtulik menetlus. Kellelgi ei ole õigust omaette otsustada inimese süüsimust ja seda inimest maha lasta.“

¹ Tere tulemast (itaalia k.). — *Toim.*

„Kes seda siis otsustab?“

„Teie kohtuorganid.“

„Fašistlikud kohtud!“ hüüdis Fabiano.

„Nüüd tulevad teil uued kohtud.“

„Ja mis puutub see kohtusse, et ma tapsin fašisti?“

„Kohus mõistab kõigi fašistide üle kohut.“

„Milleks nende üle kohut mõista?“ Fabiano oli enesevalitsemist kaotamas. „Meie teame neist kõik. Meie teame, mis nad on teinud. Meie teame, mida nad veel teevad, kui me nad ellu jätame. Teie ei tea, mis inimesed nad on. Nad on väga hädaohtlikud inimesed. Kas te tõesti ei mõista? Me teame, et nad meid on tapnud. Sellepärast tapame meie nüüd neid. Kas see ei ole siis õige?“

„Asi ei ole nii lihtne,“ vaidles inglane kärsitult vastu.

„Väga lihtne. Me kannatasime fašismi all kümme aastat ja meie silmis on kõik väga lihtne. Teile ei ole see lihtne, sest teie vaatate asjale kõrvalt, ülalt. Aga meie jaoks ei ole siin midagi keerulist. Maha lasta, ja ongi kõik. Seesama monsignore¹,“ ütles Fabiano, pöördudes ameeriklase poole, „jälgis päevast päeva, kuidas fašistid meid tapsid ja hävitasid, ja ta ei tundnud selle üle pahameelt ega püüdnud seda takistada. Ta ei ole kunagi abistanud neid, kes võitlesid fašistide vastu. Ta vaatas rahulikult kõigele, mida fašistid siin toime panid, ta töötas koguni nendega käsikäes. Kelleks peab inimene muutuma, et fašistlikke jõledusi rahulikult pealt vaadata? Kõike seda pealt näha ja mitte meeletut viha tunda, mitte tunda soovi pimesi fašistide kallale tormata ja neid tappa! Mina olen usklik mees, sinjoorid. Mina olen usklik, aga see monsignore ei ole. Kes leppis fašistidega, kes õnnistas nende tegusid, sellel on kalk hing ja küüniline mõistus. Kumb meist kahest on siis loom? Kas tema või mina — mina, kes lasksin nad maha?“

„Jumal mõistab süüdlaste üle kohut ja karistab neid,“ lausus preester.

„Mina eelistan seda ise teha!“ Fabiano lõi endale vastu rinda.

¹ Auväärne isand, tarvitatakse vaimulikku kõnetades. — *Toim.*

„Ei, see asi kuulub kohtule,“ tähendas inglane.

„Aga mis puutub see kohtusse?“ Fabiano pani käe lauale; inglane nihutas revolvri temast eemale. „Kas teie andsite oma sõdureile käsu vaenlast mitte tulistada, vaid teda vangigi võtta, et hiljem tema üle kohut mõista? Ei. Noh, näete, meie teeme täpselt sedasama. Meie ei oota juhust vaenlast vangigi võtta. Meie lööme teda.“

„Teie tulistasite inimesi, kes tulid end alla andma,“ ütles ameeriklane.

„Nad hoidsid käed püsti!“ lisas inglane juurde.

„Nad ei olnud lihtsad sõdurid!“ hüüdis Fabiano. „Nad olid mõrvarid, otsesed ning vahetud süüdlased kõiges kurjas. Kas ei ole see nii?“ Ta pöördus elanike poole, kes tunglesid kõnniteedel. Ent need vaikisid. Nad istusid, seisid, silmitsesid oma kingi ja vaikisid. „Mis on lahti?!“ hüüdis neile Fabiano. „Fašistid teid enam ei käsuta. Mida te kardate?“

Rahvahulk vaikis.

„Kas näete,“ ütles Fabiano inglasele ja ameeriklasele, „teie tegite nii, et need inimesed kardavad teid. Nad mõtlevad: parem on fašistide vastu mitte välja astuda, Fabiano astus, ja näe, mis sest sai. Kas te mõtlete niiviisi?“ pöördus ta uuesti rahvahulga poole.

Keegi ei vastanud.

„Kui te karistate meid fašistide tapmise eest, kuidas võite siis arvestada meie abi võitluses fašismi vastu? Te näete ise. Vaadake neid inimesi. Te peaksite neist võõrutama harjumuse karta, karta väljendada oma tõelisi tundeid. Aga teie ajasite neile uuesti hirmu peale.“

„Meie kehtestame demokraatliku kohtumõistmise ja igaühele antakse võimalus avalikult kõike väljendada, mida ta mõtleb. Kuid keegi ei tohi oma vastutusel ning riisikol tappa inimesi.“

Fabiano hakkas jälle rääkima, pöördudes seekord õhus hõljuva kollase tolmu poole.

„Mispärast ei saatnud teie siia inimesi, kes on suutelised mõistma?“ küsis ta. „Need kõnelevad nagu juristid ja toimivad nagu tobud.“ Ta pöördus laua poole ja jätkas aeglaselt,

iga silpi rõhutades: „Teie räägite itaalia keelt, kuid sellest ei ole veel küllalt. Sõitke koju ja katsuge Itaaliat ning Euroopat paremini tundma õppida. Sõitke ära ja ärge näidake siin enam oma nägu. Teil on alles vaja kasvada. Teie arvate, et see on nii lihtne — ilmuda võõrale maale ja taastada see ainuüksi demokraatia ning õigluse ideede alusel. Teie tahate alustada demokraatlike printsiipide kohaldamisega fašistidele ja alles hiljem kohaldada neid printsiipe rahvale. Paljast demokraatlikust seaduslikkusest pole küllalt. Kõigepealt tuleb kätte maksta. Siis hävitada fašismi elav jõud. Siis hävitada tema aparaat. Ja siis alustame kõike otsast peale, ilma võltside tundmusteta. Ilma arnuta vaenlase vastu ning ilma halastuseta, ja ilma teiste vahelesegamiseta. Mis te arvate, kuidas õnnestus fašistidel omal ajal võimu haarata? Ainult tänu meie häda-demokraatia pahedele, tänu tema rippumisele seadusetähe küljes. Ja nüüd püüate teie taastada just nimelt seda demokraatiat. Teie tahate seda meile uuesti kaela määrada. Milleks? Et meie kasvataksime teile kümne aasta jooksul uue fašistide põlvkonna? Sõitke siit minema,“ ütles ta. „Sõitke siit minema ja andke meile võimalus endal määrata oma seadusi ning käitumismorme.“

„Teie unustate, et Itaalia vabastamine toimub Inglise ja Ameerika sõdurite kätega,“ ütles ameeriklane. Ka tema muutus nüüd vihaseks. Nad vihastasid mõlemad.

„Seda unustate teie ja mitte mina!“ vaidles Fabiano neile vastu. „Teie ei mõista seda, mille eest hukuvad teie mehed. Teie ei hinda nende kangelas tegu. Mina tegutsen koos nendega. Mina tapan fašiste! Kas nemad siis ei tee sedasama? Teie hakkate varsti omaenda sõdurite üle sakslaste tapmise pärast kohut mõistma!“

Fabiano karjus ja tagus rusikatega vastu lauda.

„On mõttetut selles vaimus jätkata,“ tähendas inglane.

„Te võtate omaks, et olete kaks inimest maha lasknud?“ küsis ameeriklane Fabianolt, et asjaga lõpule jõuda.

„Jah.“

„Te keeldute oma kaasosaliste nimesid nimetamast?“

„Keeldun!“ kisendas ta. „Ma ei ole nii loll. Nimetada neid, et teie arretereiksite ka neid? Nad jätkavad praegu kusagil

oma tööd — tapavad fašiste. Ma ei taha sugugi, et teie neid takistaksite."

Amgotlased hakkasid omavahel inglise keeli juttu ajama. Nad ütlesid preestrile, et see võib minna. Ta läks tagasi oma kohale kõnniteel. Päike valgustas nüüd seda tänavapoolt.

"Me saadame teid Napolisse," ütles inglane Fabianole.

Fabiano hakkas naerma.

Ameeriklane kutsus konvoi. Kaks sõdurit, üks ameerika, teine inglise sõjaväepolitseist, asusid mõlemale poole Fabianot.

"Viige ta komandantuuri," ütles ameeriklane inglise keeli.

"Ja pidage teda hästi silmas," lisis inglane juurde.

"Just nii, sir."

"Noh, see ongi kõik," tähendas ameeriklane Fabianole.

"Teie jääte seersant-karabinjeeri kaitse alla."

Ta osutas pikale karabinjeerile, kes seisis ühe maja ukstel, olles varjus peaaegu tähelepandamatu. See oli toosama, kes laskmise ajal oli sündmuskohale ilmunud. Fabiano märkas teda alles nüüd ja ta nägu tõmbus valuliselt krimpsu. Siis lõi ta käega.

"Sellest rumalamat ei või enam midagi olla," ütles ta.

Konvoi viis teda piki tänava varjulist poolt. Möödudes Wolfe'ist vaatas Fabiano tagasi.

Wolfe ütles:

"Hüvasti, Fabiano."

Fabiano tegi viimase katse. Ta peatus, päästis käe lahti ja lausus, pöördudes Wolfe'i poole:

"Püüdke kas või teiegi aru saada! Ameeriklasi ja inglasi on siin vaja selleks, et hävitada niisuguseid nagu tema," — ta osutas karabinjeerile, — "ja mitte selliseid nagu mina."

"Ma tean," ütles Wolfe.

"Mispärast nad siis seda teevad?"

"Totrusest."

"Miks te neid ei takista?"

"Seda peate tegema teie."

"Kõik algab otsast peale!" kisendas Fabiano, kui teda edasi viidi. "Aasta viie või kümne pärast näete teie, et äratasite ellu uue fašistide põlvkonna. Teie, just nimelt teie," kisendas ta mõlemale amgotlasele, "sest teie ise ei tea, mis te teete!"

Nad pöördusid juba nurga taha ja jõudsid maanteele välja. Wolfe vaatas amgotlaste poole. Need seisid ja korjasid laualt pabereid ning mappe kokku. Inglise võttis Fabiano musta revolvri ja pistis selle tasku. Järgnedes ameeriklasele läks ta tänava päikesepoolsest äärest varjupoolseesse ja hakkas sammuma mööda pikka tänavat, möödudes Mussolini betoonehitistest.

Päev kumab peatselt

LANCE JEFFERS

Ta ärkas tundega, nagu oleksid mingid kohutavad tangid ta pea kokku litsunud. Teadvus ei tulnud kohe tagasi.

Willie avas suure pingutusega silmad. Ta ajas end voodis istukile, pomisedes imestusega endamisi: „Küll oli mul kõva uni! . . . Küll oli mul kõva uni! . . .“

Tal oli selline tunne, nagu peaks ta midagi meelde tule-tama; ta ei teadnud veel, mis see oli, kuid miski püüdis kangekaelselt ta teadvusse tungida. Ootamatult, ilma mingi seoseta sellega, mis oli eelnenud, ütles ta endamisi: „Täna ma hääle-tan.“ Ja unisus oli otsekui käega pühitud. Ta virgus. Hirm valdas teda. Iga südametuksega tungis hirm üha sügavamale ja sügavamale. Ta silmad täitusid pisaratega, tal tekkis tahtmine matta oma pea padjasse ning meeletult nutta.

Oma kujutluses nägi ta punase näoga mehi, kes istusid laisalt päikesest kuumaks köetud, murenenud trepiastmeil. Üks neist tõusis rahulikult püsti ja tõkestas tal sõnagi lausumata tee, kui ta neist astmeist üles sammus. Siis asusid nad tiheda rõngana ta ümber, sealsamas trepiastmeil, ja mõõtsid teda uurivate pilkudega . . . Ta jäi mõttesse: mis ta teeks, kui kõik niiviisi toimuks, kui . . .

Ta püüdis sellele mitte mõelda, seda mõtet eneses maha suruda, kuid mõte ei jätnud teda maha.

Teda haarasid nukrus ja haletsustunne iseenda vastu. Peab olema mingi muu lahendus . . . Vahest ei oleks ta pidanud minema. „Ei,“ mõtles ta, tundes häbi ja olles endale vihane, „ma pean!“ Ta püüdis end veenda kogu jõuga, mis on omane

meeleheitele: „Pagan võtku, mitte midagi ei juhtu: ma olen sõjaveteraan.“ Ta laubale ilmusid higipiisad.

Ta tõsis masinlikult ilma linata voodist, et riietuda; tõmbas selga vanapoolse luitunud mundrikuue, mis ulatus tal puusadeni ja jättis eest pruuni laiguna paljaks mustade karvade kaetud rinna. Pea ulatus tal peaaegu paberiga ülekleebitud laeni. Ta oli kergelt küürus ja hoidis pead alati ühele poole kaldu, nagu oleks tal kõver kael. Oma pikast kasvust hoolimata jättis ta inimese mulje, kes ikka vaatab teistele inimestele alt üles. See ja ta tumepruunid hirvesilmad ning alandlik ilme lasksid teda alati äärmiselt arglikuna paista.

Venitades iga minutit, iga liigutust, tundes hirmu eelseisva hommiku ees, pistis Willie jalad vanadesse pleekinud sõjaväepükstesse.

Uksele ilmus ta ema, must, pisike, kortsus näoga, aastate koorma all küüru vajunud eideke; ta käed olid ristis vanal valgel põllet.

„Tere hommikust, poeg!“ Ta kähisev hääl oli täis väarikust ning leebivust.

„Tere!“ vastas Willie lühidalt.

Isegi ilma et ta oleks ema poole vaadanud, võis ta teda näha, tunda teda ukssel olevat, — ema uuris teda. Ta oleks tahtnud, et ema teda ei tülitaks, läheks ära ja jätaks ta üksi.

Ta tajus peaaegu füüsiliselt, kuidas ema rusub teda oma haletsemisega, püüdes teda alistuma sundida.

Ta tundis ema rusutud olekut ja valu. Ta teadis, mis oli selle põhjus. Ta teadis peast kõik need sõnad, mis ema peab lausuma, enne kui päike on kõrgel taevas, ta teadis, et selleks ajaks on tal lõpmata kahju nii emast kui iseendast.

Ta tõmbas oina vöö paari nõksakuga pingule ja hakkas liigse hoolega kohendama mansette edasise keskustelu ootel. Siis kuulis ta suure kergendustundega õli särisemist pliidil. Ema pöördus seda sisinat kuuldes pooleldi ümber. Willie tundis, kuidas ema alistus ajutiseks ja lubas millelgi kõrvalisel vallutada oma mõtteid, senikaua kui ta köögis kolistas.

Aur keerles pilvena taldriku kohal, mis oli pandud logisevale köögilauale, — raske valge taldriku kohal, milles oli lihtne kaeratangupuder vedela õlikastmega.

Pead tõstmata neelas ta aplalt kuuma toitu, vandudes seda iga kord, kui ta oma suud põletas, kuid ikka endiselt kiirustades, püüdes mitte vaadata enda vastas ristamisi rinnale pandud kätega istuva ema kurbi silmi; ema ei puudutanud toitu, mis jahtus ta taldrikul.

„Tont võtku,“ mõtles Willie, „mis sunnib teda siin niimoodi istuma!“

Söömise lõpetanud, pühkis ta suu käeseljaga puhtaks, tõusis üles ja tõukas tooli kärarikkalt endast eemale. Ta tõttas ukse poole.

„Poeg...“

Ta peatus. Tal oli tahtmine lauda ema vastu ümber paisata ja toast välja joosta. Oli küllalt raske ilma ematagi, too ainult suurendas meelehärmi.

„Mis sa tahad?“

Ema seisis viivu vaikides, nagu heites talle sõnatult ette tema poolt tarvitatud tooni. Siis puhkes ta nutma, suutmata kauem endast ja oma valust jagu saada:

„Pojuke, milleks pead sa sinna minema? Milleks piinad sa oma vaest, vana ema?...“

Ema vaikis, aga pisarad aina voolasid mööda ta kortsus nägu, nagu vesi voolab välja pragunenud, tolmu- ja klaasist. Willie ei tundnud enam viha, — ta armastas ema. Ja vaen, mis näris ta kallal alles mõne minuti eest, muutus sooviks peatada suudlustega ema pisarad, paluda temalt andeks selle kibestustunde eest, mida ta ennist tema vastu oli tundnud, ja selle eest, mida ta praegu ikkagi veel kavatses teha.

„Ema...“ ütles ta, ja ta hääl värises.

Ema karjatas, otsekui oleks teda pussiga löödud, ja puhkes valjusti nutma, olles lõplikult kaotanud enesevalitsemise, vehkides kätega pea kohal. Willie laskus ta ette põlvili ja tõmbas enda poole tema taaruvat, paindumatut, järeleandmatut keha, koos temaga sügavasti kurvastades ja tundes ühtlasi häbi tema pärast.

„Ema,“ rahustas Willie teda, „ei maksa karta. Nüüd ei ole nii, nagu oli varem, kui sa alles olid siia saabunud. Praegu ei ole üldse enam midagi karta.“

Vähehaaval jäi ema vaikseks. Willie oli kindel, et ema

teeb uuesti katsed teda veenda, ja ta ei tundnud end küllalt tugevana sellele vastuseismiseks. Ta vabastas end ettevaatlikult ema kaisust ja tõusis püsti.

Emä istus vaikides ning liikumatult seal, kuhu poeg oli ta jätnud.

„Nägemiseni õhtul, ema,“ ütles Willie. Ta ootas hetke emä vastust, seejärel väljus tasakesi majast, tundes südametunnistusepiina, et oli emä sellises seisukorras üksi jätnud, kuid ta ei suutnud oma apaatiast ja väsimusest võitu saada.

Ta kõndis tolmusel, hommikukastest pisut niiskel tänaval. Kuum punane päike rippus luitunud majakeste kohal, mis kükitasid kummalgi pool tänavat nagu kõdunenud kärbseseened. Ühelt majatrepilt kostis naise naeru, mis oli puhas ja kõlav nagu kuke kiremine koidikul. Tugevate lihastega kõhn mees, kes ei olnud enam noor ja kandis õliseid tunkesid, ilmus oma majalävele. Ta viskas kiire ning ägeda liigutusega maha suitsuotsa, silmitses tänavat, pöördus siis ümber ja astus tagasi majja, langetades pea ja tõmbudes küüru, justkui sammuks ta vastu tugevat tuult.

Willie püüdis korrastada oma mõtteid. Emä oli teda segadusse ajanud, ta tundis eneseusalduse puudust. Ta pidi endale selgeks tegema, aru saama, miks ta läheb linnavalitsusse, miks ta ei või toimida nii, nagu soovis ta emä, — nii, nagu oleks temale kindlasti parem. See küsimus kerkis ikka ja jälle esile, nõudes tungivalt vastust, ja ta tuli igal hinnal maha suruda. See kõik oli emä süü: kui emä poleks talle peale käinud, pisarsilmil anudes koju jääda, ei oleks tema, Willie, end praegu nii õnnetuna tundnud.

Talle meenusid kaks ratsanikku, kes pealaest jalatallani valgeisse mantlisse mähituina, teravaotsalised kiivrid peas, sõitsid eile läbi linna neegrikvartaali, hoides käes hiiglasuuri valgeid plakateid, millele oli punase värviga maalitud: „Neegrid võivad hääletada ainult oma elu kaalule pannes“; talle meenus vaikus, mis laskus linnale otsekui lämbus, sedamööda, kuidas ratsanikud aeglaselt läbisid tänavaid; meenusid tardunud neegrid, kes neile klaasistunud silmadega järele vaatasid.

Talle meenusid ta oma terav, vaevu mahasurutud viha ja hirm, mis hoidis teda paigal, kuni aeglaselt sammuvad hobu-

sed kadusid koos ratsanikega silmist... Meenus eilne öö ja viisteist noort nägu, mõtlikku ning tõsist, ähmaselt valgustatud toas...

Kui nad eile kokku tulid, küsisid nad üksteiselt, ja nende silmad olid täis hirmu:

„Kas nägite täna klanlasi¹?“ Siis, sellal kui nad istusid ärevil, teadmata, mida öelda, lõpetas vaikuse tumeda ja pisut hullunud näoga mees, hirmutades neid hüsteerilise karjega: „Kui olete hulluks läinud või elust tüdinud, siis minge!“ Karjus seda ja väljus, lüües ukse enda järel paukudes kinni. Peatselt lahkus ta järel veel kolm meest, tammudes jalalt jalale, häbenedes, pomisedes vabandusi ning seletusi. Tuba muutus külmaks ja kuidagi tühjaks.

Ja siis hakkas kõnelema Willie. Selles toas kuuldus ta hääl võimsana, ta oli tulvil viha.

„Kas on siin veel argpükse?“

Niipea kui ta oli lausunud esimesed sõnad, näis tuba muutuvat kodusemaks ja inimesed nihkusid üksteisele lähemale, tundes rõõmu soojusest ning oma jõu reaalsusest.

Siis jätkas ta oma kõnet, tundes end juhina, püüdes inimesi liita ja neid endaga kaasa tõmmata.

„Kunagi peab ju ometi südame rindu võtma.“

Ent sõnad jäid õhku rippuma. Ta tundis seda tekkinud vaikusest.

Sellest hoolimata, et nad mõne minuti pärast otsustasid homme valima minna, teadis ta, et hirm pesitseb igaühes neist, nagu ta pesitseb temaski.

Suurem osa neid inimesi olid samasugused kehvikud ja tööorjad nagu tema ise. Kuni nad polnud sõjaväes käinud, ei mõtelnud keegi neist valimistele, hääletamisele... Nüüd oli kõik teiseks muutunud.

Aga miks?

Talle meenus kojusõit raudteerongis demobiliseerimisele järgnenud päeval. Mõtteis tuli ta alatasa selle sõidu juurde tagasi: üht põhjust tuli otsida just selles.

Ta pöördus koju tagasi, sõites rongi esimeses vagunis. See

¹ Klanlased — Ku-klux-clan'i terroristliku organisatsiooni liikmed. — Toim.

oli hästi õhutatud ekspress suurte, puhaste akendega, mugavate tagasikallutatavate tugitoolidega, neonlampide pehme valgusega pea kohal ja valges kuues vagunisaatjaga. Willie tajus õndsat väsimust, — õnnetunne segunes alles harjumatu rõõmuga teadmisest, et ta on demobiliseeritud.

Tal polnud tahtmist juua ega mürgeldada. Rahunenult ning õnnelikuna istus ta oma nurgas, vaadeldes, kuidas akna taga vilkusid mööda maa hallid triibud, kuulatades rataste summutatud, rütmilist mürinat ja kinnitades aeg-ajalt endale, et ta on vaba ja nüüdsest peale jäädavalt.

Tema kõrval istus rahulik ja lahke valge nooruk, kes oli pärit Tuscaloosast. Nad demobiliseeriti ühel ajal, ja nüüd kohustusid nad juhuslikult raudteerongis. See asjaolu, et ei teda ega kolme temaga koos sõitvat neegrit ei palutud ümber istuda muust vagunist eraldatud neegrite erikupeesse ja et konduktor, haruldaselt pikk ning suursugune mees, vagunist läbi minnes neile vaid laia suuga naeratas ja neid sõbralikult „poisteks“ nimetas, nagu poleks ta üldse kuulnudki seadusest, mis nõudis, et neegrid peavad olema valgeist eraldatud, — juba see fakt ise oli tähelepanuäratav.

Üks Willie vastas istuvaist neegreist oli vanemleitnant; ta kõrval olid kargud. Ta oli saanud puhkuse ja sõitis Atlantasse. Leitnandi kõrval istus valge sõdur, tema vastas — kaks neegrist sõdurit, ja temast natuke tagapool, võtnud istet toolide seljatoel, asus kaks valget sõdurit. Nad kõik olid alles sõjaväes, ja Willie tundis neile teataval määral kaasa, tajudes heal meelel enda kui vaba inimese üleolekut.

Leitnant jutustas neile lookesi omaenda kogemuste salvest.

Mehed kuulasid tähelepanelikult. Aeg-ajalt vangutasid nad pead, pahvatasid valjusti naerma, seejärel kuulasid jälle pingsalt ning vaikides ta sõnu. Ainsad inimesed, kes selle väikese salga puhul olid näidanud rahulolematust, olid mõned vagunis laialipillatud eraisikud, kes vaatasid häiritult nende poole. Aga nendegi näole tekkis leebem ilme sedamööda, kuidas nad kuulatasid leitnandi jutustusi.

Leitnant oli pikk tumepruuni nahaga ja särava naeratusega noormees. Suurepärase jutustajana omas ta erakordset kõnannet ja teravat huumorimeelt.

Willie oleks võinud liituda selle pisikese rühmaga, mis oli leitnandi ümber kogunenud, kuid millegipärast ta ei julgenud — võib-olla ei tahtnudki... See oleks liialt meenutanud hiljutist sõjaväeelu. Talle meeldis rahulikult oma tugitoolis istuda ja mõtelda sellele, et kojutulek oli alanud väga meeldivalt.

Pikk, paks mees ripnevate põskedega ja seersandipaeltega õlakuil rajas endale teed läbi vaguni, säilitades tasakaalu tugitoolidest kinnihoidmisega. Ta jõudis Willie vastas asuva salgakese juurde ja segas end vestlusse, katkestades halvustavalt leitnandi poolel sõnal. Ta hääl tundus raskena ega ennustanud midagi head.

„Teie, värvilised,“ algas ta ülemusliku häälega, „peate kõik kolima neegrite osakonda.“

Ta noogutas vaguni eraldatud osa suunas, mis paistis lahise ukse kaudu.

Leitnant vastas talle sõnadega, mis olid otsekui põlevad tunglad:

„See pole teie asi! Ärge segage end võõrastesse asjadesse. See ei puutu üldse teisse, kes siin rongis istub ja kus ta istub. Koristage end siit viibimata, et me teid siin enam ei näeks!“

Umberringi hakati naerma.

Seersant vaarus tagasi, nagu oleks ta vastu kõrvu saanud. Siis kogus ta end. Ta astus vihaselt sammu ettepoole ja pea-aegu karjus kahele neegrist sõdurile, kes istusid ohvitseri vastas:

„Et teid siin enam ei ole, mustad kuradid, kui ma järgmine kord siit läbi lähen, muidu vahistan ma esimeses jaamas teid kõiki!“ Ta vahtis viivu ainiti leitnandile otsa ja pöördus siis Willie poole. Põlgusega libises ta pilk üle ametipaela, mille Willie oli demobiliseerimisel saanud. „See käib ka sinu kohta, vennas, kui sa ei taha pigisse sattuda!“

Hirm, meeletu hirm surus Willie südame oma pihtide vahele. Seersant läks vahekäiku mööda edasi.

Teda hõikas leitnandi paisunud ning kõlav hääl:

„Hei, seersant!“

Too ei aeglustanud samme.

„Se-er-sant!“

Seersant avas ukse, mis viis vaguniplatvormile. Rataste kolin ja mürin täitsid hetkeks vaguni, seejärel tekkis vaikus.

Willie hakkas aeglaselt, vastumeelselt kohalt tõusma, kahetsedes seda, mida ta tegi, kuid suutmata teisiti toimida. Ta tundis mingit tuima, summutatud viha seersandi vastu, kuid veelgi tugevamad olid teda halvanud väsimus ja hirm. Tal ei olnud jõudu võidelda.

„Issand, alles olen sõjaväest lahti saanud . . . neli aastat . . . teel koju . . . kui nüüd peaks midagi juhtuma . . . tahaksin vähemalt kodus ära käia . . . Ma olen Lõunas. Tont võtku, siin võib kõike juhtuda.“

Kui ta oma kompse pagasivõrgust maha tõstis, tajus ta valgete sõdurite pilke — kaasatundvaid, imestunud ja pisut põlglikke, kuna leitnandi silmad, mis samuti teda vaatasid, olid täis kurbust, kibedust ja halvaksapanu. Willie'l oli surmavalt häbi, kuid harjumuseks saanud hirm oli temast tugevam. Ta liikus täiesti automaatselt ja mõistusel polnud ta alistuva keha üle mingit võimu. Ta nägi silmanurgast, kuidas üks neegrist sõdur tõstis ühe jala üle teise, asetaskäed risti rinnale ja istus sügavamalt tugitooli.

Willie tahtis teada: kas tõesti keegi peale tema ei lähe teise kupeesse?

Suure kergendustundega nägi ta, kuidas üks ta kõrval istunud neegreid ootamatult üles tõusis ja käe oma asjade järele sirutas.

Kui Willie oma uuele kohale jõudis, tõttas ta kõige kaugemasse nurka pugema, et end võõraste pilkude eest varjata. Tal oli niivõrd häbi, et ta oli valmis aknast välja hüppama. Ei oleks vaja olnud kohta muuta . . . seersant poleks midagi saanud talle teha . . . Ta vedas leitnanti alt . . . ta oli argpüks ja mitte mees.

Ta veenis end tagasi minema, et seeläbi uuesti saavutada leitnandi lugupidamist, Tuscaloosast pärineva sõbraliku valge poisi lugupidamist. Kuid tal polnud jõudu.

Ja istudes vaheseina taga, puretuna tulisest vihast iseenda vastu, kuulis ta naeru, — naersid inimesed, kes olid jälle kogunenud leitnandi ümber. Naer kõlas enesekindlalt ning muretult.

Seersant ei tulnud tagasi. Keegi ei ilmunud kaht jultunud neegrit arreteerima, ei esimeses jaamas ega järgmises.

Kui rong viimaks peatus tema jaamas, pidi Willie vahekäigus leitnandist mööduma. Ta teadis, et nad teda langetatud laugude vahelt jälgivad, ja tundis end nii õnnetuna ning kahetsuspiinast haaratuna nagu ei kunagi elus.

Inglismaal, Prantsusmaal ja Saksamaal sai ta teada ja pidas seda jäädavalt meeles, et inimesed mitte igal pool nii ei mõelnud ega toiminud nagu tema kodumaal. Teisel pool ookeani õppis ta iseend austama. Kuid ikkagi meenutas ta sageli oma kodu, kaitses tuliselt oma kodumaad põhjariikide sõdurite pilgete eest, kes lõunariike sõimasid. Ta mõtles palju oma kodule ja vahel õnnestus tal end veenda, et seal lõppude lõpuks ei olegi nii halb, kui mõned neegrid rääkisid.

Kuid vahejuhtum rongis paiskas ta ühel hoobil tagasi minevikku. Tema käitumine ei võinud äratada lugupidamist uues Willi MacHenrys, kes oli armees saanud täisealiseks. Ta oli käitunud selliselt, nagu polekski ta kodunt lahkunud, — hirm, mis teda sel hetkel oli haaranud, pärines endisest ajast. Ta ei suutnud oma tahet vastu seada inimese tahtele, kes faktiliselt ei saanud talle mingit kahju teha — isegi mitte Lõunas.

Ta ei võinud end kauem petta. Kodumaa seisis tema ees oma õiges valguses. Häbi oma käitumise pärast rongis, mis ei andnud talle rahu kojutuleku hetkest peale, muutus kiiresti häbiks kogu ta elu pärast, et ta oli kogu see aeg elanud, ilma et oleks püüdnud protestida, alistudes nurisemata kõigele.

Willie peatus kõnniteel. Puud kerkisid mõlemal tänava-poolel, nende rohelus näis haruldaselt raske. Nad heitsid maa peale lühikesi hommikusi varje.

Ilma et ta seda ise oleks märganud, sammus Willie laoruumi poole. Praegu mõtles ta esmakordselt sellele, et ta peaks sinna minema ja Jimilt pooletunniseks ärajäämiseks luba küsima. Vahest poleks seda vajagi? Võib-olla oleks parem otsekohe linnavalitsusse minna? Ta ei tundnud endal praegu jõudu olevat Jimiga vaidlema hakata.

Ei, ta läheb ikkagi. Kui juba kuidagi pole võimalik Jimiga kaklemist vältida, siis on parem seda kohe läbi teha ja mitte hiljem.

Ta pöördus Denman Streeti, sammudes kiiresti, püüdes kaotatud aega tasa teha.

Kõndides linna ärikeskuse peatänavat mööda, tundis ta, et teda pidevalt jälgivad kõigi valgete silmad. Nad vaatasid teda kuidagi veidralt, ta tundis nende pilke füüsiliselt oma nahal. Vastik külm judin käis üle ta selja. „Kindlasti aimavad nad, mida ma tahan teha; kindlasti teavad nad, mis minuga juhtub,“ mõtles ta, kangestudes hirmust.

Ta läks kiiremini, vaadates aeg-ajalt tagasi, ja pörkas järsku kellegagi kokku. Ta taganes instinktiivselt. Politseinik Bill Ed Dickson astus tema poole, vidutades silmi, milledes leegitses kuri tuluke; ta paksud lõdvad huuled olid viltu.

„Hei, neeger, kas sa ruttad kuhugi?“

Meeleheitel, hirmul sellest, et tal tuleb tänane päev veeta trellide taga ja et ta ei saa hääletada, kummardas ta, kummardas lakkamatult valge inimese ees, värisedes ja püüdes endast sõnu välja pigistada. Ent sõnu ei olnud; kuskil sügaval ta sismuses rabeles hää, mis ikka ja jälle kordas: „Kurat võtaks, kes sa siis ometi oled?!“

Dickson luges seda nähtavasti ta silmist, sest ta urises, pisut leebemaks muutudes:

„Mis sinuga juhtunud on, poiss?“

Kuid hää, mis temas helises, ei lasknud tal rääkida, lämmatas sõnad, mis olid valmis esile tungima. Ootamatult kaotas ta kõige vastu huvi: tulgu mis tuleb. Ta ei saanud end vabandama sundida. Ta astus mõned sammud, ilma et oleks Dicksonilt silmi ära pööranud, siis pöördus ta ümber ja pistis jooksma piki tänavat.

Kui ta hingeldades avas laoruumi ukse, ei olnud seal kedagi peale Jimi, kes istus otse letil ja toetus küünarnukiga virna pandud rudisevaile helesinistele paberipoognatele. Ta luges hommikulehte ja rääkis kogu aja tigidalt iseendaga.

Willie oli selle vaatepildiga harjunud. Juba enne sõjaväeteenistust, kui ta hommikuti laoruumi tuli, tundis ta alati midagi sõprustunde-taolist selle vana valge mehe vastu, kes

oli järsk oma käitumises, äge, kuid äärmiselt heasüdamlik. Vahe! naeris ta tasahilju Jimi veidruste üle: ta lõpmatu lobi-
semise üle iseendaga, mis oli täis mürgiseid vandesõnu kõige
selle aadressil, mis oli talle vastumeelt; ta kombe üle peale
sundida oma nõuandeid ka neile inimestele, kes vaid juhus-
likult tema silma alla sattusid; tema maneeeri üle käsutada
valgeid ning musti, nagu oleksid nad tema isiklik omand.
Ja kõigest sellest hoolimata oli ta süda tulvil armastust
inimeste vastu: ta oleks pikemalt kaalumata võtnud seljast
viimse särki ja selle ükspuha millisele puudustkannatajale
andnud.

Tõsi küll, ta oleks hoolitsenud, et seda ei unustataks. Nal-
jakas vanamees!

Kuid sel hommikul ei olnud Willie'l naerutuju. Jim oli
tema vastane. See hommik kuulus Willie'le, ja mingite ähvar-
dustega ei õnnestu kellelgi seda Willie'lt ära võtta.

Ta tundis, kuidas aegamööda haaras teda vaenulik suhtu-
mine valgesse inimesse.

„Tere, mr. Jim!“

Temas kasvas kiiresti ärritus, terav ja okkiline ärritus, mis
haaras teda alati, kui tal tuli öelda „mister“, pöördudes valge
poole, või nimetada teda „sir'iks“.

„Tere! Kelle eest sa nii jooksid?“

„Ei kellegi eest. Mr. Jim...“

Valge mehe silmad olid suunatud Willie'le, ta ootas järge.

„Mr. Jim, laske mind, palun, tunniks ajaks vabaks, ma tahan
hääletama minna.“

See öeldud, ajas ta jalad harki ja kaldus pisut ettepoole,
nagu kokkukeeratud terasvedru, valmis kõigeks: järsuks
käsuks laorum korda seada, enne kui mõtelda „millelegi sihu-
kesele...“, peatamatuks sõnavalinguks, mis häbistab teda
juhmuse ja eeselliku kangekaelsuse pärast, mis dikteerivad ta
soovi hääletama minna.

Kuid Jim vajus kuidagi kõssi ja sulgus endasse. Willie ees
istus rauk, kes oli õnnetu, hämmeldunud ja ootas surma. Näri-
des oma kitsaid huuli, vahtis ta põrandale, ilma et oleks pead
tõstnud. Siis lõi ta silmad üles, vaatas Willie'le otsa ja Willie
nägi neis pisaraid.

Jim vaatas Willie'le sõnatult, püüdes midagi temas näha, püüdes mõista...

Willie tundis, et oli võitnud, ja see tunne pani teda seesmiselt hõiskama.

Jim hakkas rääkima, ta hääli oli vaevalt kuuldav; see oli täis kurbust ja selles peitus mingi väljendamatu küsimus:

„Sooh, poiss, sa oled siis otsustanud?“

Willie vaikis. Rääkigu Jim.

„Ma nägin, et see sellega lõpeb... see on sinust tugevam... Ma ei tea... ma annaksin kõik...“

Ta jäi vait, silmitsedes Willie't.

Siis alustas ta ootamatu kirglikkusega:

„Jumaluke, kas sa tõesti ei saa aru, mis sind ootab, kui sa ei muuda meelt? Sa hukkad ju. Miks ei võta sa aru pähe, ei sõida põhjariikidesse, kuni ei ole veel hilja, ega loobu pead vastu müüri tagumast? Seal saaksid sa viisaka töö ja teeniksid rohkem kui minu juures. Miks, miks ei sõida sa siit minema?“

Willie katkestas teda:

„Mr. Jim, kas selle asemel et mind põhjariikidesse saata, teie ei tahaks mind ehk siinsamas aidata?“

„Millest sa räägid?“

„Ma räägin sellest, et kas te ei tuleks praegu linnavalitsusse ja ei hääletaks ühel ajal minuga?“

Jim jahmus. Ta tõmbas sügavasti hinge, ahmis õhku ja tõmbus kuidagi täielikult endasse.

Mõne aja pärast lausus ta lõpuks väsinult:

„Sa tead väga hästi, Willie, et ma ei või seda teha. Pärast seda ei saaks ma enam ühegi krossi eest kaupa müüa... Ma tahaksin...“

„Ma tulen varsti tagasi, mr. Jim.“

End uhkesti sirgu ajades, ilma oma meelepaha varjamata ja rõõmustades saavutatud võidu üle, lahkus Willie laoruumist.

Päike sulatas asfaldi ja kõrvetas talumatult. Oli raske hingata.

Tänavail ei olnud naeru kuulda, oli vaikne; vaid harva kostis katkendlikku juttu või kuuldus autode kriginat betoonil. Tänavail lonkisid aeglaselt higist nõretavad ja roidunud inimesed.

Linnavalitsusele lähenemisel tagus Willie süda üha kõvemiini.

Kuumast lõunamaa päikesest ja järskudest südamelöökidest käis pea ringi. Näis, nagu hakkaksid jalad iga hetk tõrkuma käimast.

Keegi ei oodanud teda linnavalitsuse maja astmeil, trepp oli tühi, nii trepp kui ka tänavad ja niidetud roheline muru. Oli täiesti vaikne, ühtki hinge polnud näha. Inimeste kohalviibimisest andsid tunnistust vaid praakilolev uks ja halvasti suletud aknad. Suure kergenduse ja hõiskava rõõmu tunne kerkis temas otsekuu kuumavee-allikas.

„Kartused olid üleaurused,“ mõtles ta. „Nad ei hakka veterani kallal norima.“

„Aa, Willie!“

Hääl oli pehme nagu kassi nurrumine. Terav valu läbis elektrivooluna ta keha, mis muutus tühjaks ning kaalutuks.

Kust kostis see hääl? Kuid ta peab edasi minema, nüüd ei tohi peatuda.

„Willie!“ Häälde oli tekkinud järeleandmatus. Ja polnud kahtlust: see oli valge mehe hääl. Kui ta ei vasta . . .

Ta tardus hetkeks liikumatult paigale. Siis pöördus ta järsult, et vaadata, kust see hääl tuli.

„Tule siia, Willie . . .“

Hääl kostis autost, mis seisis teisel pool tänavat, mõni meetri eemal.

Willie ei saanud aru, kuidas ta seda varem tähele ei pannud.

Willie'le meenus otsekohe: seda, kes teda hõikas, hüüti Reck Tayloriks. Ta istus rooli taga; ta ilus päevitunud nägu väljendas kõige suuremat heasüdamlikkust. Tema kõrval istus veel üks mees, see oli Howard Lawson, kuna taga oli veel kolm: Zor Kimbell ja Jack Griffin; kolmas näis Willie'le tundmatu olevat.

„Willie, mis sul täna linnavalitsuse majasse asja on? Mustadel ei ole ju seal tavaliselt midagi teha peale põrandate pesemise.“ See oli rahulik fakti konstateerimine.

Surmahirm tungis Willie igasse poori, levis üle kogu ta keha.

Jälle seesama rahulik hää!:

„Tulid linnavalitsusse hääletama?“

Hirm pugese üha sügavamale, sügavamale... Kuid olgu ta neetud, kui ta lausub vaid ühe sõna. Tal on samasugune õigus siin olla nagu igal teisel. Olgu ta neetud, kui ta vastab.

„Ütlesid sa midagi, Willie?“

Viimast korda pakuti talle võimalust vastata.

Ta vaikis.

„Istu autosse!“ Hää! kõlas nüüd käskivalt, kuigi ikka veel sõbralikult.

Willie ei liikunud, ta näolt võis lugeda hirmu ja kangekaelsust. Ta lausus kindlalt:

„Ei, sir.“

Taylori tumesinised silmad, mis teravalt eraldusid tõmmul nahal, olid suunatud temale, — kummalised sinised silmad, nad tungisid ta silmadesse otsekui tangid ja hoidsid neid kinni. Pidades Willie't pidevalt silmas, ütles ta, pöördudes enda kõrval istuva mehe poole:

„Pagasiruum, Houvie.“

Kõlises vedru. Seejärel kuuldus klaasi vastu puutuva metalli kolksatus, — Taylor pööras automaadisuud aeglaselt paremale ja vasakule, hoides seda pooleldi allalastud autoakna kõrgusel.

Pehmus kadus ta häälest. Hää! oli rahulik ja kategooriline.

„Noh, roni autosse, kui sa ei taha, et sul kael kahekorra käänatakse.“

Willie sirutas käe aeglaselt autoukse poole, et meeletult kobades leida mingit väljapääsu seisukorrast, mingit pääsu, midagi...

Reck lausus:

„Zor, Josh...“

Mehed ulatasid Willie'le laisalt käe ja tirisid ta autosse. Josh, tundmatu mees, oli uskumatult kõhn ja pikakoivaline; tema veel täiesti poisikeselik nägu oli punakaks päevitunud. „Issand,“ mõtles Willie, „see on ju Josh MacLowren! Ma ei ole teda seitsaadik näinud, kui läksin sõjaväkke. Noh, küll on tema alles pikaks kasvanud!“ Seetõttu, et ta nii ootamatult nägi MacLowrenit, oli ta kõik unustanud, ja mingi sekundi

murdosa vältel oleks ta peaaegu pöördunud Joshi poole, et teda kõnetada.

Kuskilt, talle näis, et kaugelt, kuulis ta mootori summutatud pöörinat. Ta pöördus tahtmatult ümber ja vaatas linnavalitsuse hoonele. Akende juures, mis olid seni täiesti tühjad, seisis nüüd kirjudes kleitides noored naised ja üleskääritud käis-tega särkides mehed.

Nad vaatasid alla autole, nende näod olid karmid, nagu lahkuksid vaenlasest, ja lahkuksid jäädavalt.

Willie'l tekkis meeleheitlik soov eelnenud hetke tagasi tuua, seda hetke, mil ta võis veel kõike hoopis teisiti lahendada, — praegu näis talle isegi, et tarvitseb vaid seda küllalt kirglikult, küllalt visalt soovida, ja see pöördubki tagasi. Kuid seda ei sündinud.

Nad sõitsid läbi terve linna; tänavail seisatas rahvas, et vaadata Reck Tayloriga autot selles istuva neegriga. Kõik teadsid, mis teda ootab.

Recki hääl muutus jälle lipitsevaks, ent selles kuulus valatuid noote.

„Ah, Willie, kui halvasti sa tegid! . . . Kas mõistad?“

Willie'le näis, nagu lendaks ta kuhugi kaugele, üles, püüdes klammerduda millegi käestlibiseva ning tabamatu külge, nagu lendaks ta üha kaugemale ja kaugemale. Ta ei teadnud isegi, mis see on, — miski väljaspool ta võimupiiri . . .

„Must tõbras ei tea isegi, mida ta tahab,“ lausus Houvie läbi hammaste.

„Näed nüüd,“ jätkas Taylor, „ma tean, et seal, teisel pool ookeani, sa magasid valgete naistega ja mürgeldasid. Ja ma ei heida seda sulle ette . . . Aga kui sa koju tulid,“ lõpetas ta peaaegu õrnalt, „oleksid sa pidanud olema hea, sõnakuulelik väike neeger . . . Eks ole? Kui sa oleksid mõtelnud peaga, ei oleks sa praegu siin.“

Ta jäi jälle vait.

„Mida sa mõtled, Willie, poja? Räägi mulle, mida sa mõtled?“

Hääl voolas pehmelt, peaaegu armastavalt, Willie't aga lämmatas viha, ta lämbus selle vihakoorma all. Kui ta ainult saaks midagi teha! Ta surus käed rusikasse ja pingutas liha-

seid, valmistudes kallaletungiks; seejärel laskis ta lõtvuda pingel. Ei, ta ootab. Ta koostas plaani. Ruttu, nüüd peab seda ruttu tegema.

Ta pilk langes mutrivõtmele, mis lebas ta jalge ees põrandal, pooleldi vaibaga kaetuna, — ja temas kihvatas võidutunne.

„Teie, elajad, te arvate, et ma olen hirmu. täis ja sean oma pea teile alandlikult ette? Te eksite, te eksite!“

Nad käänasid peateelt kõrvale ja mahe hääl vaikis.

Auto rajas endale kindlalt teed tühjal, killustikuga ülekujatud maanteel. Sõiduk jättis enda järele tolmutpilvi. Tee ääres kasvas madal kollakas võsa, selle taga laiusid viljatud, kõrbenud põllud.

Ootamatult puhkes Willie valjusti hädaldama:

„Mr. Reck, ärge tehke, palun, ärge tehke, sir! Ma palun andeks, palun teid, head, kuldsed valged härrad, palun väga, ma tean, et mul ei olnud õigus, ja ma ei tee seda enam kunagi...“

Kaeblikult nuuksatades laskus ta kummargile ja varjas nägu kätega. Houvie pahvatas kahjurõõmsalt naerma. Griffin, kes Willie kõrval istus, ahhetas imestusest, ja Willie mõistis, et see teda jälgib. Kuid kannatamatusest värisedes, mitte tahtes kauem oodata, minutitki viivitada, haaras ta mutrivõtme, võttis hoogu ja tõstis selle kõrgele pea kohale. Kostis Griffini hädakisa:

„Reck, hoia alt!“

Levandi partisanid¹

GABRIEL GARCIA NARESO

Sinakad tulukesed, mis jaaniussidena kauguses vilkused, tuletasid Carlosele meelde, et kolmkümmend kilomeetrit eemal magab Castellóni linn. Tuhanded elanikud magasid, olles unustanud kõik, vangistatuina võib-olla teostamata jäänud unistustest või ängistatuina raskeist unenägudest, millede kajastus rõõmutu ning lootusetu elu. Nad magasid, teadmata, et keegi selsamal hetkel mõtleb neile, nende hädadele, nende lootustele. On võimalik, et homme tungivad nende kõrvu kuuldused sellest, mis sel ööl peab sündima, ja siis hakkab nende süda

¹ Antifašistlik vastupanuliikumine Hispaanias, mis tekkis juba esimestel päevadel pärast vabariigi lüüasaamist, laieneb ja tugevneb iga päevaga, Galicia, Andaluusia, Estremadura, Toledo, Murcia, Tarragona, Navarra, Ciudad Reali provintsis — kõikjal peavad kangelaslikud hispaania patriooidid relvastatud võitlust Franco palgasõdurite vastu. Ent vastupanujõudude kuulsamaks koondiseks, nende eelväeks on Levandi — Ida-Hispaania — partisanide armee, mis omab kindlakujulist sõjaväelist organisatsiooni ja ühtset ülemjuhatust.

Kogu 1947. a. vältel panid Levandi vaprad partisanid vastu 20 000 Franco sõdurile ja sandarmile, nn. „rahvuskaartlastele“. Selle aja jooksul pidasid nad 170 lahingut.

Käesoleval ajal ulatub Levandi partisanide tegevusala Segura jõe oruni lõunas, Vahemere randadeni idas ja La Mancha ning La Alcarria piirkonnani läänes. Põhjas tungivad partisanid Ebro jõesuudmest Saragossani, Léridani ja Tarragonani. Käesolevas jutustuses opereerivad partisanid territooriumil, kus tegutseb Levandi partisanide armee, — Maestrazgo määmassiivil ühes Morella linnaga.

Levandi partisanide koondis kujutab enesest vabaduse ja sõltumatuse eest võitleva hispaania rahva tugevamaid ning aktiivsemaid organisatsioone. — *Toim.*

kiiremini ning rõõmsalt tuksuma teadmisesest, et võidupäev läheneb.

Veel selgemini nägi Carlos lähedases vaikes orus asuva Airaneta küla kollakaid ning tujukaid tulukesi. Ka selle elanikud magasid. Carlos mõtles neile õrnusega, millega armastav poeg vaatleb oma uinunud ema. Airaneta oli tema koduküla. Selle tolmuseil tänavail mängis ta lapsena, selle külmas koolimajas õppis ta kirjutama ja arvutama, selle väljakul imetles ta oma pruudi naeratust ja hiljem laulatati teda selle kirikus . . .

Nüüd on sellest juba aasta, kui Carlose naine suri. Ka tema teised sugulased puhkavad kalmistul. Ja üksnes ema, koormatud aastaist ning kannatustest, viibib veel elavate hulgas. Päevastest muredest roidununa magas ta, ilma et tal oleks aimu olnud poja lähedusest, poja, kes oli Maestrazgo valitsejate, Levandi partisanide armee partisanisalgakomandör.

Carlos tõusis ja pöördus näoga tuule poole, mis sasis ta juukseid, tungis kuuekäästesse, sundides hommikujahedusest kõssi tõmbuma. Siis võttis ta vintpüssi ja hõõrus selle hoolikalt rätiga üle. Ta taskuis kolksatasid pidemisse laetud padrunid, — igas pidemes viis padrunit. See kerge kolin sundis teda mõtlema sellele, kui suuri jõupingutusi oli temalt nõudnud padrunite hankimine ja kui kokkuhoidlikult peab neid kasutama.

Ta vaatas kella: pool kolm. Täpselt kell neli pidid nad küla ründama. Tema koduküla . . .

„Pagan võtku, kui külm!“ pomises Carlos.

Pimedusest ilmus Fernando — üks tema mehi. Ta sammus ringutades. Fernando oli kõige noorem rühmas ja kuulus sellesse ainult kaks kuud. Ta liitus partisanidega alles pärast seda, kui oli matnud maha oma venna, kes peksti Alcora kasarmus frankolaste poolt läbi ja suri ta käte vahel.

„Kas nad magavad veel?“

„Ei, valmistuvad. Meie voodist pole raske lahkuda.“

Kui komandör lähenes laagripaigale, olid kõik kakskümmend kaks meest juba jalul. Ühed suitsetasid, teised lõpetasid väljaastumis-eelseid ettevalmistusi. Nagu on neil juhtudel tavaline, ei kõneldud peaaegu sugugi. Asudes Pennagoloza, palja ja ligipääsmatu mäe nõlval, mille musta massiivi võis selgesti näha tumesinise taeva taustal, tundsid nad teravamalt

kui kuskil mujal looduse sugestiivset jõudu, kodumaa looduse kutset.

Rühmas oli nelja provintsi inimesi: Juan, Vicente ja Manuel — säravast, hurmavalt lõhnavast Valenciast; kaks venda Florest ja veel neli meest Teruelist; Ernesto Fuentes seitsme seltsimehega Saragossast ja viis meest Kastiliast: Luis, Antonio, Jimenes, Fernando ja Carlos. Kõigil oli frankolastega isiklike arveid õiendada, kuid praegu ei andunud ükski neist abstraktseile mõtteile kättemaksust, vaid mõtles sellele, mida ta peab sel ööl sooritama.

Carlos teadis, et tema kohus on meestega kõnelda, et nad tahavad tema suust kuulda midagi muud ja mitte ainult käsklusi, kuid Airaneta lähedus, silmade ette kerkinud lapseõlve-mälestused, surnud naise kuju ja ema viimane nukker naeratus erutasid teda liiga tugevasti. Juba seal, pimedas kuristikus, kui ta ilmus oma komandöri kutse peale ja sai teada oma lahingu-ülesande, haaras teda kodukülas läbielatud kannatuste ning rõõmude meenutamisel lõppematu ning õrn südamevalu. Ja kui talle tehti ettepanek valida välja kaksikümmend kaks meest, võttis ta need, kes olid nagu temagi jätnud omakseid koduküla kalmistule.

„Seltsimehed,“ lausus viimaks Carlos, „ma tean, et peaksin praegu teiega kõnelema, peaksin teile midagi ütleva. Mitte selleks, et teid innustada, vaid et teie paremini mõistaksite selle operatsiooni tähtsust.“

Võitlejad istusid nõlvale, mis oli kaetud teravate, külmade kividega, ja kuulasid komandööri, mahvides sigarette ja vaadates neid ümbritsevasse pimedusse.

„Kas on keegi teist, mu sõbrad, mõelnud meie üksinduse ülevale tähendusele? Ma olen sageli sellele mõelnud, kuigi ma tean, et üksinduse tunne ja üksindus ei ole üks ja seesama. Meile näib, nagu oleksime täiesti üksinda, ja võiks arvata, et meid ümbritseb tühjus, et kõigi maade inimesed on kadunud olematusse, et piire ei ole enam vaja, sest ei ole kedagi, kes neid ületaks. Ma olen korduvalt esitanud endale küsimuse: „Kus on siis linnad, asulad, külad ja elavad olendid, kes neis asuvad? Kus on töölised, kes teevad kehalist tööd, haritlased, kes kirjutavad, kes viivad edasi teadust?“ Kui ma vaatasin

enda ümber, oli mul üksinduse ning hüljatuse tunne, mis mulle sosistas: „Sa oled üksi. Kas sa siis ei näe, et sa oled täiesti üksi?“ Ja ma vaatasin alla ja nägin ainult võsa, maad ja rahulikke kaljusid. Ma vaatasin otse enda ette, ma vaatasin paremale ning vasakule, kuid nägin ainult mände. Ma vaatasin üles ja nägin ainult pilvi või tähti, mis olid niisama sõnatud ja üksildased. Aga kui ma seejärel uuesti pöördusin oma mõtete juurde, ütlesin ma endamisi: „Su süda petab sind; ei ole õige, et me oleme üksi, sest ei ole õige, et inimesed, linnad, külad on maa pealt kadunud; on endiselt olemas mehi ja naisi, kes kannatavad, ootavad ja meile mõtleavad.“ Meie tahaksime, et siia kostaks nende inimeste hääl, kelle õnne me soovime, ja ütleks meile: „Me oleme teiega!“ Aga õige on seegi, et maailma inimeste hääl ei suuda alati tungida meieni — Maestrazgo mäeni, Pennagoloza mäeni, mida me praegu näeme endi ees ja mille olemasolust suuremal osal neist ei ole isegi aimu. Ja vaadake, selleks, et seda sidet luua, et kinnitada meile endile, et meie ei ole mitte üksi, selleks me võitlemegi. Seal all on mu koduküla Airaneta. Seal on vaevalt kaks tuhat elanikku. Kuid seal algab maailm, ja teade sellest, mida me sel ööl suudame Airanetas ära teha, lendab sealt Lucena del Cidi, Lucenast Alcorasse, Alcorast Castellóni, Castellónist Madridi, Madridist aga teatatakse kogu maailma inimestele, et kakskümmend kolm partisan on vallutanud küla, kus on kaks tuhat elanikku. Ja meie ei jää üksi, sest paljud — ühed varem, teised hiljem — mõtlevad: „Hispaania küla Airaneta hõivasiid Levandi partisanid, kes võitlevad Franco vastu.““

Sellal kui Carlos kõneles, näis, nagu ei viibiks ta kuulajad kohal, nagu oleksid nad kandunud koos teatega oma kangelas-teost Airanetast Lucena del Cidi, Lucenast Alcorasse, Alcorast Castellóni, Castellónist Madridi, Madridist aga kogu maailma asulaisse, et tugevasti kaisutada inimesi, kelledele nad mõtlesid.

Carlos aga jätkas:

„Siin asub minu küla. Küla, mis meenutab teie külasid, jõega, juurviljaaedadega, oliivisaludega ja põldudega, kuhu on külvatud nisu ning otra. Ta kalmistule on maetud mu omaksed, nagu teie omaksed puhkavad teie külade kalmistul. Ja see

kõik, — inimesed, kes elavad või on surnud, majad ja nurmed, vesi, mis niisutab maad, päike ja tähed, mis praegu taevas siravad, — see ongi kodumaa, mille eest me võitleme ja võib-olla sureme.”

Carlos peatus, tajudes äkki, et teda on haaranud sügav erutus. Ta püüdis uurida teda ümbritsevate meeste näoilmet, kuid pimedus oli väga suur ja ta nägi vaid tumedaid laiike.

„Niisiis,“ alustas Carlos uuesti, ja ta hääl tundus käskluseks, „praegu puudub kümme minutit kolmest. Kell neli jõuame küllasse. Te teate juba, millised on meie eesmärgid: „rahvuskart“ ja alkald¹. Teie mõlemad, Flores ja Jorje, jääte sinna, kus me teeme peatuse, — teisele tänavale külaservast arvates. Küllasse jõudmisel annan ma teile oma kella, ja kell 4.15 hakkate teie õhku tulistama. Fuentes koos oma koduküla-meestega tuleb minuga. Gaspar Moreno lese maja uks on avatud. Selle taha jäävad peitu ootama kolm meest. Ülejäänud asuvad koos minuga värvakaare alla. Siis läheb Fernando, kes küla pisut tunneb, koos Jimenese, Luisi ja Antonioga alkaldi majja. Kui Jorje ja Flores hakkavad tulistama, kargavad rahvuskartlased kasarmust välja. Siis asume meie ründama. Kas on selge?”

Partisanid hakkasid üksteise järel orgu laskuma. Ees kõndis Carlos, kes summutatud häälel hoiatas järsakute eest ja möödus kaares libedaist kaljudest, otsides pehmet ja mugavat pinnast. Peatselt jõuti esimeste viljapuudeni, mis olid ülesharitud põldude piirimärgiks. Carlose pimedusega harjunud silmad peatusid heldinult magava koduküla ümbrusel: siin mustendab oliivipuude salk, seal laiub viinamägi . . .

„Need on Jenado Garcia oliivid,“ mõtles Carlos. „Ja selle poole fanega² suuruse krundi rentis lombak Castro Mendez. Vaene maa! Ta on inimese oma, kes joob palju viina . . .“

Partisanid lähenesid Airaneta servale. Nad hakkasid selgesti nägema majade valgeid seinu. Ja mälestused, mis olid suikunud kaheksa aasta vältel, haarasid Carlose uue jõuga, manades ta silmade ette kujutlusi elust, mis näis nüüd kauge ja veider.

¹ Kohtunik, linnapea või külavanem. — *Toim.*

² Hispaania pinnamõõt — 1,1 ha. — *Toim.*

„See on minu küla,“ mõtles Carlos edasi sammudes. „Kõik mu püüded tärkasid sellest kurvast tegelikkusest, mis siin valitseb. Siin on rahvamaja, siin küla töötajate ametiühingu ruum, mis on muudetud falangistlikuks keskuseks, siin on väljak, kuhu skeptikud-talupojad kogunesid kord valimiste eel, et minu esimest poliitilist kõnet kuulata. Ja siin on vana kasiino kivitahvleist põrandaga ja seintega, mis on reklaamkuulutusi täis kleebitud; piljardiruum, kus minagi olen mänginud; onupoeg Juanito pood, mille riulid olid täis kanepist jalatseid, seepi, tuletikke ja šokolaaditahvleid. Jah, see on minu küla kõigi oma puuduste ning voorustega. Ta elanikud on uskumatult visad, nad rühmavad sajandite vältel üle jõu käivat tööd, et saavutada kas või näivat õnne. Kuid õnn ongi neile tulemata jäänud. Fašistlik koletis on kõikjale sirutanud oma haarmed. Kõikjal valitsevad terror, nälg, vägivald, inimväärseuse mõnitamine. Rist on liitunud malakaga.“

„Kuid meie rahvas ei alistu,“ ütles Carlos valjusti, ja kakskümmend kaks meest ei imestanud neid sõnu kuuldes: nad mõtlesid sedasama.

Carlos vaatas uuesti kella. Oli kolmveerand neli. Rühm oli juba Airaneta esimesel tänaval. Külakeskuseni ei jäänud rohkem kui kakssada meetrit. Partisanid kuulasid ära komandöri viimased korraldused:

„Me peame vallutama kasarmus relvad ja laskemoona. Teie, kes kaitsete teed, hakkate taanduma meie baasi suunas kell pool kuus, et mäejalal teistega ühineda. Kui on haavatuid või surnuid, siis võtke nad kaasa. Jorje, võta kell, sa tead, mida peab tegema. Niisiis täpselt poole tunni pärast ja mitte üks minut hiljem. Ernesto, sa võid oma meestega teisele poole tänavat minna.“

Nagu Carlos oli ette teatanud, oli Gaspar Moreno lese maja uks avatud. Elena, rietatud musta kleiti, suure rutuga kuklasse kinnipistetud juustega ja palavikuliselt säravate silmadega, süleles rõõmsalt partisanirühma ülemat. See oli ta vanglas surnud mehe seltsimees ja tema enda sõber juba sellest ajast peale, kui nad mõlemad olid käinud lastekarjaga linnupesi otsimas ja kõrrepõllul viljapäid korjamas.

„Kuidas elab mu ema?“

Püüdes oma erutust tagasi hoida, vastas Elena kurvalt:

„Ma ei hakka sulle valetama. Ta on väga haige. Ma ei tahtnud sellest rääkida mehele, kelle sa siia saatsid. Meie kõik abistame siin üksteist vastastikku oma võimete kohaselt, ja seepärast kannatab ta meie hirmsas elus vähem puudust kui paljud teised. Meie räägime sinust tihtilugu ja palju. Ma luisikasin igasuguseid väljamõeldisi kokku, et sisendada talle julgust. Ta elab lootusest, kuid rahutus sinu pärast kahandab vähehaaval ta jõudu. Siin teavad vaid vähesed, et sa oled partisan. Kui falangistid saaksid sellest haisu ninna, võiks sinu emaga jumal teab mis juhtuda.“

„Ja sina, kuidas elad sina?“

„Ma vihkan ja mäletan . . .“

„Meie teeme sedasama . . .“

„Ja ma ootasin teid, et koos teiega mägedesse minna.“

„See pole kerge.“

„Carlos, kui sa ei võta mind kaasa, lähen ma teie kannul, kuni sa väsid mulle „ei“ ütlemast. Ja isegi siis, kui te hakkate jooksma, ei jää ma teist maha. Noh, hea küll,“ muutis Elena kõneainet. „Kas jooksid klaasikese veini?“

„See meenutab ju ristseid . . .“

„Võib-olla meenutabki. Aga muide need ongi ristsed: Airanetat ristivad partisanid,“ naeratas Elena. „Ära arva, et ma sulle palju kalkan. Üheainsa klaasitäie. Vein on nüüd väga kallis ja vahel ei ole teda üldse saada. Mis need on? Kas käsi-granaadid?“

„Jah, granaadid. Kas sa muuseas ei tea, kuidas on „rahvuskaartlased“ relvastatud?“

„Nad uitavad kogu aeg külas ringi. Granaate neil ei ole. Ainult püssid ja veel mingid teised asjad, lühemad, säärase konksuga küljes.“

„Need on automaadid. Kas neid on palju?“

„Igaühel on üks.“

„Hea küll . . .“

„Kas sa oma ema ei kavatse vaatama minna?“

Carlose nägu süngestus.

„Seda ei saa, Elena,“ ütles ta. „Kui meie mõlemad näeme seda päeva, mil Hispaaniast kaob fašism, siis näeme ka teine-

teist. Aga praegu — ei. On parem, kui ta elab mälestustest minust ega tea midagi elust, mida ma elan. Kui minuga midagi juhtub, jääb ta, kui tal pole millestki aimu, ikkagi lootma... Aga kui ta mind praegu näeks, surmaks teda hiljem rahutus.“

Carlos pani tühja klaasi lauale ja heitis pilgu vanale seinakellale. Viie minuti pärast pidid Jorje ja Flores alustama tulistamist.

Partisanid läksid üksteise järel väljakule ja kadusid vanade väravakaarte alla. Otse nende ees, kakskümmend viis meetrit eemal, mustendas uks, mille taga asus „rahvuskaart“. Järsku kostis pimedas järgemööda mitu heledat pauku. Unised „rahvuskaartlased“, kes kargasid häire peale tänavale, võeti vastu kogupauguga. Kolm neist kukkusid maha, tabatuina partisanide kuulidest, kuna kaks pöördusid kähku tagasi kasarmusse, lüües ukse enda järel kinni.

„Ärge laske neid toibuda!“ hüüdis Carlos, haaras vöörihma küljest granaadi ja sööstis kasarmu poole.

Vaevalt jõudis ta nurga taha varjule hüpata, kui kostis plahvatus. Kuus partisani, kes surusid end seinu vastu, tormasid purustatud ukse juurde. Ja kui „rahvuskaartlased“ alustasid korratut tulistamist akendest, ei teinud see kellelegi kahju.

„Fernando,“ käskis Carlos, „võta tapetute automaadid ja kaitse esimest majakorda, meie läheme üles teisele.“

Partisanid tungisid patiosse¹ ja jooksid hetkegi viivitamata kiiresti trepist üles. Teise korra kõrgusel asus patio ümber galerii, mida toetasid kerged puupostid. See galerii oli mitme ukse kaudu ühenduses maja sisemusega; kaks ust viisid tubadesse, mille akendest „rahvuskaartlased“ tulistasid. Rocendo kargas ühe ukse juurde, kiskus hammastega ära granaadi kaitserõnga ja heitis granaadi tupp. Inocencio heitis granaadi teise ukse kaudu. Ja otsekohe pärast plahvatusi tungisid partisanid ruumidesse, mis olid täis püssirohusuitsu.

Sel hetkel tundis Carlos kõrvetavat hoopi selga; püss kukkus tal käest. Ta silmle laskus kollakas kae ja ta varises raskelt maha, vajudes musta, põhjatusse sügavikku.

¹ Patio — hispaania majade katuseeta siseõu. Sealt viib trepp tavaliselt teisele majakorrale. — *Toim.*

... Kui Carlos meelemärkusele tuli, nägi ta läbi maheda udu enda kohale kummardunud seltsimehi ja Elena kahvatut, äranutetud nägu. Ta ei tundnud valu, vaid tajus üksnes mõnusat kõdi, mis ulatus õlgadest käte ning jalgadeni. Ta liigutas huuli ja tundis suus midagi pehmet, niisket ning kuuma.

„Seltsimees Carlos,“ kuulis ta kellegi häält, „ära muretse, haav on tühine.“

„Carlos, Carlos,“ tungis partisanide komandöri teadvusse Elena hääl, „kõik on läinud toredasti.“

„Seltsimees Carlos,“ jätkas keegi, „meie oleme küla pere-mehed. Me hävitasime kogu „rahvuskaartlaste“ garnisoni. Mina ise tapsin selle, kes haavas sind selga.“

Carlos küsis häälel, mis temale endale kuuldus võõrana:

„Relvad?“

„Üksteist automaati, seitse püstolit, üksteist vintpüssi, üheksa kasti padruneid.“

„Ja alkald?“

„Ootame. Mis temaga teha?“

„Laske ta kirikuesisel väljakul maha. Ja lipp?“

„Me kinnitasime ta raekoja rõdule.“

... Nagu läbi une kuulis Carlos kauget kogupauku. Alkald tasus eluga mõnede eest oma paljudest kuritegudest, mis ta oli rahva vastu sooritanud.

„Praegu on pool kuus, seltsimees Carlos.“

„Mis minuga on?“

„Tühine asi. Me kanname sind kätel. Varsti oled sa jälle terve.“

„Ma tahan teada, mis minuga on.“

Tekkis pinev vaikus. Viimaks ütles Fernando, kummardudes Carlose kohale nii, et puudutas oma näoga ta käharaid higiseid juukseid:

„Sul on kaks kuulihaava seljas: üks on pealpool kopsu, teine aga hulga madalamal, puusa kohal.“

„Siis on... selge... ma ei jää ellu...“

„Mis sa nüüd, seltsimees Carlos!“

Carlos tegi asjatu katse tõusta, seejärel sosistas ta:

„Kandke mind väljakule.“

Neli meest tõstsid ta ettevaatlikult üles ja kandsid aegla-

selt väljaku keskele, millele hakkas juba langema koidupuna esimene helk.

„Pange mind maha... näoga vastu maad...“

Kuskil löid helisema löokeste esimesed hommikulaulud. Uksteise järel avanesid majade aknad.

„Ja mis teeb külarahvas?“

„Ilmub vähehaaval kohale.“

„Teil on aeg lahkuda.“

„Me kanname sind.“

„Pöörduge kohe tagasi! Mina jään siia.“

„Meie ei või sind jätta.“

„See on minu küla ja ma suren siin. Elena, sa võid teha nii, nagu sulle parem näib.“

„Ma lähen kaasa, Carlos.“

„Fernando, jäta mulle üks käsigranaat.“

Hüvastijätt oli lühike.

„Rahvuskaardilt“ äravõetud hobustele laadisid partisanid laskemoona — suured kastid püssipadrunitega, tuhat tükki kastis, ja väiksemad kastid padrunitega automaatide jaoks. Täielikus vaikus, võidutsevatenä ja kurbadena, naeratades ja julgustades pruunikspõlenud inimesi, kes väljusid oma majadest, et vaadata relvastatud rühma, asusid partisanid Maestrazgo poole teele.

Pooltuletud silmadega, otsekui süvenenuna kogu oma möödunud elu vaatlemisse, vajutas Carlos viimast korda meelde koduküla pildi. Endast vasakul nägi ta kirikut, — seal teda laulatati; pisut eemal — kasiinot inkrusteeritud uksega; paremal — poodide rauast rullkardinaid, peaaegu samasuguste poodide, nagu olid siin ta lapseas olnud; tagapool, ta selja taga... mis oli selja taga? Ah jaa! Kaks kõrtsi: üks kuulus Manelo Jimenole, teine, väiksem, Nicaciale.

Ta nägi, kuidas rahvast hakkas väljakule kogunema; inimesed silmitsesid eemalt alkaldi laipa, mis lebas kiriku tumeda seina lähedal. Ta märkas eidekest, kes oli riietatud musta ja talle aeglaselt lähenes. Kas ei ole see mitte ema? Carlos surus granaadi vastu põske, tajudes hellitusena selle jahedust. Siis heitis ta pilgu oma emale, lipule, mis lehvits ta pea kohal, ja rebis kaitserõnga ära...

... Moonutatud näos jäid puutumatuks ainult silmad. Need helesinised selged silmad näisid ikka veel armastusega maailmale vaatavat.

Inimesed seisid kaua aega Carlose surnukeha ümber.

„Ma nägin, kuidas ta surma eel naeratas,“ ütles keegi.

Ja musta rietatud eideke lisas juurde:

„Ta nägi välja nagu minu Carlos. Ma nägin ainult hetkeks tema nägu, aga ma ütlen teile, et ta sarnanes minu Carlosega. Igal juhul oli see julge mees ja muidugi pidi ta olema partisan.“

Samal ajal vaatasid kakskümmend kaks meest mäenõlvalt roheluse keskel valendavat küla, mis oli hommikupäikesest üle ujutatud.

„Me vajame komandöri,“ lausus üks neist.

Sellega olid kõik päri. Neljakümne-kilomeetriline vahemaa lahutas partisane lähemast baasist ja hädaoht ei olnud veel möödas: frankolaste patrullid võisid mägedesse tungida.

„Ma panen ette Ernesto Fuentesese,“ ütles Fernando. „Me tunneme üksteist hästi ja on üleliigne kõnelda igaühe voorustest.“

Kakskümmend kaks meest jäid mõtlema. Jah, nad tunnevad Fuentesest, mägestikusõja veteraani, kellega nad on ammu võidelnud külg külje kõrval. Fuentes, oodates seltsimeeste otsust, joonistas terava kepiotsaga maapinnale mustreid.

„Ernesto sobib,“ ütles viimaks Vicente.

Teised toetasid teda üksteise võidu:

„Jah, jah, ta sobib!...“

Ernesto vaatas kõigile otsa ja lausus lihtsalt:

„Täna, seltsimehed!“

Seejärel pöördus ta Elena poole, kes hoidis ratsmeist üht hobustest:

„Mulle näib, seltsimees, et sa ei peaks meiega kaasa tulema.“

„Kas see on esimene asi, millele sa mõtlesid, kui said komandöriks?“

„See ja palju muud, mis ei puutu sinusse.“

„Mispärast ei või ma siis teiega kaasa tulla?“

„On selge, mispärast: sa oled naine.“

Elena heitis talle pilgu, mis oli jäik ja terav nagu kivikillud ta jalge ees:

„Ma mõistan.“

„Tähendab . . .“

„Ma ütlen sulle, et kui sa hakkad mind vaatama mehe silmadega, siis osutun ma tõesti ainult naiseks. Kuid vaata mind partisani silmadega ja sa näed minus midagi muud: ema, meditsiiniõde, võitlejat . . . Milliste silmadega tahad sa mind vaadata?“

Ernesto ei vastanud. Ta hakkas jälle kepiga maapinnale joonistama.

„Ütelge mulle,“ küsis Elena, pöördudes kõigi poole, „keda teie kõik tahate minus näha? Minu mees hukkus, ka poeg hukkus, ja mu silmad ei näe enam kelleski meest. Minu jaoks on olemas fašistid ja antifašistid, bandiidid ja ausad inimesed, mõrvarid ja tasujad . . .“

Vicente, kes istus rohelise samblaga kaetud kivil, tõstis Elena poole silmad, mis olid täis pisaraid: tema naine ja poeg (Elena ei teadnud veel seda) olid vanglas hukkunud.

„Kes meist hakkab sinus nägema midagi muud peale seltsimehe? Meie ei oleks siis mitte need, kes me oleme. Seltsimees Fuentes lihtsalt eksis sõnadega. Kas pole see nii, seltsimees Fuentes?“

Ernesto murdis kepi pooleks. Siis vaatas ta naeratades Ele-nale otsa ja ütles:

„Sa suurendad salga kahekümne kolmeni. Meid oli niisama palju, kui me väljusime baasist lahinguülesandele. Loeme siis nii, et meil ei ole kaotusi olnud ja et Carlos on meie silmis unustamatu sümbol.“

Varsti kadus relvastatud rühm mägedesse.

Järelsõna

Paarikümne aasta eest andis prantsuse kirjanik Paul Vaillant-Couturier välja ebatavalise raamatu. See oli dokumentide kogumik, mitmekümne noormehe ja neiu kirjad, päevikumärkmed ja lihtsad jutustused oma elust. Kui kirjanik oli kogu selle faktilise materjali ühte köitesse kogunud, kujunes sellest haarav raamat, mille sisu vastas täiesti ta pealkirjale: „Õnnetus olla noor.“

„Õnnetus olla noor“ — kui kibedalt kõlavad need sõnad! Nad on noortele nõukogude kodanikele, kelle elu on õnnelik ja vaba, lihtsalt mõistmatud. Prantsusmaal, nagu jutustab Paul Vaillant-Couturier' raamat, on inimelu kõige rõõmurikkam ajajärk, noorus, muudetud süngeks vapustavast viletsusest, kroonilisest töötaolekust, poliitilisest ülekohtust ja moraalset alandusest.

Raamatu väljaandmise päevast on möödunud palju aastaid. Vahepeal on Prantsusmaa ja teiste riikide ajaloos juhtunud paljugi. Noore põlvkonna saatuse määrasid Teise Maailmasõja kohutavad sündmused. Noored eurooplased, töörahva lapsed, vihkasid tuliselt fašistlikke okupante; armeede ridades, rahvaste vastupanuliikumise partisanisalkades, sügaval põranda all võitlesid nad julgelt ning ennastsalgavalt vihatud anastajate vastu, demokraatia ja vabaduse eest.

Saabus vabanemispäev. Nõukogude armee heiskas Berliinis võidulipu. Verine hitlerlik režiim varises kokku. Pärast võitu fašistliku Saksa-maa üle muutusid paljud Euroopa riigid rahvademokraatia riikideks. Neis maades tulid võimule töötava rahva massid tööliklassiga eesotsas. Uksnes kodanlikes maades ei muutunud töörahva saatust paremaks.

Kapitalistliku maailma töötav noorsugu jäi endiselt viletsasse, õigusetusse ning rõhutat olukorda. Sellest jutustavad meie valimikku paigutatud teosed, mis kuuluvad ausaile välismaa kirjanikele. Need teosed kirjeldavad objektiivselt välismaise noorsoo elu sõja eel ja sõjajärgsel perioodil. Kui lugeda läbi kõik need jutustused, novellikatkendid, romaanipeatükid, võib paljude miljonite noorte ameeriklaste ja inglaste, prantslaste ja itaallaste, hindude ja neegrite elu kõige eredamalt iseloomustada meile juba

tuntud sõnadega: „Õnnetus olla noor.“ Seda pealkirja kannabki meie raamatu esimene osa.

Nõukogude lugejail on raske isegi kujutleda, kuidas elab noorsugu kurikuulsa „lääne demokraatia“ maal — USA-s. Mõne sendi pärast on inimesed siin valmis üksteisel kõri läbi närima (*A. Maltz*, Pühapäev džunglis). Andekas lendur müüb oma elu võileiva eest ettevõtjaile (*J. Collins*, Ma olen Ühendriikide kodanik). Kõige õnnelikumaks inimeseks maailmas osutub töötu, kes on leidnud töö, mis toob talle kaasa vältimatu hukkumise (*A. Maltz*, Kõige õnnelikum inimene maailmas). Kõigi pidulikkude deklaratsioonide kiuste ameeriklase vabadustest ja õigustest peksab ja vigastab politsei kõige metsikumat kombel vabrikuvärava ette kogunenud töölisi (*J. Conroy*, Kihutage nad laiali!). Kahekümnekolme-aastane neeger puuakse üles ainult sellepärast, et ta astus välja oma naise kaitseks, keda teotasid valged vägistajad (*S. Green*, Kui olete neeger...).

Niisama kibeda, lootusetu saatuse on valmistanud noortele ka teiste maade kapitalistid ning mõisnikud. Noored hindud surevad nälga, oigavad inglastest järelevaatajate kepihoopide all (*Anand Mulk Raj*, Kuli). Eava kauba värbajad vanas reaktsioonilises Kuomintangi Hiinas müüsid orjusse, saatsid lõbumajadesse kümneaastasi hiina tüdrukuid (*P. Couturier*, Šanghai märkmeid). Enne sõda uskusid paljud veel, et kõik muutub, et sõda toob mingi kergenduse (*R. Lull*, Sõjaeelne lugu). Kuid sõda on lõppenud ja rindevõitlejad jõudnud tagasi oma kodumaale; seal on kõik jäänud vana viisi, ekspluateerijad kurnavad nagu ennegi töötavast rahvast kõik elumahlad välja.

Kas miljonid noored tõesti peavad oma osast ilma jääma, kas nende saatust peab tõesti piirduma hädade ning kannatustega? Sellele küsimusele annavad vastust teosed, mis moodustavad valimiku teise osa — „Võitluses vabaduse eest“. Kapitalistlikus maailmas seisab noorsoo õnn ainult võitluses ekspluateerimise ja rõhumise vastu, võitluses oma vabaduse ning sõltumatuse eest.

Hispaania rahva püha sõda fašistliku interventsiooni vastu (*J. Somerfield*, Pögenemine), tööliste klassiteadvuse kasv USA-s (*E. Newhouse*, Seaduse kaitse all), noorte prantslaste väesalk võitluses fašistlike okupantidega, nende võitlus Vichy-inimeste ja teiste reeturite vastu (*J. Cogniot*, Ulesande täitmisel, *L. Aragon*, Noorukid), — selline on võitleva demokraatliku noorsoo eilne päev. Ja ta tänapäev — see on visa vastupanu inglise-ameerika imperialistidele, kes võimutsevad Lääne-Euroopas, võitlus fašismi ning reaktsiooni pealetungi vastu Ameerikas, partisanisalkade kangelaslikud võitlused Kreekas, Hispaanias ja teistes maades, kus fašistid on võimule pääsenud.

Kapitalistliku maailma töörahamassides paisub lakkamatult viha. Pimedad, rõhutud neegrid hakkavad aktiivselt võitlema oma õiguste eest, rassilise diskrimineerimise vastu USA-s (*Lance Jeffers*, Päev kumab peatselt). Itaalia rahvas ei taha leppida inglaste ja ameeriklaste katsetega nende kodumaad orjastada, taastada Itaalias fašismiaegne kord ja oma võltsdemokraatia maksma panna (*J. Aldridge*, Ma tapan fašiste). On loonud

lõkkele rahvasõda Franco režiimi vastu Hispaanias (G. Garcia Nareso, Levandi partisanid).

Kaasaegsete välismaiste kirjanike poolt noorsoo elule pühendatud teosed on väärtuslikud kui tõetruu pilt töötavate noorte kohutavast seisukorrast kapitalistlikes maades, kui nende tahte väljendus võidelda fašismi ning ameerika-inglise imperialismi reaktsiooni vastu ja kindla rahu ning rahvademokraatia eest. Nende teoste lehekülgedel kerkib meie ette nende noorte võitlejate mehine kuju, kes on usu ning lootusega pööranud oma pilgud Nõukogude Liidule — rahvusvahelise rahu ja demokraatia kantsile.

Sisukord

ÕNNETUS OLLA NOOR

<i>Albert Maltz</i> . Kõige õnnelikum inimene maailmas	7
<i>Jimmy Collins</i> . Ma olen Uhendriikide kodanik	19
<i>Erskine Caldwell</i> . Sõnad kaotasid mõtte	30
<i>Albert Maltz</i> . Pühapäev džunglis	37
<i>John Sommerfield</i> . Esimene õppetund	45
<i>Jack Conroy</i> . Kihutage nad laiali!	54
<i>S. Green</i> . Kui olete neeger	59
<i>Albert Maltz</i> . Selline on elu	64
<i>Paul Vaillant-Couturier</i> . Šanghai märkmeid	102
<i>Jorge Amado</i> . Kuldsete viljade maa	120
<i>Roderick Lull</i> . Sõjajaelne lugu	131

VÕITLUSES VABADUSE EEST

<i>Edward Newhouse</i> . Seaduse kaitse all	141
<i>Mulk Raj Anand</i> . Kuli	161
<i>John Sommerfield</i> . Põgenemine	182
<i>Louis Aragon</i> . Noorukid	193
<i>Georges Cogniot</i> . Ulesande täitmisel	218
<i>James Aldridge</i> . Ma tapan fašiste	225
<i>Lance Jeffers</i> . Päev kumab peatselt	240
<i>Gabriel Garcia Nareso</i> . Levandi partisanid	256
Järelsõna	268

Vastutav toimetaja
L. Remmelgas.

Kaanejoonise valmistanud

H. Vitsur.

Tehniline toimetaja H. Veber.

Ladumisele antud 17. X 1950. Trükkimisele antud 15. I 1951. Trükiarv 3000. Paber 60:92, 1/16. Trükipoognaid 17. Arvutuspoognaid 14,64. MB-01055. Tellimise nr. 1953. Trükikoda „Punane Täht“, Tallinn, Pikk tänav 54/58.

Rbl. 12.20.

На эстонском языке.

Rbl. 12.20

A-1877
II

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00448705 6